

Η διαχρονική ανάπτυξη των
λουτροπόλεων και ο ρόλος
τους σήμερα:
η περιοχή της ανατολικής
στερεάς.

Γκαρβέλας Ι. Λάμπρος

Χανιά, Ιούνιος 2023

Ερευνητική εργασία: Η διαχρονική ανάπτυξη των λουτροπόλεων και ο ρόλος τους σήμερα: Η περιοχή της Ανατολικής Στερεάς.

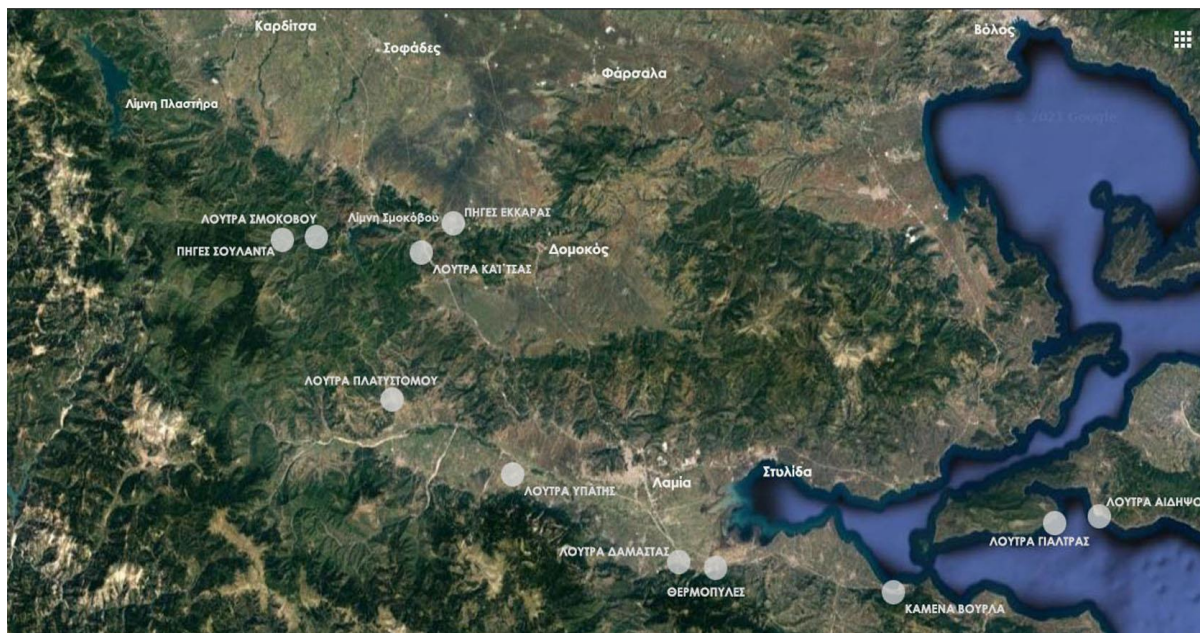
Φοιτητής: Γκαραβέλας Λάμπρος

Διδάσκουσα: Δέσποινα Διμέλλη

Αντί προλόγου,

Η εν λόγω ερευνητική, έχει ως αντικείμενο μελέτης, μία περιοχή της κεντρικής Ελλάδος, που περιλαμβάνει τον νομό Φθιώτιδος, Καρδίτσας και Εύβοιας, ή με άλλους, γεωγραφικούς όρους, από τους πρόποδες τις Πίνδου, της δυτικής Ξυνειάδας και της Σπερχειάδας, μέχρι τον Μαλιακό κόλπο ή θα μπορούσε με μία φράση να της αποδοθεί η μυθολογική ονομασία της Φθίας Γης (βασιλείου των Μυρμιδόνων και του Αχιλλέα). Η εν λόγω περιοχή περιλαμβάνει δεκαπέντε ιαματικές λουτροπηγές όπου παρατάσσονται σε μία ελάχισονα μακρά καμπύλη παρά των ορεινών όγκων (εικ.α).

Η ερευνητική εργασία έχει τον σκοπό να μελετήσει την διαχρονική εξέλιξη του «περιβάλλοντος» των λουτροπηγών. Δηλαδή, τις περιόδους ανάπτυξης τους, την περίοδο που ήκμασαν και παρήκμασαν και την επίδραση τους στην δημιουργία οικιστικών συνόλων. Επιπρόσθετα θα αναφερθεί και το αντίκτυπο της επιρροής τους, στην ευρύτερη περιοχή και την σημασία τους στις σημερινές συνθήκες.

Εικόνα α Χάρτης της ανατολικής Στερεάς Ελλάδος και της ΝΑ Θεσσαλίας, με την θέση των λουτροπηγών.

Η εργασία θα αναπτυχθεί σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο θα αναλυθεί και θα περιγραφθεί το τι είναι μία λουτροπηγή και πως γενικά έχει επηρεάσει τις «συνθήκες» οικοδόμησης συνόλων γύρω από αυτές – τις λουτροπόλεις. Έπειτα στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρεται τι είναι μία λουτρόπολη και ποιες ήταν οι περίοδοι ακμής και παρακμής στην σύγχρονη ιστορία (εικ.β). Τέλος αναφορικά με την

επαναπροσέγγιση τους αναλύονται παραδείγματα αναβίωσης λουτροπόλεων, στην Ευρώπη και κλείνει το κεφάλαιο με την αναφορά στις ελληνικές λουτροπόλεις.

Εικόνα β Αιδηψός-Λουτροθεραπεία - Θαλάσσια σπόρ, ιδεώδης τόπος παραθερισμού. Αθήνα, Διαφημιστικός Οίκος Μίνως, δεκαετία 1950

Λουτρά Πλατυστόμου, Λουτρά Καίτσας, Εκκάρα, Λουτρά Σμοκόβου, Πηγές Σουλαντά). Αναλύονται επιμέρους η κάθε μία περίπτωση ξεχωριστά ως προς την επιρροή ανάπτυξη του οικιστικού συνόλου είτε επί τόπου είτε πλησίον σε αυτές και αναλύεται η ανάπτυξη υποδομών στις ιαματικές πηγές της εκάστοτε περίπτωσης.

Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, περιέχει τα συμπεράσματα της ερευνητικής εργασίας, με μία προσπάθεια ανταπόκρισης σε ερωτήματα που προέκυψαν όπως: αν είναι όντως εφικτό το σενάριο αναβίωσης τους; Και αν ναι, τότε υπό ποιες προϋποθέσεις και ποιο στρατηγικό πρίσμα; Μπορούν να λειτουργήσουν ατομικά η σαν σύνολο σε μία τόσο μεγάλη κλίμακα; Μπορούν να υιοθετήσουν τα ευρωπαϊκά (δοκιμασμένα) μοντέλα ή τουλάχιστον να προσαρμόσουν στοιχεία στην στρατηγική αναβίωσης τους; Είναι στην σύγχρονη εποχή μία ευκαιρία η ανάπτυξη του συγκεκριμένου συνόλου, μία ευκαιρία διαφορετικού τύπου οικονομικής ανάπτυξης συσχετισμένη με το περιβάλλον, την προστασία του και των νέων ιδεολογημάτων πάνω στην οικολογία, τις Α.Π.Ε. και τον εναλλακτικό τουρισμό;

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω, όλους όσους με βοήθησαν για την συλλογή αυτού του υλικού στις αρμόδιες υπηρεσίες και ένα μεγάλο ευχαριστώ στην υπεύθυνη καθηγήτρια μου, τη Δέσποινα Διμέλλη, που με την πολύτιμη βοήθεια της, τελέστηκε αυτή η ερευνητική εργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Εισαγωγικά-Αντί προλόγου. Σελ.2-3

Κεφάλαιο 1^{ον} : Οι φυσικές παράμετροι των λουτροπηγών. Σελ.6-18

- 1.1 Οι λουτροπόλεις. Σελ.7-9
- 1.2 Παραδείγματα «επαναπροσέγγισης & αναβίωσης». Σελ.9-14
 - ο 1.2.1. Οι στρατηγικές που ακολουθήθηκαν στις τέσσερις αναβιώσεις λουτροπόλεις. Σελ.10-13
 - 1.2.1.1. Λουτρόπολη του Μπαθ. Σελ.10-11
 - 1.2.1.2. Λουτρόπολη του Μπάντεν Μπαντεν. Σελ.11-12
 - 1.2.1.3. Λουτρόπολη του Βισύ. Σελ.12-13
 - 1.2.1.4. Λουτρόπολη του Σαλσوماτζίορε. Σελ.13
 - ο 1.2.2. Η σημασία των δικτύων συγκοινωνίας. Σελ.13-14
 - ο 1.2.3. Συμπερασματικά στην ενότητα. Σελ.14
- 1.3. Αποτυχημένες πρακτικές αναβίωσης λουτροπόλεων – η περίπτωση της Ιταλίας. Σελ.14-15
- 1.4. Οι λουτροπόλεις στην Ελλάδα. Σελ.16-18

Κεφάλαιο 2^{ον} : Τα χαρακτηριστικά των λουτροπηγών μελέτης. Σελ.18-33

- 2.1 Τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά των θέσεων των λουτροπηγών. Σελ.21-24
 - ο 2.1.1. Οι παραθαλάσσιες πηγές. Σελ.22-23
 - ο 2.1.2. Οι πεδινές πηγές. Σελ.23-24
 - ο 2.1.3. Οι ημιορεινές πηγές. Σελ.24
- 2.2 Το φυσικό «παλίμψηστο» του περιβάλλοντος των περιοχών. Σελ.25-33
 - ο 2.2.1. Παρά την θάλασσα. Σελ.26-27
 - ο 2.2.2. Στην πεδιάδα της Σπερχειάδας, Θερμοπύλες – Πλατύστομο μέσω του «παλιού δρόμου».Σελ.28-30
 - ο 2.2.3. Σ.Σ. Λιανοκλαδίου – Σ.Σ. Αγγεΐαι & το σταυροδρόμι_Η πορεία προς τον Κάμπο _Η πορεία προς το Σμόκοβο. Σελ.30-32
 - ο 2.2.4. Τα αναπτυξιακά σχέδια στην περιοχή για Α.Π.Ε. Σελ.32-33

Κεφάλαιο 3^{ον} : Ιστορική αναδρομή στις λουτροπηγές της περιοχής. Σελ.33-38

- 3.1 Η σημασία και η αξία που τους απονεμήθηκε ιστορικά. Σελ.37-38

Κεφάλαιο 4^{ον} :Οι οικισμοί στις λουτροπηγές της Ανατολικής Στερεάς και Θεσσαλίας. Σελ.39-162

- 4.1. Οι λουτροπηγές και τα οικιστικά τους σύνολα, με κεντρικό χαρακτήρα επιρροής στην περιοχή. Σελ.40-154
 - ο 4.1.1. Λουτρά Αιδηψού. Σελ.40-53
 - 4.1.1.1. Η οικιστική και πολεοδομική εξέλιξη των Λουτρών Αιδηψού. Σελ.41-43
 - 4.1.1.2. Τα υδροθεραπευτήρια των Λουτρών Αιδηψού – το γήπεδο του Ε.Ο.Τ. Σελ.44-45
 - 4.1.1.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Αιδηψού. Σελ.46-48
 - 4.1.1.4. Τα Λουτρά Αιδηψού σήμερα. Σελ.48-51
 - ο 4.1.2. Λουτρά Γιάλτρας. Σελ.54-65)
 - 4.1.2.1. Η κοινωνική, οικιστική και πολεοδομική εξέλιξη των Λουτρών Γιάλτρας. Σελ.55-57
 - 4.1.2.2. Το λουτρικό κατάστημα στα Λουτρά Γιάλτρας. Σελ.57-59
 - 4.1.2.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Γιάλτρας. Σελ.60-62
 - 4.1.2.4. Τα Λουτρά Γιάλτρας σήμερα. Σελ.63
 - ο 4.1.3. Καμένα Βούρλα Σελ.66-80
 - 4.1.3.1. Η οικιστική και πολεοδομική ανάπτυξη των Καμένων Βούρλων. Σελ.67-72
 - 4.1.3.2. Τα υδροθεραπευτήρια των Καμένων Βούρλων και οι πρώτες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις. Σελ.73-74
 - 4.1.3.3. Η αρχιτεκτονική των Καμένων Βούρλων. Σελ.75-76

- 4.1.3.4. Τα Καμένα Βούρλα σήμερα. **Σελ.77**
 - 4.1.4. Θερμοπύλες **Σελ.81-91**
 - 4.1.4.1. Ο οικισμός των Θερμοπυλών. **Σελ.83-85**
 - 4.1.4.2. Οι εγκαταστάσεις των Λουτρών Θερμοπυλών. **Σελ.86-87**
 - 4.1.4.3. Η περιοχή των Θερμοπυλών σήμερα και σχέση με τον αρχαιολογικό χώρο. **Σελ.87-89**
 - 4.1.5. Λουτρά Δαμάστας – Καλλιδρόμου **Σελ.92-98**
 - 4.1.5.1 Οι οικισμοί περιμετρικά των λουτρών. **Σελ.93-94**
 - 4.1.5.2. Η δημοτικότητα των λουτρών και το υδραυλικό έργο του νερόμυλου. **Σελ.95**
 - 4.1.5.3. Τα Λουτρά Καλλιδρόμου – Δαμάστας σήμερα. **Σελ.96**
 - 4.1.6. Λουτρά Υπάτης **Σελ.99-113**
 - 4.1.6.1. Η οικιστική και πολεοδομική ανάπτυξη των Λουτρών Υπάτης. **Σελ.99-103**
 - 4.1.6.2. Το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Υπάτης. **Σελ.104-106**
 - 4.1.6.2.1. Η λουτροπηγή των Λουτρών Υπάτης. **Σελ.106**
 - 4.1.6.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Υπάτης. **Σελ.107-110**
 - 4.1.6.4. Τα Λουτρά Υπάτης σήμερα. **Σελ.111**
 - 4.1.7. Λουτρά Πλατυστόμου **Σελ.114-122**
 - 4.1.7.1. Η ανάπτυξη της λουτροπόλεως των Λουτρών Πλατυστόμου. **Σελ.115-117**
 - 4.1.7.2. Η σχέση των Λουτρών Πλατυστόμου με τον οικισμό Πλατύστομο. **Σελ.117-118**
 - 4.1.7.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Πλατυστόμου. **Σελ.119-120**
 - 4.1.7.4. Τα Λουτρά Πλατυστόμου σήμερα. **Σελ.120**
 - 4.1.8. Λουτρά Καΐτσας **Σελ.123-131**
 - 4.1.8.1. Η εξέλιξη του συγκροτήματος των Λουτρών Καΐτσας – Δρανίστας. **Σελ.124-126**
 - 4.1.8.2. Το υδροθεραπευτήριο των Λουτρών Καΐτσας – Δρανίστας. **Σελ.126-127**
 - 4.1.8.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Καΐτσας – Δρανίστας. **Σελ.127-128**
 - 4.1.8.4. Τα Λουτρά Καΐτσας – Δρανίστας σήμερα. **Σελ.129**
 - 4.1.9. Πηγές Εκκάρας **Σελ.132-139**
 - 4.1.9.1. Η ανάπτυξη του οικισμού της Εκκάρας διαχρονικά. **Σελ.133**
 - 4.1.9.2. Οι Πηγές της Εκκάρας & το λουτρικό κατάστημα. **Σελ.134-135**
 - 4.1.9.3. Η αρχιτεκτονική του οικισμού της Εκκάρας. **Σελ.135-137**
 - 4.1.9.4. Η Εκκάρα σήμερα. **Σελ.137**
 - 4.1.10. Λουτρά Σμοκόβου **Σελ.140-148**
 - 4.1.10.1. Η οικιστική εξέλιξη των Λουτρών Σμοκόβου. **Σελ.141-143**
 - 4.1.10.2. Το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Σμοκόβου. **Σελ.144**
 - 4.1.10.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Σμοκόβου. **Σελ.144-146**
 - 4.1.10.4. Τα Λουτρά Σμοκόβου σήμερα. **Σελ.146**
 - 4.1.11. Πηγές Σουλαντά **Σελ.149-154**
 - 4.1.11.1 Η ανάπτυξη των Πηγών Σουλαντά. **Σελ.149-152**
- 4.2. Οι λουτροπηγές και τα οικιστικά τους σύνολα, με λιγότερο κεντρικό χαρακτήρα επιρροής στην περιοχή. **Σελ.155-162**
 - 4.2.1. Ήλια Αιδηψού **Σελ.155-156**
 - 4.2.2. Πηγές Παλαιοβράχας **Σελ.157-159**
 - 4.2.3. Πηγές Αρχανίου **Σελ.159-160**
 - 4.2.4. Πηγές Γερακλίου **Σελ.161-162**

Κεφάλαιο 5^{ον} : Τα συμπεράσματα. Σελ.163-168

- 5.1. Η αντιδιαμετρική ανάπτυξη, μεταξύ των λουτροπόλεων. **Σελ.163-164**
- 5.2. Οι γεωγραφικές αντιθέσεις ως μειονέκτημα και προσόν. **Σελ.164-165**
- 5.3. Η αδυναμία των τοπικών αυτοδιοικήσεων και το ΤΑΙΠΕΔ. **Σελ. 165-166**
- 5.4. Εν κατακλείδι. **Σελ.166-168**

Βιβλιογραφία & Πηγές: Σελ.169-172

Κεφάλαιο 1^ο : Οι φυσικές παράμετροι των λουτροπηγών.

Η λουτροπηγή ως φυσικό φαινόμενο, δεν είναι κάτι άλλο, παρά μία οποιαδήποτε άλλη πηγή όπου αποτελεί την έναρξη (ανάδευση από την γη) των υδάτων με προορισμό κάποια κήτη ποταμού και τελικώς την θάλασσα. Αυτό που την ξεχωρίζει, για να φέρει και το πρώτο συνθετικό λουτρό+, είναι ότι το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους διαμορφώθηκε έτσι ώστε να συγκρατεί προσωρινά το νερό. Η διαμόρφωση αυτή συνήθως είναι κάποιο κοίλωμα σε βράχο (φυσική κολυμβήθρα) ή δημιουργία λίμνης. Και οι δύο περιπτώσεις είναι αποτέλεσμα της εκτενούς διάβρωσης του εδάφους από τα ύδατα (είτε σε ανάβλυση, είτε σε κατάπτωση - καταρράκτης).

Η συνθήκη αυτή (όπως προαναφέρθηκε), όπου συγκρατεί σε έναν «χώρο» προσωρινά τα ύδατα, ονομάζεται **φυσική λουτροπηγή** (εικ.1). Σε προηγούμενες εποχές και μέχρι πριν μερικές δεκαετίες, οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν αυτά τα σημεία, για να ικανοποιήσουν την ανάγκη της καθαριότητας. Ταυτόχρονα, ωστόσο υπήρχε και μία απόλαυση της εν λόγω χρήσης, καθώς η άνεση που δίνονταν από ένα τέτοιο φυσικό φαινόμενο, την καθιστούσε τόσο σημαντική, που έφτασε σε σημείο να λατρευτεί από τους ανθρώπους και να αποτελέσει προϊόν εκμετάλλευσης ή και ακόμα να είναι προνόμιο λίγων.

Εικόνα 1 Ιαματική πηγή στην θέση Πεντεμύλια των Λουτρών Καΐτσας.

Πέραν όμως της καθαριότητας ή της πόσης του νερού μίας λουτροπηγής, ο άνθρωπος ανακάλυψε και μία άλλη κατηγορία λουτροπηγών, πιο σπάνια και μεγαλύτερης αξίας. Αυτές είναι οι **ιαματικές λουτροπηγές**.

Όπως αναφέρει και το επίθετο, οι ιαματικές λουτροπηγές, έχουν θεραπευτικές ιδιότητες (ίαση = θεραπεία), πράγμα που τις έκανε εξαιρετικά σημαντικές διαχρονικά - σε όλες τις εποχές και αποτελούν μέχρι τις μέρες μας τόπους υψίστης σημασίας και ενδιαφέροντος, σε βαθμό που έγιναν

ολόκληρες εγκαταστάσεις, σωρείες οικοδομικών προγραμμάτων μέχρι και πόλεις, με μοναδικό κίνητρο (και επίκεντρο) της δημιουργίας τους, το φυσικό φαινόμενο των ιαματικών λουτροπηγών. Αφενός κάτι που θα αναλυθεί εκτεταμένα σε επόμενο κεφάλαιο, διότι η αναγνωρισιμότητα τους για τις θεραπευτικές τους ιδιότητες, έφεραν ένα άλλο επίπεδο στην πολυτέλεια, τον τουρισμό, κλάδους της ιατρικής και γενικότερα μία σημαντική οικονομία, κατά βάση στον τριτογενή τομέα. Αφετέρου όμως πιο αναλυτικά γιατί εμπεριέχουν την ιδιότητα της ίασης;

Οι ιαματικές λουτροπηγές προέρχονται από υπόγεια ύδατα, που διαπερνούν συγκεκριμένα κοιτάσματα πετρωμάτων και μετάλλων¹ (θειούχα, αλκαλικά, ασβεστογεννή και λοιπά), υπό συγκεκριμένες θερμοκρασίες. Συνήθως είναι σε περιοχές με έντονη σεισμική και ηφαιστειακή δραστηριότητα (για αυτό απατώνται πλήθος αυτών, κατά βάση σε ορεινές περιοχές). Η ιδιότητα της διάβρωσης του νερού, αυτόματα το κάνει «φορέα» αυτών των στοιχείων από τα έγκατα της γης που σε συνδυασμό με μία υψηλή σχετικά θερμοκρασία, μπορεί να θεραπεύσει χρόνιες παθήσεις που

¹ (Δαμβερνης, 1933)

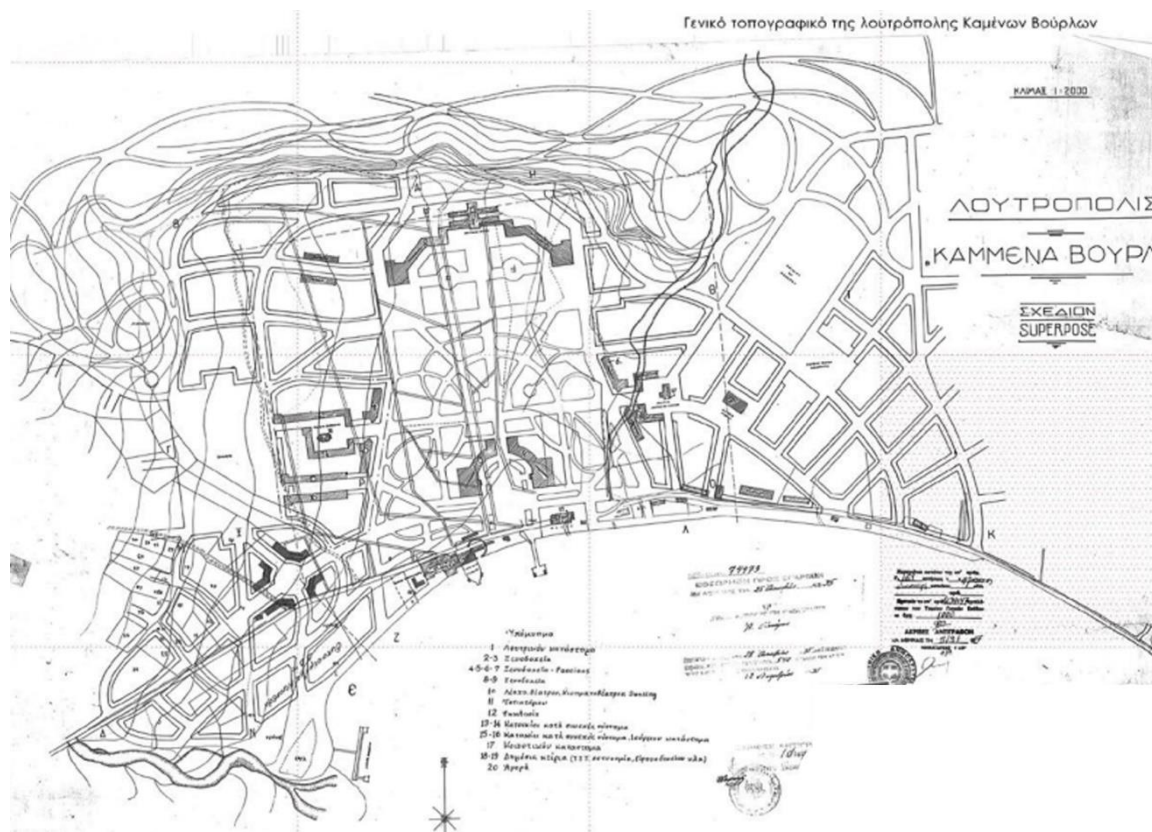
σχετίζονται με το δέρμα, τα αρθριτικά, τους μυς συνήθως και άλλα. Η πόση νερού, από μία ιαματική λουτροπηγή επίσης σε κάποιες περιπτώσεις είναι ιδανική για τα ζωτικά όργανα και τις παθήσεις αυτών. Γενικότερα φέρνουν μία ευεξία στον άνθρωπο με άμεσο και έμμεσο αντίκτυπο.

Το περιβάλλον όπου αναβλύζουν οι πηγές αυτές, είναι έντονο από βλάστηση (καθώς τα νερά των πηγών δεν είναι μόνο ευεργετικά για τον άνθρωπο, αλλά και για τα φυτά), συνήθως υπάρχει έντονο ανάγλυφο και είναι πλησίον κάποιου γεωλογικού φαινομένου (όπως ρήγματα ή ηφαίστεια). Κατά βάση απαντάται όπως προαναφέρθηκε σε ορεινές περιοχές, αλλά υπάρχουν και σε παραθαλάσσια σημεία.

1.1 Οι λουτροπόλεις

Με τον όρο λουτρόπολη, νοείται ένα οικοδομικό συγκρότημα με υποδομές και εγκαταστάσεις γύρω από την πρόσβαση στο κύριο αντικείμενο ενδιαφέροντος : τις φυσικές λουτροπηγές, διαμορφωμένες για **την χρήση** και **την διαμονή** (μόνιμη ή βραχεία) μεγάλου αριθμού επισκεπτών σε αυτά.

Ως προς την «χρήση» υπάρχει μία δομή εγκαταστάσεων σε διάφορες κλίμακες για την εξυπηρέτηση, όπου μπορεί να περιλαμβάνει από γιγαντιαίες πισίνες, μέχρι ατομικές κολυμβήθρες, περιποίηση καλλωπιστικού ενδιαφέροντος, ύπαρξη ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού, εγκαταστάσεις μηχανολογικού και υδραυλικού ενδιαφέροντος για την υποστήριξη της λειτουργίας των λουτροπηγών, μέχρι και χώρους για αθλητισμό και διασκέδαση (εικ.2).

Εικόνα 2 Τα αρχικά σχέδια της λουτρόπολης των Καμένων Βούρλων, από τον Γεράσιμο Βασιλειάδη το 1933.

Ως προς την «διαμονή», πρόκειται για την παράμετρο που συντέλεσε στην ίδρυση του μαζικού τουρισμού στον δυτικό κόσμο από τον 19^ο αιώνα. Ο λόγος γίνεται για την ύπαρξη κτηριακών εγκαταστάσεων όπου κατά βάση φιλοξενούν επισκέπτες για ένα βραχυχρόνιο διάστημα και την

ύπαρξη κτηρίων με μόνιμο ενδεχομένως πληθυσμό. Γύρω από αυτή την «συνθήκη», προκύπτει μία σειρά από ανάγκες που πρέπει να εξυπηρετηθούν και έτσι εκτυλίσσεται μία οικονομία υπηρεσιών κατά βάση.

Όλη αυτή η αναφορά ορίζει μία «πόλη» ή ένα οικιστικό σύνολο (πιο ορθά) αλλά σε μία αφενός διαφορετική κλίμακα και με αυτόν τον χαρακτήρα (επίκεντρο η λουτροπηγή), δημιουργεί ένα «θεματικό οικιστικό σύνολο» - την λουτρόπολη.

Οι λουτροπόλεις αφενός, εμφανίζονται από τον 18^ο αιώνα, με τα χαρακτηριστικά ενός πιο «τουρισμού των ελίτ κοινωνιών», με αποκλειστικούς θαμώνες στην αρχή να είναι οι αριστοκράτες, οι άρχοντες με τους βασιλείς και αργότερα οι πρώτοι αστοί.

Ωστόσο πριν γίνει μία πιο εκτεταμένη αναφορά σε αυτή την περίοδο, οι «απαρχές» της λουτρόπολης βρίσκονται στην αρχαιότητα, στις εγκαταστάσεις των χώρων όπου υπήρχαν ιαματικές κυρίως λουτροπηγές και ήταν συνήθως Ασκληπιεία. Η αναβάθμιση και οικοδόμηση συγκροτημάτων εμφανίζεται την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, δηλαδή σε ένα πλαίσιο από τον 3^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 6^ο μ.Χ. αιώνα. Αρχικά ως συγκροτημένα οικοδομήματα, με διαβαθμίσεις χώρων χρήσεων, μέχρι και οικονομικής ή αριστοκρατικής τάξης όπου γύρω από αυτά αναπτυσσόταν ένα οικιστικό σύνολο. Επειδή οι Ρωμαίοι είχαν υψηλή γνώση της οικοδομικής τεχνολογίας γύρω από τα υδραυλικά έργα εξέλιξαν και διαβάθμισαν τις ιαματικές πηγές ως τις ανώτερες από τα απλά λουτρά και βαλανεία, με κάποιες περιοχές να χτίζονται εξαρχής ως παραθεριστικές αποκλειστικά για αριστοκράτες και πλούσιους Ρωμαίους (π.χ. Σύλλας – Αιδηψός)².

Στο τέλος της παλαιοχριστιανικής περιόδου και έπειτα ξεκινά η παρακμή για τις ρωμαϊκές λουτροπόλεις, με τις «συνθήκες» και την «ηθική» της εποχής να τα καθιστά τόπους ακολασίας και συνυφασμένες με τα ρωμαϊκά όργανα. Επομένως κλείνουν και εγκαταλείπονται σταδιακά οι εγκαταστάσεις, όπου λησμονήθηκαν στον χρόνο. Τα οικιστικά σύνολα σε κάποιες περιπτώσεις εξαφανίστηκαν τελείως (καθώς υπήρξαν και επελάσεις κατακτητών) ή διατήρησαν μόνο τον οικιστικό χαρακτήρα ενός μικρού χωριού με τον αγροτικό τρόπο ζωής³.

Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, η εμφάνιση της νέας λουτρόπολης, έρχεται να παίξει έναν σημαντικό ρόλο με την ταυτόχρονη εμφάνιση της αστικής τάξης που εξέφραζε έναν σκεπτικισμό με νέες ιδεολογίες, ενάντια στα μοναρχικά συστήματα διακυβέρνησης της εποχής, που εμπεριείχαν μία δομή – κατάλοιπο ακόμη – μεσαιωνικού τύπου. Συνυφασμένη λοιπόν η λουτρόπολη, με την υγεία, την καλοποίηση, την ευημερία και ενός είδους σταδιακής κοινωνικής απελευθέρωσης, προφανώς εκείνη την εποχή για την ανερχόμενη αστική τάξη (που αντικαθιστά τους γαιοκτήμονες), ολοένα «συγχρονίζεται» με τα νέα δεδομένα της εποχής του 19^{ου} αιώνα, με την βιομηχανική επανάσταση και τα θεμέλια του νεοτερισμού.

Οι λουτροπόλεις, σταδιακά ξεκίνησαν από την Γαλλία και την Γερμανία, αρχικώς ως τόποι παραθερισμού των αριστοκρατών και των βασιλέων ή των αρχόντων, με κύριο παράδειγμα το Βισύ και το Μπάντεν Μπάντεν αντίστοιχα⁴. Η δεύτερη σημαντική στιγμή έρχεται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όπου η αποδοχή της ύψιστης σημασίας των ιαματικών πηγών από την ιατρική κοινότητα της εποχής, η ιδέα του παραθερισμού και του ρομαντισμού γύρω από την φύση κυριαρχούσε και η μεγάλη τάξη των αστών που πλέον είχε απίστευτη δύναμη, δημιούργησε την ιδέα του «θερμαλικού τουρισμού». Αρχικά ήταν η επίσκεψη στον Νότο της Ευρώπης (για την εποχή εκείνη ήταν η νότια Γαλλία, η

² (Βλάχος, Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις, 2003)

³ (Βλάχος, Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις, 2003)

⁴ (sustainability MDPI, 2021)

Ιταλία και η Ισπανία – η Ελλάδα θεωρείτο Ανατολή και εξωτικός τόπος). Σε όλη την Ευρώπη οικοδομήθηκαν λουτροπόλεις, είτε ως επέκταση υφιστάμενων είτε από την αρχή, είτε (πιο σύνθετες) μεταμόρφωσαν χωριά σε καθαρά αστικού χαρακτήρα πόλεις, με απευθείας εντολή των ηγεμόνων της εποχής.

Εκείνη η περίοδος από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μέχρι και την περίοδο του Μεσοπολέμου, σε έναν συνδυασμό τεχνολογίας, επιστήμης και πολυτέλειας, έδωσαν μία σειρά από εντυπωσιακά και υψηλής αρχιτεκτονικής οικοδομήματα (δημόσια κτήρια και ιδιωτικά), πρότυπες πόλεις-κηπουπόλεις και μία άνευ προηγουμένου συνθήκη : αυτή του τουρισμού.

Τον μεσοπόλεμο οι λουτροπόλεις έγιναν ολοένα και πιο προσβάσιμες σε φτωχότερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα με παροχές για όλους – εξυπηρετώντας τον μαζικό τουρισμό και φτάνοντας στην μεταπολεμική περίοδο που επέρχεται η παρακμή. Ήδη από τον μεσοπόλεμο ή από-ενοχοποίηση του ανθρώπινου σώματος, η κατάρριψη των ταμπού για το σώμα, η εξέλιξη των φαρμάκων, βασική παράμετρος καθώς έλυνε πολλά προβλήματα και πιο αποτελεσματικά και άμεσα από τις ιαματικές πηγές, καθώς και οι απόψεις για τον αθλητισμό, τον ήλιο και την θάλασσα, έστρεψαν το ενδιαφέρον του μαζικού τουρισμού και της ελίτ εκεί.

Σημείο καμψής τα τέλη της δεκαετίας του 60', όπου άφησαν πόλεις σε παρακμή, που είτε ανεστάλη η λειτουργία τους, είτε πλέον υπολειποντόνταν και δεν επηρέασαν σε πολύ μεγάλο βαθμό τον πληθυσμό κάποιων μεγάλων λουτροπόλεων, καθώς άλλοι τομείς της οικονομίας όπως βιομηχανία και πρωτογενής τομέας, τις επέτρεπαν την βιωσιμότητα τους, σαφώς όμως σε άλλο «ύφος» και άλλα χαρακτηριστικά (αλλοίωση του κτηριακού αποθέματος για παράδειγμα).

Οι λουτροπόλεις ως «ιδέα» τα τελευταία χρόνια (με κάποιες εξαιρέσεις) επαναπροσεγγίστηκαν από το ενδιαφέρον κάποιων κρατών, που αναγνωρίζουν το γεγονός ότι αρκετές από αυτές στην Ευρώπη έχουν ένα πολύ υψηλό αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον (η UNESCO, έχει κηρύξει μνημεία 11 λουτροπόλεις). Θεσπίστηκαν πολιτικές προστασίας και ανάδειξης του αρχιτεκτονικού αποθέματος, με κάποιες ήπιες «επεμβάσεις» και πρακτικές σε επίπεδο πολεοδομίας και χωροταξίας. Σε επίπεδο οικονομίας, θέτουν ως στόχο όχι μόνο την ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού, αλλά και την ευκαιρία οικονομικής δραστηριότητας και σε άλλους τομείς, στην ευρύτερη περιοχή των λουτροπόλεων. Κατ' επέκταση σε μία εποχή προβλημάτων περιβαλλοντολογικής φύσεως και κρίσης των μεγάλων αστικών κέντρων, οι λουτροπόλεις είτε σε μία μικρή κλίμακα (επίπεδο εγκαταστάσεων και μόνο) είτε σε μία μεγαλύτερη (επίπεδο πόλης με αρκετό μόνιμο πληθυσμό), ίσως να είναι ακόμη μία ευκαιρία συνδυαστικά με την εξέλιξη της τεχνολογίας, για ένα βιώσιμο περιβάλλον. Ίσως ένα «μοντέλο» διαφορετικής προσέγγισης του ανθρώπου με το περιβάλλον, με πεδίο ανάπτυξης ευκαιριών και καινοτόμων ιδεών. Μένει όμως ακόμη ένα βασικό ερώτημα, στο αν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην «ελληνική πραγματικότητα».

1.2 Παραδείγματα «επαναπροσέγγισης & αναβίωσης»

Στην Ευρώπη έχουν εφαρμοστεί βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα προγράμματα για την αξιοποίηση των λουτροπόλεων.

Παραδείγματα αξιοποίησης έχουμε από τέσσερις σημαντικές σε επίπεδο λουτρόπολης, περιπτώσεις, που μία σειρά από πρωτοβουλίες αρχικά τοπικής κλίμακας, προσέγγισαν το θέμα

«αναβίωση μίας λουτρόπολης», στις πόλεις του Μπαθ (Αγγλία), του Μπαντεν Μπάντεν (Γερμανία), του Βισύ (Γαλλία) και του Σαλσοματζιόρε (Ιταλία).

Διαφορετικές περιπτώσεις και οι τέσσερις. Ανέπτυξαν πρωτοβουλίες, που ανέλυσαν και αξιολόγησαν την κατάσταση και κατέληξαν σε κάποιες στρατηγικές με ένα πλάνο, που θα αναδιαμόρφωνε την ταυτότητα των πόλεων, μέσα από μια συνθήκη ισορροπίας και κανόνων.

Η επαναλειτουργία των λουτρικών εγκαταστάσεων ή η αναβάθμιση τους, δεν ήταν το μόνο εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε για να επιτευχθεί ο στόχος. Ήθελαν ταυτόχρονα πέραν της αναβάθμισης και μία νέα δυναμική πάνω στον τουρισμό. Απώτερος στόχος ήταν να αναβαθμίσουν και την υφιστάμενη οικονομία, όπως για παράδειγμα η ύπαρξη βιομηχανίας στην περίπτωση του Μπαθ δεν έπρεπε να σταματήσει, αλλά σε ένα νέο σχέδιο να την προσαρμόσουν, ή οι καλλιέργειες και η μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων στο Μπάντεν Μπάντεν να μην εκτοπιστούν, αλλά να αναβαθμιστούν, μέσω ειδικών προγραμμάτων και να αποτελέσουν μέρος της ταυτότητας της λουτρόπολης.

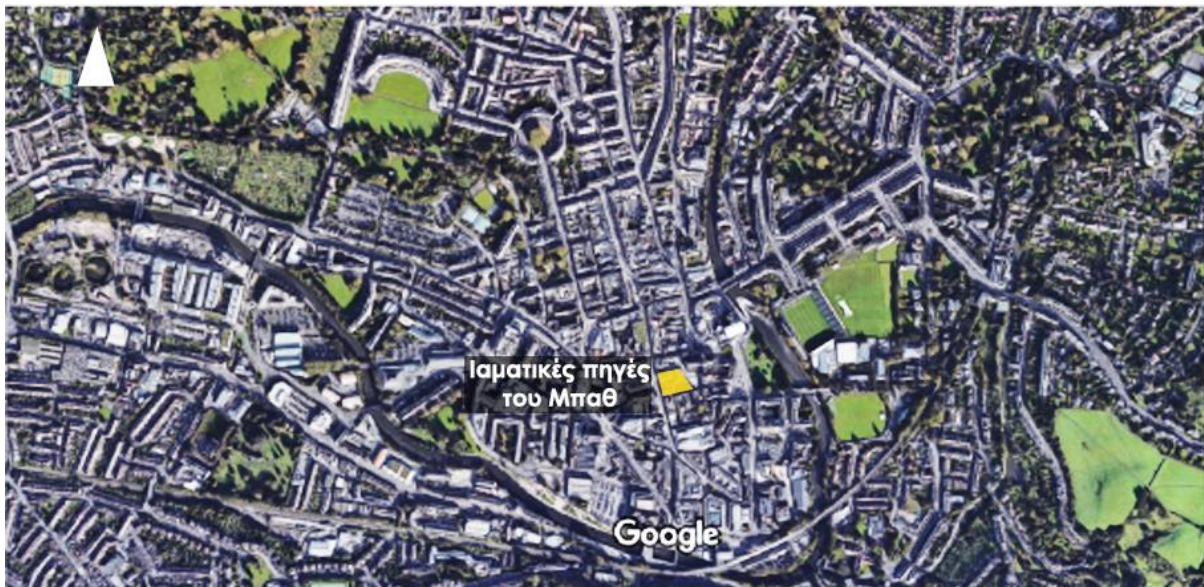
Τέλος ως προς το δημογραφικό της περιοχής, ήθελαν όχι μόνο να διατηρήσουν τον υφιστάμενο πληθυσμό, αλλά να γίνουν και ελκυστές νέου. Ωστόσο ελλόχευε ο κίνδυνος της αύξησης των τιμών γης, από τα επενδυτικά σχέδια αναβάθμισης ιδιωτικού και δημοσίου κεφαλαίου, παρόλα αυτά εντάχθηκε και αυτό ως μία μεταβλητή στον στρατηγικό σχεδιασμό.

1.2.1. Οι στρατηγικές που ακολουθήθηκαν στις τέσσερις αναβιώσες λουτροπόλεις.

Οι στρατηγικές και στις τέσσερις περιπτώσεις περιλάμβαναν ένα σχέδιο όχι μόνο σε επίπεδο αρχιτεκτονικού και αστικού σχεδιασμού, αλλά υπερέβαινε αυτό της πολεοδομικής κλίμακας με τις χρήσεις γης και έφτανε μακροχρόνια σε επίπεδο χωροταξίας. Οι προσεγγίσεις είχαν θετικά αποτελέσματα και για τις τέσσερις περιπτώσεις καθώς αύξησαν την οικονομική δραστηριότητα τους και επεκτείνουν ένα σχέδιο στρατηγικής περιφερειακού σχεδιασμού.

1.2.1.1. Λουτρόπολη του Μπαθ

Το σχέδιο στρατηγικής του Μπαθ (εικ.3), αρχικά προέβλεπε σε ένα μεγάλο μέρος νομοθετικής φύσεως παρεμβάσεις. Στην πρώτη φάση του προγράμματος της αναβίωσης, νομοθετήθηκε ένα ειδικό καθεστώς, ενθάρρυνσης (φορολογικής και χρηματοπιστωτικής διευκόλυνσης) για την αποκατάσταση όλου του ιστορικού κτηριακού αποθέματος της πόλης και ταυτόχρονα την ίδρυση νέων επιχειρήσεων. Οριοθέτησε αυστηρά τα όρια της βιομηχανικής δραστηριότητας, επιδίωξε ισχυρές σχέσεις με το πανεπιστήμιο της πόλης, αναβάθμισε το δίκτυο συγκοινωνιών με την υπόλοιπη Αγγλία (π.χ. συχνότερες συγκοινωνίες), αναβάθμισε τον δημόσιο χώρο με δίκτυο πεζοδρόμων και πλατειών ώστε να είναι θελκτικό το κέντρο προς τον πεζό.

Εικόνα 3 Η πόλη του Μπαθ, σε σχέση με τις ιαματικές πηγές.

Τέλος εκπονήθηκε μελέτη για την επαναλειτουργία και επανάχρηση των υδροθεραπευτηρίων, συμπεριλαμβανομένου και του κεντρικού υδροθεραπευτηρίου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (το βικτωριανής εποχής υδροθεραπευτήριο είναι κατασκευασμένο πάνω στα αρχαία ρωμαϊκά λουτρά, με την κεντρική δεξαμενή των ρωμαϊκών λουτρών να είναι μέχρι και σήμερα σε λειτουργία).

Ο σχεδιασμός του εγχειρήματος έγινε σε συνεργασία μεταξύ του βρετανικού κράτους και του ιδιωτικού τομέα. Σε δεύτερη φάση ο σχεδιασμός επεκτεινόταν των ορίων της πόλης του Μπαθ και περιλάμβανε και τις περιαστικές και αγροτικές περιοχές, σε μία λογική περιφερειακού σχεδιασμού.

1.2.1.2. Λουτρόπολη του Μπάντεν Μπάντεν

Το σχέδιο στρατηγικής της πόλης του Μπάντεν Μπάντεν (εικ.4), είναι ένα παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού, με τους κάτοικους της πόλης να έχουν πρωταρχικό ρόλο σε όλα τα

επίπεδα της διαδικασίας της εκπόνησης του σχεδίου.

Εικόνα 4 Η πόλη του Μπάντεν Μπάντεν, σε σχέση με τις ιαματικές πηγές.

Ως μία μικρή επαρχιακή πόλη, η διαδικασία της άμεσης πρωτοβουλίας ήταν πιο εφικτή. Ο σχεδιασμός προέβλεπε εδώ ένα εκτεταμένο δίκτυο πεζόδρομων και δημόσιων χώρων πρασίνου και πλατειών, με έμφαση στην αναβάθμιση του επιπέδου ζωής των μόνιμων κατοίκων. Στην διαδικασία της αποκατάστασης των ιστορικών κελυφών της πόλης και του συγκροτήματος του υδροθεραπευτηρίου, οι κάτοικοι συνεργάστηκαν με ιδιώτες, στα πλαίσια όμως των ορίων και κανόνων που έθεταν οι κάτοικοι. Στόχος ήταν η πόλη να αποτελέσει τόπο διαμονής και τόπο προορισμού, εξαιτίας της υψηλής ποιότητας κάλους, παροχών και ποιότητας ζωής.

Και στην περίπτωση του Μπάντεν Μπάντεν, σε δεύτερη φάση ο σχεδιασμός περιλάμβανε και την ευρύτερη περιοχή, που είναι κατά βάση αγροτική. Ο λόγος είναι ότι επιδιώκει το σχέδιο ένα μοντέλο οικονομίας, που ο πρωτογενής τομέας της αγροτικής παραγωγής και ο δευτερογενής της μεταποίησης αναπτύσσεται και συνδιαλέγεται με την πόλη του Μπάντεν Μπάντεν (τριτογενής τομέας – τουρισμός).

1.2.1.3. Λουτρόπολη του Βισύ

Το σχέδιο στρατηγικής της πόλης του Βισύ ήταν αμιγώς σχέδιο κρατικής πρωτοβουλίας για έναν νέο κεντρικό σχεδιασμό αναβίωσης της πόλης(εικ.5).

Το σχέδιο περιλάμβανε την ίδρυση μίας δημοσίου ενδιαφέροντος εταιρίας, που κατείχε την πλήρη αρμοδιότητα του σχεδιασμού για την αναβίωση της πόλης. Αρχικά αυτοί αποκατέστησαν τα κτήρια ιστορικού ενδιαφέροντος στην πόλη, είτε με την ίδια χρήση είτε με νέα. Τα μεγάλα κελύφη μπορούσαν να φιλοξενήσουν χρήσεις επαγγελματικής φύσεως, τριτογενούς τομέα μέχρι την υγεία και την εκπαίδευση. Ένα υδροθεραπευτήριο κλειστό από το 1967, έγινε πανεπιστήμιο. Επιπρόσθετα μεγάλη σημασία δόθηκε στην ανάδειξη και ανάπτυξη των δημοσίων χώρων, όπως τις πλατείες και τα πάρκα. Η δυναμική αυτού του εγχειρήματος ήταν τέτοια που άρχισε να έχει αποτελέσματα και να ξαναγίνεται ένας δημοφιλής προορισμός. Η υψηλή ποιότητα ζωής και των κινήτρων που δόθηκαν όχι μόνο για τουρισμό αλλά και για μόνιμη διαβίωση αντέστρεψαν σταδιακά το κλίμα της δεκαετίας του 90' με την εικόνα παρακμής και εγκατάλειψης.

Εικόνα 5 Η πόλη του Βισύ, σε σχέση με τις ιαματικές πηγές.

Σήμερα με μία σειρά νέων προγραμμάτων ανάπτυξης, εμπεριέχεται και εδώ ένας σχεδιασμός που περιλαμβάνει όχι μόνο την πόλη αλλά και μία ευρύτερη περιοχή, που στόχο θέτει μέχρι το 2030, την δημιουργία ενός νέου βιώσιμου χαρακτήρα μοντέλου.

1.2.1.4. Λουτρόπολη του Σαλσοματζιόρε

Το σχέδιο στρατηγικής αναβίωσης της λουτρόπολης του Σαλσοματζιόρε, περιλάμβανε ένα σχέδιο που ακολούθησε την εξής διαδικασία.(εικ.6).

Εικόνα 6 Η πόλη του Σαλσοματζιόρε, σε σχέση με τις ιαματικές πηγές.

Η περιφέρεια της Εμίλια Ρομάνια εκπόνησε μελέτη για ένα σχέδιο ανάπλασης της περιοχής του πάρκου με τις ιαματικές πηγές και των εγκαταστάσεων, στο Σαλσοματζιόρε. Αφορούσε την προστασία την αρχιτεκτονικής και ποτιστικής κληρονομιάς. Το σχέδιο ήθελε την αποκατάσταση του συγκροτήματος και την «επανα – σύνδεση» του με την πόλη. Στο παλιό κτήριο γίνονται νέες χρήσεις που αποτελούν ελκυστές στην περιοχή (πρόγραμμα 2007-2009).

Έπειτα καθώς φάνηκε να λειτουργεί επιτυχώς το εγχείρημα εντάχθηκαν σε ευρωπαϊκά και περιφερειακά προγράμματα (2014-2020) για την χρηματοδότηση για ένα νέο σχέδιο που ήθελε επέκταση των δράσεων ανάπλασης στην πόλη με σκοπό νέες κατοικίες, κίνητρα εργασίας και κίνητρα νέων επιχειρήσεων σε επίπεδο πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα βάση μίας κυκλικής οικονομίας. Τέλος οι επιδιώξεις του εγχειρήματος ήταν να αλληλεπιδρούν όχι μόνο στην ευρύτερη περιοχή αλλά σε μεγάλο μέρος της περιφέρειας σε ένα δίκτυο.

1.2.2. Η σημασία των δικτύων συγκοινωνίας

Κάτι εξαιρετικά σημαντικό είναι το γεγονός ότι και στα τέσσερα παραδείγματα αναβίωσης λουτροπόλεων, έχει αναβαθμιστεί το υφιστάμενο δίκτυο συγκοινωνίας και ποιο συγκεκριμένα το σιδηροδρομικό. Δεν δόθηκε τόσο βάση στο οδικό δίκτυο, καθώς η λογική που υφίσταται στα

συγκεκριμένα κράτη περιτριγυρίζεται γύρω από τον σιδηρόδρομο, που είναι συνυφασμένος με την ανάπτυξη των κρατών τους τον προηγούμενο και προπροηγούμενο αιώνα.

Από την εποχή που κτίστηκαν ή αναβαθμίστηκαν από απλές μικρές επαρχιακές πόλεις σε σημαντικές λουτροπόλεις, συνδέθηκαν συγχρόνως και με το σιδηροδρομικό δίκτυο της χώρας σε κάθε περίπτωση. Η αναβάθμιση των δικτύων και κυρίως μεταφορικών μέσων μαζικού χαρακτήρα σε μία εποχή περιβαλλοντικών προβλημάτων είναι εκ των πραγμάτων, μία ορθή απόφαση να συμπεριληφθεί στον στρατηγικό σχεδιασμό, αντί της ενίσχυσης δικτύων με σαφώς μεγαλύτερο ρυπογόνο αποτύπωμα στο περιβάλλον.

1.2.3. Συμπερασματικά στην ενότητα

Οι στόχοι ήταν περίπου οι ίδιοι, όπως άλλωστε και τα προβλήματα. Δηλαδή περιοχές, με κοινά χαρακτηριστικά και παρόμοια δυναμική δημοφιλίας στο παρελθόν.

Συνοπτικά γίνεται αντιληπτό, ότι αφενός η δυναμική μίας λουτρόπολης μπορεί να προσφέρει μία βιώσιμη ανάπτυξη και από ότι δείχνουν τα αποτελέσματα είναι εφικτό και με ελπιδοφόρο μέλλον. Αφετέρου δεν αρκεί να λέμε μόνο πόσες δυνατότητες υπάρχουν. Προκύπτει ότι όχι απλά χρειάζεται, αλλά απαιτείται η κρατική παρέμβαση από το επίπεδο της μελέτης μέχρι της υλοποίησης. Ότι πρέπει να οριστούν κανόνες και όρια και τέλος να, ότι αποτελεί, σημαντικό σκέλος ο σχεδιασμός σε μία μεγαλύτερη κλίμακα, πόσο μάλλον όταν ειδικά αυτό το εγχείρημα για να δουλέψει βασίζεται σε ένα ευρύτερο δίκτυο περιφέρειας.

Επομένως προκύπτει γρήγορα ένα ερώτημα. Αν σε μία ανάλογη κλίμακα μια περιοχή της Ελλάδος, μπορούσε να υποστηριχτεί μία ανάλογη στρατηγική.

1.3. Αποτυχημένες πρακτικές αναβίωσης λουτροπόλεων – η περίπτωση της Ιταλίας

Πέραν των επιτυχημένων πρακτικών για την αναβίωση μίας λουτρόπολης, υπάρχουν και παραδείγματα αποτυχημένων πρακτικών, όπως αυτό της Ιταλίας των αρχών του 2000.

Πιο αναλυτικά οι λουτροπόλεις και συγκεκριμένα οι λουτροπηγές της είναι κατανεμημένες σε όλη την χώρα, με κάποιες να έχουν παραπάνω ποιοτικά χαρακτηριστικά και δυναμική ώστε να ιδρυθούν λουτροπόλεις. Ιδρύθηκαν κατά τον 19^ο αιώνα, γνώρισαν ακμή και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, άρχισε η παρακμή, καθώς δεν υπήρχε πλέον ενδιαφέρον για αυτές και ο θερμαλικός τουρισμός δεν υπήρχε πια ούτε στην ατζέντα της νέας ιταλικής οικονομίας, ούτε και στον μέσο Ιταλό. Μοιραία οι πόλεις και οι κωμοπόλεις αυτές μοιράζονταν τα εξής προβλήματα: ανεργία, δημογραφικό πρόβλημα, εγκατάλειψη. Είχαν όμως και άλλα κοινά όπως: μεγάλο και σημαντικό αρχιτεκτονικό κτηριακό απόθεμα, υποδομές εγκαταστάσεων, όπως νοσοκομεία και σιδηρόδρομοι.

Ευρίσκοντο σε τοπία φυσικού κάλους και ενίοτε υπήρχε και πλούτος στο υπέδαφος (όπως μετάλλευμα ή πέτρωμα και φυσικά γεωθερμία). Μεγαλύτερο κοινό στοιχείο είναι ότι το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος αυτών ανήκει στο ιταλικό δημόσιο.

Το ιταλικό κράτος μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 90', προσπαθούσε μέσω προγραμμάτων και διαφήμισης να ελκύσει το τουριστικό ενδιαφέρον ώστε για τους λουτρικούς προορισμούς, αλλά

κάποια στιγμή αδυνατούσε να διαχειριστεί το μέγεθος του ανταγωνισμού από τους δημοφιλέστερους προορισμούς και συνεχώς ζημιωνόταν στον τομέα του θερμαλικού τουρισμού.

Η ιταλική κυβέρνηση αποφάσισε κατ' επέκταση να δώσει κίνητρα για την εκμετάλλευση αυτού του φυσικού πλούτου, δεδομένου ότι αναγνωρίζεται η υψηλή πολιτισμική αξία πρώτα και η αναγνώριση μίας επαναφοράς του θερμαλικού τουρισμού στο προσκήνιο. Έτσι λοιπόν στις αρχές του 2000, το σχέδιο ήταν, να έρθει κάποιος επενδυτής ή επενδυτές και να εκμεταλλευτούν τις εν λόγω περιοχές (ΤΑΙΠΕΔ & ΕΤΑΔ σε ελληνική μετάφραση), με σκοπό την τοπική ανάπτυξη, την λύση της ανεργίας και να ξαναγίνουν θελκτικοί προς το κοινό προορισμοί.

Η έρευνα που έγινε από το Πολυτεχνείο του Μιλάνου, διαπίστωσε ότι αυτή η διαδικασία, απέτυχε παταγωδώς και δημιούργησε μεγαλύτερα προβλήματα από αυτά που ήδη υπήρχαν. Αρχικά οι δεσμεύσεις του ιδιώτη ως προς το ιταλικό δημόσιο για το τι εργασίες θα εκτελέσει και σε τι διάστημα για παράδειγμα ή κατά πόσο βιώσιμο είναι κάποιο εγχείρημα δεν υπήρχαν. Οι πιο πολλές συμφωνίες που έγιναν κατέληξαν σε κάποια φούσκα και ήταν «καμένες υποθέσεις – desert tender»⁵⁶.

⁵ (sustainability MDPI, 2021)

⁶ Executive compass: reasons why tender submissions are rejected or fail.

1.4. Οι λουτροπόλεις στην Ελλάδα.

Η Ελλάδα έχει στην επικράτεια της πάνω από 750 φυσικές λουτροπηγές⁷, εξαιτίας της έντονης ηφαιστειακής και σεισμικής δραστηριότητας που λαμβάνει χώρα σε αυτή. Κάθε περιφέρεια της χώρας έχει έναν σημαντικό αριθμό λουτροπηγών και κάποιες εγκαταστάσεις. Πιο συγκεκριμένα στην Μακεδονία είναι 115, στην Θεσσαλία 57, στην Στερεά Ελλάδα 156, στην Πελοπόννησο 114, στην Θράκη 25 και στα νησιά και την Κρήτη 229.

Εικόνα 7 Οι ιαματικές και μεταλλικές πηγές στην Ελλάδα, σύμφωνα με την μελέτη του καθηγητή Ν. Λέκκα από την έρευνα του για τις 750 μεταλλικές πηγές της Ελλάδος το 1938. Δεξιά η εικόνα από το εξώφυλλο του συγγράμματος του.

Ιστορικά μία παράδοση από την αρχαιότητα και κάποιες αναφορές στους βυζαντινούς χρόνους αποδεικνύουν την σημαντικότητα τους. Έπειτα στην οθωμανική περίοδο οι λουτροπηγές είναι ιδιαίτερα σημαντικές με ενδιαφέρον και από την οθωμανική διοίκηση που τις εμπεριείχε ενίοτε σε οικοδομικά προγράμματα και κάποιες εξ αυτών να αποτελούν και ιδιοκτησίες αρχόντων.⁸⁹

Στους νεώτερους χρόνους η κυβέρνηση Καποδίστρια έδειξε το αρχικό ενδιαφέρον με έρευνες και αργότερο στόχο την αξιοποίηση των πηγών και έπονται τα χρόνια του Όθωνα όπου αρχίζουν μελέτες για τα πρώτα οικοδομικά προγράμματα για θερμαλικές εγκαταστάσεις. Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα ιδρύθηκαν και εξελίχθηκαν οι πρώτες ελληνικές λουτροπόλεις, πιο πολύ όμως με χαρακτήρα οικοδομικών συγκροτημάτων των εγκαταστάσεων όπως για παράδειγμα των Λουτρών του Καϊάφα στην Ηλεία, το Λουτράκι στην Κορινθία, τα Μέθανα στον Αργοσαρωνικό ή τα Λουτρά της Αιδηψού στην Β. Εύβοια.¹⁰

Παρόλο που στον Ελλαδικό χώρο υπάρχει ένας πάρα πολύ μεγάλος αριθμός φυσικών πηγών με ιαματικές ιδιότητες, δεν είναι όλες εκμεταλλεύσιμες, με την έννοια του ότι έχουν μικρή απόδοση εκροής ιαματικού ύδατος (μέτρηση λίτρων/ώρα). Ωστόσο από τις περίπου 750, το ένα τρίτο στην

⁷ (Ν.Λέκκας, 1938)

⁸ (Μ.Περτέσης, 1937)

⁹ (Λέκκα, 2003)

¹⁰ (Βλάχος, Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις, 2003)

σύγχρονη εποχή εμφανίζει προοπτικές. Μέχρι το 1918 υπήρχαν 152 γνωστές ιαματικές πηγές εκ των οποίων οι 54 ήταν σε χρήση (39 δημόσιες και 15 ιδιωτικές). Με εξαίρεση τις προαναφερθείσες περιπτώσεις και κάποιες ακόμη, όπου βρίσκονται οργανωμένες εγκαταστάσεις και κάποιο οικιστικό σύνολο, στις υπόλοιπες περιπτώσεις (δηλαδή το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό πάνω από 90 τοις εκατό), έχουν αναπτυχθεί παραπήγματα και ουδεμία συγκρότηση οργανωμένου συνόλου και εγκατάστασης.

Στην υπόλοιπη Ευρώπη και την Β. Αμερική ήδη από τον προηγούμενο αιώνα, έγιναν επεμβάσεις για την δημιουργία λουτροπόλεων και συνοδευτικών εγκαταστάσεων (π.χ. σιδηρόδρομοι, λιμάνια και οδικά δίκτυα) στο μέγιστο (αρχές 20^{ου} αιώνα και περίοδος του μεσοπολέμου), διότι ο θερμαλικός τουρισμός έγινε μία έννοια συνώνυμη με την ανάπτυξη, την εκβιομηχάνιση, την ιατρική πρόοδο μέσα στο κλίμα του νεωτερισμού και του μοντέρνου τρόπου ζωής. Στην Ελλάδα η συνειδητή προσέγγιση του ζητήματος της δημιουργίας λουτροπόλεων ή οργανωμένων εγκαταστάσεων ιαματικών πηγών, οφείλεται στην επιστημονική κοινότητα και την στροφή της κυβέρνησης της Ελλάδας σε αυτό το κλίμα, το κλίμα του νεωτερισμού και του μοντέρνου τρόπου ζωής. Είχε γίνει ήδη αντιληπτό ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να επωφεληθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από την επίτευξη τέτοιων εγχειρημάτων γύρω από τον τουρισμό.

Ενώ είχαν πραγματοποιηθεί έρευνες και χημικές αναλύσεις αρκετά νωρίτερα, την περίοδο της βαυαροκρατίας από τον Ξαβέριο Λανδερερ – σε Κύθνο και Λουτράκι, έπειτα το 1906 από τον Α. Δαμβέργη σχετικά με την ποιότητα 23 ιαματικών πηγών.¹¹ Έπειτα την περίοδο 1915-1925 οι Ε. Εμμανουήλ και Κ. Μακρής επιβεβαίωσαν τις προηγούμενες αναλύσεις με νέα ευρήματα στην έρευνα τους με τις σύγχρονες για την εποχή επιστημονικές μεθόδους), μόλις στα μέσα και προς το τέλος της δεκαετίας του 20' και όλη την δεκαετία του 30', έγινε κρατική στρατηγική η ανοικοδόμηση και αξιοποίηση λουτροπόλεων και λουτρικών εγκαταστάσεων σε όλη την χώρα. Πρωταρχικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η ενασχόληση του Νικόλαου Λέκκα που εκείνη την περίοδο διετέλεσε τμηματάρχης Ξένων και Εκθέσεων του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Με μία ομάδα μηχανικών και επιστημόνων (Κ. Κτενάς, Γ. Γεωργαλάς, Μ. Περτέσης, Θ. Μουραμπάς) κατόρθωσε σε μία εικοσαετία και μετέβαλε τους λουτροσυνοικισμούς σε κανονικές λουτροπόλεις ή σε βαθμό ώστε να γίνουν στο μέλλον¹².

Εκείνη η περίοδος ήταν ενδεχομένως η σπουδαιότερη για την εγκαθίδρυση του θερμαλικού τουρισμού στη Ελλάδα και η περίοδος που άφησε ισχυρά τα σημάδια (έως και σήμερα) για ένα εγχείρημα που σε κάποιες περιπτώσεις συνέχισε να υφίσταται και να εξελίσσεται μεταπολεμικά όπως η περίπτωση των Καμένων Βούρλων για παράδειγμα ή σταδιακά πέρασε σε πολύ κατώτερης κατηγορίας θέση, όπως η περίπτωση των Λουτρών Καΐτσας.¹³

Σίγουρο είναι ότι η πορεία των πολιτικών πραγμάτων μεταπολεμικά έπαιξε σημαντικό ρόλο για την εξέλιξη των λουτροπόλεων στην ελληνική επικράτεια. Οι στρατηγικές που υιοθετήθηκαν αρχικώς από τον Ε.Ο.Τ. έδειχναν μία ελπιδοφόρα πορεία, ωστόσο στην «αγορά» του τουρισμού από τα τέλη της δεκαετίας του 70' άρχισε να φάνετα, ότι δεν μπορούσαν πλέον αυτά τα εγχειρήματα να σταθούν.

Σήμερα, λουτροπόλεις κατά μέγεθος και κατά ιδιότητα θα λέγαμε ότι είναι μόνον αυτές των Καμένων Βούρλων, του Λουτρακίου και των Λουτρών Αιδηψού. Ακολουθούν οικιστικά σύνολα

¹¹ (Δαμβεργης, 1933)

¹² Τούτο ήταν στους νόμους 2118/25-5-1920, 4844/30-7-1930, 1169/1938 και 1578-1939.

¹³ Εκθέσεις Ε.Ο.Τ.

όπως τα Λουτρά Υπάτης ή τα Μέθανα. Σαφώς στην Ελλάδα το εγχείρημα της λουτρόπολης δεν ευδοκίμησε κατά τις αξιώσεις της περιόδου του Μεσοπολέμου ή μεταπολεμικά.

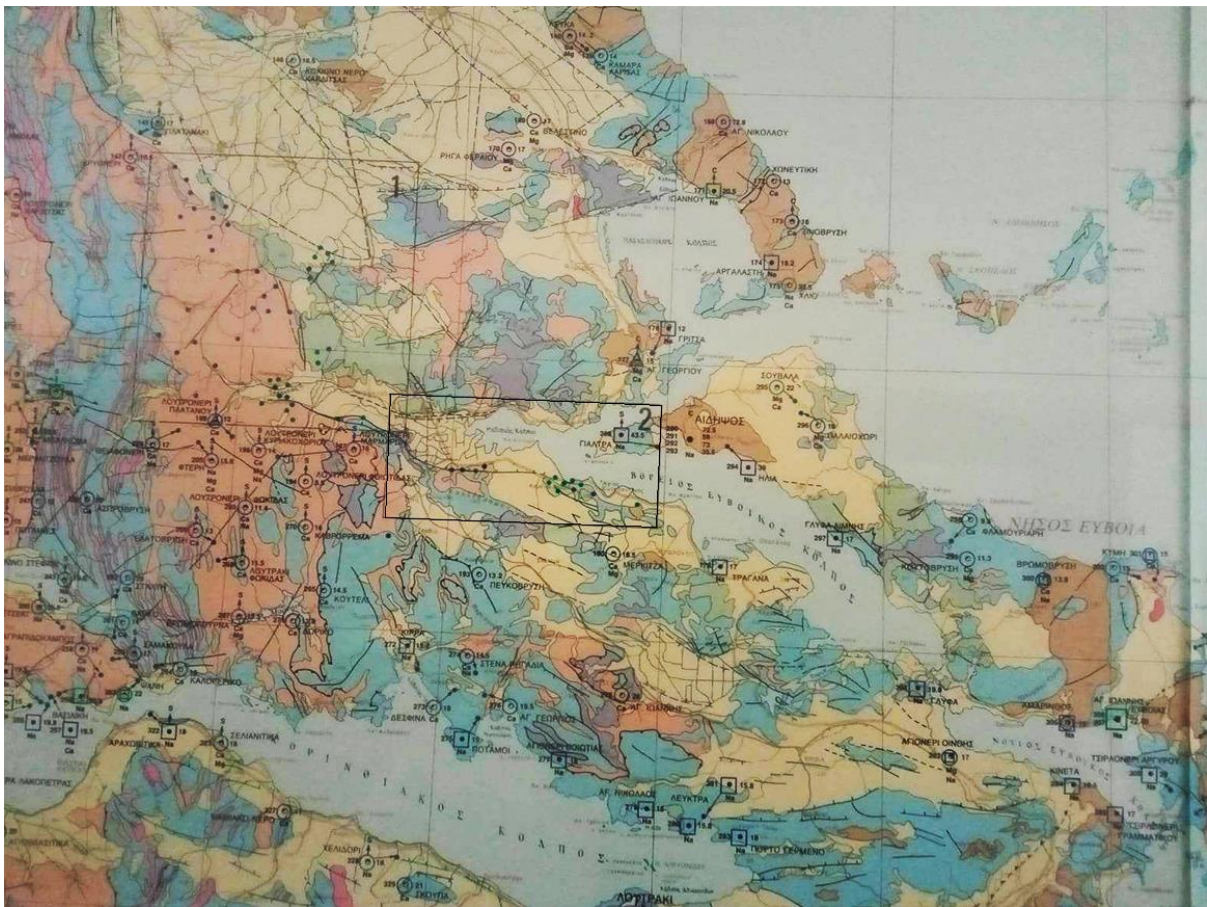
Οι λουτροπόλεις της Ελλάδος υστερούν σημαντικά σε μέγεθος και δυναμική σε σχέση με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές λουτροπόλεις, παρόλο που και αυτές πέρασαν μία περίοδο παρακμής. Εξαιτίας όμως της «αίγλης» ή της «αισθητικής», της κουλτούρας και κυρίως της δυναμικής που αναπτύχθηκε εκεί επανήλθαν στο προσκήνιο με ακόμα μεγαλύτερες προοπτικές και επανεξετάστηκαν σε επίπεδο κρατικής στρατηγικής, όπως οι περιπτώσεις του Βισύ, του Μπαθ και του Μπάντεν-Μπάντεν.

Το ερώτημα που προκύπτει από αυτή την ενότητα ωστόσο είναι αν οι ελληνικές λουτροπόλεις έχουν κάποιο μέλλον. Εδώ απαιτείται εξέταση σε επίπεδο ολοκληρωμένου χωρικού σχεδιασμού και κρατικής στρατηγικής και σε καμία περίπτωση μεμονωμένα (συμφώνως των ευρωπαϊκών παραδειγμάτων).

Κεφάλαιο 2^ο : Τα χαρακτηριστικά των λουτροπηγών μελέτης.

Η περίπτωση ενός συνόλου στην Ανατολική Στερεά και ενός τμήματος του νομού Καρδίτσας είναι το «πεδίο μελέτης» της παρούσας εργασίας. Πρόκειται για μία περιοχή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Κάθε περίπτωση ευρήματος αποτελεί ξεχωριστή διαδικασία επιτόπιας ανάλυσης, που πραγματοποιήθηκε σε επίπεδο όχι μόνο ανάγνωσης του χώρου, αλλά και σε συνομιλίες με κατοίκους. Ένα μεγάλο μέρος της έρευνας ωστόσο βασίστηκε σε δημοσιευμένο υλικό, από καθηγητές, ιστορικούς, αρθρογράφους και διπλωματικών εργασιών.

Το περιβάλλον που δημιουργήθηκαν οι λουτροπηγές είναι ένα έντονο γεωλογικά περιβάλλον¹⁴. Ο χάρτης γεωλογικού ενδιαφέροντος (εικ.8) που συμπεριλαμβάνει τις ιαματικές πηγές της σχολής Μηχανικών Ορυκτών Πόρων κατατάσσει τις λουτροπηγές μελέτης στην ίδια «ενότητα». Από την χαρτογράφηση τους προκύπτει ότι είναι μέρος μίας ελάσσονος γεωλογικής καμπύλης, που ακολουθεί τους ισχυρούς όγκους του Όρθρεως με τις παρυφές της νότιας Πίνδου, του οροπεδίου της Ξυνιάδας και έπειτα με μία απότομη αλλαγή στην πεδιάδα της Σπερχειάδας (γνωστή για την σεισμική δραστηριότητα), με το Καλλίδρομο Όρος, τον Μαλλιακό κόλπο και την χερσόνησο της Γιάλτρας της Β. Έυβοιας. Στο μέσον της Ελλάδας, στην περιοχή της Φθίας, ορεινοί όγκοι με διαφορετικά ανάγλυφα συγκρούονται με οροπέδια, πεδιάδες και κόλπους. Όλα αυτά σε μία σχετικά μικρή γεωγραφική έκταση με διαφορετικό κλίμα και φυσικό περιβάλλον, οδηγούν σε μία υψηλή ποικιλομορφία.¹⁵

Εικόνα 8 Γεωλογικός χάρτης που απεικονίζει τα σημεία έντονης γεωλογικής δραστηριότητας και τις ιαματικές πηγές.

Η ευρύτερη περιοχή της ανάλυσης που θα γίνει για το περιβάλλον της Φθίας, περιλαμβάνει έντεκα λουτροπηγές εκ των οποίων, οι τρεις είναι παραθαλάσσιες, τρεις σε υψόμετρο 5 με 40 μέτρα από την στάθμη της θάλασσας – (ακριβώς όμως στην απόληξη θεόρατων πέτρινων όγκων), δύο σε πεδινό τμήμα και οι υπόλοιπες τρεις, που συμπληρώνουν το σύμπλεγμα της ελάσσονος καμπύλης, είναι ορεινές. Και οι έντεκα λουτροπηγές βρίσκονται σε τοποθεσίες ιδιαίτερου φυσικού κάλους ή ιδιαίτερα ενδιαφέροντος τοπίου.

¹⁴ Πληροφορία γεωλογικού χάρτη αναρτημένου στην Σχολή Μηχανικών Ορυκτών Πόρων.

¹⁵ (Παπανικολάου, 2015), Κεφ.4 πρότυπο ορογένεσης, Κεφ.8 Περιγραφή τεκτονικών ενότητων-Δυτικής Θεσσαλίας-Βοιωτίας.

Πίνακας 1 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά των θέσεων.

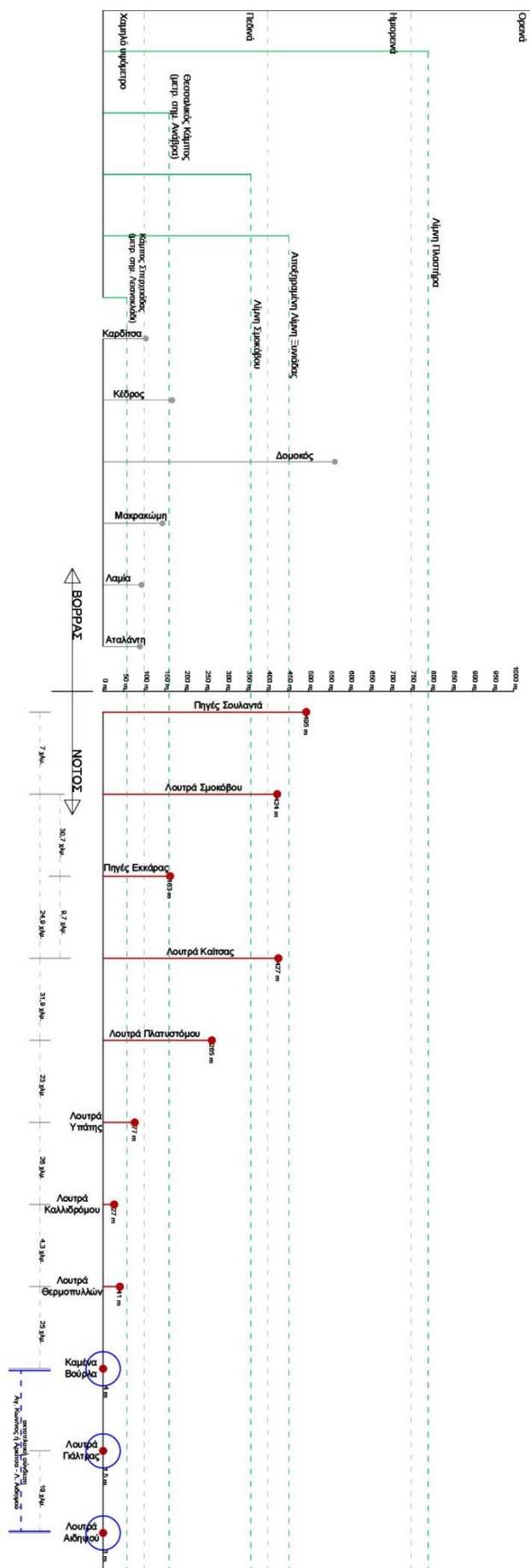
Εικόνα 9

2.1. Τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά των θέσεων των λουτροπηγών.

Οι λουτροπηγές, θα μπορούσαν αρχικά να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες: στις αναβλύζουσες (από το έδαφος – από το επίπεδο δηλαδή) και τις ρίπτουσες (από άνοιγμα βράχου σε κατακόρυφη επιφάνεια). Η φύση τους και το είδος τους, φανερώουν και την κατάσταση του περιβάλλοντος των θέσεων τους.¹⁶ Στο διάγραμμα της εικ.11, για παράδειγμα φαίνεται η υψομετρική σχέση, αλλά και διαφοροποίηση των λουτροπηγών με τις πόλεις, τις κωμοπόλεις και τα φυσικά τοπόσημα της ευρύτερης περιοχής μελέτης.

Πιο συγκεκριμένα οι πηγές στα Καμένα Βούρλα, την Δαμάστα, των Λουτρών Αιδηψού και των Λουτρών Γιάλτρας ανήκουν στην πρώτη κατηγορία όπου οι πηγές είναι αναβλύζουσες, σε ένα επίπεδο ανάγλυφο. Η τοποθεσία των λουτροπηγών αυτών είναι σε πολύ χαμηλό υψόμετρο της τάξεως 5 έως 10 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας. Ωστόσο οι πηγές Λ.Αιδηψού, Λ.Γιάλτρων και Καμένων Βούρλων, εντάσσονται στην κατηγορία των παραθαλάσσιων. Ενώ των Θερμοπυλών, και του Καλλιδρόμου – Δαμάστας στις πεδινές.(εικ.12).

Αντίθετα, στην άλλη κατηγορία όπου οι πηγές είναι ρίπτουσες, το ανάγλυφο είναι σε ορεινές και πεδινές τοποθεσίες, σε έντονη ή λιγότερο έντονη κλίση.

Εικόνα 11 Διάγραμμα των υψομετρικών θέσεων των λουτροπηγών.

¹⁶ (Μ.Περτέσης, 1937)

Εικόνα 12 Κατηγοροποίηση των λουτροπηγών σε σύνολα, σύμφωνα με τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά τους.

2.1.1. Οι παραθαλάσσιες πηγές.

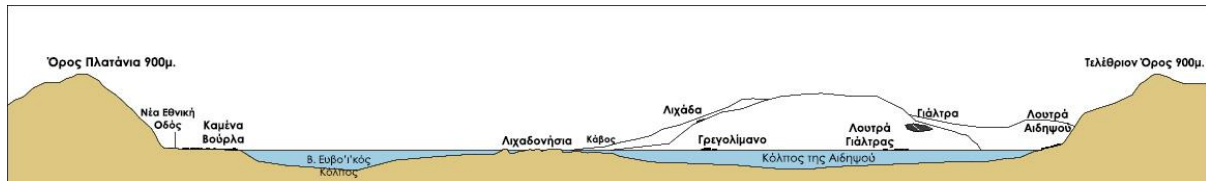
Στην ομάδα των παραθαλάσσιων πηγών, είναι οι πηγές των Λουτρών Αιδηψού, των Λουτρών Γιάλτρας και των Καμένων Βούρλων. Εκεί αναπτύχθηκαν και οικιστικά σύνολα, με αξιόλογη έκταση, που κατατάσσει τις περιπτώσεις των Καμένων Βούρλων και Λουτρών Αιδηψού, στις σημαντικότερες από άποψη ανάπτυξης οικιστικού συγκροτήματος και εγκαταστάσεων, από τις υπόλοιπες περιπτώσεις. Στην ομάδα αυτή εντάσσεται και η παρακείμενη πηγή του οικισμού των Ηλίων Αιδηψού 8χλιόμετρα νοτιοανατολικά των Λουτρών Αιδηψού.(εικ.13).

Εικόνα 13 Ομάδα παραθαλάσσιων οικισμών.

Οι τρεις πηγές Λουτρών Γιάλτρας, Λουτρών Αιδηψού και Ηλίων, βρίσκονται στο βορειοδυτικό τμήμα της νήσου Εύβοιας, ενώ τα Καμένα Βούρλα βρίσκονται στην απέναντι δυτική Φθιωτική ακτή, σε μικρή απόσταση. Το γεγονός αυτό ήδη από την εποχή του Μεσοπολέμου που

υπήρξε η πρώτη ουσιαστική ανάπτυξη, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και την επικοινωνία μεταξύ τους δια θαλάσσης.¹⁷(εικ.14).

Εικόνα 14 Τομή στον Ευβοϊκό κόλπο, στον άξονα δύσης-ανατολής.

2.1.2. Οι πεδινές πηγές.

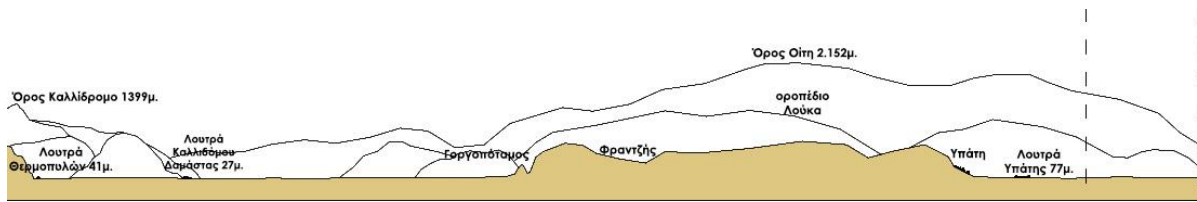
Η δεύτερη κατά σειρά ομάδα, είναι οι πηγές που βρίσκονται σε πεδινό περιβάλλον και χαμηλό υψόμετρο. Είναι η ομάδα με τον μεγαλύτερο αριθμό, καθώς περιλαμβάνει τις Θερμοπύλες(41μ.), τα Λουτρά Καλλιδρόμου-Δαμάστας(27μ.), τα Λουτρά Υπάτης(77μ.), τα Λουτρά Πλατυστόμου(280μ.) με τις παρακείμενες πηγές της Παλαιοβράχας(δυτικά) και Αρχανίου (220μ-8 χιλιόμετρα ανατολικά), τις Πηγές Εκκάρας(163μ.) και την παρακείμενη πηγή Γερακλίου (περίπου 400μ. – 20 χιλιόμετρα δυτικά). (εικ.15).

Ωστόσο, γεωγραφικά, δεν γειτνιάζουν όλες. Οι πηγές Εκκάρας και Γερακλίου είναι αποκομμένες από την υπόλοιπη ομάδα, καθώς η μεν Εκκάρα βρίσκεται βόρεια του νομού Φθιώτιδας στον Θεσσαλικό Κάμπο και η πηγή Γερακλίου στο βορειοανατολικό τμήμα του νομού. Κατ' επέκταση αφενός ανήκουν στην κατηγορία των πεδινών λουτροπηγών, λόγω υψομέτρου, αφετέρου όμως κατατάσσονται γεωγραφικά στις βορειότερες πηγές της περιοχής μελέτης.(εικ.16 & 17).

Εικόνα 15 Ομάδα πεδινών λουτροπηγών.

¹⁷ (Ν.Λέκκας, 1938) (Μέλιος, Τα λουτρά της Αιδηψού, 2003) (Μέλιος, Τα λουτρά των Καμένων Βούρλων, 2003)

Εικόνα 16 Τομή προς τον Νότο, από τις Θερμοπύλες έως τα Λουτρά Υπάτης.

Εικόνα 17 Τομή προς τα Νοτιοδυτικά, από τα Λουτρά Υπάτης έως τα Λουτρά Πλατυστόμου.

2.1.3. Οι ημιορεινές πηγές.

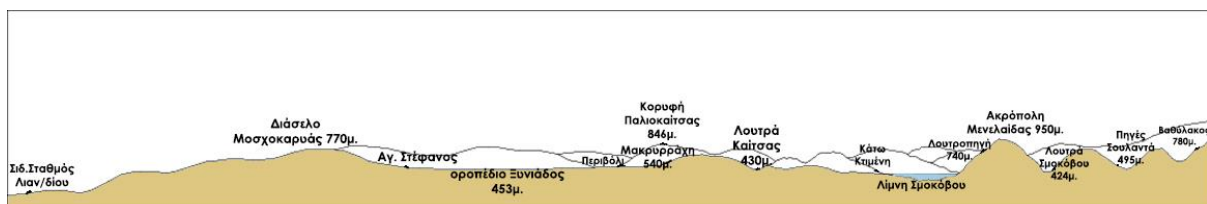

Εικόνα 18 Ομάδα ημιορεινών λουτροπηγών.

Οι τρεις λουτροπηγές, που συγκροτούν την τρίτη ομάδα είναι αυτές τα οικιστικά σύνολα των Λουτρών Καϊτσας-Δρανίστας (427μ.), των Λουτρών Σμοκόβου (423μ.) και των Πηγών Σουλαντά (495μ.). Και οι τρεις περιπτώσεις χαρακτηρίζονται από έντονη βλάστηση σε ένα περιβάλλον με καθαρά ηπειρωτικό κλίμα και έντονο ανάγλυφο. Σαν ομάδα και οι τρεις πηγές είναι και γεωγραφικά κοντά μεταξύ τους σε μία σειρά: Λουτρά Καϊτσας – Λουτρά Σμοκόβου 27χλμ., Λουτρά Σμοκόβου – Πηγές Σουλαντά 7χλμ. (εικ.18,19,20).

Εικόνα 19 Τομή βορά-νότου Κάμπος Σπερχειάδας-Οροπέδιο Ξυνιάδας-Θεσσαλικός Κάμπος.

Εικόνα 20 Τομή βορά-νότου: Κάμπος Σπερχειάδας-Οροπέδιο Ξυνιάδας-Λίμνη Σμοκόβου-νοτιοανατολικοί πρόποδες Αγράφων.

2.2. Το φυσικό «παλίμψηστο» του περιβάλλοντος των περιοχών.

Ως προς το περιβάλλον των περιοχών, για να μπορέσει να αποδοθεί πρώτα – πρώτα η ταυτότητα των περιοχών και των λουτροπηγών σε μία ενιαία συνθήκη, πρέπει να συμπεριληφθεί: η διάσταση του χρόνου που επηρέασε, το φυσικό περιβάλλον ως προς την γεωμορφολογία, την ανθρώπινη παρέμβαση και την αμοιβαία ενσωμάτωση που προέκυψε σε ρόλο «δοχείου» - «ξενιστή». Έτσι προκύπτει (αφού πρώτα γίνεται η αποδοχή της ανθρώπινης παρέμβασης και συμφιλίωσης – ανεκτικότητας ότι και το λεγόμενο ανθρωπογενές περιβάλλον θα έπρεπε να ενταχτεί στο «φυσικό») στην ανθρώπινη συνείδηση η «ταυτότητα του τόπου» και μπορεί, υπό τους όρους της μελέτης της χρονικής συνέχειας (ιστορία), να κάνουμε λόγο για «φυσικό παλίμψηστο» αυτού.

Για παράδειγμα η περιοχή των Καμένων Βούρλων, είναι μία περιοχή που δημιουργήθηκε από την υποχώρηση της θάλασσας και οι πηγές εμφανίστηκαν στην επιφάνεια (γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά), επήλθε μία έντονη δραστηριότητα στο μικροκλίμα, που με την σειρά της είχε και την ανάλογη φυσική βλάστηση. Οι προϋποθέσεις αυτές έφεραν τον άνθρωπο να κατοικήσει στην περιοχή και να δημιουργήσει έναν μικρό οικισμό.

Ωστόσο, δεν έχει να κάνει μόνο με αυτά. Με μία άλλη προσέγγιση, σήμερα τι αποτύπωμα είχε η ανθρώπινη παρέμβαση και διαμόρφωσε έτσι τον τόπο; Στοιχεία όπως η παλιά και νέα εθνική οδός, τα έλη, το ποτάμι με την μυρωδιά θείου, η θάλασσα, οι κατασκευές ακόμα και οι ταμπέλες από τα πρώην εγκαταλελειμμένα εστιατόρια πάνω στην παλιά εθνική οδό, όπως για παράδειγμα τα μοτέλ LEVENTIS (εικ.21), είναι μέρος του παλίμψηστου αλλά και μίας ταυτότητας που στο υποσυνείδητο των ανθρώπων γίνεται «τοποσημο»!¹⁸

Εικόνα 21 Μοτέλ LEVENTIS, συνυφασμένο συγκρότημα βραχυχρόνιας διαμονής on-road, με τον Άγιο Κων/νο & τα Καμένα Βούρλα.

¹⁸ Π.χ. Λουτρά Αιδηψού – ξενοδοχείου Σύλλας, Άγιος Κων/νος – μοτέλ ΛΕΒΕΝΤΗΣ, Θερμοπύλες-άγαλμα Λεωνίδα.

2.2.1. Παρά την θάλασσα

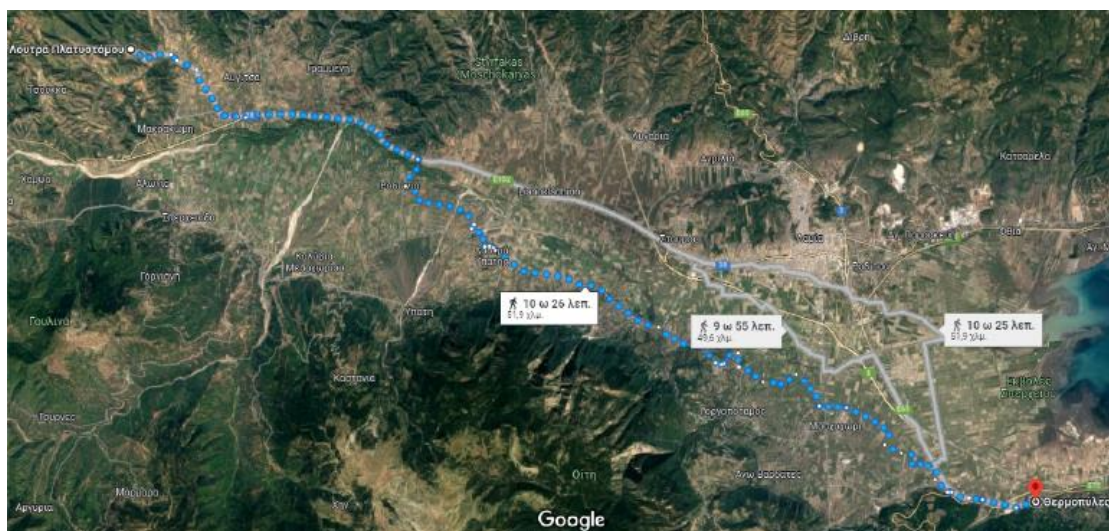
Στο νοτιότερο τμήμα της περιοχής μελέτης υπάρχει ως συνδετικό στοιχείο η θάλασσα ανάμεσα στην περιοχή της Αιδηψού και όλη την βόρειοδυτική ακτή της Β.Εύβοιας με την χερσόνησο της Λιχάδας και τα Λιχαδονήσια και την νότια Φθιωτική ακτή του Αγίου Κωνσταντίνου, των Καμένων Βούρλων και όλη την επικράτεια του αρχαίου Θρόνιου¹⁹.

Εκτυλίσσεται μία σύνθεση γύρω από αυτή από ορεινούς όγκους, «ντυμένους» από δάση πεύκου και στην βάση τους εκεί που ξεκινά η θάλασσα εκεί που γεννήθηκε το «ιαματικό νερό», ήρθε ο άνθρωπος να οικοδομήσει σε αυτό το όριο.(εικ.23).

¹⁹ Ομήρου Ιλιάδα Β.532.

2.2.2. Στην πεδιάδα της Σπερχειάδας, Θερμοπύλες – Πλατύστομο μέσω του «παλιού δρόμου»

Εικόνα 24 Από τις Θερμοπύλες έως τα Λουτρά Πλατυστόμου, μέσω του παλιού δρόμου.

Η πρώτη αντίληψη ότι πλησιάζει κανείς στην Λαμία, είναι αισθητή με δύο τρόπους. Ο ένας είναι η καθαρή όψη της πόλης στον ορίζοντα, με αρκετά χαρακτηριστικά στοιχεία της να είναι διακριτά, όπως το κάστρο και ο δεύτερος τρόπος είναι μέσω της όσφρησης.

Οι χημικές ενώσεις που εμπεριέχουν μεγάλες ποσότητες θείου, φέρνουν την περίφημη οσμή του «κλούβιου αυγού», στην μύτη, ακόμη και σήμερα, που δεν περνάει κάποιος μέσα από τις Θερμοπύλες. Μόλις 23 χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Καμένων Βούρλων, μετά από την διάνηση μίας πεδιάδας σε μικρό ύψος από την στάθμη της θάλασσας, κατά βάση από ελαιώνες και άλλες καλλιέργειες, ξεκινάει ουσιαστικά η Πεδιάδα του Σπερχειού ποταμού. Οι Θερμοπύλες απέχουν 2,5 χιλιόμετρα και λιγότερο από τις εκβολές του ποταμού και είναι έως εκεί το τέλος της μεγάλης πεδιάδας και άλλοτε μεγάλου έλους εκεί. Αυτή η ενότητα, συμπεριλαμβάνει την περιγραφή του παλίμψυστου τοπίου της κεντρικής ουσιαστικά περιοχής του νομού Φθιώτιδας, όπου περιλαμβάνει και όλη την Πεδιάδα.

Η πεδιάδα αυτή περιλαμβάνει τις Θερμοπύλες, την Δαμάστα, τα χωριά του Γοργοποτάμου, τα Λουτρά Υπάτης, την Υπάτη και την Σπερχειάδα (πόλη), το Πλατανόδασος του Σπερχειού ποταμού και την ευρύτερη περιοχή της Μακρακώμης, που συμπεριλαμβάνεται και η περιοχή των Λουτρών του Πλατυστόμου. Παρόλη την μεγάλη φυσική και πολιτιστική αξία της δεν κατάφερε να αναδειχθεί ως προς τις ιαματικές πηγές και τα φιλόδοξα σχέδια, που δυστυχώς δεν υλοποιήθηκαν ποτέ. Σήμερα στην περιοχή υπάρχουν κάποιες εγκαταστάσεις σε λειτουργία και κάποιες όχι συνοδευόμενες με μεγάλες «οικονομικοπολιτικές περιπέτειες», χαρακτηριστικά «λευκού ελέφαντα».²⁰

Η πορεία μέσω της παλιάς εθνικής οδού, όπου υποχρέωνε τα οχήματα, να περάσουν μέσα από τον Άγιο Κωνσταντίνο, τα Καμένα Βούρλα, έξω από τα χωριά του Μώλου και τελικώς μέσα από τις Θερμοπύλες, μέχρι να συναντήσουν την διαπλάτυνση της οδού, ονομαζόταν «διαδρομή

²⁰ Λευκός ελέφαντας: Πρόκειται για έκφραση που υποδηλώνει το υπέρογκο κόστος σε βαθμό χρεωκοπίας για την συντήρηση και επιμέλεια ενός πράγματος, που δεν θα ωφελήσει ή θα αποδώσει σε τίποτα. Ως έκφραση προήλθε την περίοδο της Βρετανικής Ινδίας, που ως τιμωρία οι τοπικοί άρχοντες για να τιμωρήσουν κάποιον ευκατάστατο πολίτη, του ανέθεταν την φροντίδα ενός ιερού λευκού ελέφαντα, του οποίου το κόστος ήταν αβάστακτο, μέχρι χρεωκοπίας. Αν πάθαινε κάτι ο ελέφαντας από ευθύνη του πολίτη, κινδύνευε να χάσει την ζωή του.

καρμανιόλα του Πέταλου του Μαλιακού». Σήμερα αυτή η πορεία έχει κατά βάση χαρακτήρα επαρχιακού δρόμου ήσυχων ρυθμών, καθώς όλος ο φόρτος μεταφέρθηκε στην Ε75. Αυτό που έμεινε είναι τα κτήρια του 70' και του 80', με τις χαρακτηριστικές επιγραφές των διάφορων χρήσεων που είχαν ανά καιρούς.

Πέρα από τις περιγραφές που υπήρχαν για την περιοχή πριν, εδώ ίσως έχουμε ένα από τα πιο χαρακτηριστικά σημεία αναγνωσιμότητας, όσο λίγα στην Ελλάδα.(εικ.25&26).

Εικόνα 25

Εικόνα 26

Τρίλοφου ή η διαδρομή από την Παλιοκούλια) και ο πρώτος σιδηρόδρομος χαράχτηκε σε αυτή την λογική.

Εικόνα 29

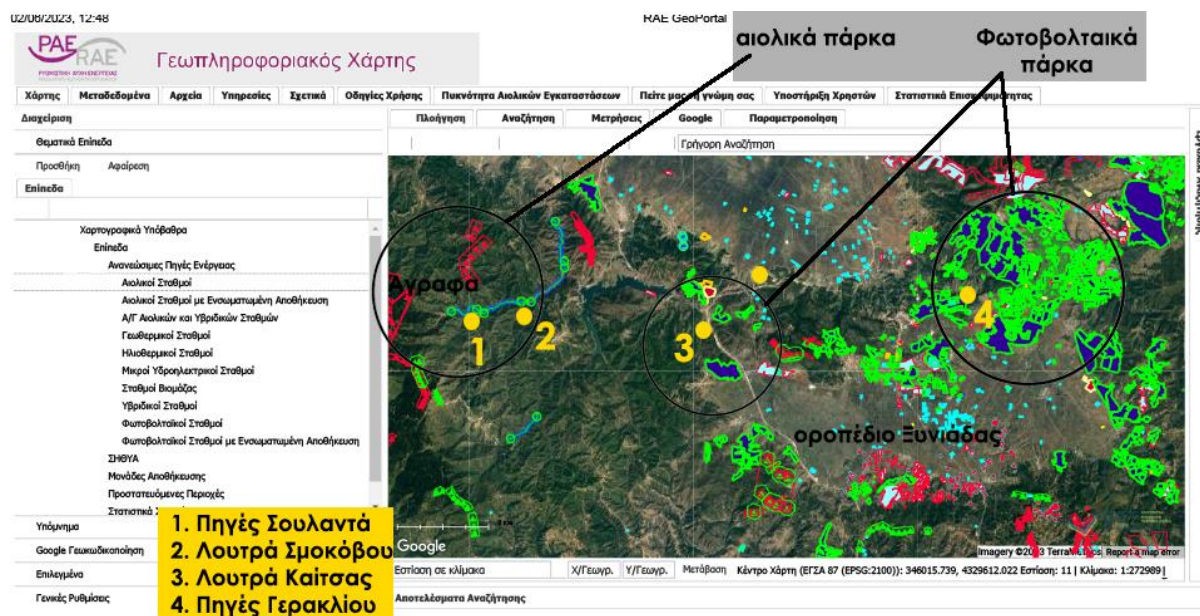
Εικόνα 30

Εικόνα 31

2.2.4. Τα αναπτυξιακά σχέδια στην περιοχή για Α.Π.Ε.

Σύμφωνα με τις αναρτήσεις της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας στην εφαρμογή του geportal(εικ.32), φαίνεται ότι προβλέπεται μία νέα συνθήκη για το περιβάλλον που περιγράφουν κάποια άρθρα²¹ με συμβάσεις για αιολικά και φωτοβολταϊκά πάρκα. Ένα περιβάλλον «σεβάσμιου κάλλους», κινδυνεύει από κάποιες αποφάσεις, για ένα αμφίβολο μοντέλο ανάπτυξης, με τους πρεσβευτές του να δηλώνουν ότι θα φέρει οφέλη.

Εικόνα 32 Γεωπληροφοριακός χάρτης για Α.Π.Ε. από τη Ρ.Α.Ε.

²¹ (Παναγιωτίδου Μαρία, 2016)

Για ποιους όμως; Υπήρξε κάποια πρόταση εναρμονισμού τόσο αισθητικά αλλά και εφαρμογής νέων τεχνολογιών; Ποιες είναι οι δικλίδες ασφαλείας αυτών των εγχειρημάτων; Πόσο δημοκρατικές είναι οι διαδικασίες αποφάσεων; Και τέλος είναι το ίδιο καθεστώς «δικαιώματος» για μία κοινότητα, όπως για έναν επιχειρηματία;²²

Κατ' επέκταση, δεδομένων των ανωτέρω ερωτημάτων πως να πιστέψει ένας ευσυνείδητος κάτοικος ή ένας ενημερωμένος πολίτης κάτι τέτοιο; Σε νόμους με ασάφειες και ερωτηματικά σε κάθε περίπτωση, με διαδικασίες που καταπατούν ακόμη και δημοκρατικά δικαιώματα, διότι για τέτοια θέματα ούτε η τοπική εξουσία έχει αρμοδιότητα (κοινότητες και δήμοι) – πάει απευθείας σε περιφέρεια και πάνω.

Η ανάπτυξη είναι επιθυμητή. Πρέπει να γίνουν επενδύσεις πάνω στις Α.Π.Ε., αλλά οφείλει να συμπεριληφθεί στην εκάστοτε μελέτη, η άποψη των κοινοτήτων. Να συμπεριληφθεί ένας σχεδιασμός πρωτίστως που σέβεται το φυσικό περιβάλλον από επιστημονικό προσωπικό κρατικού ιδρύματος. Η διαδικασία αυτή ακολουθείται σε άλλες περιοχές της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης, όπως το παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού στο Μπάντεν Μπάντεν της Γερμανίας.

Κεφάλαιο 3^ο : Ιστορική αναδρομή στις λουτροπηγές της περιοχής.

Η ευρύτερη περιοχή, είναι από τους αρχαίους χρόνους γνωστή για τις λουτροπηγές της, κάτι που αποτυπώνεται και σε μύθους όπως η πηγές του Αχιλλέα στον Όρθρυ ή ο μύθος που υπήρξε για τα λουτρά της Αιδηψού ή των Θερμοπυλών, όπου ήταν αίτημα της Αθηνάς στον Ήφαιστο για να μπορεί να πηγαίνει ο Ηρακλής εκεί και να αναπαύεται.²³

Από την αρχαιότητα οι κάτοικοι της περιοχής, γνώριζαν για τις πηγές και τις θεραπευτικές τους ιδιότητες, μέχρι τους ελληνοιστικούς χρόνους και κυρίως με την ρωμαϊκή κατάκτηση, δεν υπήρξαν μεγάλα οικοδομήματα, όπως υδροθεραπευτήρια ή Ασκληπιεία, αν και στην Υπάτη υπήρξε ναός αφιερωμένος στον Ασκληπιό. Ωστόσο, από τον Πausανία και τον Αριστοτέλη έχουμε αναφορές ότι τα ασκληπιεία όπου ήταν ένα οικοδομικό συγκρότημα, χτίζονταν κοντά σε θερμές ιαματικές πηγές αφού η πρώτη εντολή που έδιναν συνήθως οι ιερείς στους αρρώστους ήταν, να υποβληθούν σε λουτρό για τον καθαρισμό τους.²⁴ Στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου πιστεύεται ότι υπήρχαν αγωγοί που μετέφεραν το ιαματικό νερό κατευθείαν στους λουτήρες των ασθενών. Επομένως υπήρχαν υποδομές κτηρίων και δικτύων σε εκείνες τις λουτρικές εγκαταστάσεις της κλασσικής αρχαιότητας.

Οι Ρωμαίοι είναι γνωστό ότι ανέπτυξαν τεχνολογίες πάνω στις κατασκευές και ιδιαίτερα πάνω στα συστήματα των δικτύων ύδρευσης και αποχέτευσης καθώς η πρόσβαση σε λουτρά κατά την ρωμαϊκή περίοδο ήταν ευρύτερο κοινωνικό προνόμιο όλων των τάξεων, επομένως στην περίπτωση των ιαματικών πηγών δεν γινόταν να μην αναπτύξουν και να εξελίσσουν τις εγκαταστάσεις.

²² (newsroom, 2022)

²³ (Σφαέλου, 2021)

²⁴ (Pausanias, 1992)

Στην περιοχή μελέτης, κατά τον Πλούταρχο, οι Ρωμαίοι επικεντρώνονται στην Αιδηψό με τα οικοδομήματα του Σίλα και την μετατροπή της περιοχής σε ένα ρωμαϊκό θέρετρο.²⁵ Παρόμοια εξέλιξη υπήρξε και στην Υπάτη (στην οποία δόθηκαν και δικαιώματα ημιαυτονομίας από τον Οκτάβιο Αύγουστο). Πέραν αυτών των παραδειγμάτων δεν υπάρχει κάποια άλλη δημοσιευμένη αναφορά σχετικά με οικοδομήματα και οργανωμένα οικιστικά σύνολα.

Από το τέλος των παλαιοχριστιανικών χρόνων και τον μεσαίωνα, τα λουτρά ευρύτερα ως κατασκευές (βαλανεία) λόγω μη συντήρησης λιγοστεύουν και απαντώνται στις πόλεις εξαιτίας του υψηλού κόστους τους. Επειδή ήταν δημόσια, αρκετά σταδιακά περιέρχονται στην εκκλησιαστική περιουσία, που εικάζεται ότι όταν η πηγή ήταν θεραπευτική ήταν δωρεάν για τους λαϊκούς (τους πολίτες δηλαδή). Ενώ στους μοναχούς επιτρέπονταν κάποια λουσίματα την εβδομάδα. Κατά πάσα πιθανότητα οι μικρότερες εκκλησιαστικές λουτρικές εγκαταστάσεις αντικατέστησαν σταδιακά τα μεγάλα δημόσια βαλανεία.²⁶ Επομένως υπάρχει ανάπτυξη και δραστηριότητα γύρω από ένα εκκλησιαστικό σύνολο όπως κάποιο μοναστήρι.

Στην περιοχή μελέτης πράγματι υπάρχει κτηριακό απόθεμα ναών ή κάποιων συνόλων μοναστικών που υπήρξαν κοντά στις πηγές, όπως για παράδειγμα στα Λουτρά Καΐτσης υπήρχε πλησίον το μοναστήρι των Αγίων Θεοδώρων, στα Καμένα Βούρλα βρίσκεται μέχρι και σήμερα η Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος με αρχική ίδρυση τον 7^ο αιώνα, 4 χλμ από την σημερινή πόλη των Καμένων Βούρλα, η Μονή Δαμάστας κοντά στα Λουτρά Δαμάστας και των Θερμοπυλών, με αναγωγή στον 11^ο με 12^ο αιώνα. Στην περίπτωση των Λουτρών Αιδηψού και των Λουτρών Υπάτης πολύ πιθανό να υπήρχε οργανωμένο οικιστικό σύνολο με μοναστική δομή στο μέσον και την λουτροπηγή, αλλά διαχρονικά υπέστησαν μεγάλες καταστροφές και τα ευρήματα είναι λιγοστά για μία επιβεβαιωμένη τοποθέτηση περί ύπαρξης οργανωμένου συγκροτήματος και οικισμού. Ειδικά στην περίπτωση της Υπάτης, οι Καταλανοί κατά την Δ΄ Σταυροφορία, ισοπέδωσαν την περιοχή πρώτοι και την έκαναν έδρα του Δουκάτου των Νέων Πατρών, με τους Οθωμανούς μετά να ακολουθούν και στην περίπτωση της Αιδηψού έγιναν διαχρονικά καταστροφές από τους Οθωμανούς μέχρι την κατάκτηση της Εύβοιας.

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης κάποιες λουτροπηγές αποτέλεσαν περιουσιακά στοιχεία των τοπικών αγάδων με αποκλειστική χρήση από αυτούς, όπως για παράδειγμα η περίπτωση των Λουτρών Καΐτσας ή τα Λουτρά Σμοκόβου που ήταν ιδιοκτησία του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Σήμερα δεν σώζονται οικοδομήματα τύπου χαμάμ ή πιο απλής οικοδομικής τυπολογίας, ούτε καταλύματα από εκείνη την περίοδο ή τον μεσαίωνα.

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί, ότι διαχρονικά η περιοχή επηρεάζεται από έντονα γεωλογικά φαινόμενα. Για παράδειγμα οι σεισμοί μόνο έχουν αλλάξει σε έντονο βαθμό το ανάγλυφο και την μορφολογία γενικότερα της περιοχής. Στην περιοχή της Αταλάντης στον βόρειο Ευβοϊκό κόλπο έγιναν διαχρονικά μεγάλοι σεισμοί με αλλαγές στο ανάγλυφο.²⁷ Τα Λιχαδονήσια ήταν αποτέλεσμα τέτοιας δραστηριότητας επίσης. Η επέκταση ή πιο ορθά, η ανάδυση της πεδιάδας του Σπερχειού προκλήθηκε από τα έντονα σεισμικά φαινόμενα και είναι γνωστό από την αρχαιότητα ότι η περιοχή των Θερμοπυλών ήταν ένα στενό πέρασμα και σήμερα η ακτογραμμή είναι 4 χιλιόμετρα βορειότερα. Κατ' επέκταση λογικό είναι να επηρεάστηκαν και οι υδάτινες πηγές.

Πολύ πιθανό εξαιτίας των φαινομένων, οι πηγές να υπήρξαν στο παρελθόν σε άλλες θέσεις και να μετατοπίστηκαν ή και σήμερα να μην υπάρχουν πια. Επίσης η πηγή της Γιάλτρας είναι η

²⁵ (Πλούταρχος, 1999)

²⁶ (Τσιχλής, 2003)

²⁷ Ρήγμα της Αταλάντης (Παπανικολάου, 2015)

νεότερη καθώς εμφανίστηκε μετά από σεισμό στο δεύτερο μέσο του 19^{ου} αιώνα, κατά αναφορά των κατοίκων²⁸ Διαπιστώνει κανείς όμως ότι βρίσκονται στην ίδια «νοητή» γραμμή, στην ίδια καμπύλη, επομένως και αυτές που προϋπήρχαν ή θα υπάρξουν να είναι στην ίδια πάντα σειρά.

Η ιστορική περιγραφή του Άγγελου Βλάχου²⁹, περιγράφει την σχέση των ιαματικών πηγών και της ανάπτυξης του ελληνικού κράτους ξεκινάνε, από την εποχή του Καποδίστρια. Η πρώτη ανάλυση και πρόγραμμα ανάδειξης γίνεται για τις πηγές της Κύθνου το 1830 και επί Όθωνα το 1840, γίνονται μελέτες για Υπάτη, Κυλλήνη, Λουτράκι και πηγές Καϊάφα. Σταδιακά η ανάδειξη των ιαματικών πηγών επεκτεινόταν, ωστόσο οι υποδομές των καταλυμάτων ήταν από προχειροκατασκευές και υποτυπώδεις μέχρι ανύπαρκτες που σε συνδυασμό με το ανύπαρκτο σχεδόν δίκτυο πρόσβασης με τα αστικά κέντρα, να δυσχεραίνουν την κατάσταση. Παρόλη την αναγνώριση, υψηλής αξίας των ιαματικών πηγών οι ιαματικές πηγές της Ελλάδος ήταν για «εσωτερική κατανάλωση» μέχρι και την περίοδο του μεσοπολέμου. Αφενός δεν μπορούσε να υπάρξει ανταγωνισμός με τα πολυτελέστατα θέρετρα – πόλεις της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης, ούτε και η θέση της χώρας ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής με μία περίοδο συνεχούς δυναμιτισμού Ελλάδας – Βαλκανίων – οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, άρχισε να αναπτύσσεται ένα ενδιαφέρον γύρω από το θέμα των ιαματικών λουτρών, όχι τόσο ως προς τον καλλωπισμό και την χαλάρωση, που ήταν κουλτούρα που υπήρχε στην Ευρώπη, αλλά κυρίως για τις ιαματικές ιδιότητες και την διαφήμιση τους από τους ιατρούς και τους επιστήμονες της εποχής.

Στην Ευρώπη χτίστηκαν ολόκληρες πόλεις, με σημαντικά οικοδομήματα, μόνο και μόνο για την παροχή υπηρεσιών γύρω από το νέο είδος τουρισμού που αφορά τις ιαματικές θερμές πηγές, όπως το Βισύ στην Γαλλία ή το Μπάντεν Μπάντεν στην Γερμανία.

Η ιδέα αυτού του εγχειρήματος, πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα σε περιοχές όπου είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: εύκολη πρόσβαση μέσω θαλάσσης. Το Λουτράκι, που είναι πολύ κοντά στην Αθήνα, αποτέλεσε το πιο επιτυχημένο παράδειγμα με την Αιδηψό να ακολουθεί και να έπεται η Κυλλήνη, τα Μέθανα, τα Λουτρά Καϊάφα η Κύθνος και τα Καμένα Βούρλα.

Η Αιδηψός ήταν ένας ιδανικός συνδυασμός υψηλής ποιότητας λουτρών, σε ένα φυσικού κάλους τοπίο, είχε ένα ιστορικό υπόβαθρο, από την ρωμαϊκή εποχή και ήταν πάνω στην θάλασσα. Σε μία περίοδο που οι μετακινήσεις ήταν κατά βάση μέσω θαλάσσης, πολύ γρήγορα, αναπτύχθηκε σε ένα τουριστικό θέρετρο των αστών της εποχής.

Μέχρι την περίοδο του μεσοπολέμου και κυρίως την δεκαετία του 30', οι πηγές ήταν σχετικά απομονωμένες, διατηρούσαν την φυσική τους διαμόρφωση και αποτελούσαν προνόμιο πρακτικά των όμορων οικισμών, σε αυτές. Εξαιτίας όμως των ριζοσπαστικών προγραμμάτων και ιδεολογιών πάνω στις επιστήμες εκείνη την εποχή,³⁰ έγινε μία σειρά από οικοδομικά προγράμματα, με σκοπό την κατασκευή ιαματικών υδροθεραπευτηρίων με καταλύματα.³¹

Η ανακάλυψη των ευεργετικών ιδιοτήτων των πηγών στην εποχή της νεωτερικότητας, έφερε μία περίοδο πολύ σημαντική για την ανάπτυξη οικιστικών συνόλων. Το γεγονός αυτό, έκανε το προνόμιο του θερμαλισμού προσβάσιμο και διάσημο όχι μόνο στους αστούς, αλλά και στις άλλες

²⁸ Αν σε αυτή την μαρτυρία συμπεριληφθεί και ο μεγάλος σεισμός της Αταλάντης το 1894, ενδεχομένως η λουτροπηγή της Γιάλτρας, να είναι αποτέλεσμα αυτής της δραστηριότητας.

²⁹ (Βλάχος, 2003)

³⁰ Δαμβέργης & Περτέσης

³¹ Υπουργείο οικονομίας και ανάπτυξης

κοινωνικές τάξεις. Αν και η διαφοροποίηση υπήρχε μεταξύ των λουτροπόλεων. Τα Λουτρά Αιδηψού απευθύνονταν κατά βάση σε οικονομικά δυνατότερους, ενώ τα Λουτρά Γιάλτρας ήταν μία περιοχή που προσέλκυε τους οικονομικά ασθενέστερους.

Σε κάθε περίπτωση, ο θεαματικός μετασχηματισμός των μικρών ή σχεδόν ανύπαρκτων οικισμών που συνήθως στοιχίζονταν κοντά στις θερμοπηγές δεν προσγράφεται απλώς στην εγγύτητα τους με την κοιτίδα των ιαμάτων. Προϋποθέτει τη σύμπτωση των αιτημάτων προσφοράς-ζήτησης, βασικού άξονα ανάλυσης στον τομέα της φιλοξενίας. Επιπρόσθετα, συναρτάται αφενός με τη δυνατότητα ικανοποίησης αιτημάτων ευρύτερης αναψυχής για τους φιλοξενούμενους, το δυναμικό των οποίων με το πέρασμα του χρόνου όλο και απέκλινε από το να ταυτίζεται με τους λουόμενους αφετέρου. Για την αποτελεσματική ενεργοποίηση των μηχανισμών της ανάπτυξης απαιτείται ο συντονισμός της δράσης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των κρατικών υπηρεσιών, όπως έγινε στα Καμένα Βούρλα από τον Γεράσιμο Βασιλειάδη, τον ιδρυτή της λουτρόπολης. Αυτή η πολλά υποσχόμενη δραστηριότητα επιβίωσε μέχρι και τον μεσοπόλεμο, που υπήρξε ένα στρατηγικό σχέδιο για τον θερμαλισμό.³²

Επομένως κατά την περίοδο του μεσοπολέμου το σύνολο της εκμετάλλευσης των πηγών πέρασε στον έλεγχο του κράτους. Εκείνη την περίοδο χτίζονται με βάση το μοντέρνο κίνημα, οικοδομήματα και εγκαταστάσεις.

Κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής, οι Γερμανοί εγκαθίστανται σε κάποιες από τις εγκαταστάσεις, με αποτέλεσμα σε αρκετές περιπτώσεις λόγω των μαχών, να καταστραφούν με ανεπανόρθωτες ζημιές.

Μεταπολεμικά από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, είναι μία περίοδος όπου η χώρα αναπτύσσει τον θερινό τουρισμό και πλέον όλες οι παραθαλάσσιες περιοχές και ειδικότερα αυτές που είναι πλησίον των μεγάλων αστικών κέντρων γνωρίζουν ταχεία οικοδομική ανάπτυξη, με ότι συνεπάγεται αυτό. Οι λουτροπηγές που είναι πλησίον της θάλασσας, όχι μόνο αναπτύσσουν οικισμούς περίξ αυτών ή αναβαθμίζουν υφιστάμενους, αλλά και μία σειρά από μεγάλα οικοδομήματα που στέκουν ακόμα σήμερα, μαρτυρούν μία «χρυσή περίοδο». Εκείνη την εποχή ο Ε.Ο.Τ. (από την ανασύσταση του το 1950) υλοποιεί οικοδομικά προγράμματα για τουριστικές εγκαταστάσεις και αναβαθμίσεις υφιστάμενων. Πέραν των Λουτρών Αιδηψού, αναπτύσσεται και όλη η ευρύτερη παραλιακή περιοχή της, κάτι που οφείλεται και στην ακτοπολιτική σύνδεση με την Φθιωτική πλευρά, η οποία επίσης αναβαθμίζεται και αναπτύσσεται ταχέως λόγω της χάραξης της εθνικής οδού.

Η Φθιωτική πλευρά του Μαλιακού κόλπου και του Β. Ευβοϊκού κόλπου, για περίπου δύομιση δεκαετίες θα αναδειχθεί σε έναν από τους πρώτους περιζήτητους προορισμούς με αστέρες του ελληνικού κινηματογράφου να παραθερίζουν στα Καμένα Βούρλα.

Από έναν οικισμό ψαράδων και προσφύγων που δεν ξεπερνούσαν τα 300 άτομα, έγινε μία κωμόπολη με μόνο αντικείμενο τον τουρισμό. Ταυτόχρονα και οι περιοχές γύρω από τα Καμένα Βούρλα, αναπτύχθηκαν και απέκτησαν εγκαταστάσεις, όπως οι Θερμοπύλες, που απέκτησαν το δικό τους υδροθεραπευτήριο, αλλά και ο Άγιος Κωνσταντίνος, που από τον λιμένα του, υπήρχε σύνδεση με την Β. Εύβοια, τις Σποράδες και την Σκύρο. Αλλά το σημαντικό είναι ότι εκείνη την περίοδο από

³² Μεταπολεμικά με την κρατικοποίηση των ιαματικών πηγών και των εγκαταστάσεων τους, περιήλθαν στην διαχείριση του νεοϊδρυθέντος Ε.Ο.Τ. Μία σειρά από μεγάλα έργα και πρωτοβουλίες στις δεκαετίες του 50' και του 60', έφεραν για τις περισσότερες περιπτώσεις μία μεγάλη ανάπτυξη, με την κορύφωση της ακμής των. Επήλθε η σταδιακή παρακμή με μία σειρά από πολλούς λόγους να συντελούν στην απαξίωση και την αδυναμία συντήρησης των εγκαταστάσεων, φτάνοντας στο σήμερα.

την περιοχή του Μώλου, που είναι παραλιακός οικισμός της ευρύτερης περιοχής των Θερμοπυλών έως τον Θεολόγο στα νότια, υπήρξε οικοδομική ανάπτυξη και αναβάθμιση της περιοχής σε αντικειμενικές αξίες και υποδομές.

Στον αντίποδα, οι οικισμοί και οι λουτροπηγές, που είναι στα πεδινά τμήματα και τα ορεινά τμήματα δεν είχαν αυτή την κοσμική ανάπτυξη, συνέχισαν να έχουν τον χαρακτήρα της ίασης και επομένως οι επισκέπτες ήταν κατά βάση ηλικιωμένοι και οικογένειες.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 70', ξεκινά η περίοδος της παρακμής σε όλους τους οικισμούς και τις εγκαταστάσεις. Σε άλλους υπήρξε μικρής κλίμακας παρακμή, σε άλλους η ολοκληρωτική εγκατάλειψη. Ως προς τους παραλιακούς οικισμούς, το ενδιαφέρον της «αγοράς του τουρισμού», εκτοπίστηκε σε άλλους προορισμούς όπως τις Κυκλάδες.

Αυτό κατέστησε σταδιακά τους παραλιακούς οικισμούς σε τόπους εξοχικής κατοικίας και στάσης-όχι προορισμού.

Στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι οικισμοί έχουν ελάχιστους κατοίκους και δεν διαφέρουν από κάποιους άλλους οικισμούς της ορεινής επαρχίας. Τούτο είναι σημαντικό, καθώς την εποχή που λειτουργούσαν οι εγκαταστάσεις οι οικισμοί είχαν σημαντικά οφέλη από τους επισκέπτες και υπήρχαν ανάγκες υποδομών σε όλους τους τομείς, κάτι που διαπιστώνεται στην περίπτωση της Καΐτσας και του Πλατυστόμου ή του Σμοκόβου.

Σήμερα λουτρικές εγκαταστάσεις είναι σε λειτουργία, μόνο στα Λουτρά Αιδηψού, στα Λουτρά Υπάτης και στα Λουτρά Σμοκόβου (όπου στο τελευταίο υπολειτουργούν). Οι υπόλοιπες περιοχές δέχονται επισκέπτες στις φυσικές πηγές στην ύπαιθρο, από ξένους τουρίστες με τροχόσπιτα ή ντόπιους περιοδικά. Οι εγκαταστάσεις σε Καΐτσα, Πλατύστομο, Καμένα Βούρλα, Θερμοπύλες και Γιάλτρα είναι εγκαταλελειμμένες και ρημαγμένες.

Στην παρούσα εργασία δεν έγινε λεπτομερής αναφορά στις πηγές Σουλαντά, Εκκάρας και Δαμάστας. Καθώς σε αυτές ουδέποτε υπήρξε κάποια ουσιαστική εγκατάσταση μεγάλης κλίμακας οργανωμένου υδροθεραπευτηρίου, πέραν κάποιων παραπηγμάτων και καταλυμάτων. Σε αυτές τις περιοχές μία σειρά από κάποιους λόγους δεν επέτρεψαν μία περεταίρω ανάπτυξη.

3.1. Η σημασία και η αξία που τους αποδόθηκε ιστορικά.

Ως προς την αξία που τους αποδόθηκε, ιστορικά, οι λουτροπηγές γνώρισαν υψηλή αναγνώριση και για αυτό είχαν και την ανάλογη σημασία.

Στην αρχαιότητα, αναγνωρίστηκαν ως ευεργετήματα των θεών, καθώς οι ιδιότητες τους ήταν τόσο σημαντικές όπου η ίαση από το νερό, θα μπορούσε να είναι μόνο δώρο θεϊκό. Σε μεταγενέστερες εποχές όπως στον Μεσαίωνα κατά την Φραγκοκρατία, υπήρχαν πεποιθήσεις ότι τα νερά είναι ζεστά και μυρίζουν θειάφι γιατί έρχονται από τα έγκατα της κολάσεως και επιπρόσθετα, το να λουστείς σε κοινή θέα έστω και στην φύση ήταν απαγορευτικό. Βέβαια υπήρχαν και απόψεις από

ανθρώπους που μελετούσαν τους αρχαίους και κατανοούσαν ότι τα ύδατα αυτά κάθε άλλο από δαιμονικά ήταν και αντιθέτως βοηθούσαν και θεράπευαν παθήσεις.³³

Οι Οθωμανοί εν αντιθέσει με τους δυτικούς κατακτητές, υιοθέτησαν τις συνήθειες των Αράβων και των Βυζαντινών και αντιλαμβάνοντουσαν την υψηλή αξία των λουτροπηγών. Συνήθως το ιδιοκτησιακό καθεστώς άνηκε σε κάποια μονή ή κάποιον αγά ή πασά.³⁴

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα Δανοί και Γερμανοί μελετητές, φυσικοί και γεωλόγοι στις ειδικότητες, απέδειξαν μέσω αναλύσεων τις ευεργετικές χημικές ενώσεις που έχουν τα νερά των λουτροπηγών και άνοιξαν τον δρόμο για τις πρώτες υποδομές, από πλευράς του κράτους.

³³ (Τσιχλής, 2003)

³⁴ (Μπαλτά, 2001)

Κεφάλαιο 4^{ov} : Οι οικισμοί στις λουτροπηγές της Ανατολικής Στερεάς.

Όπως προαναφέρθηκε παραπάνω, τα ευρήματα της ερευνητικής εργασίας, είναι 11 θέσεις λουτροπηγών είτε εντός είτε εκτός οικιστικών συνόλων. Έγινε αναφορά στα **Λουτρά Αιδηψού**, τα **Λουτρά Γιάλτρας**, τα **Καμένα Βούρλα**, τις **Θερμοπύλες**, τα **λουτρά Καλλιδρόμου**, τα **Λουτρά Υπάτης**, τα **Λουτρά Πλατυστόμου**, τα **Λουτρά Καίτσας**, τις **πηγές Εκκάρας**, τα **Λουτρά Σμοκόβου** και τις **Πηγές Σουλαντά**. Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται ανάλυση για την ανάπτυξη των λουτροπηγών διαχρονικά.

Εικόνα 33 Χάρτης της περιοχής μελέτης.

Οι παράμετροι που εξετάζονται είναι οι υποδομές που αναπτύχθηκαν, αν έγινε και πότε οικιστική ανάπτυξη, πως επηρέασε την ευρύτερη περιοχή και ποιο ήταν το στοιχείο που τους έδωσε έναν «ιδιαιτέρο χαρακτήρα» ώστε να διαφοροποιούνται, ποια ήταν η δυναμική τους ως προς τα ποιοτικά εν γένει χαρακτηριστικά που τους έδωσε αναγνωσιμότητα.

Στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή μελέτης όμως, υπάρχουν άλλες 4 θέσεις με λουτροπηγές, οι οποίες αναπτύσσονται σε μία ενότητα συνοπτικά. Οι περιοχές αυτές είναι: τα **Ήλια Αιδηψού**, η **Παλαιοβράχα**, το **Αρχάνι** και το **Γερακλί**. Οι αναφερθείσες περιοχές δεν ανέπτυξαν δυναμική σε σχέση

Θέση λουτροπηγών εκτός μελέτης		Θέση λουτροπηγών μελέτης		
1. Πηγή Παλαιοβράχος	2. Λουτρά Αρχαίου	3. Πηγή Γερακίου	4. Λουτρά Ηλίων Αιδηψού	
	νέα σιδηροδρομική γραμμή			
	παλιά σιδηροδρομική γραμμή			
	ανενεργή σιδηροδρομική γραμμή του παλιού δικτύου			
	παλιά γραμμή που μετατράπηκε σε τουριστική			

Η θέση των 11 λουτροπηγών στην Κεντρική Ελλάδα.			
1. Λουτρά Αιδηψού, 2. Λουτρά Γιάλτρας, 3. Καμένα Βούρλα, 4. Θερμοπύλες, 5. Λουτρά Καλλιδρόμου-Δαμάστας, 6. Λουτρά Υπάτης, 7. Λουτρά Πλατυστόμου, 8. Λουτρά Καίτσας-Δρανίστας, 9. Πηγές Εκκάρας, 10. Λουτρά Σνοκόβου, 11. Πηγές Σουλανά.			
	Θέση λουτροπηγών μελέτης		E65-E75
Όρος Όθρος	Όρη & Οροσειρές		εθνικό οδικό δίκτυο.
Αίθνη Κόρφα	Λίμνες		Όρια Περιφερειών

με τις υπόλοιπες περιοχές.

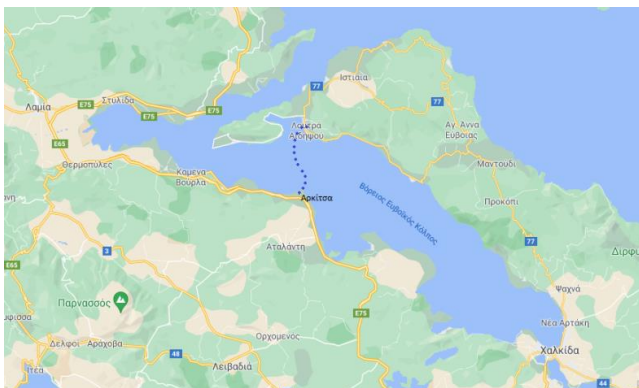
4.1. Οι λουτροπηγές και τα οικιστικά τους σύνολα, με κεντρικό χαρακτήρα επιρροής στην περιοχή.

4.1.1. Λουτρά Αιδηψού

Εικόνα 34 Τα Λουτρά Αιδηψού σήμερα, πηγή φωτογραφίας: vorიაენია.gr

Τα Λουτρά Αιδηψού, με πληθυσμό 2.560 κατοίκους (απ.2011), στην Β. Εύβοια αποτελούν ένα ενδιαφέρον παράδειγμα ανάπτυξης παράκτιου οικισμού, με πλούσιο αρχιτεκτονικό απόθεμα. Ο οικισμός σχεδιάστηκε από την αρχή, στα πρότυπα μιας οργανωμένης δυτικοευρωπαϊκής λουτρόπολης των τελών του 19^{ου} αιώνα με έντονα «αστικό» χαρακτήρα.

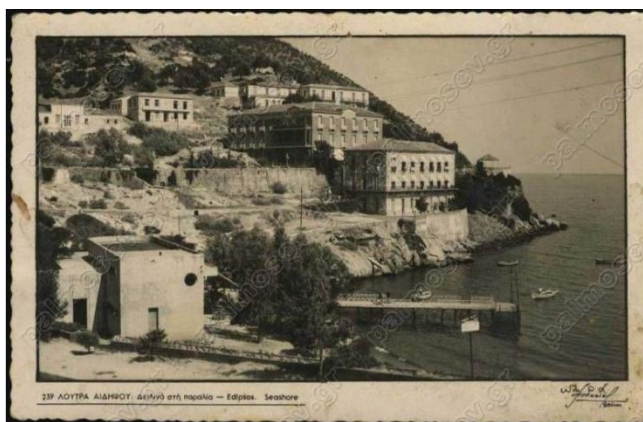
Εικόνα 35 Η σύνδεση των Λουτρών Αιδηψού επιτυγχάνεται ακτοπλοϊκά από την Αρκίτσα.

Η σύνδεση με την ηπειρωτική Ελλάδα, γίνεται μέσω της επαρχιακής οδού Ιστιαίας – Χαλκίδος και την ακτοπλοϊκή Αρκίτσας – Λουτρών Αιδηψού (εικ.35).

4.1.1.1. Η οικιστική και πολεοδομική εξέλιξη των Λουτρών Αιδηψού.

Από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, ο οικισμός αποκτάει τους πρώτους μόνιμους κατοίκους καθότι πριν είχε αποκλειστικά παραθεριστικό χαρακτήρα και οι μόνοι διαμένοντες ήταν οι επιστάτες των ξενοδοχείων. Πολύ γρήγορα μέσα σε μία δεκαετία γίνεται μία μικρή κωμόπολη, όπου έκτοτε είχε ανοδική πληθυσμιακή πορεία και εξέλιξη³⁵.

Η ανάπτυξη του οικισμού των Λουτρών Αιδηψού στα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα, γίνεται κατά βάση πέριξ του γηπέδου των λουτροπηγών. Η ίδρυση ήταν έμπνευση της βασίλισσας Όλγας για μία ευρωπαϊκή λουτρόπολη. Το αρχικό σχέδιο προβλέπει την ανάπτυξη δύο πλεγμάτων κανάβου σε κλίση 45° σε σχέση με το κεντρικό γήπεδο με τις αναβλύζουσες ιαματικές πηγές³⁶. Πάνω από το γήπεδο, αλλά ακόμη και εντός αυτού, ανακαλύφθηκε αρχαιολογικός χώρος (και τμήματα αγαλμάτων ή σπόλια, σποραδικά σε όλη την πόλη). Επιπρόσθετα ο σχεδιασμός αυτός ήθελε να εντάξει τις λουτρικές εγκαταστάσεις στον αναπτυσσόμενο αστικό ιστό, γεγονός όπου γίνεται αντιληπτό από την χάραξη των δύο παράλληλων κεντρικών (κατά τέλειο άξονα) και πλαταιών οδών 25^{ης} Μαρτίου και Βυζαντινών Αυτοκρατόρων όπου συνδέουν την δυτική όχθη με την ανατολική με τα μεγάλα ξενοδοχεία να εμπεριέχονται στο μέσον. Εκατέρωθεν των δύο μεγάλων παράλληλων οδών το άλσος, οι λουτρικές εγκαταστάσεις, το δημοτικό υδροθεραπευτήριο (εγκατάσταση Ε.Ο.Τ.), ο αρχαιολογικός χώρος και τα πρώτα μεγάλα ξενοδοχεία σε εκλεκτικιστικό και νεοκλασικό ύφος, διαμορφώνουν και το «ύφος της πόλης»³⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ανατολική όχθη με τα μεγάλα ξενοδοχεία, μετά τους «καταρράκτες» ήταν ο πρώτος λιμένας (εικ.36).

Εικόνα 36 Καρτ ποστάλ της δεκαετίας του 1950, με τον πρώτο λιμένα των Λουτρών Αιδηψού και σε δεύτερο πλάνο τα μεγάλα ξενοδοχεία της λουτροπόλεως.

Αυτός ο χώρος αποτέλεσε το επίκεντρο και περιουσία του Ε.Ο.Τ. Η περιοχή με το γήπεδο των ιαματικών πηγών του Ε.Ο.Τ. όπου εντός αυτής βρίσκονται τα δύο σημαντικά υδροθεραπευτήρια το υδροθεραπευτήριο των Αγίων Αναργύρων, κτισμένο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, έργο του Ερνέστου Τσίλερ και το πιο σύγχρονο, το λουτρικό κατάστημα του Ε.Ο.Τ., κτισμένο στα τέλη της δεκαετίας του 70' (εικ.37).

Μετάπειτα την δεκαετία του 20' το δυτικό και βορειοδυτικό τμήμα άρχισε να αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς μιας και η πόλη ήταν σε ακμή, ωστόσο όμως με την έλευση των προσφύγων από την Μικρά Ασία, άλλαξε η μορφή της πόλης για ένα διάστημα.

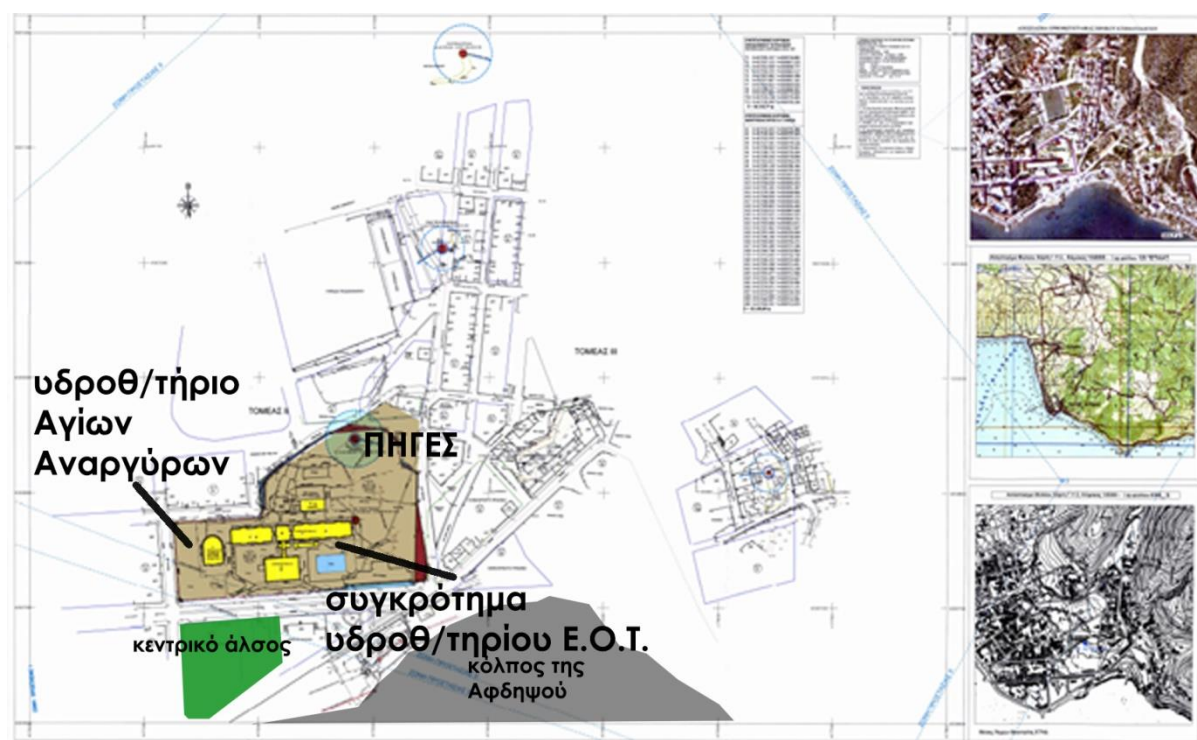
Μέχρι την αποκατάστασή τους, τα περισσότερα ξενοδοχεία επιτάχθηκαν για να διαμείνουν οι πρόσφυγες, αρκετοί εκ των οποίων άρχισαν να στήνουν καταλύματα πέρα από το τότε ρέμα στη σημερινή οδό Θερμοποτάμου, που μετέπειτα μετατράπηκαν σε κανονικές κατοικίες. Πολλοί ιδιοκτήτες ξενοδοχείων επειδή δεν επιθυμούσαν να επιταχθεί το ξενοδοχείο τους, έσπευσαν να ξεκινήσουν εργασίες ανακαίνισης ώστε να κριθούν ακατάλληλα για διαμονή. Η αλήθεια είναι ότι δεν

³⁵ (Μέλιος, 2003)

³⁶ (Λαγγουράνης, 2015)

³⁷ (Καρακατσούλη, 2003)

πήραν με καλό μάτι την έλευση των προσφύγων στα Λουτρά Αιδηψού, παρόλα αυτά όμως αποτέλεσαν γρήγορα σημαντικό κεφάλαιο για την ανάπτυξη της πόλης. Αρκετοί εξ αυτών που πήγαν αρχικά στα Λουτρά Αιδηψού, εγκαταστάθηκαν σε άλλους οικισμούς βορειότερα, όπως ο Νέος Πύργος ή η Νέα Σινασός.

Εικόνα 37 Η κεντρική περιοχή του γηπέδου του Ε.Ο.Τ.

Στις αρχές της δεκαετίας του 40' η περιοχή ήταν υπό ιταλική κατοχή, ωστόσο όμως όταν οι Γερμανοί πήραν το έλεγχο, επιτάξαν όπως ήταν αναμενόμενο τα μεγάλα ξενοδοχεία και όπως ήταν επόμενο προκάλεσαν μεγάλες καταστροφές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν το ξενοδοχείο ΑΥΡΑ, που μεταπολεμικά ανοικοδομήθηκε σε άλλο ύφος³⁸.

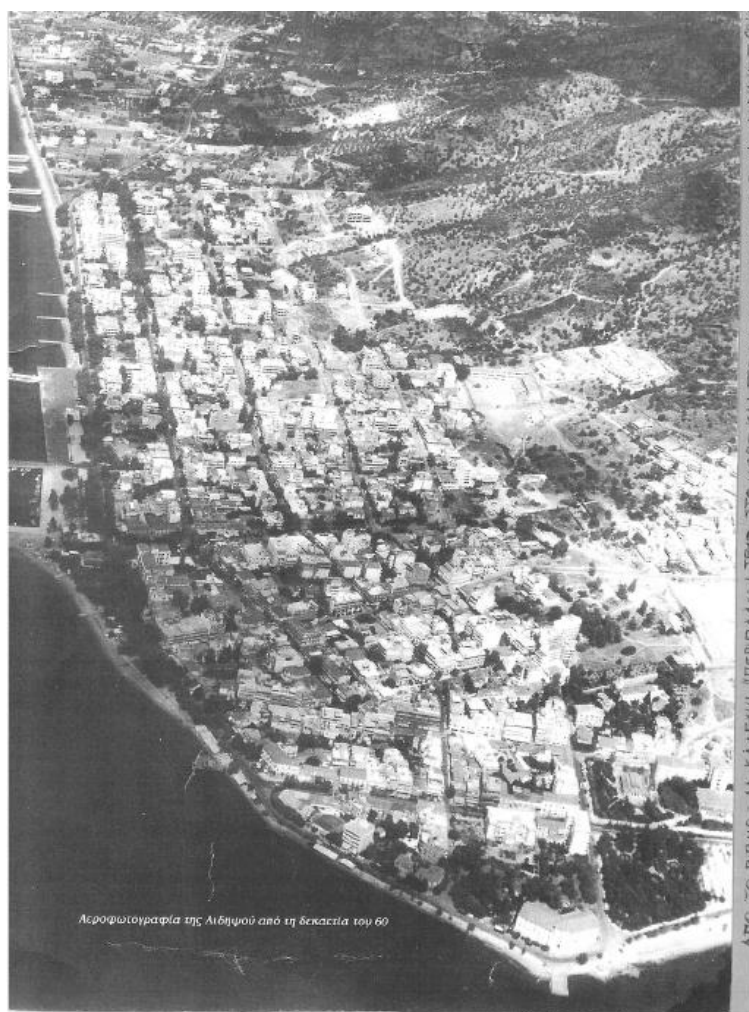
Στο πέρασμα των χρόνων από την εποχή της ίδρυσης του οικισμού, τα Λουτρά Αιδηψού ήκμασαν και έγιναν μία κωμόπολη. Ο λόγος της ανάπτυξης τους, ήταν τα λουτρά. Σε σύγκριση δύο αεροφωτογραφιών, του 1945 και του 2016, από την εφαρμογή του εθνικού κτηματολογίου, φαίνεται ξεκάθαρα η εξέλιξη του οικισμού. Η δυναμική αφενός της διαχρονικής φήμης των λουτροπηγών, αλλά και του ιδιαίτερου παραθαλάσσιου φυσικού περιβάλλοντος των Λουτρών Αιδηψού, έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο, σε αυτή την εξέλιξη (εικ.38).

³⁸ (Λαγουράνης, 2015)

Σύγκριση υποβάθρων με την οικιστική ανάπτυξη των Λουτρών Αιδηψού το 1945 (αρ.) και το 2016. Πηγή εθνικό κτηματολόγιο.

Εικόνα 38 Αεροφωτογραφίες από την εφαρμογή του εθνικού κτηματολογίου.

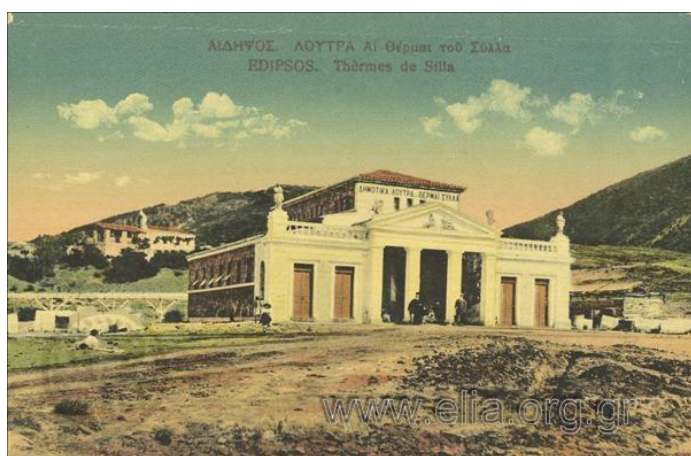
Αεροφωτογραφία της Αιδηψού από τη δεκαετία του 60

Σε αεροφωτογραφία των Λουτρών Αιδηψού, την δεκαετία του 60', είναι ξεκάθαρο το αποτύπωμα ανάπτυξης στην πόλη μετά τον πόλεμο και τις καταστροφές που υπέστη και διαφαίνεται μία μεγάλη ανάπτυξη που οφείλεται στον τουρισμό. Εκείνη την περίοδο μαζί με τα Καμένα Βούρλα, απέναντι ακριβώς στην Φθιωτική ακτή, ήταν από τους δημοφιλέστερους προορισμούς στην Ελλάδα.(εικ.39).

Εικόνα 39 αεροφωτογραφία των Λουτρών Αιδηψού την δεκαετία του 60'. Από το αρχείο του ΥΠ.ΠΟ.Α.

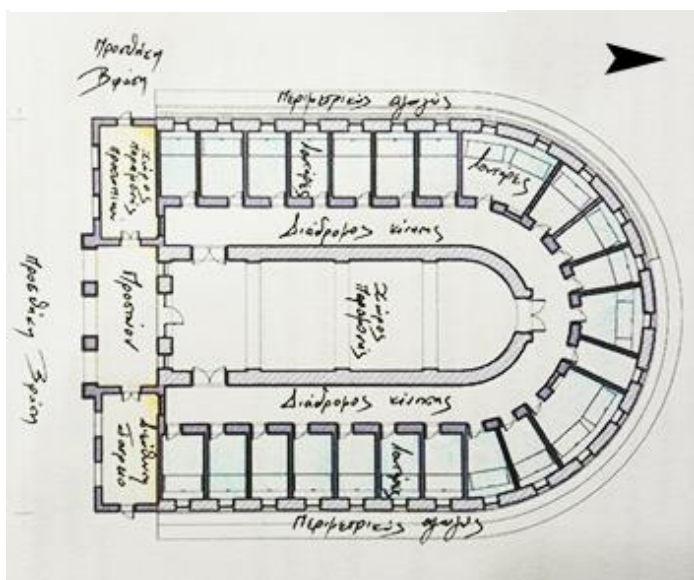
4.1.1.2. Τα υδροθεραπευτήρια των Λουτρών Αιδηψού – το γήπεδο του Ε.Ο.Τ.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα κατ' εντολή της βασίλισσας Όλγας, σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε από τον Ερνέστο Τσίλερ³⁹ το πρώτο δημοτικό κτήριο με οργανωμένους λουτήρες, το πρώτο υδροθεραπευτήριο των Αγίων Αναργύρων, με πολυτελείς υποδομές του συγκεκριμένου είδους για τα δεδομένα της εποχής. Σε ύφος εκλεκτικιστικό, με μία κάτοψη που παραπέμπει σε ρωμαϊκό κτήριο λουτρών (εικ.40), στα πρότυπα του ως παραθεριστικού καταλύματος του Ρωμαίου στρατηγού Σύλλα. (εικ.41), (εικ.42).

Εικόνα 40 Το υδροθεραπευτήριο των Αγίων Αναργύρων, σε λιθογραφία των αρχών του 20^{ου} αιώνα. (πηγή εικ. www.elia.org.gr)

Σήμερα το ιστορικό και διατηρητέο κτήριο⁴⁰, είναι σε μία κακή κατάσταση με τμήματα της στέγης να έχουν καταρρεύσει (εικ.42). Σε λήψη από την γωνία 25^{ης} Μαρτίου & Φιλελλήνων με το παλιό δημοτικό υδροθεραπευτήριο και σε δεύτερο πλάνο τις εγκαταστάσεις του Ε.Ο.Τ. με το ξενοδοχείο και το μουσείο – μεταπολεμική αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 60', λήψη 2021).

Εικόνα 41 Κάτοψη του υδροθεραπευτηρίου των Αγίων Αναργύρων. Το πρώτο οργανωμένο λουτρικό κατάστημα της πόλης.

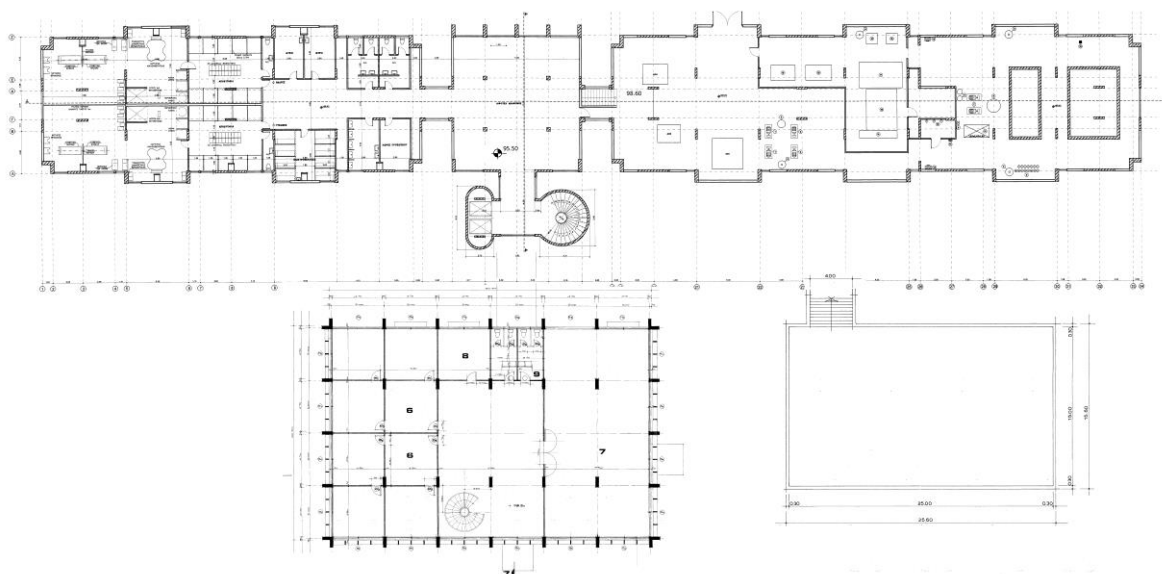
³⁹ (Λαγγουράνης, 2015)

⁴⁰ ΥΠ.ΠΟ.Α.

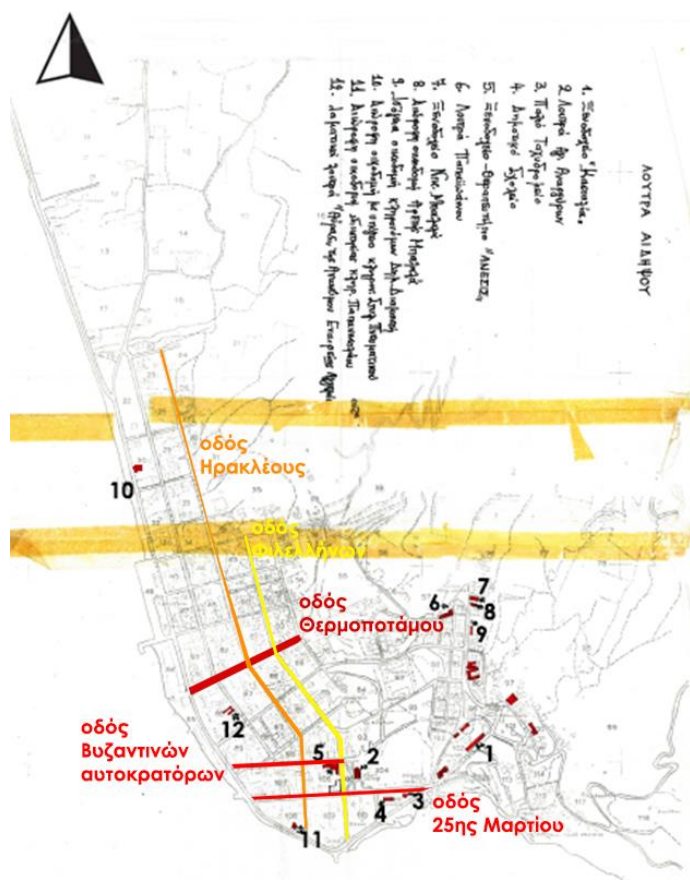
Εικόνα 42 Το ερειπωμένο σήμερα πρώτο υδροθεραπευτήριο, στον ίδιο χώρο με δεύτερο πλάνο το νεότερο της δεκαετίας του 70'. Λήψη την άνοιξη του 2021.

Ο Ε.Ο.Τ., στα μέσα της δεκαετίας του 70', στο οικοδομικό του πρόγραμμα αναβάθμισης των εγκαταστάσεων, προχώρησε στην μελέτη και κατασκευή των νέων δημόσιων υδροθεραπευτηρίων ακριβώς δίπλα στα παλιά δημοτικά λουτρά από τους Π.Κουράκο & Κ.Παπαδημητρόπουλο το 1978. Την νέα σύνθεση, την ενέταξε, στο βορειοανατολικό τμήμα των παλιών εγκαταστάσεων, σε άμεση επαφή με τις ιαματικές λουτροπηγές. Στην κάτοψη του νέου υδροθεραπευτηρίου και ξενοδοχείου του Ε.Ο.Τ. (εικ. 43), στην στάθμη του Β' επιπέδου ή αλλιώς το κυρίως επίπεδο που συνδέει το φουαγιέ, με το ξενοδοχείο και το αρχαιολογικό μουσείο, διακρίνεται η λογική της επίλυσης μέσω του κανάβου σε ένα γραμμικό σχήμα. Το σκέλος του μουσείου συνδέεται μέσω ενός ισχυρού λαιμού – άρθρωσης κίνησης - στο μέσον του γραμμικού σχήματος.

Εικόνα 43 Κάτοψη β' στάθμης του νέου υδροθεραπευτηρίου/ξενοδοχείου και αρχαιολογικού μουσείου των Λουτρών Αιδηψού. (χορηγία κάτοψης από την ΕΤΑΔ).

4.1.1.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Αιδηψού.

Εικόνα 44 Ρυμοτομικός χάρτης των Λουτρών Αιδηψού, του 1990, με σημειωμένα τα κηρυγμένα διατηρητέα κτήρια από το ΥΠ.ΠΟ.Α.

Λουτρών Αιδηψού, των μέσων της δεκαετίας του 90' (εικ.44). Επισημαίνονται τα κτήρια που κηρύχθηκαν διατηρητέα από το ΥΠ.ΠΟ.Α.⁴³ Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι πάρα πολλά ακόμη κτήρια της πόλης, που θα έπρεπε να έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα, δεν κηρύχθηκαν. Το ξενοδοχείο ΣΥΛΛΑΣ για παράδειγμα δεν κυρηχθεί διατηρητέο, αλλά ευτυχώς διασώθηκε, αποκαταστάθηκε και είναι σε λειτουργία. Άλλα κτήρια όμως που δεν κηρύχθηκαν, απλά κατεδαφίστηκαν και οικοδομήθηκαν στην θέση τους άλλα, όχι προφανώς ίδιας αρχιτεκτονικής αξίας. «Εργολαβικές κατασκευές» ευρείας κατανάλωσης με καμπύλες (π.χ. το κτήριο στην συμβολή των οδών Φιλελλήνων & 25^{ης} Μαρτίου, απέναντι από το παλιό υδροθεραπευτήριο των Αγ. Αναργύρων(εικ. 12).

Πέρα από τα μεγάλα ξενοδοχεία, το «παλίμψηστο των Λουτρών Αιδηψού» είναι εξαιρετικά πλούσιο, καθώς στην μικρή έκταση της περιοχής έχουν οικοδομηθεί κτήρια, υψηλής αρχιτεκτονικής αξίας, εξαιτίας των αστών παραθεριστών της και κατά το παρελθόν αλλά και στις ημέρες μας.

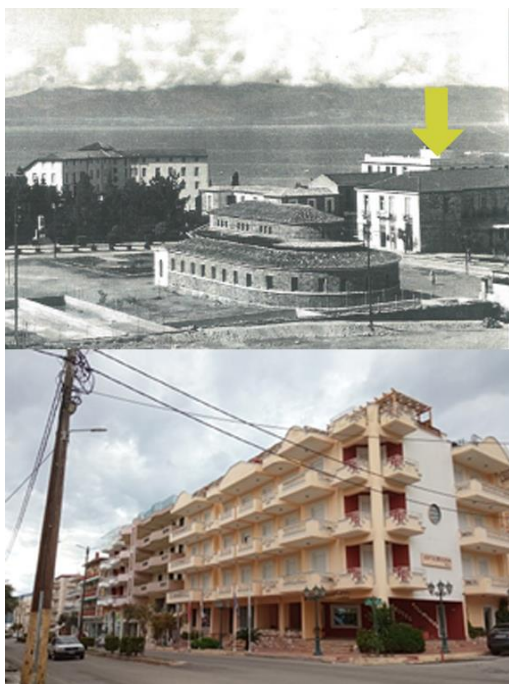
Οι μεγάλες κεντρικές οδοί, όπως η 25^{ης} Μαρτίου, η Βυζαντινών Αυτοκρατόρων, η Θερμοποτάμου, η Ηρακλέους, η Φιλελλήνων και φυσικά η Παραλιακή οδός, εμπεριέχουν δείγματα της αρχιτεκτονικής ιστορίας της περιοχής.

Σήμερα η πόλη των Λουτρών Αιδηψού, έχει 97 ξενοδοχεία εκ των οποίων τα 14 διαθέτουν και υδροθεραπευτήριο και 3 εγκαταστάσεις που είναι αποκλειστικά υδροθεραπευτήρια⁴¹. Επίσης αρκετά δεν λειτουργούν πια, ωστόσο διαθέτουν τις εγκαταστάσεις θερμαλισμού⁴². Στον ρυμοτομικό χάρτη της πόλης των

⁴¹ Συγκεκριμένα τα δεκατέσσερα ξενοδοχεία με υδροθεραπευτήριο είναι: οι Θέρμες Σύλλα, το Θερμίσ, το Ειρήνη, το Αύρα, το Αίγλη, το Θάλασσα, το Ερμής, το 9 Queens, το Κνωσός, το Καπάλος, το Διεθνές, το Κεντρικόν, το Ιστιαία και το Ίλιον. Τα τρία υδροθεραπευτήρια χωρίς κλίνες είναι: το Πλατάνια, το Παπαϊωάννου και το κτήριο του Ε.Ο.Τ.

⁴² ΥΠ.ΠΟ.Α.

⁴³ Πιο συγκεκριμένα σημειώνονται τα εξής: 1. Ξενοδοχείο ΚΑΣΤΑΛΙΑ, 2. Λουτρά (υδροθεραπευτήριο) Αγίων Αναργύρων, 3. Παλιό ταχυδρομείο, 4. Δημοτικό σχολείο, 5. Ξενοδοχείο-θεραπευτήριο ΑΝΕΣΙΣ, 6. Λουτρά ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, 7. Ξενοδοχείο Νικ. Μπαλαλά, 8. Διώροφη οικοδομή Αρετής Μπαλαλά, 9. Ισόγεια οικοδομή κληρονόμων Δημ. Διαμαντή, 10. Βίλα Στ. Πνευματικού, 11. Διώροφη οικοδομή κληρονόμων Στ. Παπανικολάου, 12. Κτήριο ιαματικών λουτρών ξενοδοχείου ΑΥΡΑ.

Εικόνα 45 25^{ης} Μαρτίου & Φιλελλήνων. Το παλιότερο κτήριο πάνω και το σύγχρονο κάτω.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας, διαπιστώθηκε ότι το κτήριο της συμβολής Φιλελλήνων και 25^{ης} Μαρτίου απέναντι από το παλιό υδροθεραπευτήριο, σε λήψη όπισθεν αυτού (μάλλον το 70') (εικ.45) σε ύψος νεοκλασικό, κατεδαφίστηκε και στην θέση αυτή χτίστηκε πρόσφατα μάλλον εντός 20ετίας μία μεταμοντέρνα πολυκατοικία.

Σε κεντρικά σημεία της πόλης, στην διασταύρωση της Παραλιακής οδού και της οδού Θερμοποτάμου, γίνεται αντιληπτή η συνθετική ικανότητα των βαυαρών αρχιτεκτόνων και ταυτόχρονα πολεοδόμων, των τελών του 19^{ου} αιώνα⁴⁴ καθώς, στην σκέψη του για την μελλοντική εξέλιξη της πόλης δεν φαντάστηκαν μόνο την μεγαλοπρέπεια των ξενοδοχείων και των κατοικιών, αλλά έλαβαν υπόψη στον σχεδιασμό το ανάγλυφο, την σχέση με την θάλασσα και τις οπτικές

φυγές προς αυτήν και προς το βουνό.

Μεταπολεμικά η ραγδαία ανάπτυξη των Λουτρών Αιδηψού, δημιούργησε προοπτικές σε μία περιοχή που δεν διέθετε υποδομές. Παρόλα αυτά υπήρχαν δρομολόγια ακτοπλοϊκά από την Χαλκίδα (συνδεόταν με σιδηρόδρομο με την Αθήνα), τον Βόλο (που συνδεόταν με σιδηρόδρομο με την υπόλοιπη Ελλάδα προς βορρά) και την Στυλίδα. Επιπρόσθετα οργανώνονταν εκδρομές στα νησιά των Σποράδων και τα βουνά της Στερεάς Ελλάδας, όπως το Κνημιάς Όρος, το Καλλίδρομο Όρος και τον Παρνασσό – υπήρχαν και βενζινάκατοι και πλοίαρια που έφερναν κόσμο από τον Άγιο Κωνσταντίνο και τα Καμένα Βούρλα. Μέχρι το 80' βασικά έργα οδοποιίας δεν είχαν ολοκληρωθεί και μόλις τότε, ήρθε η παρακμή. Όπως και σε άλλες περιοχές παρόλη την προσπάθεια να διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα ζήτησης, η πόλη έχανε ολοένα από αυτή την «αίγλη» του 60' και του 70'. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα Λουτρά Αιδηψού διατήρησαν μία ισχυρότερη δυναμική σε σχέση με άλλες περιοχές, όπως τα Καμένα Βούρλα. Ουσιαστικά ο τουρισμός και ο παραθερισμός δεν έπαψαν να υπάρχουν ποτέ, απλά το «τουριστικό κοινό» μεταβλήθηκε. Ο θερμαλισμός δεν ήταν πλέον δημοφιλής όσο κάποτε και κυρίως οι πιο εξωτικοί προορισμοί των ελληνικών νησιών δεν άργησαν να κερδίσουν την μερίδα του λέοντος. Η περιοχή απλά συνέχισε να έχει τουρισμό πολύ πιο ήπιου ρυθμού, αλλά σταθερού, όπως οι οικογένειες της μεσαίας τάξης, όπου το κράτος, επιδοτούσε κάθε χρόνο με τα εισιτήρια κοινωνικού τουρισμού για προορισμούς όπως η Εύβοια.

Ωστόσο, έτσι όπως εξελίχθηκαν τα πράγματα, μία ποιοτικότερη αρχιτεκτονική δεν υπήρξε. Οι επενδύσεις για νοικιαζόμενα δωμάτια ή μικρά ξενοδοχεία ήταν περιορισμένες και έτσι η αρχιτεκτονική διαμόρφωση της περιοχής δεν μεταβλήθηκε ιδιαίτερα σε σχέση με την αντίστοιχη του 70' και του 80' και θα την χαρακτηρίζαμε ίσως κατώτερης ποιότητας. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες τα Λουτρά Αιδηψού, έχουν προσθήκες νέων κτηρίων που μόνο σε «αστική αρχιτεκτονική» δεν παραπέμπουν.

⁴⁴ (Λαγουράνης, 2015)

Πάντοτε η ανώνυμη αρχιτεκτονική εντυπωσίαζε, όχι μόνο θετικά αλλά και αρνητικά⁴⁵. Στα Λουτρά Αιδηψού επικράτησε μία αρχιτεκτονική που θα επικρατούσε και σε μία λαϊκή γειτονιά της σύγχρονης ελληνικής πόλης. Εξυπηρετεί τις απαραίτητες ανάγκες διαβίωσης ακολουθώντας την αισθητική είτε του τοπικού εργολάβου είτε του γούστου του ιδιοκτήτη. Προκύπτουν όμως κάποια ερωτήματα, σχετικά με τις πρωτοβουλίες και τα σχέδια της τοπικής αυτοδιοίκησης και τους ανώτερους σε επίπεδο περιφέρειας, σχετικά με την διαχρονική αντιμετώπιση και διαμόρφωση – «αναμόρφωση» της πόλης. Όλα αυτά γιατί εκ του αποτελέσματος μία σειρά από ενέργειες στέρησαν στην σύγχρονη πολιτιστική κληρονομιά μας, ένα πολύ σημαντικό σύνολο αρχιτεκτονικής για τον θερμαλισμό, των αρχών του περασμένου και προπερασμένου αιώνα.

4.1.1.4. Τα Λουτρά Αιδηψού σήμερα

Τα τελευταία χρόνια, τα Λουτρά Αιδηψού, από παραθεριστικός οικισμός, άρχισε μέσα από κάποιες ενέργειες ιδιωτικού κεφαλαίου, να επανεμφανίζεται στο προσκήνιο, με έργα αποκαταστάσεων και ανακαινίσεων κάποιων ιστορικών κτηρίων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το ξενοδοχείο ΣΥΛΛΑΣ ή το ξενοδοχείο ΑΥΡΑ (εικ.48), αλλά και κτήρια όπως το ξενοδοχείο ΑΙΓΛΗ (εικ.46) (εικ.47), κτισμένο επίσης τον μεσοπόλεμο που σύντομα θα αποκατασταθούν. Πράγματι μετά τα χρόνια της κρίσης η αναζήτηση των χαμηλότερων οικονομικά στρωμάτων, για πιο «κοντινούς» στην Αθήνα προορισμούς, πιο «οικογενειακούς» και άλλοτε δημοφιλείς προορισμούς (εικ.49), επανέφεραν περιοχές όπως την Εύβοια και τα Λουτρά Αιδηψού στο προσκήνιο. Γίνονται ενέργειες ανάπτυξης του δημόσιου χώρου και ανακαίνισης ιστορικών κτηρίων που πράγματι αναβαθμίζουν την εικόνα της πόλης, η οποία αρχίζει να βελτιώνεται με γρήγορους ρυθμούς. Ήδη μετά την πανδημία του covid-19, τα Λουτρά Αιδηψού, παρουσιάζουν αύξηση στον τουρισμό⁴⁶ και αυτό σημαίνει αρκετά πράγματα για μία περιοχή που πριν κάποια χρόνια αφορούσε αποκλειστικά ηλικιωμένους και οικογένειες μεσαίου εισοδήματος.

Εικόνα 46 Το ξενοδοχείο ΑΙΓΛΗ, κτισμένο κατά την περίοδο του μεσοπολέμου – σήμερα εγκαταλελειμμένο.

Εικόνα 47 Το ξενοδοχείο ΑΙΓΛΗ, σε καρτ ποστάλ της δεκαετίας 50', πίσω σε δεύτερο πλάνο το ξενοδοχείο ΑΥΡΑ (πηγή: elia.org).

⁴⁵ Δημήτρης Φιλιππίδης για την ανώνυμη αρχιτεκτονική – διάλεξη από το Πανόραμα σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο ΤΕΕ κεντρικής & δυτικής Θεσσαλίας 2012.

⁴⁶ Στοιχεία ΥΠ.ΤΟΥΡ.

Εικόνα 48 Το ξενοδοχείο ΑΥΡΑ, προσφάτως ανακαινισμένο.

Εικόνα 49 Το ξενοδοχείο ΣΥΛΛΑΣ, το πιο περίφημο και ιστορικό από τα ξενοδοχεία των Λουτρών Αιδηψού. Χτισμένο το 1890 από τον Ερνέστο Τσίλερ, στο ύφος του εκλεκτικισμού. Πριν μερικά χρόνια αποκτήθηκε από νέους ιδιοκτήτες, που ξεκίνησαν μία σειρά από προσθήκες και αποκατάσταση του κτηρίου.

Εικόνα 50 Το παλίμψηστο των Λουτρών Αιδηψού.

Στον πυρήνα της πόλεως, στο παραλιακό τμήμα, στην διασταύρωση με την οδό Εθνικής Αντιστάσεως (εικ.50), παρατηρείται μία εικόνα διαφορετικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

Στην μία πλευρά, είναι κτήρια μίας περιόδου όπου η πόλη είχε έναν διαφορετικό χαρακτήρα με διάσημους επισκέπτες και ένα ανάλογο ύφος σύμφωνα με αυτό που ήθελαν οι αρχιτέκτονες να δημιουργήσουν.

Στην άλλη πλευρά, είναι δύο ξενοδοχεία μεταμοντέρνας αντίληψης έντονα χαρακτηριστικά πληθωρικότητας. Ευκόλως εννοούμενος κάποιος αντιλαμβάνεται την υποβάθμιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών, εξαιτίας του χρόνου και των πραγμάτων έτσι όπως ήρθαν. Σαφώς το ότι κάποιο φθινό κατάλυμα γειτνιάζει σε μικρή απόσταση από πολυτελή ξενοδοχεία του παρελθόντος δεν είναι το κυρίως κριτήριο, αλλά σίγουρα αντικατοπτρίζεται μία άλλη συνθήκη.

Εικόνα 51 Οικία Πνευματικού. Όπως και στην οικία Παπανικολάου, χρησιμοποιείται η ντόπια πέτρα και επιλέγεται να είναι εμφανής. Έτσι μπορεί να «οριστεί» ένας εναρμονισμός με το κυρίαρχο «χρώμα», το «κοκκινωπό» της γης των Λουτρών Αιδηψού.

Εικόνα 52 Οικία Παπανικολάου. στιγμή που ένα μεγάλο μέρος της παραλιακής και τους άλσους και του χώρου του δημαρχείου έχουν αναδιαμορφωθεί.

Σε αυτό το «παλίμψηστο», που είναι αποτυπωμένο διακρίνει κανείς στην παραλιακή, που είναι το μεγαλύτερο αρχιτεκτονικό δειγματολόγιο της πόλης κτήρια όπως την οικία Παπανικολάου (εικ. 52), μία από τις παραθεριστικές κατοικίες αστών, που ακόμα υπάρχουν στο παραλιακό μέτωπο.

Χαρακτηριστική καθώς η εκλεκτικιστική αρχιτεκτονική που χρησιμοποιείτε για τις κατοικίες των παραθεριστών, απαντάται με αυτά τα χαρακτηριστικά μόνο στις μεγάλες πόλεις της Ελλάδος, των αρχών του 20^{ου} αιώνα, όπως και η κατοικία Πνευματικού (εικ.51).

Ενδιαφέρον προκαλεί και η διαμόρφωση που είχε γίνει σε προηγούμενες δεκαετίες στο δυτικό παραλιακό μέτωπο της πόλης.

Ουσιαστικά στην παλιά προκουμαία κάτω από το πεδίο των ιαματικών πηγών και των πρώτων μεγάλων ξενοδοχείων, είχε γίνει η διαμόρφωση της πλαζ, την περίοδο του 60' και του 70', σε μοντέρνο ύφος. Σήμερα με εξαίρεση κάποια μεμονωμένα τμήματα, οι υπόλοιπες κατασκευές είναι σε εγκαταλελειμμένη κατάσταση, την ίδια

εγκαταλελειμμένη κατάσταση, την ίδια

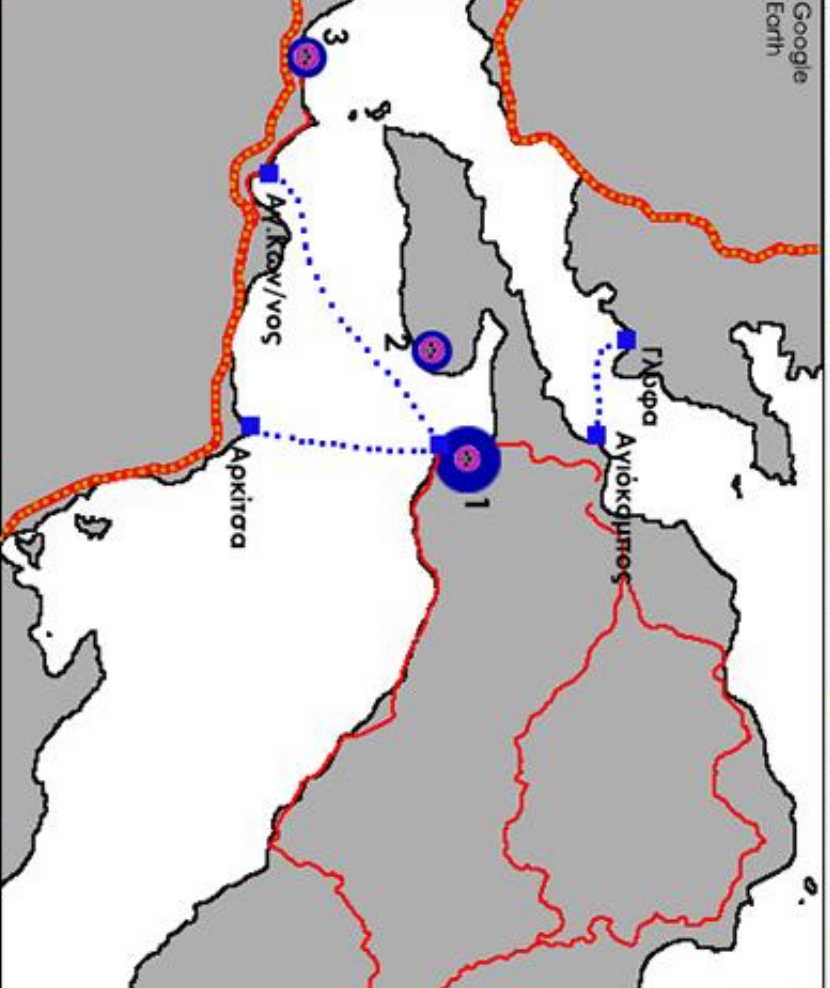
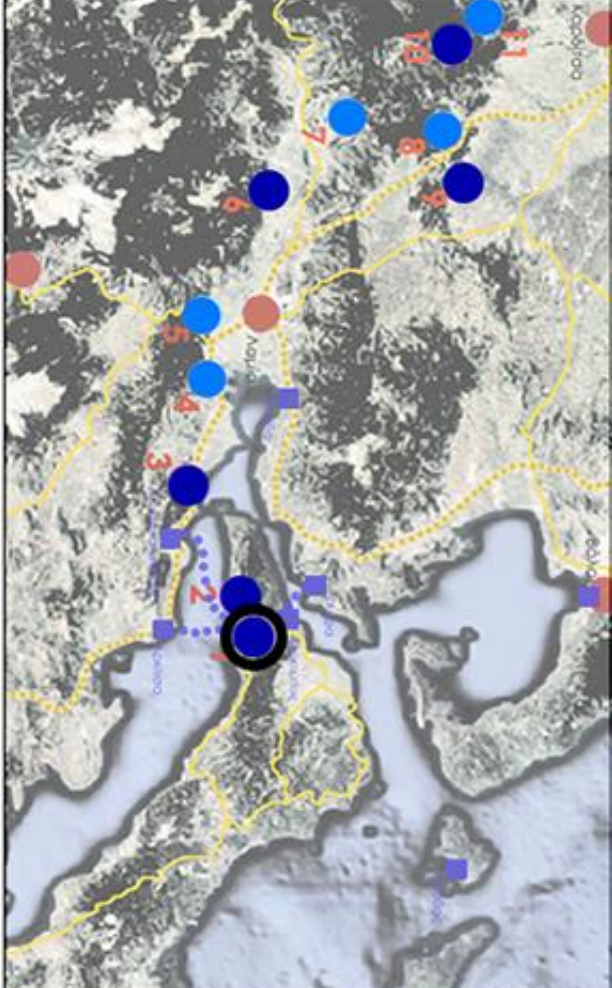
Εικόνα 53 Η πλαζ κάτω από το πεδίο των λουτροπηγών και το ξενοδοχείο ΣΥΛΛΑΣ. Αριστερά ένα τμήμα από τις κατασκευές της οργανωμένης πλαζ, σε μοντέρνο ύφος.

Εικόνα 54 Λήψη των εσωτερικών δρόμων της πόλης. Άνοιξη του 2021.

Κλείνοντας, στην πόλη των Λουτρών Αιδηψού, είναι διακριτές όλες οι περίοδοι του προηγούμενου αιώνα. Υπάρχει ένα μωσαϊκό σύγχρονου αστικού χαρακτήρα. Κτήρια του μεσοπολέμου δίπλα σε κτήρια των αρχών του 2000 ή πολυκατοικίες της δεκαετίας του 80΄ δίπλα σε νεοκλασικά. Κατοικίες παλιών αστών απέναντι από τριώροφα κτήρια που έχουν την αισθητική των μαζικών κατασκευών της δεκαετίας του 60΄.

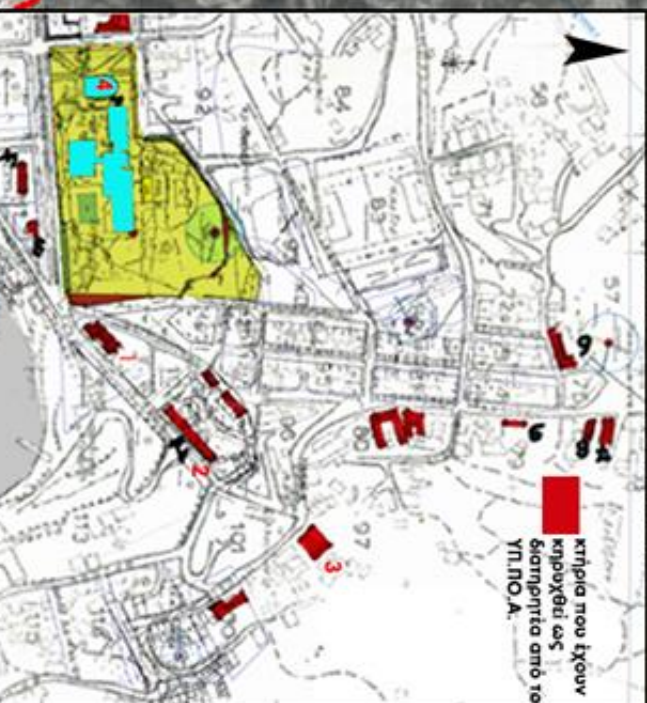
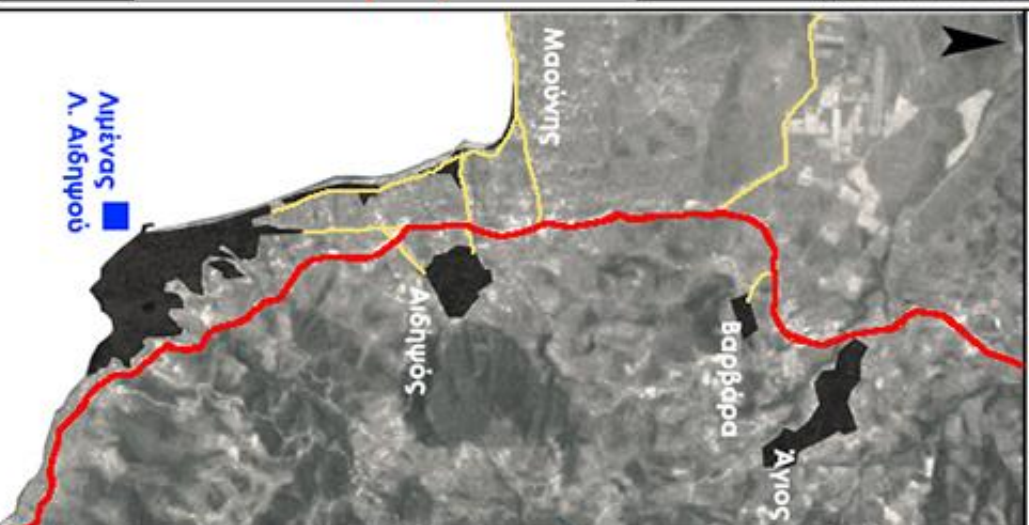
Αναμφίβολα τα Λουτρά Αιδηψού, συγκεντρώνουν ένα σημαντικό αρχιτεκτονικό απόθεμα και δεδομένης της υψηλής ποιότητας των ιαματικών πηγών, φαίνεται να εισέρχεται σε μία εποχή επανανακάλυψης.

01 - Λουτρό Αιδηψού

ίδρυση: **1875**

πληθυσμός: 2.560
κάτοικοι (απ. 2011)

1. Λουτρό Αιδηψού 2. Λουτρό Γλυφάδας 3. Καμένα Βούρλα
Λουτροπηγές εντός οικισμού.

Αιδηψός
Α. Αιδηψού

ΚΑ.: 1:5000

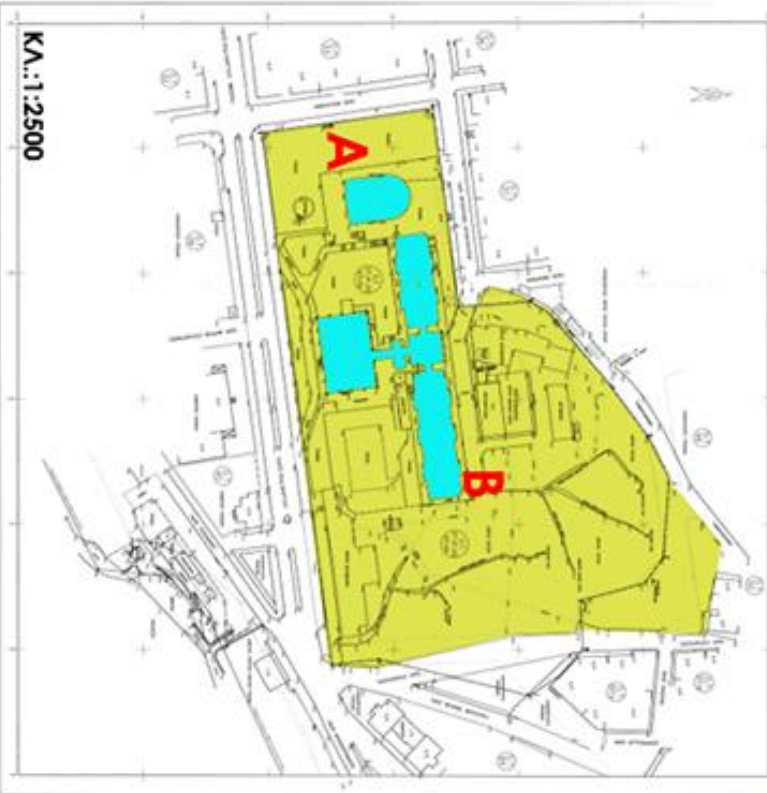

Αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

ΚΑ.:1:10000 Θέση της έκτασης των ισχυρισμών πηγών.

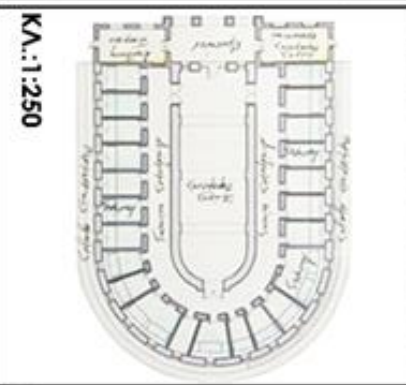
Πολεοδομικό σχέδιο της πόλης των Δουβρών Αιθιοπία κατά το 1997 (πηγή ΥΠ.Π.Ο.Α.) ΚΑ.: 1: 10000

Αεροφωτογραφία του 2016 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

A: Υπόδομ/πτερύγιο Αγ. Αναργύρων

B: Υπόδομ/πτερύγιο Ε.Ο.Ι.

ΚΑ.:1:2500

ΚΑ.:1:250

ΚΑ.:1:500

4.1.2. Λουτρά Γιάλτρας

Εικόνα 55 Άποψη της παραλίας των Λουτρών Γιάλτρας πηγή: feelgreece.com

Τα Λουτρά Γιάλτρας, είναι παραλιακός οικισμός 2,5 χιλιόμετρα νότια του οικισμού Γιάλτρας στην χερσόνησο της Λιχάδας, της Β. Εύβοιας. Ανήκει στον δήμο Ιστιαίας-Αιδηψού και κατά την απογραφή του 2011 είχε 38 κατοίκους. Τα Λουτρά Γιάλτρας είναι πρακτικά το επίνειο της Γιάλτρας. Οι κύριες ασχολίες των κατοίκων είναι γύρω από την αλίευση, την γεωργία και τον τουρισμό. Ως οικισμός δεν έχει σταθερό πληθυσμό και τούτο διότι οι περισσότεροι ιδιοκτήτες των ακινήτων εκεί, διαμένουν μόνιμα είτε στην Γιάλτρα είτε κάπου άλλου.

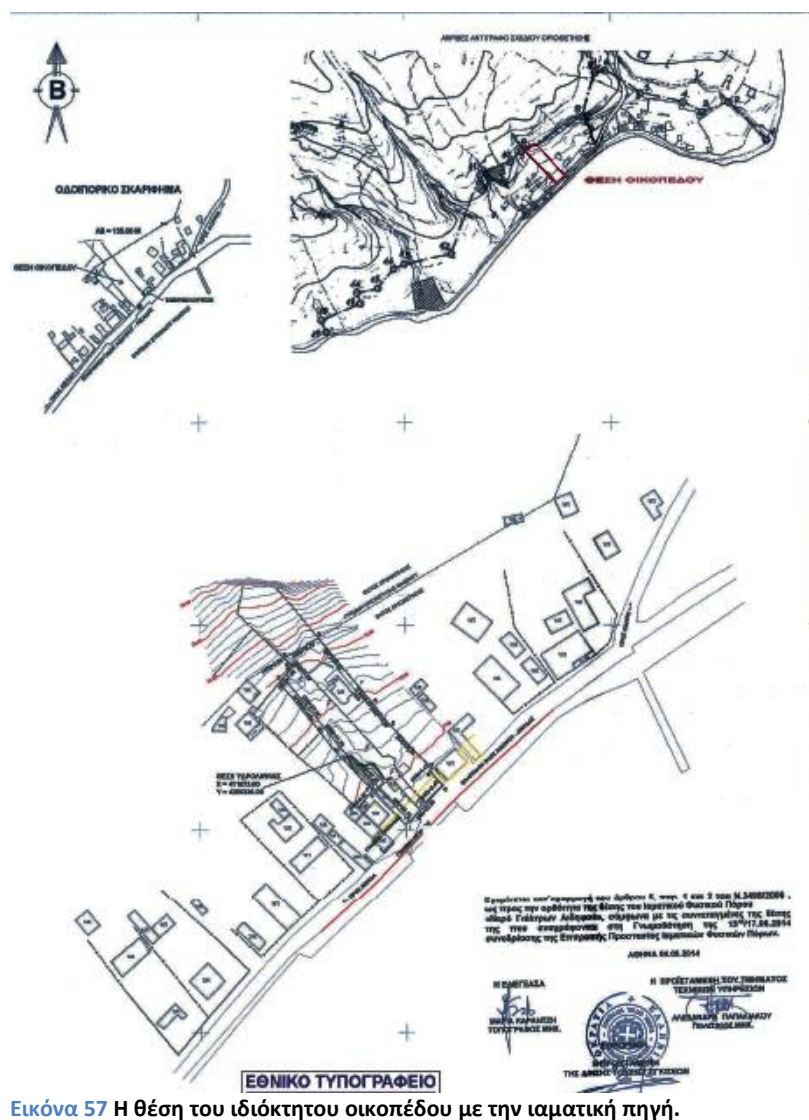
Απέχοντας μόλις 17 χιλιόμετρα από τα Λουτρά Αιδηψού και 14 από την παραλία του Κάβου (δυτικό άκρο της χερσονήσου της Λιχάδας, απέναντι από τα Λιχαδονήσια), είναι ένας αρκετά γνωστός προορισμός στους παραθεριστές της βορείου Ευβοίας και όχι μόνο, καθώς τα τελευταία χρόνια με την άνοδο του τουρισμού στην περιοχή, έχει αυξηθεί και η δημοτικότητα τους.

Εικόνα 56 Τα λουτρά Γιάλτρας στην χερσόνησο της Λιχάδας

4.1.2.1. Η κοινωνική, οικιστική και πολεοδομική εξέλιξη των Λουτρών Γιάλτρας.

Διοικητικά ως οικισμός αναγνωρίστηκε το 1961, ωστόσο σαν περιοχή είχε αποκτήσει μία φήμη για τις δυνατότητες των ιαματικών πηγών, που αναβλύζουν από ιδιόκτητο αγρό περίπου στο κέντρο του σημερινού οικισμού, με κατεύθυνση την θάλασσα (εικ.57). Πέραν ενός μικρού οικοδομικού συγκροτήματος με έναν ισόγειο οικίσκο να έχει τον ρόλο του υδροθεραπευτηρίου και κάποια καταλύματα, δεν είχε ποτέ δημιουργηθεί κάποια αξιόλογη εγκατάσταση (εικ.58). Έως και σήμερα, υπάρχουν κατασκευές με εγχάρακτη επιγραφή της ημερομηνίας ανέγερσης τους, που δηλώνουν δραστηριότητα στην περιοχή. Έχουμε κάποια ευρήματα κτηριολογικού ενδιαφέροντος, αλλά ακόμη και αναφορές από το σύγγραμμα του Ν. Λέκκα (αι 750 μεταλλικαι πηγαί της Ελλάδος), σχετικά με την περιοχή⁴⁷.

Εικόνα 57 Η θέση του ιδιόκτητου οικοπέδου με την ιαματική πηγή.

Η αναφορά στο σύγγραμμα του κου. Ν. Λέκκα, μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για την δυναμική της περιοχής, στα τέλη της δεκαετίας του 30' και έρχεται να συνδεθεί με τις προφορικές μαρτυρίες των ντόπιων. Η μικρή αυτή αναφορά είναι από μόνη της αρκετή για να συμπεριληφθούν τα Λουτρά Γιάλτρας, εντός των μελετώμενων ευρημάτων.

Η κοινωνία της εποχής γνώριζε και κατανοούσε την σημασία του θερμαλισμού σε ιαματικά νερά και επιθυμούσε **το δικαίωμα χρήσης**, από κάθε κοινωνική τάξη. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά : *«Αποφεύγουν τας οργανωμένας πλησίον Λουτροπόλεις διότι επιτυγχάνουν όρους διαβιώσεως φθηνής και απλής, έστω και αν πρόκειται να λούωνται και να διαιτώνται αθλίως.»* (υποσημ.13). Δηλαδή, δεν υπήρχαν τα χρήματα για όλους, ώστε να επισκεφθούν τις

⁴⁷ Δύο πηγαί προσόμοιαι προς τα της Αιδησού. Αναβλύζουν αμφότεραι ολίγα μέτρα από της παραλίας και ανήκουνεις το Δημόσιον. Σημαντικός αριθμός ατόμων εκ των περιούκων και ιδία εκ της απέναντι Λοκρίδος, συναποκομίζον μεθ' αυτού και πάντα τα χρειώδη, προσέρχεται προς λουτροθεραπείαν. Αποφεύγουν τας οργανωμένας πλησίον Λουτροπόλεις διότι επιτυγχάνουν όρους διαβιώσεως φθηνής και απλής, έστω και αν πρόκειται να λούωνται και να διαιτώνται αθλίως.

εγκαταστάσεις των λουτροπόλεων των Λουτρών Αιδηψού, των Καμένων Βούρλων ή των Λουτρών Υπάτης.

Εικόνα 58 Αριστερά το κατάλυμα διαμονής και δεξιά οι εγκαταστάσεις λουτροπαραθερισμού.

Οι επισκέπτες διέμεναν είτε σε φθηνά δωμάτια μόνο για ύπνο, είτε κατασκήνωναν. Ως προς την σίτιση τους ο συγγραφέας αναφέρεται σε εστιατόρια «αστικού» τύπου με κουζίνα ανωτέρου επιπέδου, που ήταν μέσα στις λουτροπόλεις. Οι άνθρωποι που κατασκήνωναν στα Λουτρά Γιάλτρας, μαγείρευαν οι ίδιοι, ψάρευαν και είχαν σχέση με μία κουζίνα «παραδοσιακού – λαϊκού» τύπου.

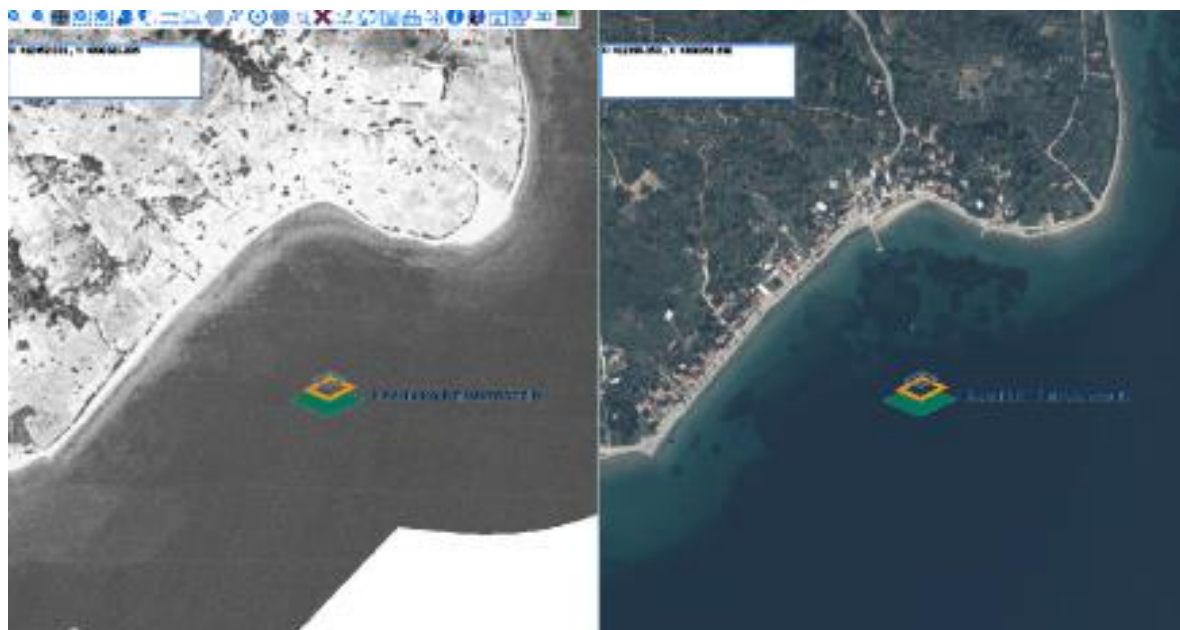
Το δεύτερο και ίσως το πιο σημαντικό στοιχείο της αναφοράς, είναι ότι στην ίδια γεωγραφική περιοχή, έχουμε ένα αποτύπωμα ταξικής διαφοράς. Αναπτύσσεται η διαφοροποίηση δύο «συνθηκών» ή «προφύλ». Στην ανατολική όχθη του κόλπου της Αιδηψού, βρίσκεται η οργανωμένη λουτρόπολη των Λουτρών Αιδηψού, με μεγάλα ξενοδοχεία, αναφορά στη δυτική Ευρώπη και γενικώς είναι για την εποχή ένας από τους λίγους, αμιγώς, προορισμούς για αστούς, για πλούσιους. Στην δυτική όχθη του κόλπου είναι μία θέση που τότε ήταν ένας μικρός οικισμός με κάποια ισόγεια κυρίως κτήρια ύφους παραδοσιακού αγροτικού οικισμού της περιοχής - τα Λουτρά Γιάλτρας, που απευθύνονται και είναι προφανώς πιο οικεία σε ανθρώπους χαμηλού κοινωνικού και οικονομικού στρώματος. Οι ιαματικές πηγές των Λουτρών Γιάλτρας, είναι προσβάσιμες, στην λαϊκή και αγροτοεργατική τάξη.

Η περιοχή σύντομα έγινε προορισμός για τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής της βόρειας Εύβοιας και της νότιας Φθιώτιδας (Λοκρίδα και Λάρυμνα). Μία μαρτυρία κατοίκου της περιοχής, που διατηρεί ψαροταβέρνα στα Λουτρά Γιάλτρας, περιγράφει το 60' μία πολύ χαρακτηριστική συνθήκη: Στα Λουτρά Αιδηψού υπήρχαν στην πλαζ συγκροτήματα που έπαιζαν ξένη μουσική και την ίδια στιγμή στην Γιάλτρα είχαν κλαρίνα και βιολιά.

Η ευρύτερη ανάπτυξη μεταπολεμικά, μετέτρεψε τα Λουτρά Γιάλτρας σε έναν ανεξάρτητο οικισμό με χαρακτηριστικά στοιχεία ελληνικού αγροτικού χαρακτήρα. Έγινε ένα ψαροχώρι με άμεση σχέση, με τον κεντρικό οικισμό στον λόφο την Γιάλτρα, την ίδια περίοδο που αναπτυσσόταν τα Λουτρά Αιδηψού. Σταδιακά ωστόσο μετά τα τέλη του 70', το βιοτικό επίπεδο άρχισε να βελτιώνεται. Πλέον οποιοσδήποτε μπορούσε να πάει στα Λουτρά Αιδηψού, η νέα εποχή έδινε δυνατότητες και γεφύρωνε μερικώς τα χάσματα, μεταξύ των τάξεων, όπως οι παροχές του Ε.Ο.Τ. και τα εισιτήρια κοινωνικού τουρισμού. Κατ' επέκταση τα Λουτρά Γιάλτρας, διατήρησαν τον χαρακτήρα της δεκαετίας του 60', ενώ λόγω της μικρής απόστασης, δεν χρειαζόταν πια κάποιος να μείνει εκεί. Απλά πήγαινε και έφευγε με το αυτοκίνητο.

Ωστόσο όπως φαίνεται και στην σύγκριση των δύο υποβάθρων αεροφωτογραφιών (εικ.59), του 1945 και 2016, τα Λουτρά Γιάλτρας αφενός αναπτύχθηκαν οικιστικά αλλά όχι σε σημαντικό

βαθμό τα τελευταία 60 χρόνια. Κατά βάση το μεγαλύτερο σύνολο των κατασκευών φαίνεται να είναι των τελευταίων 30 ετών.

Εικόνα 59 Αεροφωτογραφίες των Λουτρών Γιάλτρας, από την εφαρμογή του Εθνικού Κτηματολογίου. Η αριστερή λήψη είναι του 1945 και η δεξιά του 2016.

4.1.2.2. Το λουτρικό κατάστημα στα Λουτρά Γιάλτρας

Ως προς την θέση των ιαματικών πηγών, ενώ κάποτε αποτελούσαν δημόσια περιουσία⁴⁸, σήμερα αποτελούν τμήμα ιδιωτικής ιδιοκτησίας δυόμιση στρεμμάτων. Οι δύο μικρής κλίμακας ισόγειες κατασκευές επί της παραλιακής οδού, ήταν μέχρι πρότινος υποδομές υδροθεραπείας (εικ. 27). Υπήρχε ακόμη και παροχή υπηρεσιών ιατρού μέχρι και το 2006, που έπαυσε η λειτουργία του⁴⁹. Οι επισκέπτες σήμερα, που θέλουν να χρησιμοποιήσουν τα ιαματικά νερά, πάνε στις εκβολές του μικρού ποταμιού, των πηγών, στην θάλασσα, κάτω από το τοιχίο του παραλιακού δρόμου, δίπλα σε μία ταβέρνα. (εικ.60)

Εικόνα 60 Οι υποδομές λουτροθεραπείας στην ιαματική πηγή των Λουτρών Γιάλτρας.

⁴⁸ (Ν.Λέκκας, 1938)

⁴⁹ ΥΠ.ΤΟΥΡ.

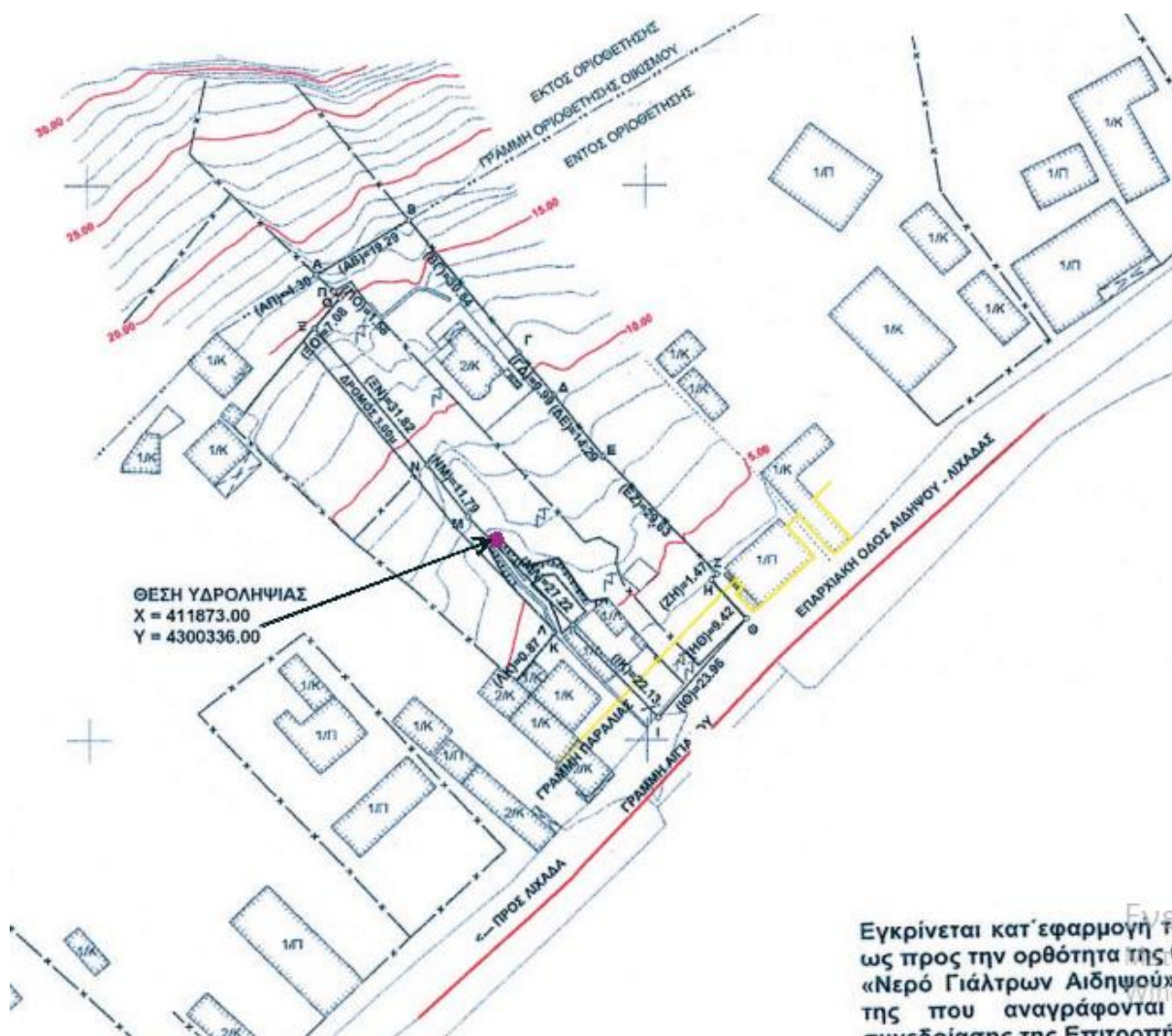
Στις εικόνες 61 α & β, φαίνεται μία γενική άποψη της θέσης των κτηρίων υδροθεραπείας και του ιδιόκτητου γηπέδου επί της παραλίας. Στην 28α φαίνεται και μία κατασκευή που ανεγέρθηκε για την εξυπηρέτηση των λουόμενων σε παρόμοιο ύφος της περιόδου προπολεμικά. Στην εικόνα 28β, οι ισόγειες κατασκευές που χρησιμοποιούσαν οι λουόμενοι για θερμαλισμό με ιαματικό νερό είναι νεότερες κατασκευές της δεκαετίας του 60΄ ή του 70΄. Ακόμη και οι υποδομές υγιεινής είναι σε ξεχωριστή κατασκευή. Αριστερά του ενός ισόγειου κτίσματος απεικονίζεται το κανάλι που συλλέγει όμβρια και κατευθύνει το ιαματικό νερό στην θάλασσα.

Εικόνα 60 α, Κατασκευή καταλύματος ενδεχομένως προπολεμικής περιόδου. 61β, Οι υποδομές λουτροθεραπείας.

Σύμφωνα με τοπογραφικό διάγραμμα, από το υπουργείο τουρισμού⁵⁰, σε μεγέθυνση αποκόμματος του σχεδίου μελέτης, για την οριοθέτηση και την αναγνώριση του γηπέδου με τα ιαματικά ύδατα, το γήπεδο συνολικής έκτασης 2.440,65 τ.μ., είναι ιδιόκτητο και έχουν δημοσιευτεί τα στοιχεία αναγνώρισης της πηγής καθώς και τα στοιχεία για επιτρεπόμενη επικείμενη δόμηση (εικ 62).

⁵⁰ Φ.Ε.Κ. 2963/Β΄/04/11/2014

Εικόνα 62 Απόκομμα του σχεδίου μελέτης με τοπογραφικό του γηπέδου με την ιαματική πηγή.

Οι «εκβολές» του ιαματικού ύδατος που ρέουν στην θάλασσα με την θερμοκρασία του νερού είναι αρκετά θελκτική, που ακόμη και τον χειμώνα κάποιοι έρχονται και κάνουν τα μπάνια τους. Ωστόσο κάτω από το τοίχιο του παραλιακού δρόμου (εικ.63), βρίσκεται μία μικρή παραλία με ιαματικά νερά. Στο βάθος αυτή η «προβλήτα» είναι χώρος εκμετάλλευσης ταβέρνας. Είναι εμφανής η παντελής έλλειψη στοιχειώδους υποδομής και σχεδιασμού σε ένα μέρος αυτού του κάλους.

Εικόνα 63 Οι εκβολές του μικρού ρυακιού με το ιαματικό νερό, στην θάλασσα.

4.1.2.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Γιάλτρας

Το κτηριακό σύνολο των Λουτρών Γιάλτρας, φαίνεται να ορίζεται σε τρεις περιόδους με κύριο χαρακτηριστικό του οικισμού να είναι ότι αναπτύσσεται κατά μήκος του παραλιακού μετώπου (εικ.64).

Εικόνα 64 Αποτύπωση του οικισμού Λουτρών Γιάλτρας.

Η πρώτη περίοδος, ορίζεται κατά τον Μεσοπόλεμο, με την ανάπτυξη του κτηριακού αποθέματος πέριξ της ιαματικής πηγής και επί της παραλιακής οδού, δημιουργώντας έτσι, τον πρώτο οικιστικό πυρήνα. Τα κτήρια εκείνης της περιόδου ακολουθούν μία απλή τυπολογία επιμήκους κτηρίου με φέρουσα λίθινη τοιχοποιία. Πρόκειται για παραδοσιακού χαρακτήρα κατασκευές.

Παράδειγμα επιμήκους διώροφης κατασκευής που προοριζόταν για καταλύματα στα Λουτρά Γιάλτρας, απαντάται πολύ κοντά στην πηγή, κτισμένη την περίοδο του μεσοπολέμου (εικ.65) με την κατασκευή να σχετίζεται με τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής της περιοχής όπως τα κουφώματα, τα ανοίγματα, η λιθοδομή και γενικότερα το ύφος. Ανατολικότερα απαντάται ισόγεια κατασκευή (εικ.66) κάτοψης Γ με αυλή επί του παραλιακού δρόμου, με εμφανή λιθοδομή χτισίματος, με σωζόμενη επιγραφή ανέγερσης στον γωνιόλιθο, το 1935. Το κτήριο στο όπισθεν τμήμα, ενδεχομένως να είναι μετέπειτα προσθήκη και να μην εντάσσεται στην αρχική κατασκευή.

Εικόνα 65 επιμήκης διώροφη κατασκευή από λιθοδομή.

Εικόνα 66

Κατά την δεύτερη περίοδο, των δεκαετιών 60΄ και 70΄ αναπτύχθηκαν κατασκευές από οπλισμένο με χαρακτηριστική διαστασιολόγηση στα ανοίγματα και τα μικρά περιμετρικά μπαλκόνια. (εικ.67 & 68)

Εικόνα 67 Παραλιακή κατασκευή με το ύψος των δεκαετιών του 60΄ και του 70΄.

Εικόνα 68 Κατοικία με πιλοτή

Η τρίτη περίοδος, απαρτίζεται από το πιο πρόσφατο κτηριακό απόθεμα των τελευταίων 30-35 χρόνων. Κατασκευές με χαρακτηριστικά κατά βάση πιο μεταμοντέρνου χαρακτήρα και προσαρμοσμένες για την «ιδιότητα» της εξοχικής κατοικίας (εικ.69 & 70). Με μία εκτίμηση αυτό που φαίνεται είναι να αποτελεί αυτή η περίοδος την μεγαλύτερη στο ποσοστό κάλυψης του δομημένου χώρου.

Εικόνα 69 Κατοικία εξοχικού χαρακτήρα της δεκαετίας του 90' ή και του 2000', με κήπο και «γκαζόν», κατά το μοτίβο της οικονομικής δυναμικής της περιόδου.

Εικόνα 70 Παραλιακή κατασκευή της δεκαετίας του 2000, ενδεχομένως με χρήση ενοικιαζόμενων δωματίων.

Επιπρόσθετα στις δύο τελευταίες περιόδους εντάσσεται και η διαχρονική κατηγορία μίας αρχιτεκτονικής πιο «αυθαίρετου» χαρακτήρα, ανώνυμης αρχιτεκτονικής.⁵¹ (εικ.71)

Εικόνα 71 Η ανώνυμη αρχιτεκτονική, έχει προτεραιότητα την κάλυψη των αναγκών του χρήστη.

⁵¹ (Σκοπετέας, 2010)

4.1.2.4. Τα Λουτρά Γιάλτρας σήμερα

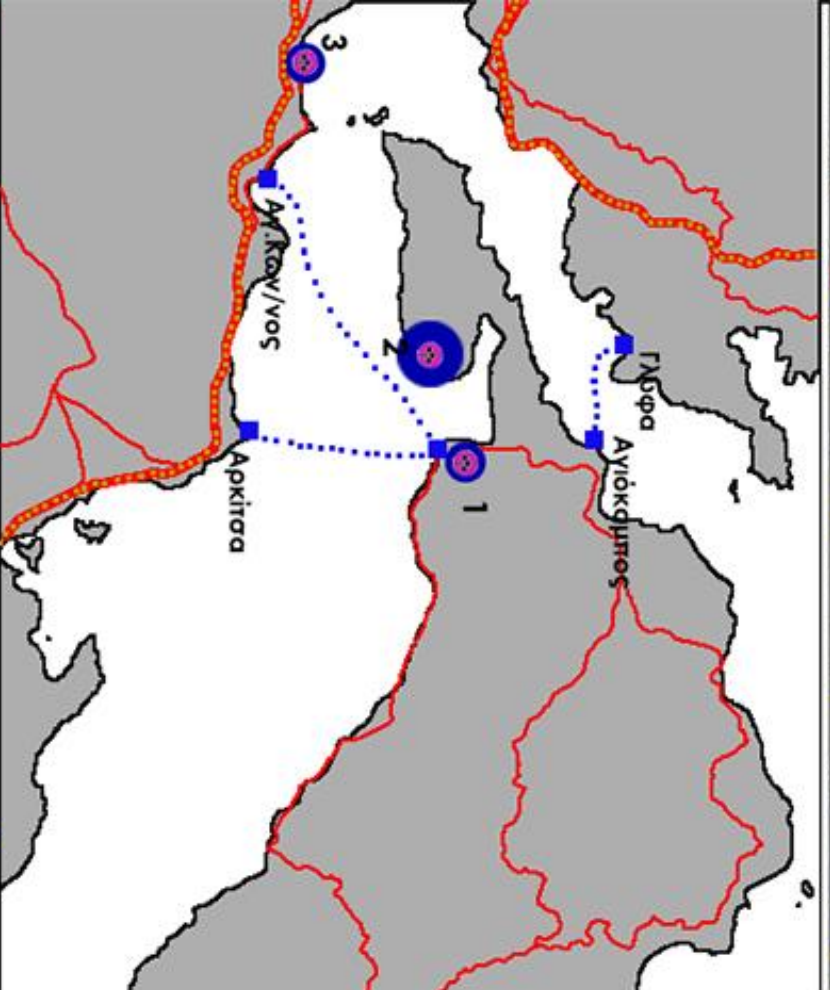
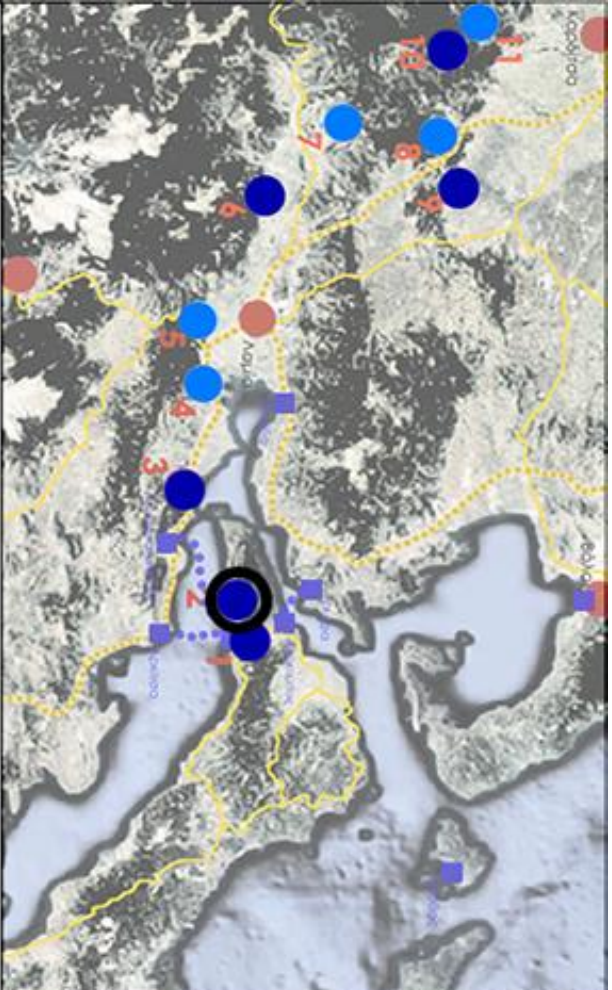
Σήμερα η περιοχή διατήρησε το τοπίο της αναλλοίωτο σε πολύ μεγάλο βαθμό. Από τους οικισμούς μέχρι και την παραθαλάσσια ζώνη, διατηρείται αδόμητο μεγάλο μέρος του αιγιαλού. Στις μέρες μας, είναι η «κρίσιμη» εποχή για να συνεχίζει να προστατεύεται και είναι εντελώς στο χέρι της πολιτείας να εκπονήσει έναν ουσιαστικό σχεδιασμό, για την περιοχή που θα την σέβεται.

Σήμερα με δεδομένη την επενδυτική δραστηριότητα, από μικρά αλλά και μεγάλα κεφάλαια, ελλοχεύει ο κίνδυνος η περιοχή να μετατραπεί σε συγκρότημα ιδιωτικών καταλυμάτων.

Μέχρι σήμερα προσπάθειες, ορθής αξιοποίησης από το κράτος ή κάποιον άλλον δημόσιο παράγοντα δεν έχουν γίνει ενώ και η ευρύτερη περιοχή δεν εμφανίζει σημάδια τουριστικής ανάπτυξης.

Τέλος, τα Λουτρά Γιάλτρας, θα μπορούσαν να έχουν σημαντικά οφέλη από την ανάπτυξη συνεργειών, δραστηριότητες οινοποιείων⁵² καθώς η ύπαρξη αμπελώνων, μαζί με την ανάπτυξη του θερμαλισμού, θα μπορούσαν να προσδώσουν αρκετές προοπτικές για νέες δραστηριότητες.

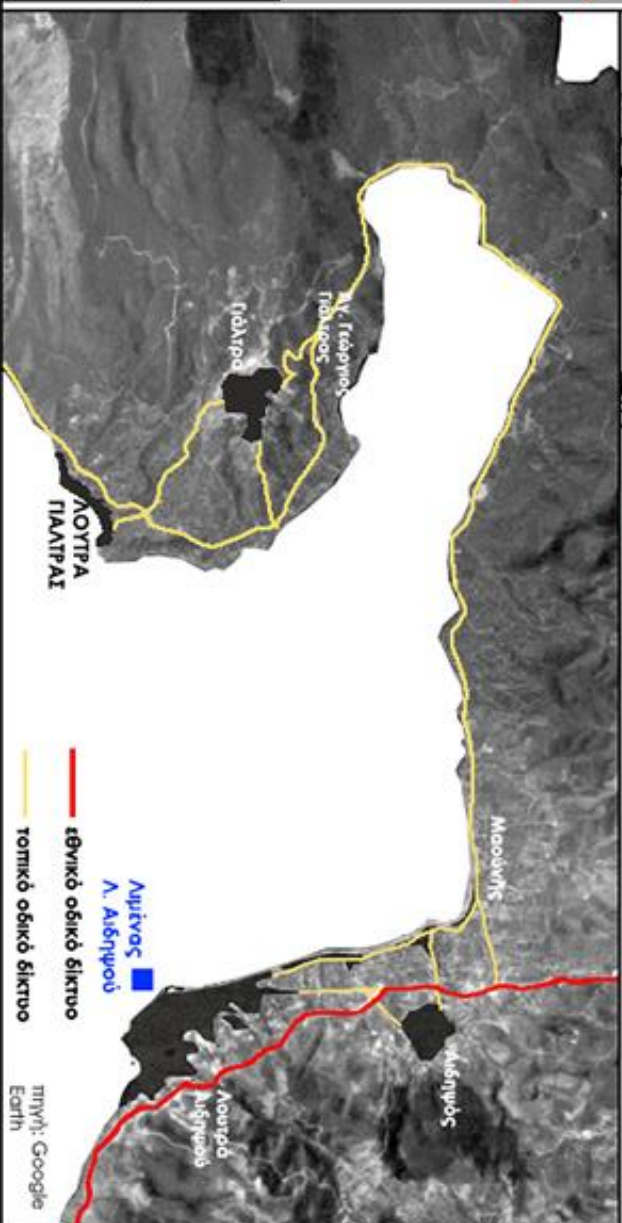
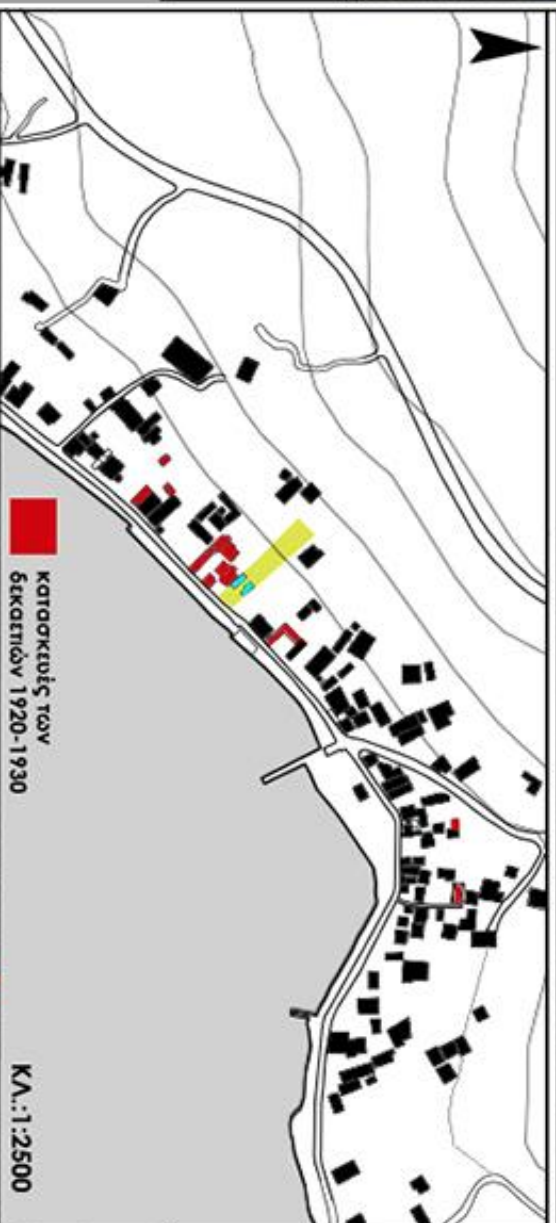
⁵² (Vriniotis Winery)

02 - Λουτρά Γιάδρας

ίδρυση: 1935

πληθυσμός: 38 κάτοικοι
(απ. 2011)

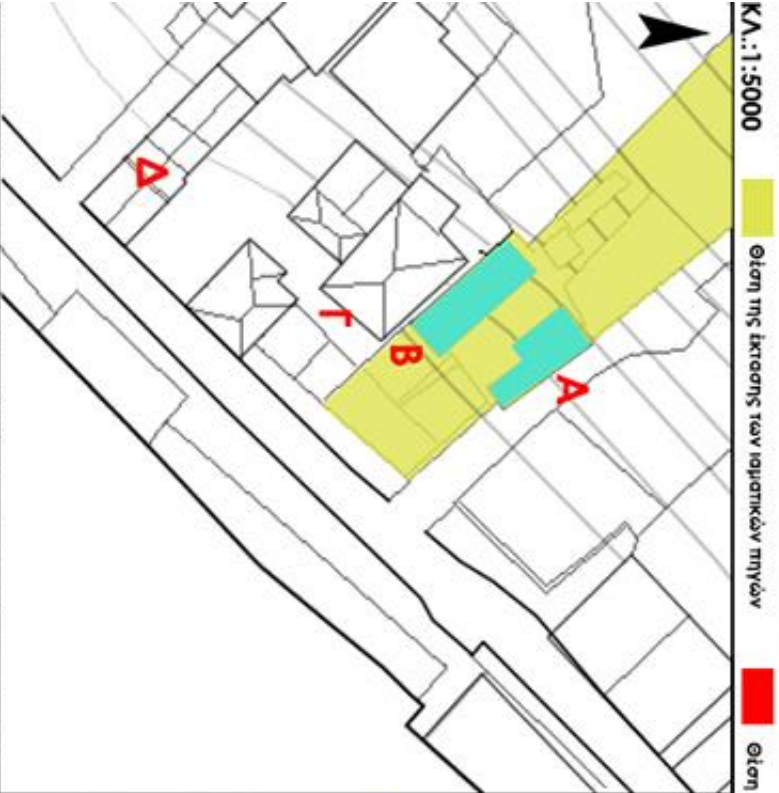

Αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

Αεροφωτογραφία του 2016 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

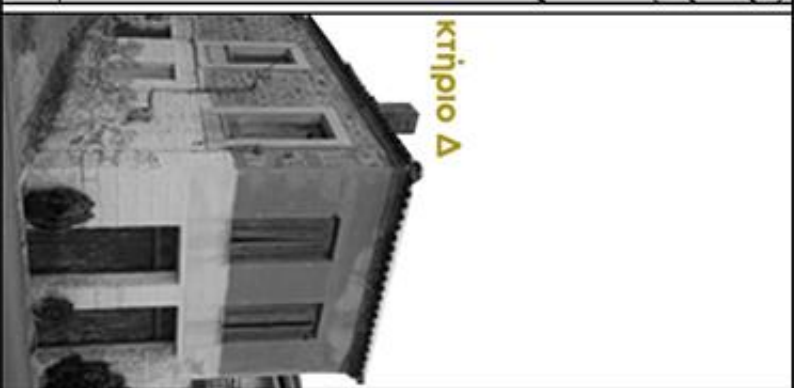

ΚΑ.:1:5000

Θέση της έκτασης των ισχυρισμών πηγών

Θέση των πρώτων κτηρίων

ΚΑ.:1:500 Οι θέσεις των κτηρίων Α & Β είναι οι λουτροεικές εγκαταστάσεις και οι θέσεις των Γ & Δ τα κτήρια των πρώτων κατοχυρωμένων.

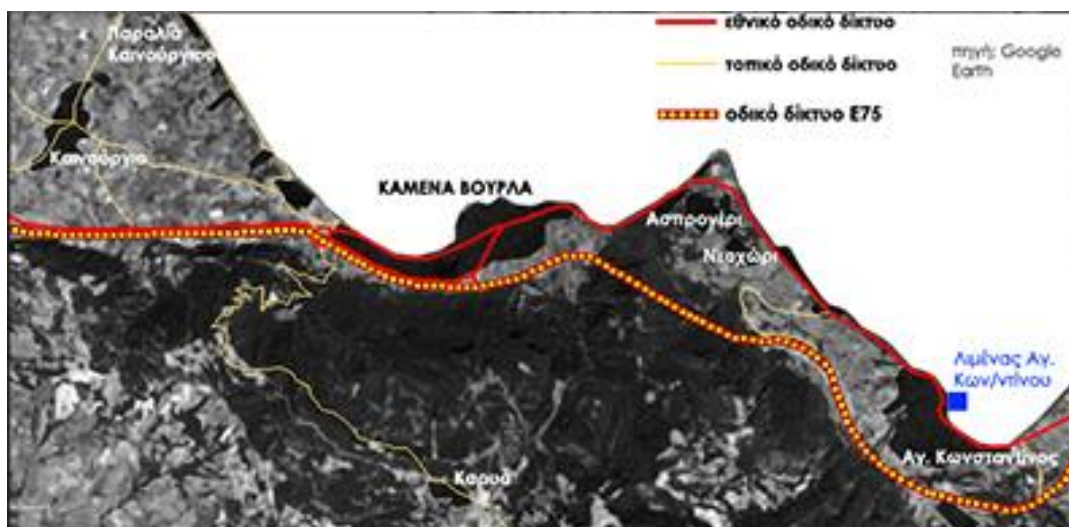

4.1.3. Καμένα Βούρλα

Εικόνα 72 Αεροφωτογραφία της πόλης των Καμένων Βούρλων, πηγή: Lamiafm1.gr

Τα Καμένα Βούρλα είναι παραθαλάσσια κωμόπολη (εικ.72), στην δυτική όχθη του βόρειου Ευβοϊκού κόλπου και βρίσκονται στο νότιο τμήμα της Π.Ε. Φθιώτιδας, στην περιοχή της άλλοτε επαρχίας Λοκρίδος. Κατά την απογραφή του 2011 είχε 2.761 κατοίκους και είναι έδρα του καλλικρατικού δήμου Καμένων Βούρλων (που περιλαμβάνει τις δημοτικές ενότητες των Καμένων Βούρλων, Αγίου Κωνσταντίνου και Μώλου). Απέχει 175 χιλιόμετρα από την Αθήνα, 40 χιλιόμετρα από την Λαμία και 9 χιλιόμετρα από τον λιμένα του Αγίου Κωνσταντίνου (εικ.73). Περιβάλλεται από πυκνή βλάστηση και έντονο μεταβαλλόμενο ανάγλυφο, καθώς είναι χτισμένα σε μία επίπεδη έκταση – ζώνη ανάμεσα στην θάλασσα και την σχεδόν κατακόρυφη κλίση του όρους Κνυμής.

Εικόνα 73 Η θέση των Καμένων Βούρλων σε σχέση με γειτνιάζοντες οικισμούς και το οδικό εθνικό δίκτυο.

4.1.3.1. Η οικιστική και πολεοδομική ανάπτυξη των Καμένων Βούρλων

Ιστορικά τα Καμένα Βούρλα, οφείλουν την ονομασία τους, στον τρόπο με τον οποίο έγινε η αποστράγγιση και η αποξήρανση της ελώδους περιοχής που κάλυπτε παλιότερα τον χώρο. Μέχρι την περίοδο του Μεσοπολέμου υπήρχαν διάσπαρτες αγροικίες που δημιούργησαν έναν μικρό οικισμό με αποκλειστική δραστηριότητα την αλιεία και την καλλιέργεια αγρών.

Το 1926, αυτό θα αλλάξει, διότι ανακαλύφθηκαν οι σπάνιες και ευεργετικές ιδιότητες των ιαματικών πηγών στην περιοχή με αποτέλεσμα σε λίγα χρόνια να αναπτυχθούν επενδύσεις για την οικοδόμηση μίας σύγχρονης λουτρόπολης ευρωπαϊκών προτύπων⁵³.

Μεγάλος οραματιστής του αναπτυξιακού εγχειρήματος των Καμένων Βούρλων, ήταν ο Γεράσιμος Βασιλειάδης, τοπικός βουλευτής της τότε νομαρχίας Φωκίδας-Φθιώτιδας. Το 1935 όντας και αυτός ένας εκ των επενδυτών ιδρύει την εταιρεία «Θέρμαι Θρονίου» (Θρόνιον ήταν αρχαία πόλη, βόρεια των Καμένων Βούρλων)⁵⁴, Μέσω της κρατικής παρέμβασης σχεδιάστηκε μία νέα πόλη, στα πρότυπα ευρωπαϊκής κηπουπόλεως⁵⁵. Εξυγιάνθηκαν τα έλη και προτάθηκε ένα πολεοδομικό σχέδιο. (εικ74).

⁵³ 750 μεταλλικά πηγαί: Τέσσαρες πηγαί ραδιενεργοί, χλωριονατριούχοι και μία σιδηρούχος εν τη περιφέρεια της κοινότητος Καρυά (η Καρυά είναι ένας οικισμός στο όρος Κνυμής και τότε ήταν κέντρο), της Επαρχίας Λοκρίδος, επί του 40^{ου} χιλιομέτρου από Λαμίας εις Αταλάντην δημοσίας οδού και του 37^{ου} από Αταλάντης, ανήκουσαι εις το Δημόσιον. Τα περί της ραδιενεργείας των πηγών αυτών βλ. εις ίδιον τεύχος του κ. Μ. Περτέση, έτους 1926. Εκ των ραδιενεργών αυτών πηγών αι μεν δύο, αι αρχικώς εν χρήσει ως ιαματικά τοιαύται, απεκαλύφθησαν ως ραδιενεργοί εν έτει 1925. Κατά το έτος 1930 εμφανώθη, ενέργεια της διευθύνσεως Λουτροπόλεων και επιμέλεια του τότε διευθυντού της Γεωλογικής Υπηρεσίας και ήδη καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γ. Γεωργαλά, η τρίτη ραδιενεργός ωσαύτως πηγή, κατά δε το έτος 1937 και η τέταρτη τοιαύτη παρά την θάλασσαν [...] Εις τα σπουδαιότατα ταύτας, λόγω της μεγάλης ραδιενεργείας των, ιαματικός πηγάς, παραχωρηθείσας δια 32 έτη, 1937-1969, θα εκτελεσθούν εντός πέντε προσεχών ετών έργα υπερβαίνοντα κατ' αξίαν τα 30 εκατομμύρια δρχ. (πολύ μεγάλο επενδυτικό κεφάλαιο για την εποχή εκείνη) Κατά το έτος 1934 εγένοντο λουτρά 59.000. Κατά το έτος 1937 λουτρά 35.000 [...].

⁵⁴ (Π.Σελτσιώτης, 2017)

⁵⁵ (Μαρ.Δελαδεσίμας, 1935)

⁵⁶ Υπό Μ.Δελαδεσίμα, προϊσταμένου Αρχιτεκτονικών μελετών υπουργείου συγκοινωνίας.

Μεταξύ Μώλου και Αταλάντης της Φθιώτιδος, υπάρχουν αι σημαντικά από θεραπευτικής απόψεως ιαματικά πηγαί των Καμένων Βούρλων αίτινες όμως ατυχώς έως σήμερον δεν έτυχον συγχρονισμένης εκμεταλλεύσεως και φυσικά δεν παρέχουν τα μέσα ουδέ διαθέτουν τας εγκαταστάσεις τας αναγκαίουσας διά μίαν λουτρόπολιν. Επί πλέον το Κράτος ήρchiσε να πωλή ιδιόκτητα παρά τας πηγάς γήπεδα άνευ τινός προβλέψεως ή σχεδίου, πράγμα το οποίον έτεινε να δημιουργήση ανεπανορθώτους ζημίας και να εγείρη ανυπέρβλήτους δυσκολίας δια την συγχρονισμένην και εύρυθμον ανάπτυξιν των Καμένων Βούρλων.

Τα υπουργεία Εθνικής Οικονομίας και Συγκοινωνίας αντιληφθέντα εγκαίρως τα άτοπα ετινά ηδύναντο να προκύψωσι εκ της τοιαύτης ενεργείας, εμερίμνησαν δια την αναβολήν της πωλήσεως και την απαλλοτρίωσιν μάλιστα ενίων εκπονηθέντων οικοπέδων, ίνα ούτω καταστή δυνατή η σύνταξις πλήρους και άρτιου σχεδίου λουτροπόλεως, όπερ και απεφασίσθη, η δε μελέτη του σχεδίου τούτου εξεπονήθη υπό του Γραφείου Μελετών Αρχιτεκτονικών Έργων.

Της μελέτης τοιαύτης παραθέτομεν φωτογραφίας του ρυμοτομικού σχεδίου εν οριζοντιογραφία και ενός προοπτικού.

σύγχρονη τότε εθνική οδός Αθηνών – Θεσσαλονίκης περνούσε περιφερειακά της κωμόπολης και κατέστησε την πρόσβαση με αυτοκίνητο και λεωφορείο την ιδανικότερη.

Εικόνα 75 Καμένα Βούρλα, δεκαετία 30'.

Εικόνα 76 Τα Καμένα Βούρλα το 1940. Σε κύριο πλάνο στο κέντρο της λήψης, το υδροθεραπευτήριο ΑΣΛΗΠΙΟΣ.

Ως προς τα υδροθεραπευτήρια των Καμένων Βούρλων, στον αρχικό σχεδιασμό υπήρξε το κεντρικό υδροθεραπευτήριο στο κεντρικό άλσος της πόλης, το οποίο κατασκευάστηκε το 1938. Η ονομασία του είναι ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ (εικ.77) και σχεδιάστηκε στο ύφος του μοντέρνου κινήματος από τον αρχιτέκτονα Γεράσιμο Μολφέση. Το δεύτερο υδροθεραπευτήριο ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ (εικ.78), κατασκευάστηκε, το 1976 από τον Ε.Ο.Τ., ανατολικότερα του πρώτου.

Εικόνα 77 Το υδροθεραπευτήριο ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ

Εικόνα 78 Το υδροθεραπευτήριο ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ

Η πορεία της εξέλιξης της πόλεως, κατά το όραμα του Βασιλειάδη και το σχέδιο της δεκαετίας του 30', δεν θα υλοποιηθεί ακριβώς σε εκείνη την κατεύθυνση. Αρχικά ανεγέρθηκαν μαζί με το υδροθεραπευτήριο και τα ξενοδοχεία ΘΡΟΝΙΟΝ (εικ.79) και ΡΑΔΙΟΝ (εικ.80), καθώς και μία σειρά από κτήρια συνοδείας. Επιπρόσθετα, οριοθετείται και διαμορφώνεται το άλσος και γίνονται εκτός αυτών και επενδυτικές κινήσεις από τρίτους, όπως καταλύματα και χώροι εστίασης. Ωστόσο κατά τον Β'Π.Π. και την περίοδο της κατοχής ο Βασιλειάδης αδυνατεί να ανταποκριθεί στο εγχείρημα της λουτρόπολης και θα πουλήσει στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος⁵⁸ την εταιρεία. Από τότε τα Καμένα Βούρλα εισέρχονται σε μία νέα περίοδο ανάπτυξης για τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες την λεγόμενη «χρυσή εποχή».

⁵⁸ (Π.Σελτσιώτης, 2017)

Εικόνα 79 Ξενοδοχείο ΘΡΟΝΙΟΝ, στα μέσα του 90'.

Εικόνα 80 Ξενοδοχείο ΡΑΔΙΟΝ, στα μέσα του 90'.

Η Ε.Τ.Ε., θα προχωρήσει σε ένα νέο σχέδιο διαμόρφωσης της λουτρόπολης, με διαφορετικό σχέδιο πόλεως, ακολουθώντας την μεταπολεμική μοντέρνα εξέλιξη και κάνει τα Καμένα Βούρλα συνώνυμα των φράσεων μοντέρνος τρόπος ζωής, πολυτέλεια και «αυτοκίνητο» (εικ.81). Το νέο σχέδιο ακολουθούσε αυτή την «δυναμική της κίνησης», της γραμμικής πορείας, για την πόλη.

Αρχικά ο πυρήνας με το άλσος που περιλάμβανε το υδροθεραπευτήριο και τα δύο ξενοδοχεία, δεν αλλοιώθηκαν. Μόλις την δεκαετία του 70' στο παραλιακό τμήμα κτίστηκε το ξενοδοχείο ΓΑΛΗΝΗ. Εκατέρωθεν του άλσους ρυμοτομήθηκαν οι δύο οικιστικοί τομείς. Ένας εμπορικός άξονας διαπερνά την πόλη και το παραλιακό μέτωπο και ένας δεύτερος το νότιο όριο του άλσους και της πόλης. Ο δεύτερος άξονας για πολλά χρόνια ήταν τμήμα της εθνικής οδού Αθηνών – Λαμίας.

Εικόνα 81 Η σύγχρονη δομή των Καμένων Βούρλων. Στο κέντρο το Άλσος των υδροθεραπευτηρίων και εκατέρωθεν οι οικιστικοί τομείς.

Η Ε.Τ.Ε. θα προβεί σε διαδικασίες πώλησης οικοπέδων, και μέσα στην δεκαετία του 60' θα ανεγερθούν πολλές ιδιόκτητες οικοδομές, με σκοπό είτε την δημιουργία καταλυμάτων, είτε την πώληση, είτε την ενοικίαση. Το γήπεδο του άλσους με τα υδροθεραπευτήρια και τα ξενοδοχεία θα περιέλθουν στην ιδιοκτησία του Ε.Ο.Τ.

Αυτοί οι ρυθμοί ανάπτυξης θα κορυφωθούν μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 60 και των αρχών του 70'. Το 1980, σταδιακά περνάνε στην πτώση της δημοτικότητας στην συνείδηση του κόσμου ως ένας προορισμός διακοπών, μιας και η εποχή που έρχεται θέλει το μοντέλο του τουρισμού να στρέφεται κατά βάση στα ελληνικά νησιά. Όπως και στα Λουτρά Αιδηψού και τα Καμένα Βούρλα μετατρέπονται σε έναν οικογενειακό και φθινό προορισμό που λόγω της προσβασιμότητας να έγιναν προορισμός σαββατοκύριακου.

Η παρακμή της λουτρόπολης έρχεται την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα. Το υδροθεραπευτήριο ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ, διακόπτει την λειτουργία του και το ακολούθησε και το ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ λίγο μετά. Είχε βέβαια προηγηθεί η οριστική παύση λειτουργίας των πρώτων ξενοδοχείων –και ιστορικών πλέον ΡΑΔΙΟΝ & ΘΡΟΝΙΟΥ. Μόνη δραστηριότητα ήταν το ξενοδοχείο ΓΑΛΗΝΗ, που είχε χτίσει η Ε.Τ.Ε. και το είχε παραχωρήσει σε έναν ξενοδοχειακό όμιλο, που το ανακαίνισε και λειτούργησε. Όλο το άλσος πέρασε σε εγκατάλειψη, η πόλη φαινόταν να έχει τον παρακμιακό χαρακτήρα κάποιας εγκαταλελειμμένης πόλης της επαρχίας, με αρχιτεκτονική τριώροφων και τετράώροφων κτηρίων του 60'.

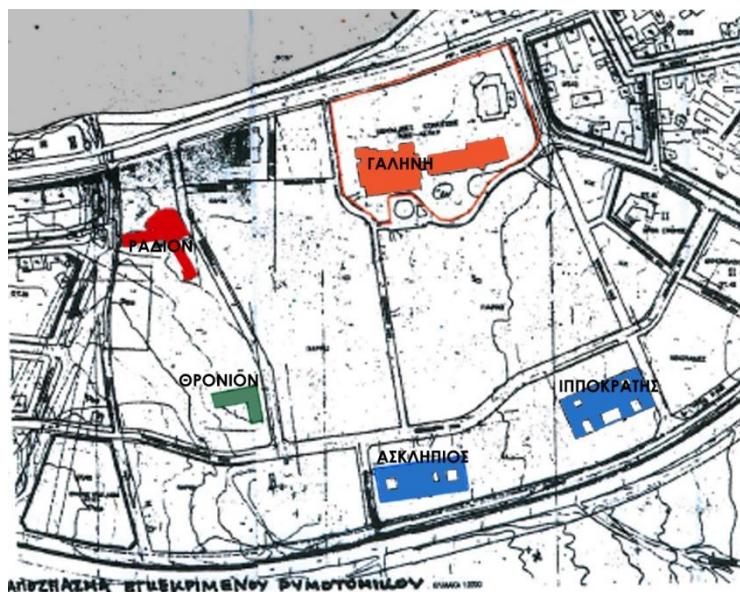
Τέλος προ δεκαετίας περιήλθε όλη η έκταση με τα διατηρητέα ακίνητα εντός αυτής (ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ, ΡΑΔΙΟΝ & ΘΡΟΝΙΟΝ) και άλλων, όπως το ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ στο χαρτοφυλάκιο της Ε.Τ.Α.Δ., με σκοπό την παραχώρηση του προς εκμετάλλευση και αξιοποίηση. Προσφάτως περιήλθε στην «εκμετάλλευση» του ίδιου ξενοδοχειακού ομίλου που έχει το ξενοδοχείο ΓΑΛΗΝΗ⁵⁹.

⁵⁹ ΕΤΑΔ

4.1.3.2. Τα υδροθεραπευτήρια των Καμένων Βούρλων και οι πρώτες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις.

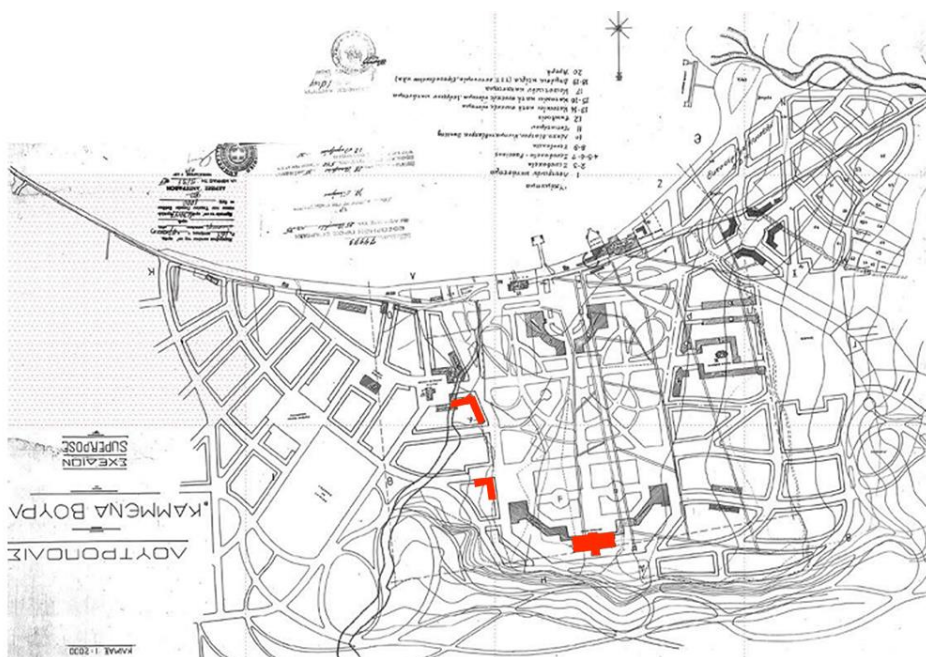
Ο Γεράσιμος Βασιλειάδης φιλοδοξούσε για την λουτρόπολη των Καμένων Βούρλων την ανέγερση ενός οικοδομικού προγράμματος που θα μετέτρεπε την πόλη σε πρότυπη λουτρόπολη στην εποχή του Μεσοπολέμου. Πέραν των σχεδίων στην πολεοδομική κλίμακα, κάποια δείγματα εκείνου του σχεδίου φαίνεται να είναι η διαδικασία της πρώτης φάσεως με το υδροθεραπευτήριο ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ και τα ξενοδοχεία ΘΡΟΝΙΟΝ & ΡΑΔΙΟΝ.

Αρχιτέκτων αυτών των έργων ήταν Γεράσιμος Μολφέσης, σε ύφος όψιμου art deco, ωστόσο είναι προφανής η επιρροή του μοντέρνου κινήματος ειδικά στα ξενοδοχεία.

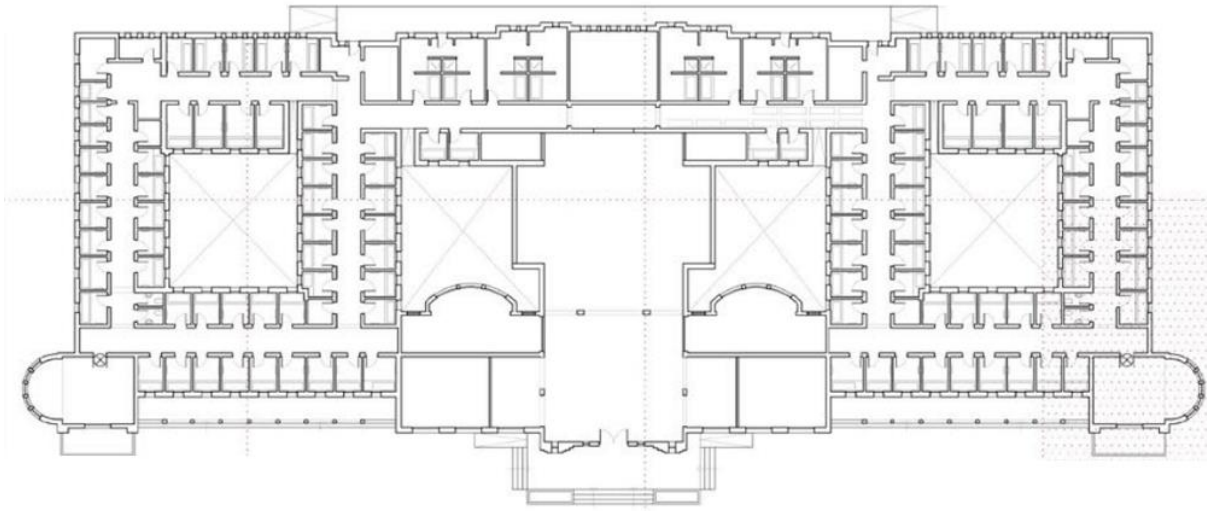
Δυστυχώς από αυτό το εγχείρημα, μόλις αυτά τα τρία κτήρια οικοδομήθηκαν εκείνη την περίοδο (εικ.82), καθώς μεσολάβησε ο Β'Π.Π. και ο Βασιλειάδης αναγκάστηκε να πουλήσει την εταιρία στην Ε.Τ.Ε. μετά τον πόλεμο.

Εικόνα 82 Η θέση των κτηρίων στο γήπεδο του άλσους.

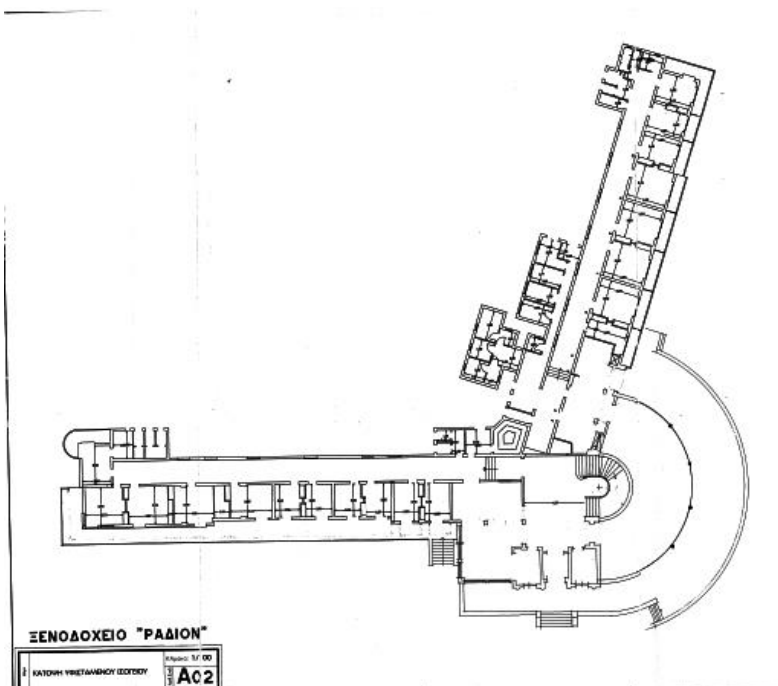
Εικόνα 83 Η θέση των πρώτων κτηρίων στην λουτρόπολη των Καμένων Βούρλων, στο πρώτο σχέδιο.

Το υδροθεραπευτήριο ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ, σε ύφος art deco, φαίνεται να έχει επιρροές από μία κλασσική δομή τόσο σε κάτοψη, όσο και όψη. Είναι μία σύνθεση συμμετρικής λογικής, με κεντρικό φουαγιέ. (εικ.84).

Εικόνα 84 Κάτοψη υδροθεραπευτηρίου ΑΣΚΛΗΠΙΟΣ

Το ξενοδοχείο ΡΑΔΙΟΝ, υιοθετεί στοιχεία από το μοντέρνο κίνημα και σε μία λογική κτηρίου μηχανής⁶⁰. Στην κάτοψη (εικ.85), αποδίδεται μία αρχιτεκτονική σύνθεση με δύο δυναμικές «γραμμικές» πτέρυγες που επικοινωνούν με ένα τρίτο κατακόρυφο δυναμικό γραμμικό στοιχείο κίνησης.

Εικόνα 85 Το ξενοδοχείο ΡΑΔΙΟΝ

⁶⁰ Le Corbusier

4.1.3.3. Η αρχιτεκτονική των Καμένων Βούρλων.

Η αρχιτεκτονική που διαμορφώθηκε στα Καμένα Βούρλα, ως επί το πλείστον κατατάσσεται σε ένα ύφος μαζικής πολυκατοίκησης. Τούτο προκύπτει από το γεγονός ότι οι κατασκευές ακολουθούν το παράδειγμα της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης στα ελληνικά αστικά κέντρα. Δηλαδή μεγάλες κατασκευές από δύο έως τέσσερις ορόφους με πανταχόθεν ελεύθερη κάλυψη (συνήθως) (εικ.86).

Η ίδια λογική απαντάται και στα καταλύματα ενοικιαζόμενων δωματίων ή μικρών ξενοδοχείων. Βέβαια δεν λείπουν και οι μονοκατοικίες και αυτές στην ίδια λογική (εικ.87).

Εικόνα 86 Η κλασική μεταπολεμική εργολαβική πολυκατοικία .

Εικόνα 87 Μονοκατοικία στα Καμένα Βούρλα της περιόδου 60' – 70'.

Τις τελευταίες δεκαετίες η αρχιτεκτονική στα Καμένα Βούρλα προσεγγίζει την μεταμοντέρνα λογική των αστικών κέντρων και συγκεκριμένα των προαστίων. Οι συνήθεις κατασκευές είναι μία μεζονέτα σε συγκρότημα (εικ.89) ή ένα διαμέρισμα με μεγάλο μπαλκόνι και θέση στάθμευσης (εικ.88).

Εικόνα 88

Εικόνα 89

Όλα αυτά σε μία σύνθεση με έναν κεντρικό άξονα με όλες τις χρήσεις εγκαταστημένες εκεί για την λειτουργία της πόλης (εικ.90).

Εικόνα 90 Ο κεντρικός δρόμος που διαπερνάει την πόλη.

Τέλος, για να αντιληφθεί κανείς το ύφος του αισθητικού χαρακτήρα της πόλης, μπορεί να παρατηρήσει δύο κτήρια δημόσιου χαρακτήρα. Το ένα είναι της περιόδου του 60', το μεταπολεμικό μοντέρνο κτήριο του Ο.Τ.Ε. (εικ.91) και το άλλο είναι το δημαρχείο της πόλης ενδεχομένως κτισμένο είτε προς το τέλος της δεκαετίας του 70' είτε στις αρχές της δεκαετίας του 80' (εικ.92).

Εικόνα 91 Το κτήριο του Ο.Τ.Ε.

Εικόνα 92 Το δημαρχείο του δήμου Καμένων Βούρλων.

4.1.3.4. Τα Καμένα Βούρλα σήμερα.

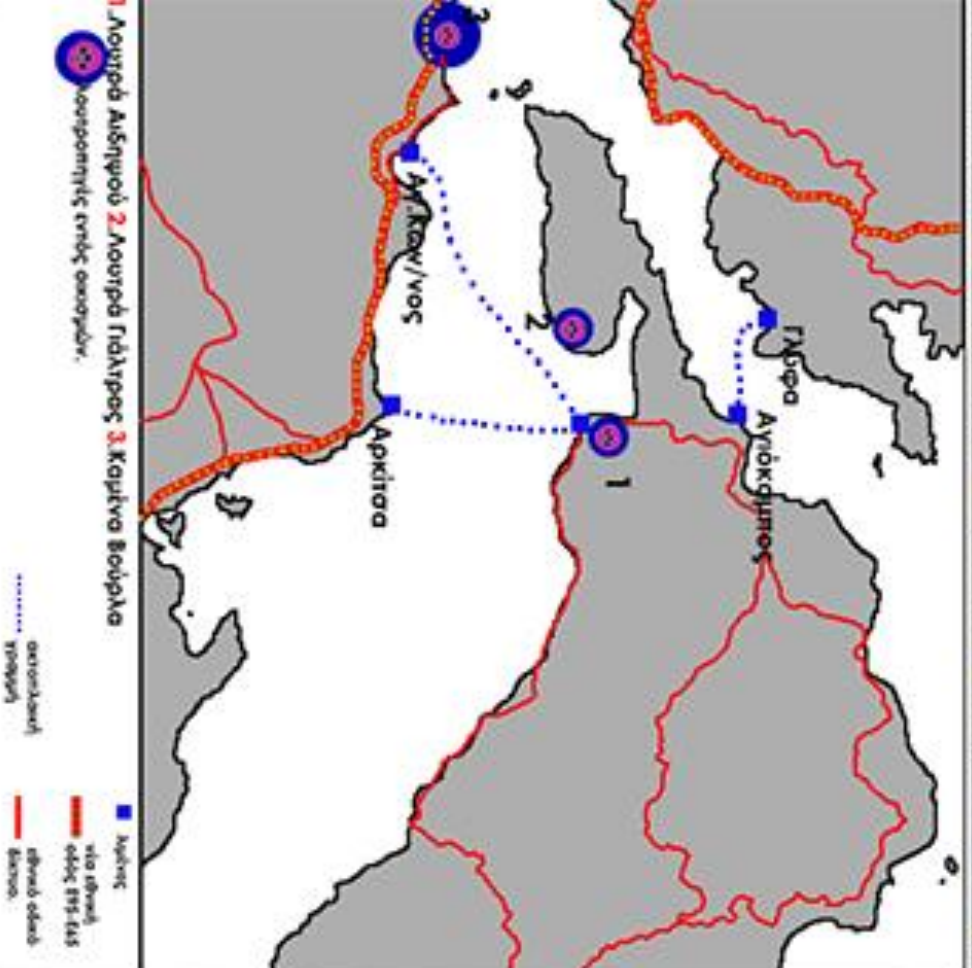
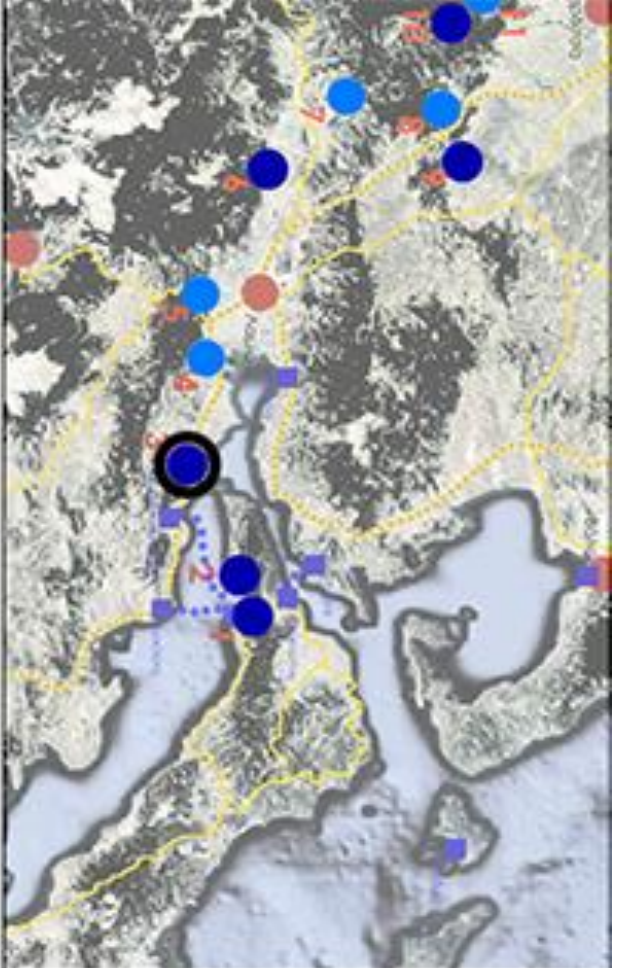
Η διέλευση της νέας εθνικής οδού Ε75, περιφερειακά της πόλης, κατά πολλούς θεωρείτο ως αρνητικό στοιχείο, διότι θεωρούν ότι οδήγησε στην παρακμή την αγορά της πόλης. Πράγματι μέχρι το 2009 που γινόταν εντός της πόλης η διέλευση είχε αναπτυχτεί το εμπόριο, καθώς ήταν ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της δομής της πόλης εξ αρχής – η **γραμμική δραστηριότητα**. Πλέον το γεγονός ότι ο τεράστιος «φόρτος» που έχει η εθνική οδός, μετατοπίστηκε, ευνοεί την αποκατάσταση της «ηρεμίας». Πλέον μπορεί κάποιος να επισκεφθεί τις παραλίες χωρίς να έχει τον φόβο των αυτοκινήτων με την ταχύτητα και την όχληση.

Τα Καμένα Βούρλα με τα περίχωρα του, έχουν έναν χαμηλότερο ρυθμό ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια. Οι φυσικές ομορφιές του τόπου είναι προσβάσιμες αρκετά εύκολα και ισχυρή επιχειρηματική δραστηριότητα κατά τους θερινούς μήνες κυρίως, αναζωπυρώνει κάποιες ελπίδες, αναβίωσης της αίγλης της πόλης.

Τα Καμένα Βούρλα διαφοροποιούνται από παραδείγματα σαν αυτό των Λουτρών Αιδηψού ή του Λουτρακίου, διότι τα Καμένα Βούρλα είναι καθαρό παράδειγμα νεοτερισμού. Οι προσπάθειες ή τουλάχιστον οι προθέσεις για την δημιουργία μίας «κουλτούρας» τέτοιου είδους, γύρω από το ιδεολόγημα του «μοντέρνου τρόπου ζωής», είχε βάσεις από ότι φαίνεται. Ωστόσο και από τα στοιχεία αναφορών των αρχών του 20^{ου} αιώνα, φαίνεται ότι ξεκίνησε να απευθύνεται αρχικά σε πιο εύπορα κοινωνικά στρώματα και μετέπειτα διαμορφώθηκαν οι συνθήκες, ώστε να είναι «προσβάσιμο σε όλους» και σήμερα να είναι απλά μία κωμόπολη, χωρίς τα στοιχεία της άλλοτε σπουδαίας λουτρόπολης.

Περιπτώσεις σαν αυτή των Καμένων Βούρλων είναι ταυτόσημες με την «εκάστοτε πολιτική και οικονομική» πορεία του χώρας; Στοιχεία αφενός που υπερασπίζονται αυτή την διατύπωση υπάρχουν, αφετέρου όμως υπάρχει ο αντίλογος που υπερασπίζεται την άποψη ότι απλά άλλαξε το «αφήγημα», άλλαξε το «φρέμα», αναβαθμίστηκαν ποιοτικά τα πράγματα και το βιοτικό επίπεδο και πλέον υπάρχουν καλύτεροι προορισμοί. Επομένως που συμβαδίζει η πολιτική του κράτους με την πορεία, μίας πόλης σαν τα Καμένα Βούρλα;

Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπήρξαν και ουσιαστικές επεμβάσεις και σχέδια στρατηγικής που να ανταγωνιστούν άλλες λουτροπόλεις ή άλλους προορισμούς και ταυτόχρονα δεν υπήρξε κάποια πρωτοβουλία προσαρμογής στις οικονομικές αλλαγές που ήρθαν με την περιφερειακή διάνοιξη του Ε75. Δεν υπήρξε μία «λογική» στρατηγικής για διαμόρφωση εναλλακτικών δυνατοτήτων που θα μπορούσαν να είναι υλοποιήσιμες, ούτε σε επίπεδο πρωτοβουλιών κατοίκων αλλά ούτε και σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης ή ακόμη και κράτους.

03 - Καμένα Βοῦρλα

ιδρυση: **1897**

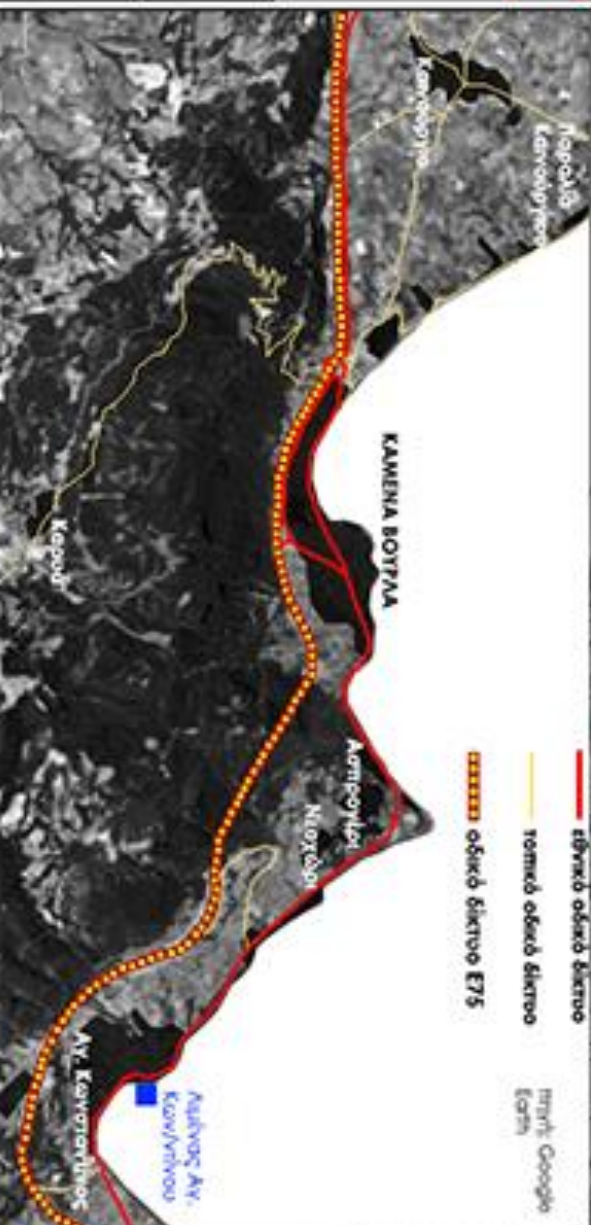
πληθυσμός: 2.761
κάτοικοι (απ. 2011)

Ευρωπαϊκή Ένωση της μεσογείου του Αιγαίου
Ευρωπαϊκή Ένωση του Καραίου Βαλκανίου (1940)
(Ευρωπαϊκή Ένωση)

KVA:1:50000

ΚΛ.1:20000 - Αεροφωτογραφία του 2016 (πηγή εθν. κτηματολόγιο) Όλη η έκταση των ιδιοτικών πηγών και των εγκαταστάσεων.

ΚΛ.1:20000 - Αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή εθν. κτηματολόγιο) Όλη η έκταση των ιδιοτικών πηγών και των εγκαταστάσεων.

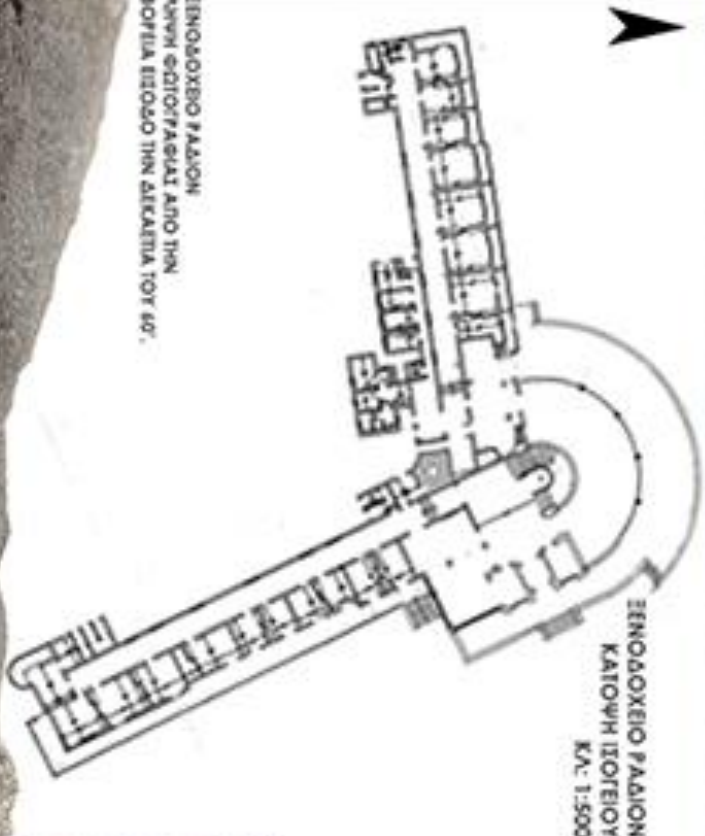
ΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΝΟ - ΑΝΩΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΑΙ ΑΝΟ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΑ ΕΙΣΟΔΟ.
ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

ΥΠΟΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΑΣΚΛΗΤΙΟΙΣ - ΑΝΩΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΑΙ ΑΝΟ ΤΗΝ
ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΡΗ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2021.

ΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΝΟ
ΚΑΤΩΝ ΙΣΤΕΙΟΥ
ΚΛ. 1:500

ΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΝΟ
ΑΝΩΝ ΕΠΙΘΕΤΙΚΑΙ ΑΝΟ ΤΗΝ
ΟΡΕΙΑ ΕΙΣΟΔΟ ΤΗΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 60.

ΥΠΟΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΑΣΚΛΗΤΙΟΙΣ -
ΚΑΤΩΝ ΙΣΤΕΙΟΥ ΚΛ. 1:500

ΥΠΟΕΠΙΘΕΤΙΚΟ ΑΣΚΛΗΤΙΟΙΣ - ΚΑΤΙ ΠΟΤΤΑΝ
ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΑΝΑΤΟΛΕΩΝ ΟΥΡΗ, ΔΕΚΑΕΤΙΑ 60.

4.1.4 Θερμοπύλες

Εικόνα 93 Άποψη του οικισμού των Θερμοπυλών από την παλιά εθνική οδό – Ιούλιος 2021.

Οι Θερμοπύλες βρίσκονται 17 χιλιόμετρα νότια της πόλης της Λαμίας και 23 χιλιόμετρα δυτικά των Καμένων Βούρλων, σε πεδινό σημείο και κατά την απογραφή του 2011 είχε 295 κατοίκους.

Η περιοχή είναι παγκοσμίως γνωστή, εξαιτίας της ιστορίας της κατά την αρχαιότητα. Εκεί έλαβε χώρα η μάχη των Θερμοπυλών κατά τους Περσικούς Πολέμους το 480 π.Χ. μεταξύ Περσών και Ελλήνων (Σπαρτιατών και Θεσπιέων), με ήττα των δεύτερων. Ωστόσο στις Θερμοπύλες, στην θέση Λουτρά Θερμοπυλών, υπάρχουν ιαματικές πηγές γνωστές από την αρχαιότητα.^{61 62}

⁶¹ (Ν.Λέκκας, 1938)

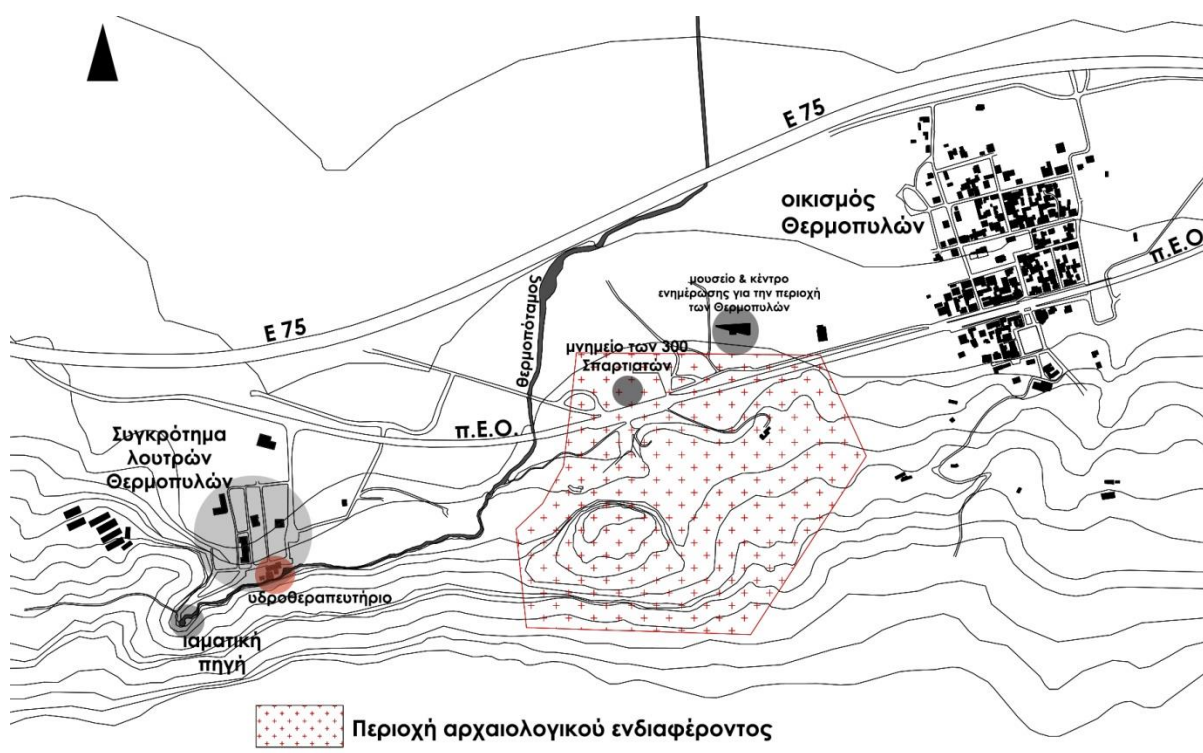
⁶² Στην Δρακοσπηλιά Φθιώτιδος (παλιά ονομασία των Θερμοπυλών, όπου ήταν σε άλλη θέση από την σημερινή – βλ. παρακάτω), κοινώς Θερμοπύλια, υδροθειοχλωριονατριούχος ιαματική πηγή του Δημοσίου, θερμοκρασίας 41° C και ραδιενέργειας 0,6 μονάδες Mache, με αφθονία ιαματικών υδάτων χρησιμοποιούμενων ως τοιούτων από τους π.Χ. χρόνους.

Αι πηγαί ευρίσκονται επί του 16 χλμ. της από Λαμίας εις Αταλάντην δημοσίας οδού. Εξυπηρετούνται υπό λουτρικού καταστήματος, μικρού ξενοδοχείου και λαϊκών κτηρίων, πάντων ηλεκτροφωτίστων.

Ανάλυσιν χημικήν των υδάτων βλ. Α. Δαμβέργη «περί ιαματικών υδάτων της Ελλάδος 1906». Κατά το έτος 1937 εγένοντο λουτρά 14.408.

Ο Στράβων εις τα Γεωγραφικά του, βιβλ. 9^{ον} κεφ. 4^{ον} σελ. 290, γράφει δια τας πηγάς των Θερμοπυλών: «...εστί γαρ και θερμά πλησίον (των Θερμοπυλών) τιμώμενα ως Ηρακλέους ιερά». Ο δε Πausanias εν βιβλίω 4, κεφ. 35, 9 γράφει :

Στην Ελλάδα, είναι από τις πιο δημοφιλείς και χαρακτηριστικές πηγές, καθώς όποιος έχει περάσει είτε από την παλιά είτε από την νέα εθνική οδό, θα του έχει μείνει η χαρακτηριστική οσμή του θείου που προέρχεται από το ποτάμι με το ζεστό ιαματικό νερό. Η περιοχή των Θερμοπυλών, είναι σε ένα περιβάλλον με μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Στην περιοχή, υπάρχουν εγκαταστάσεις Σε μία ανάγνωση εν συντομία της περιοχής, υπάρχουν οι εγκαταστάσεις των ιαματικών πηγών, ο θερμοπόταμος με το ιαματικό νερό δίπλα στον αρχαιολογικό χώρο και ο οικισμός των Θερμοπυλών. Στο ύψος του αρχαιολογικού χώρου υπάρχει το άγαλμα του Λεωνίδα και ένα κέντρο ιστορικής πληροφόρησης. Πριν μία δεκαετία εγκαινιάστηκε και το μουσείο της περιοχής των Θερμοπυλών. Βορειότερα, διέρχεται η νέα εθνική οδός Ε75.(εικ.94)

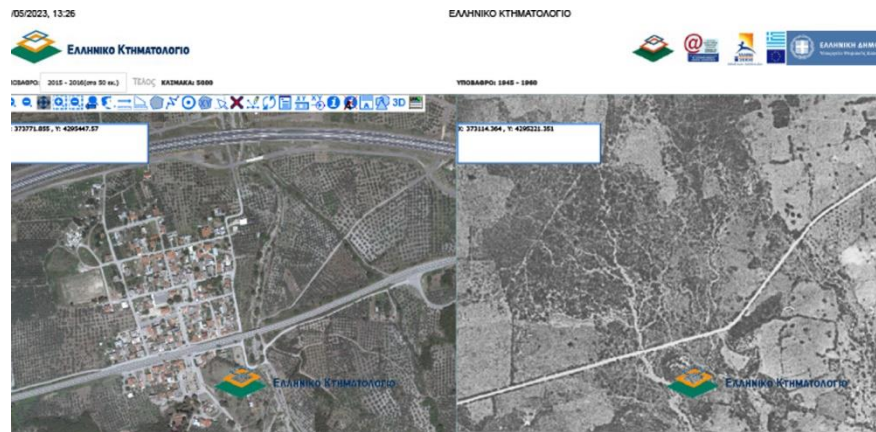

Εικόνα 94 Χάρτης της περιοχής των Θερμοπυλών.

«...γλαυκότατον μεν οίδα ύδωρ θεασάμενος το εν Θερμοπύλαις, ούτε που παν αλλ' όσον κάτεισιν εις την κολυμβήθραν ήντινα ονομάζουσιν οι επιχώριοι Χύτρους γυναικείους».

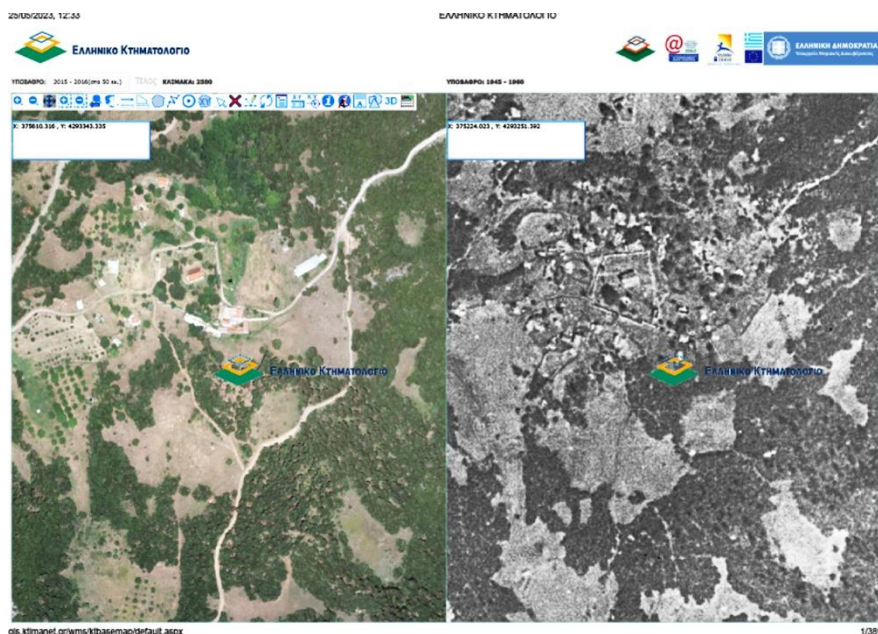
4.1.4.1. Ο οικισμός των Θερμοπυλών

Σχεδόν δύο χιλιόμετρα ανατολικά του συγκροτήματος της λουτρόπολης, υπάρχει ο οικισμός των Θερμοπυλών. Ο οικισμός ανοικοδομήθηκε μετά την δεκαετία του 50' (εικ.95).

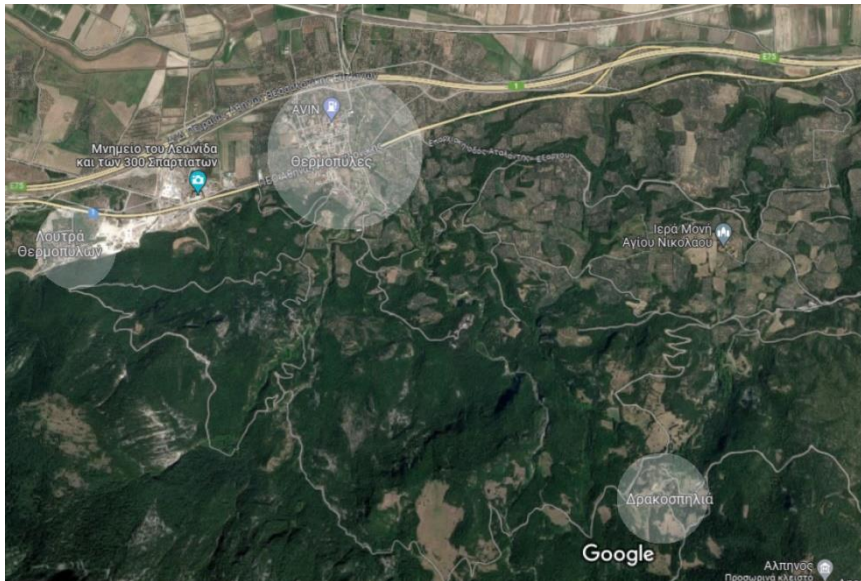
Εικόνα 95 Η θέση του οικισμού των Θερμοπυλών σε αεροφωτογραφική λήψη του 2016 (αριστερά) και σε λήψη του 1945.

Ανεγέρθηκε μεταπολεμικά μετά από αναδασμό πεδινής περιοχής ταυτόχρονα με την εξέλιξη του οδικού μεταπολεμικού δικτύου της Ελλάδας. Οι κάτοικοι διαβίωναν σε προηγούμενο οικισμό στην βόρεια πλευρά του Καλλιδόμου όρους, που ονομαζόταν Δρακοσπηλιά⁶³ (εικ.96 & εικ.97) σε υψόμετρο 500μ. για την προστασία από επιδρομές, κατά την τουρκοκρατία. Κύρια δραστηριότητα την κτηνοτροφία και την γεωργία.

Εικόνα 96 Η θέση του οικισμού Δρακοσπηλιά το 2016 (αριστερά) και το 1945 δεξιά.

⁶³ Βασιλικό διάταγμα του 157 Α – 21/6/1955.

Εικόνα 97 Η σχέση της παλιάς θέσης του οικισμού με τον νέο.

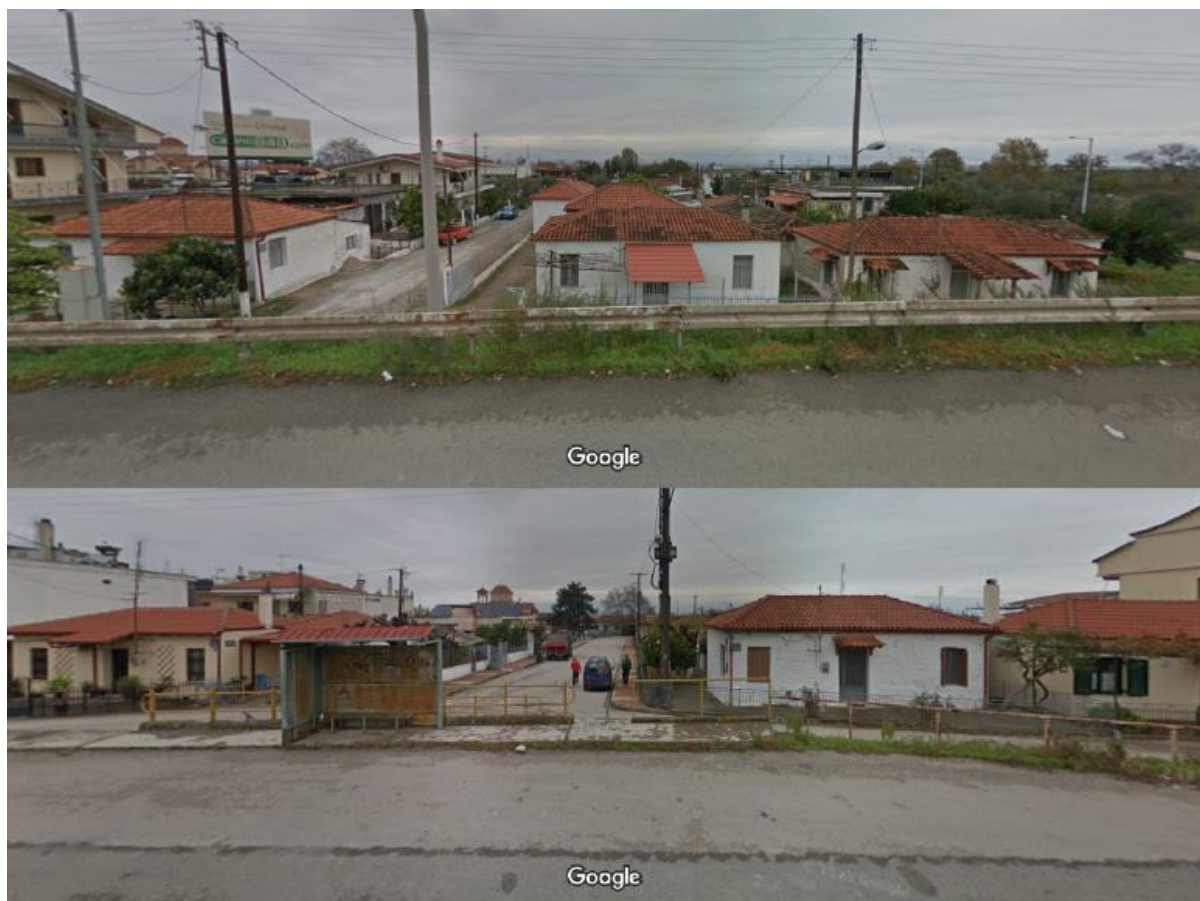
Ο οικισμός δομείται κατά βάση από μία σταθερή τυπολογία ισόγειας κατασκευής πλατυμέτωπου σχήματος, σε έναν οργανωμένο οικισμό που αναπτύσσεται βάση ορθοκανονικού ρυμοτομικού συστήματος και δημόσιους χώρους με άξονα ανάπτυξης την διέλευση της παλιάς εθνικής οδού.(εικ.98).

Εικόνα 98 Η άποψη του οικισμού των Θερμοπυλών.

Η οικονομική δραστηριότητα εκείνη την εποχή εκτινάχθηκε, καθώς αναπτύχθηκαν οι δραστηριότητες των κατασκευών, της γεωργίας, του εμπορίου και του τουρισμού. Υπήρξε αναβάθμιση στον ευρύτερο χώρο των εγκαταστάσεων της λουτρόπολης και η άμεση γειτνίαση με τον οικισμό οδήγησε στην ανέγερση τουριστικών καταλυμάτων. Αυτά συνθέτουν μία νέα ταυτότητα για την περιοχή και τους κατοίκους και γίνονται σήμα κατατεθέν, καθώς μία στάση των διερχομένων εκεί ήταν σχεδόν δεδομένη. Η παρουσία των ιαματικών πηγών εκεί δεν αποτελούσε πλέον το κύριο λόγο επίσκεψης, με κριτήριο την υγεία, αλλά τον τουρισμό. Από την δεκαετία του 80' και οι εγκαταστάσεις σταδιακά άρχιζαν να παρακμάζουν καθώς δεν υπήρξε καμία κίνηση αναβάθμισης των υποδομών.

Στην δομή του οικισμού απαντάται μία τυπολογία ισόγειας κατοικίας, η οποία αποτελούσε μία γρήγορη και αποδοτική λύση για την οικοδόμηση του νέου οικισμού. Οι κατασκευές αυτές είναι ισόγειες από λιθοδομή, παραλληλόγραμμου σχήματος και τετράριχτη στέγη. Η είσοδος είναι στο μέσον και υπάρχει από ένα παράθυρο εκατέρωθεν αυτής σε ίση απόσταση. Συμπερασματικά πρέπει να ήταν διαρρυθμισμένο σε τρεις χώρους στο εσωτερικό. Οι δραστηριότητες γινόντουσαν στον εξωτερικό χώρο και εκτιμάται ότι κάθε ανάγκη που προέκυπτε διαμορφωνόταν από τους χρήστες (εικ.99).

Εικόνα 99 Τυπολογίες κατοικίας του οικισμού.

Ο οικισμός μέχρι το 2010, λόγω της εθνικής οδού, ήταν τόπος στάσης. Έπειτα με την λειτουργία της νέας εθνικής οδού, οι Θερμοπύλες μετατράπηκαν σε οικισμό αγροτικού χαρακτήρα.

4.1.4.2. Οι εγκαταστάσεις των Λουτρών Θερμοπυλών

Τα Λουτρά Θερμοπυλών το 1928⁶⁴ (εικ.100) αναφέρονται ως οικισμός με λίγα κτήρια για διαμονή και εστίαση επισκεπτών. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1920⁶⁵ έχουν εξυγιανθεί τα έλη από την περιοχή. Το 1935⁶⁶ ξεκίνησε μία δυναμική κατεύθυνση υλοποίησης μίας λουτρόπολης με υδροθεραπευτήριο και ξενοδοχεία και κτήρια συνοδείας, εξ ολοκλήρου δημοσίου χαρακτήρα και με προοπτικές ανάπτυξης περεταίρω. Σε αυτό το εγχείρημα η συμβολή των υπουργείων Υγιεινής και Οικονομίας ήταν σημαντική. Πέραν των λουτρικών εγκαταστάσεων υπήρχαν και άλλα ιδιωτικά κτήρια, που αποτέλεσαν έναν ισχυρό πόλο έλξης επισκεπτών.

Εικόνα 100 Εγκαταστάσεις λουτρών Θερμοπυλών.

Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι ήταν και πιο οικονομικός προορισμός σε σχέση με τα Καμένα Βούρλα. Διέθετε εκείνη την εποχή πυκνή συγκοινωνία με την Λαμία, κάθε μία ώρα, με αυτοκίνητα. Διέθετε επίσης όλες τις απαραίτητες υποδομές όπως ταχυδρομείο, τηλέφωνα, ηλεκτροφωτισμό και ιατρείο. Υπήρχαν λαϊκοί ξενώνες και ξενοδοχεία Α', Β' και Γ' θέσης με δυναμικότητα 130 κλινών⁶⁷. Το υδροθεραπευτήριο (εικ.101) της λουτρόπολης περιλάμβανε 11 λουτήρες πολυτελείας και μία δεξαμενή κοινής λούσεως. Η εγκατάσταση για την εποχή ήταν αρκετά άνετη και ικανοποιητικά καθαρή.

Η ύπαρξη ιαματικών πηγών (εικ.102), δεν συνδεόταν μόνο με τουρισμό, αλλά και για ιατρικούς λόγους. Η Ελλάδα τυγχάνει να έχει μεγάλο αριθμό στα εδάφη της και οι

Εικόνα 101 Το υδροθεραπευτήριο των λουτρών Θερμοπυλών.

κυβερνήσεις του μεσοπολέμου το εκμεταλλεύτηκαν ορθά ώστε μέσω των οικοδομικών προγραμμάτων τους να τις εντάξουν στο σύστημα υγείας.⁶⁸ Σε μία εποχή όπου οι ιαματικές πηγές ήταν πολύ σημαντικές για την ίαση των ανθρώπων.

Τούτο αναφορικά με το γεγονός ότι υπήρχε σε κοντινή απόσταση μία μεγάλη και πολυτελής λουτρόπολη, αυτή των Καμένων

⁶⁴ (Μέλιος, Η λουτρόπολη των Θερμοπυλών στον Μεσοπόλεμο, 2003)

⁶⁵ (Κωστής, 1936)

⁶⁶ (Μέλιος, Η λουτρόπολη των Θερμοπυλών στον Μεσοπόλεμο, 2003)

⁶⁷ (Κωστής, 1936)

⁶⁸ (Ν.Λέκκας, 1938)

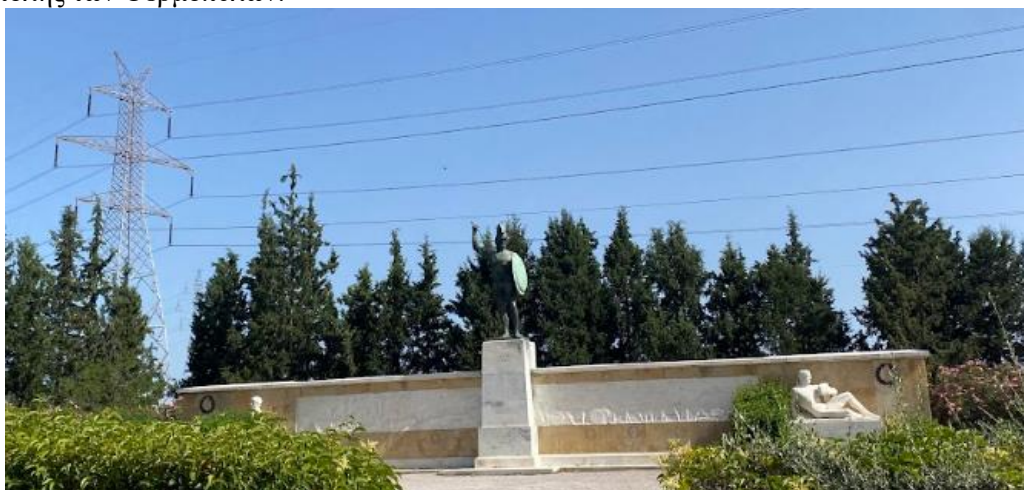
Βούρλων και ίσως κάποιος σκεφτόταν, ότι δεν υπήρχε και ιδιαίτερος λόγος ανάπτυξης περεταίρω συγκροτημάτων λουτρικών εγκαταστάσεων σε τόσο μικρή γεωγραφική απόσταση, ωστόσο όμως οι λουτροπόλεις της Ελλάδας εκείνη την εποχή, όπως και των Θερμοπυλών είχαν **και** έναν ρόλο νοσοκομείου – εξού **και** υδροθεραπευτήρια.

Εικόνα 102 Η ιαματική πηγή των Θερμοπυλών.

4.1.4.3. Η περιοχή των Θερμοπυλών σήμερα και σχέση με τον αρχαιολογικό χώρο.

Η σύνδεση της περιοχής με την αρχαιότητα, έπαιξε ρόλο σε αυτό η επιλογή της θέσης της λουτρόπολης των Θερμοπυλών.

Εικόνα 103 Το Ηρώο των Θερμοπυλών. Σήμα κατατεθέν της περιοχής.

Τούτο προκύπτει από τις ενέργειες που έγιναν μεταπολεμικά, με την κατασκευή του μνημείου των 300 Σπαρτιατών (Ηρώο των Θερμοπυλών) από τον Βάσο Φαληρέα το 1955 (εικ.103) και τις ανασκαφές και μελέτες στην ευρύτερη περιοχή. Επιπλέον σε μία συμβολική πράξη το 1991, αφιερώθηκε από τους βετεράνους Αυστραλούς και Νεοζηλανδούς ένα μνημείο για την Μάχη της Κρήτης, καθώς και ένα μνημείο για τους 700 Θεσπιείς το 1987. Από τότε υπήρχε η ιδέα για ένα «μουσείο», που έγινε πράξη το 2010 με το Κέντρο Ενημέρωσης Θερμοπυλών (εικ.104).

Εικόνα 104 Κέντρο ενημέρωσης Θερμοπυλών.

Σήμερα ο λόφος απέναντι από το μνημείο με την αρχαία Ακρόπολη, η περιοχή της μάχης και η περιοχή του θερμοποτάμου, δέχονται πάρα πολλούς επισκέπτες.

Τα λουτρά τα επισκέπτονται αρκετός κόσμος, καθώς είναι ελεύθερες οι πηγές και λούονται ελεύθερα εκεί. Σταθεροί επισκέπτες κάθε χρόνο είναι οι έχοντες τροχόσπιτα, όπου σταθμεύουν απέναντι από το υδροθεραπευτήριο ή σε κάποιον χωματόδρομο πέριξ του θερμοποτάμου. Τα κτήρια είναι εγκαταλελειμμένα και σε κακή κατάσταση.

Εκεί στεγάζεται σε ένα κτήριο και η τροχαία και η αστυνομία της περιοχής. Τέλος δύο γεγονότα έχουν σημαδέψει την τελευταία δεκαετία τα λουτρά. Το ένα είναι ότι πέρασε στο χαρτοφυλάκιο της Ε.Τ.Α.Δ⁶⁹, και αναμένει «επενδυτή» και το δεύτερο είναι ότι το 2014, περίπου πριν οκτώ χρόνια, τα κτήρια που άλλοτε ήταν καταλύματα, οργανώθηκαν για να μετατραπούν σε δομή φιλοξενίας προσφύγων⁷⁰(εικ.105 & 106). Η διαμονή τους εκεί έφερε αντιδράσεις σε κατοίκους της ευρύτερης περιοχής, που δημιούργησαν ρατσιστικά επεισόδια.

Εικόνα 105 Το παλιό κατάλυμα που φιλοξενεί πρόσφυγες.

Εικόνα 106 Κοντέινερ υποστήριξης λειτουργιών της δομής.

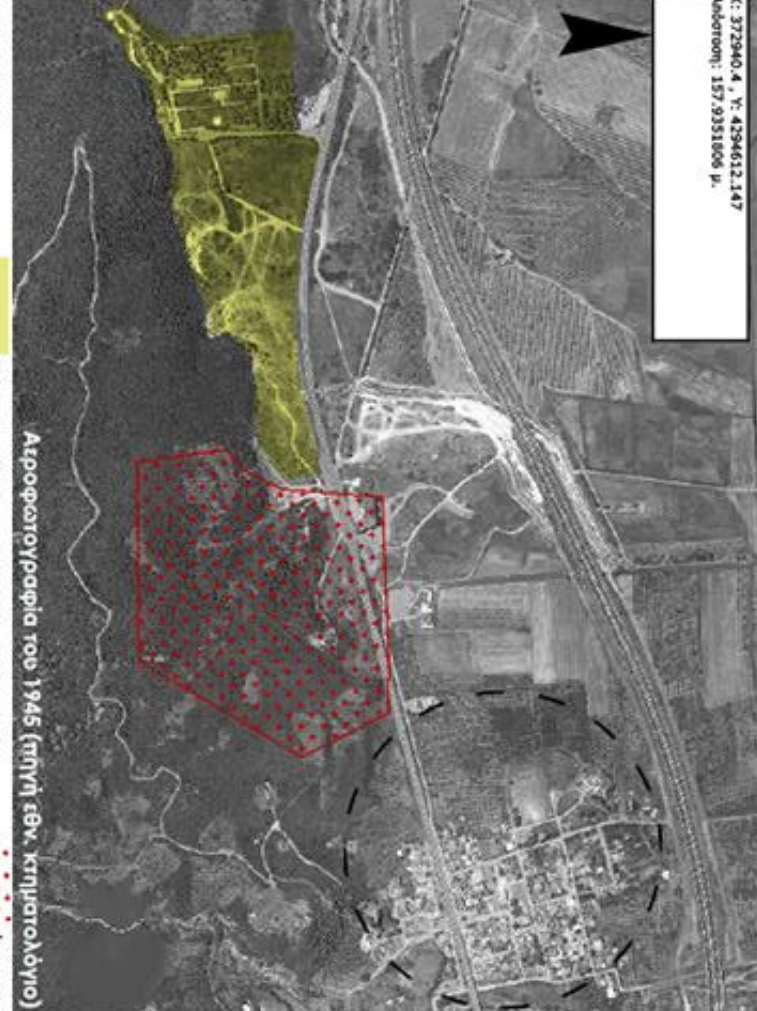
⁶⁹ ΕΤΑΔ

⁷⁰ ΥΠ.Μετ. & Ασύλου

Ωστόσο με την απόφαση του συμβουλίου της επικρατείας 1287-8/2022, που ακυρώνει την διαδικασία οριοθέτησης για κατασκευή οργανωμένης δομής, η υφιστάμενη δομή στο άμεσο μέλλον θα μεταφερθεί από την περιοχή⁷¹. Αίτημα των κατοίκων είναι η αξιοποίηση των ιαματικών πηγών για την αναβάθμιση της περιοχής.

Συνοπτικά οι Θερμοπύλες, σαν ένα σύνολο, παρόλο που στις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι και το 70', είχαν αρκετές προοπτικές για την δημιουργία μίας αρκετά σημαντικής λουτρόπολης όπου θα συνδυάζε: ιστορία, υγεία και πολιτισμό σε ίσως μία μοναδική θέση με αρκετά προτερήματα και προοπτικές. Φαίνεται ότι η αδυναμία κάποιων παραγόντων οδήγησε στην υποβάθμιση της περιοχής και η ελπίδα για το αν υπάρξει κάποτε κάποια ουσιαστική στρατηγική επανασχεδιασμού για μία νέα λουτρόπολη που θα συνδυάζει τα προηγούμενα τρία, δεν φαίνεται να υπάρχει.

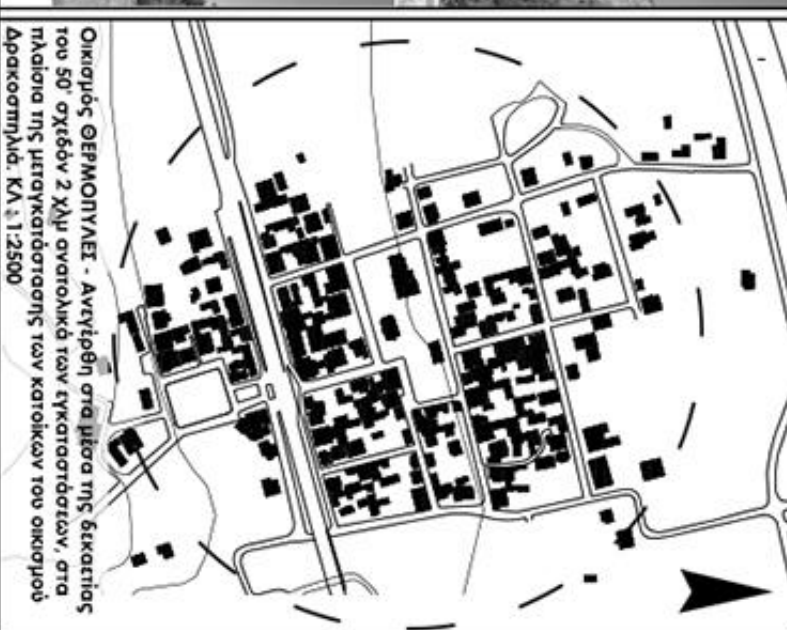
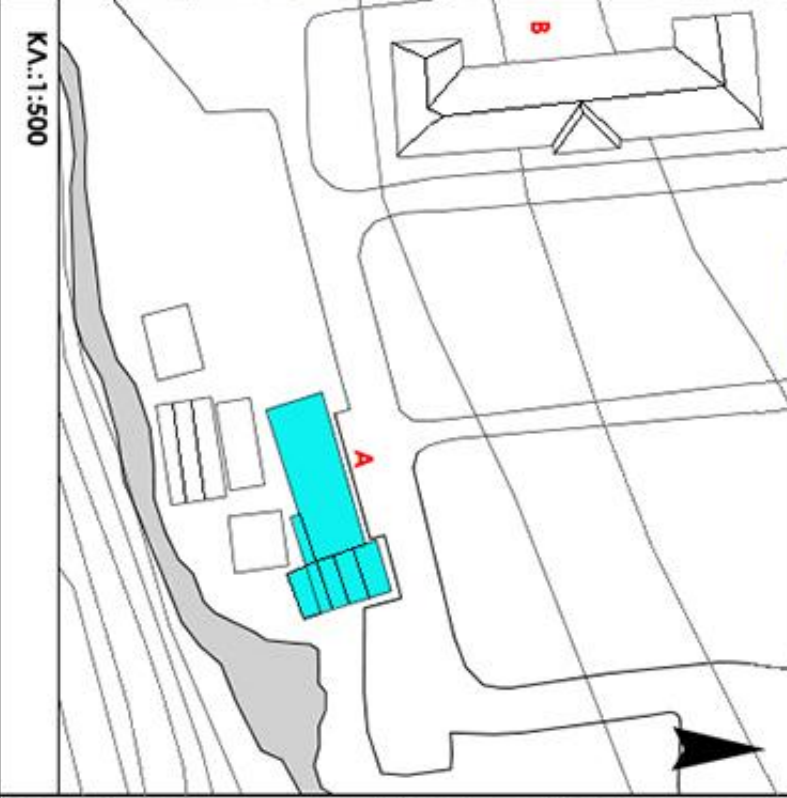
⁷¹ Capital.gr 9/6/22 πηγή ΑΠΕ-ΜΠΕ : Προχωράει η δομή στην Λέρο, «κόβεται» στα Λουτρά Θερμοπυλών και Μαλακάσα.

Αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή εθν. κληρολογίου)

Αεροφωτογραφία του 2016 (πηγή εθν. κληρολογίου)

ΚΑ.:1:5000
 Θίση της έκτασης των λαμπτικών πηγών
 όρια αρχαιολογικού χώρου κατά προέγγηση

ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΘΕΡΜΟΝΥΑΞΕΙ - Ανεγέρθη στα μέσα της δεκαετίας του 50' σχεδόν 2 χλμ ανατολικά των εγκαταστάσεων, στα πλαίσια της μεταγκατάστασης των κατοίκων του οικισμού Δρακόστηλιδ. ΚΑ.:1:2500

4.1.5. Λουτρά Δαμάστας – Καλλιδρόμου.

Εικόνα 107 Τα λουτρά Καλλιδρόμου – Δαμάστας, η μεγάλη λίμνη.

Μόλις 5 χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Θερμοπυλών και 12 χιλιόμετρα νότια της πόλης της Λαμίας, βρίσκεται μία φυσική λίμνη ιαματικών υδάτων. Η λίμνη αυτή είναι τα Ψωρονέρια, όπως τα λένε οι ντόπιοι ή επισήμως τα Λουτρά Δαμάστας – Καλλιδρόμου.

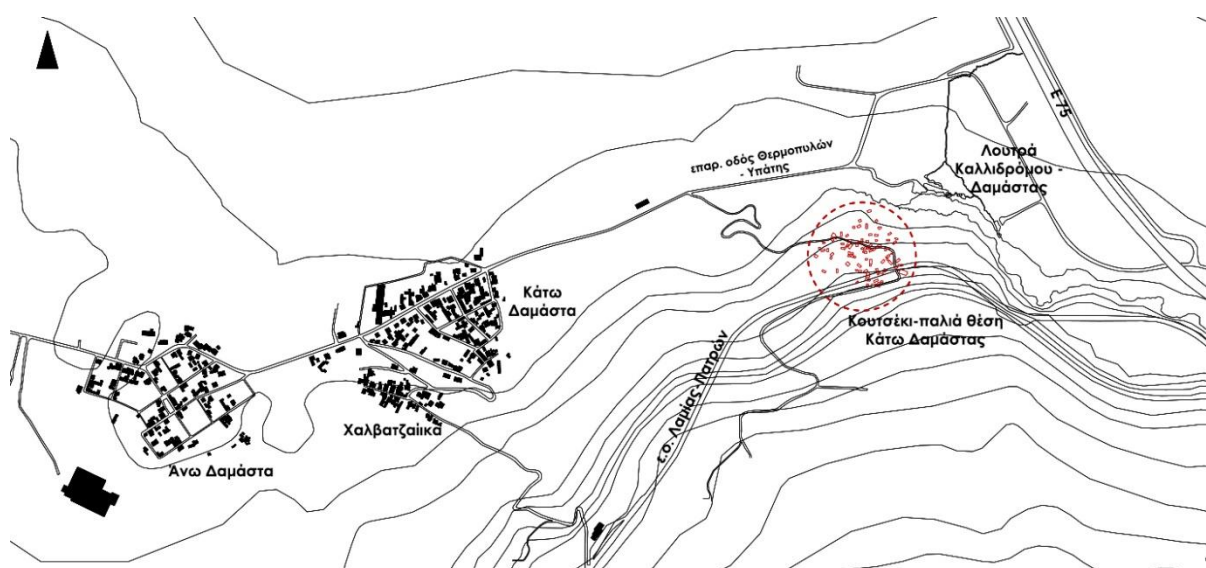

Εικόνα 108 Τα λουτρά σε σχέση με το εθνικό δίκτυο μεταφορών.

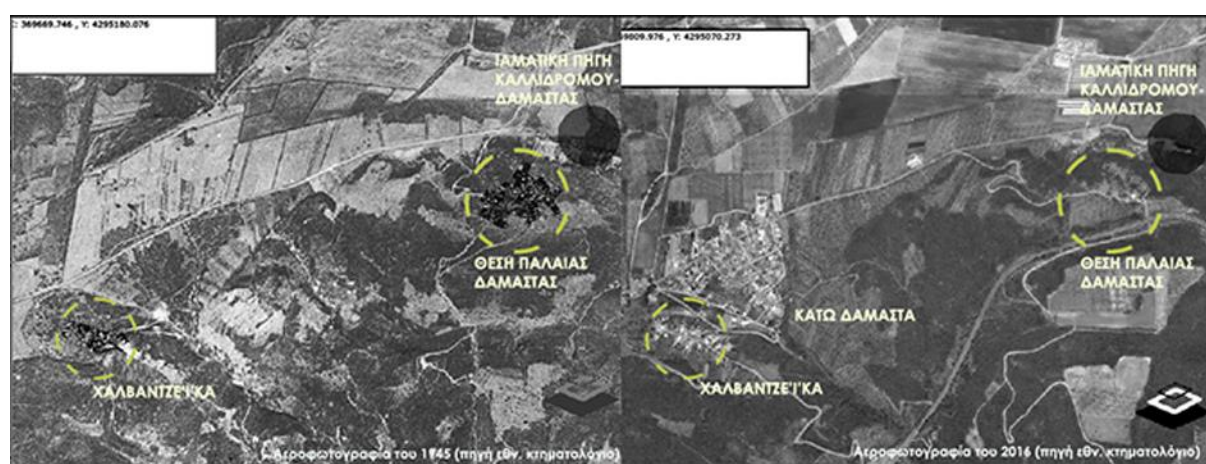
4.1.5.1 Οι οικισμοί περιμετρικά των λουτρών.

Το βασικότερο χαρακτηριστικό των λουτρών Καλλιδρόμου – Δαμάστας, είναι ότι δεν βρίσκονται εντός κάποιου οικιστικού συνόλου ή οργανωμένου συγκροτήματος. Ως θέση μέχρι και την δεκαετία του 50΄, ήταν περιτριγυρισμένη από έλη και η διαδικασία οικοδόμησης οικιστικού συνόλου ήταν ανέφικτη.

Οι κοντινότεροι οικισμοί, στο επίπεδο του κάμπου, σύμφωνα με την πληροφορία που δίνει το υποβάθρο της αεροφωτογραφίας του 1945 (εικ.109), ήταν αυτός της Ηράκλειας 4,5 χιλιόμετρα βορειοδυτικά και έπειτα δύο οικισμοί νότια των λουτρών πάνω στους απότομους λόφους. Ο ένας είναι ο οικισμός Χαλβατζαίικα, 2 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά και ο άλλος ήταν ο οικισμός της παλιάς Δαμάστας ακριβώς νότια των λουτρών πάνω στον βράχο (εικ.110).

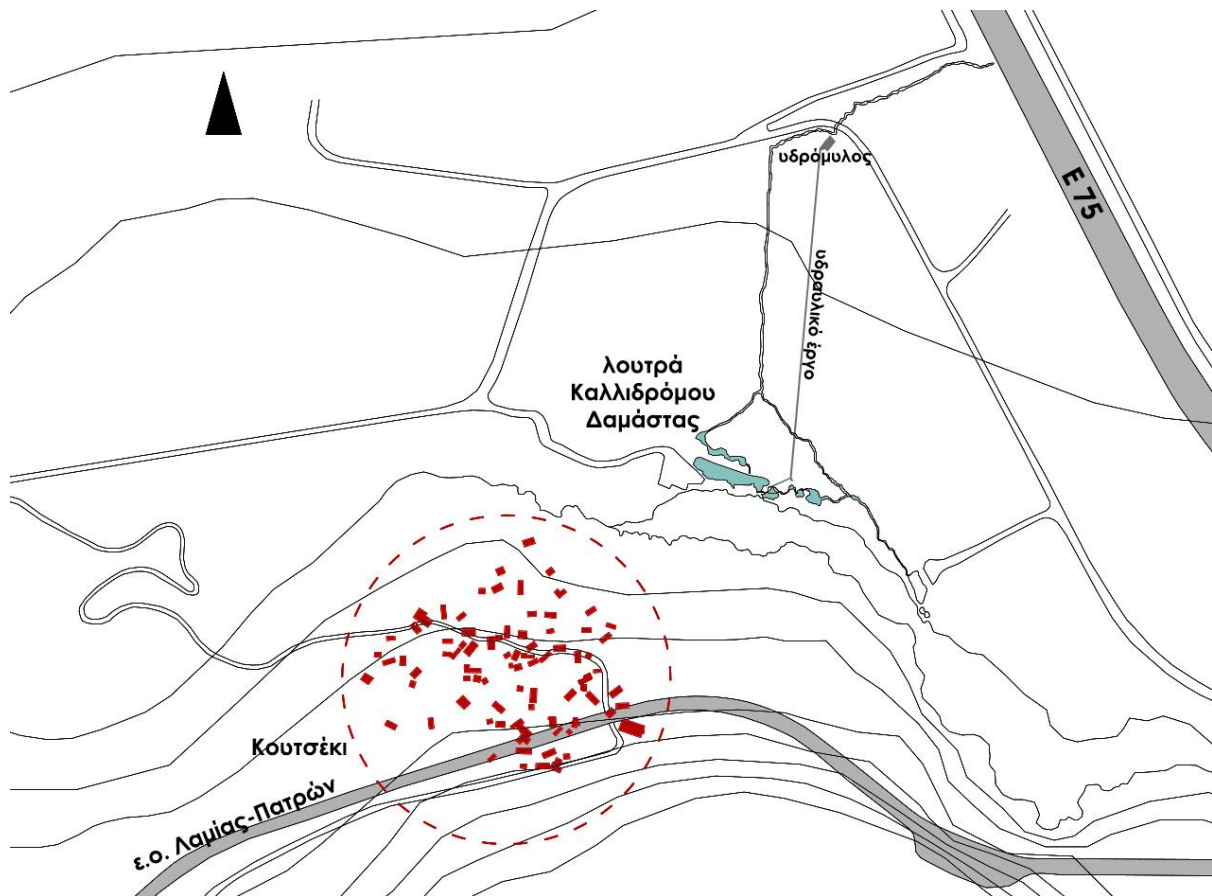
Εικόνα 109 Η ευρύτερη περιοχή των οικισμών γύρω από τα λουτρά.

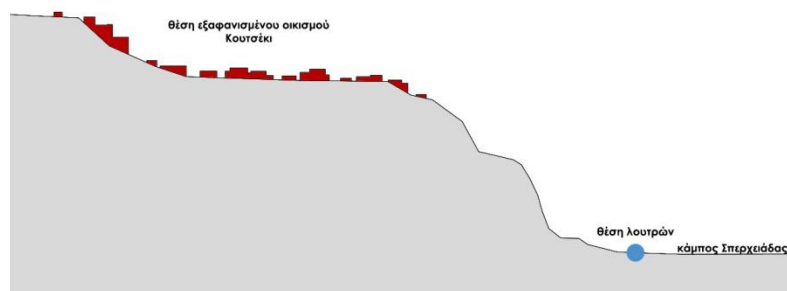
Εικόνα 110 Αεροφωτογραφίες από το εθν. Κτηματολόγιο. Αριστερά λήψη του 1945 και δεξιά του 2016.

Σήμερα ο παλιός οικισμός είχε και την ονομασία Κουτσέκι είναι εγκαταλελειμμένος και σε ερειπιώδη κατάσταση.(εικ.111 & 112). Ο εν λόγω οικισμός μεταφέρθηκε στην σημερινή θέση της Κάτω Δαμάστας που ταυτόχρονα συγχωνεύθηκε με τον οικισμό Χαλβατζαίικα, μετά την

αποστράγγιση των ελών και την εκμετάλλευση των νέων γαιών που προέκυψαν από τα αποστραγγιστικά έργα.

Εικόνα 111 Η θέση που υπήρχε ο οικισμός Κουτσέκι.

Εικόνα 112 Τομή στον εξαφανισμένο οικισμό που δείχνει την υψομετρική σχέση (87μ.) που υπήρχε με τα λουτρά. Πηγή για το ύψος: google earth.

4.1.5.2. Η δημοτικότητα των λουτρών και το υδραυλικό έργο του νερόμυλου.

Σύμφωνα με την πληροφορία, στο σύγγραμμα του Ν. Λέκκα (1938), σχετικά με τα λουτρά, αναφέρονται ως ιδιαίτερα δημοφιλής προορισμός με πλήρης απουσία καταλυμάτων ή κάποιων κτηρίων εστίασης⁷². Οι λουόμενοι κατέφθαναν όχι μόνο από τους περιμετρικούς οικισμούς αλλά και από την πόλη της Λαμίας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι ακόμη και ευκατάστατοι κάτοικοι της πόλης ήταν λουόμενοι εκεί. Προκύπτει κατ' επέκταση το ερώτημα, για ποιόν λόγο δεν οικοδομήθηκε κάποια εγκατάσταση; Ακόμη και μεταπολεμικά μετά την δραστηριότητα βελτίωσης των αρδευτικών έργων και την αποξήρανση των ελών και την μετεγκατάσταση του οικισμού, θα περίμενε κανείς μία ανάπτυξη στα λουτρά.

Είναι άγνωστο, εάν αυτό προέκυψε από την λογική ότι ήδη υπήρχαν εγκαταστάσεις στις Θερμοπύλες σε πολύ κοντινή απόσταση, όπως και τα Καμένα Βούρλα ή ακόμη και τα Λουτρά Υπάτης.

Εικόνα 113 Τμήμα του αγωγού νερού του υδρόμυλου.

Ωστόσο το νερό των λουτρών είναι σε τόσο ικανοποιητική ποσότητα που είχε οικοδομηθεί ένας αγωγός σε κλίση που μετέφερε το νερό σε έναν νερόμυλο 340 μέτρα βορειότερα (εικ.113). Ο αγωγός μέχρι και σήμερα είναι ακόμη σε κατάσταση που θα μπορούσε να αποκατασταθεί πλήρως, ωστόσο το κτήριο του νερόμυλου είναι κατεδαφισμένο με υπολείμματα της τοιχοποιίας να στέκουν.

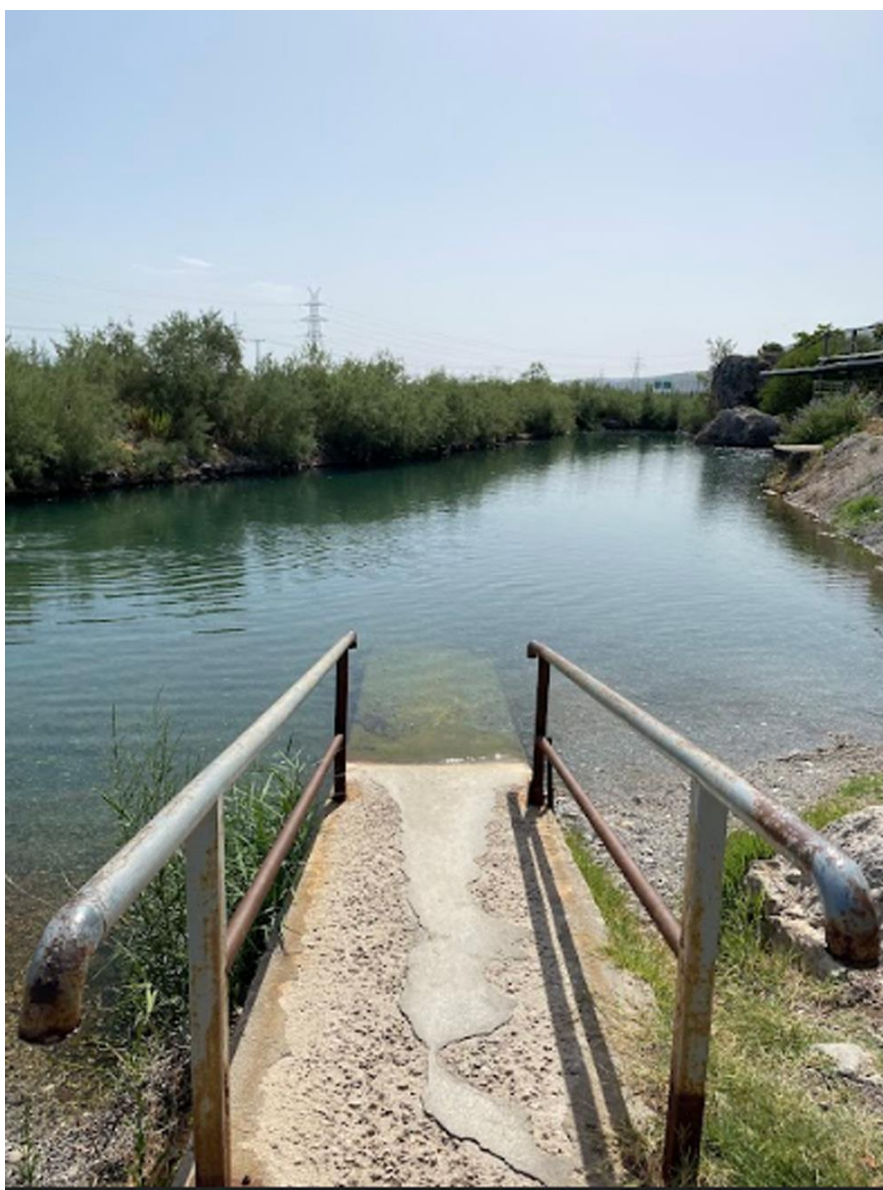
Τέλος το ευρύτερο περιβάλλον, έχει υποστεί μία μόνιμη αλλαγή, που προέκυψε από το έργο της νέας εθνικής οδού της Ε75 και των πυλώνων της Δ.Ε.Η.

⁷² Θειούχος αλιπηγή προσομοία προς τας των Θερμοπυλών και Μεθάνων, κατά πρόχειρον ανάλυσιν ενεργηθείσαν υπό του Α.Δαμβέργη, εν έτει 1896 και κατατεθειμένην εν τω οικείω φακέλλω Δ/σεως Λουτροπόλεων. Κυρίως πρόκειται περί 6 αναβλύσεων θερμοκρασίας 19,3° -31,4° C και των οποίων η απόδοσις είναι άφθονος και τόσο ώστε εξ αυτών να λειτουργή υδρόμυλος. Αι πηγαί αύται αποκαλούνται Ψωρονέρια, λόγω της ιαματικής επιδράσεως αυτών επί των δερματικών παθήσεων, οφειλομένης εις την εν τω ύδατι ύπαρξιν υδρόθειου. Έκπαλαι συνεκεντρούντο εκεί λουόμενοι εντός προχείρως εκσκαφόμενης δεξαμενής, επ' εσχάτων όμως η συγκέντρωσις λουόμενων επηυξήθη μεγάλως και δη μεταξύ της αστικής τάξεως της πόλεως Λαμίας. Διετάχθη ήδη πλήρης ανάλυσις των υδάτων των πηγών αυτών. Καταμέτρησις γενομένη τελευταίως υπό του χημικού κ. Μ.Περτέση απέδειξε θερμοκρασίαν 33,1° C και ραδιενέργειαν 0,9 μονάδων Mache. Αι πηγαί αύται ευρίσκονται ολίγον άνωθι της δημοσίας οδού Λαμίας εις Αταλάντην, μετά την διάβασιν του Σπερχειού, επί της ιστορικής γέφυρας της Αλαμάνας και ακριβώς 12,5 χλμ. από Λαμίας, εις περιφέρεια συνοικισμού Κουτσέκι. Ανεκμετάλλευτοι. Δημόσιαι.

4.1.5.3. Τα Λουτρά Καλλιδρόμου – Δαμάστας σήμερα.

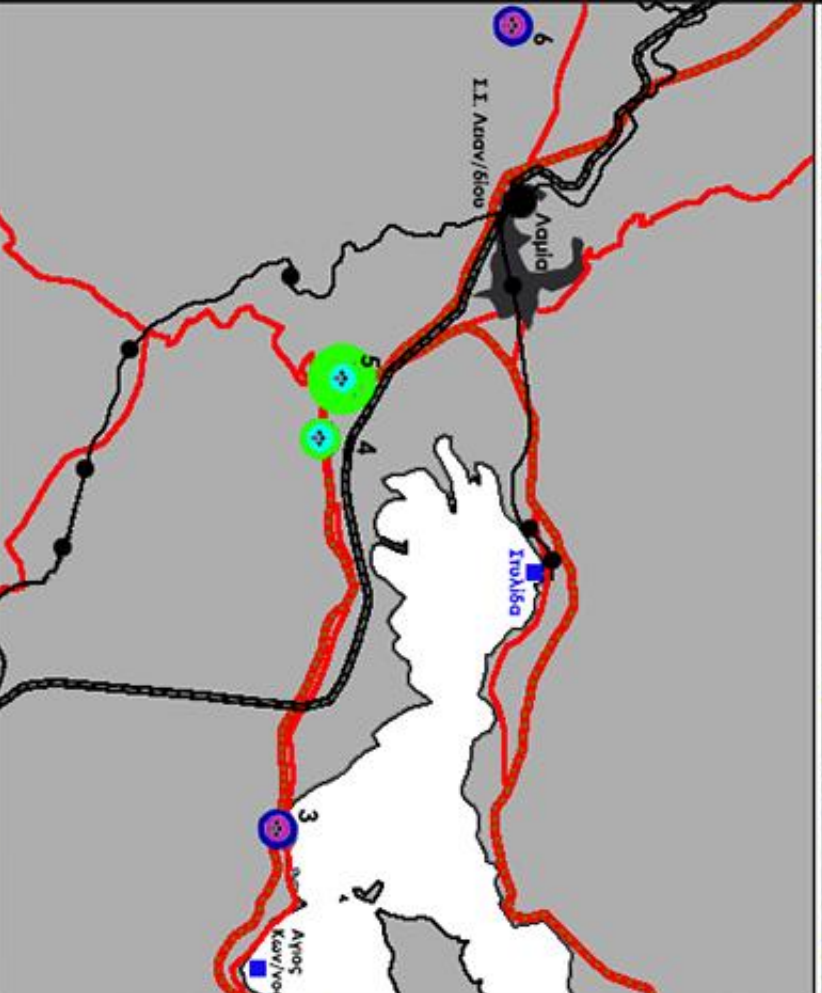
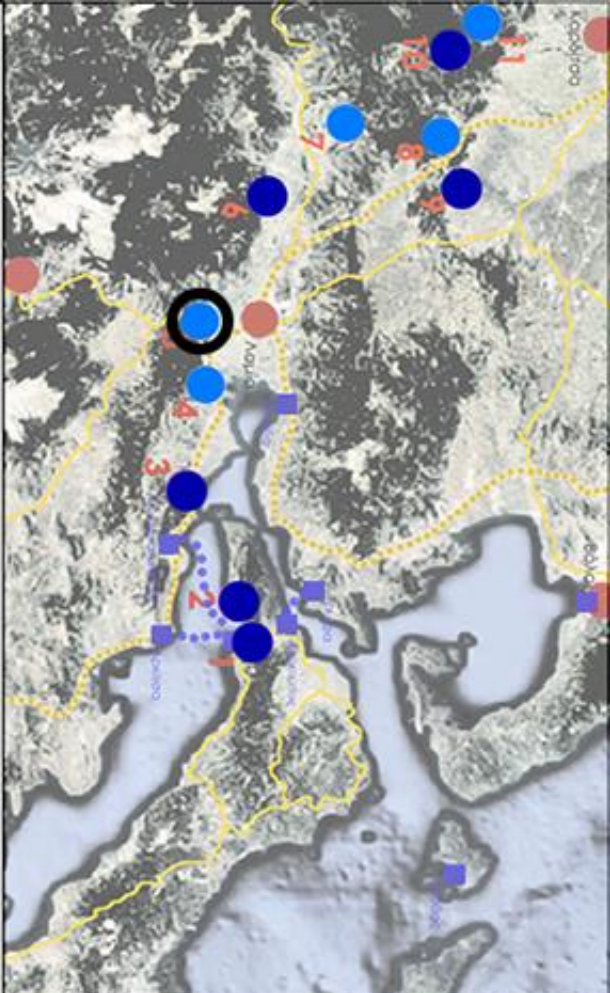
Η δημοτικότητα σήμερα των λουτρών φαίνεται, υψηλή σε πολύ μεγάλο βαθμό, ώστε να έχει επισκέπτες καθ' όλη την διάρκεια του έτους και με ολοένα αυξανόμενο κοινό. Η τοπική κοινότητα της Δαμάστας πριν από κάποια χρόνια κατασκεύασε στην λίμνη ένα υπόστεγο για την σκίαση των λουόμενων και μία διαμόρφωση υποτυπώδη για την στάθμευση των αυτοκινήτων.

Στις 4/4/2022 σε ερώτημα σχετικά με την αξιοποίηση των πηγών στην Βουλή⁷³, αναφορικά με την Ιαματική Πηγή Καλλιδρόμου («Ψωρονέρια») αναφέρθηκε ότι η ΕΤΑΔ βρίσκεται σε επικοινωνία με τον οικείο Δήμο (τον Δήμο Λαμιέων) προκειμένου να διαμορφωθεί από κοινού νέο πλαίσιο αξιοποίησης του ιαματικού πόρου και του ακινήτου προς όφελος της τοπικής κοινωνίας, καθώς η σύμβαση που είχε συναφθεί κατά το παρελθόν (2014), 25ετούς διάρκειας με σκοπό την αξιοποίηση της ιαματικής πηγής δεν υλοποιήθηκε.

Εικόνα 114 Είσοδος στην λίμνη με το ιαματικό νερό.

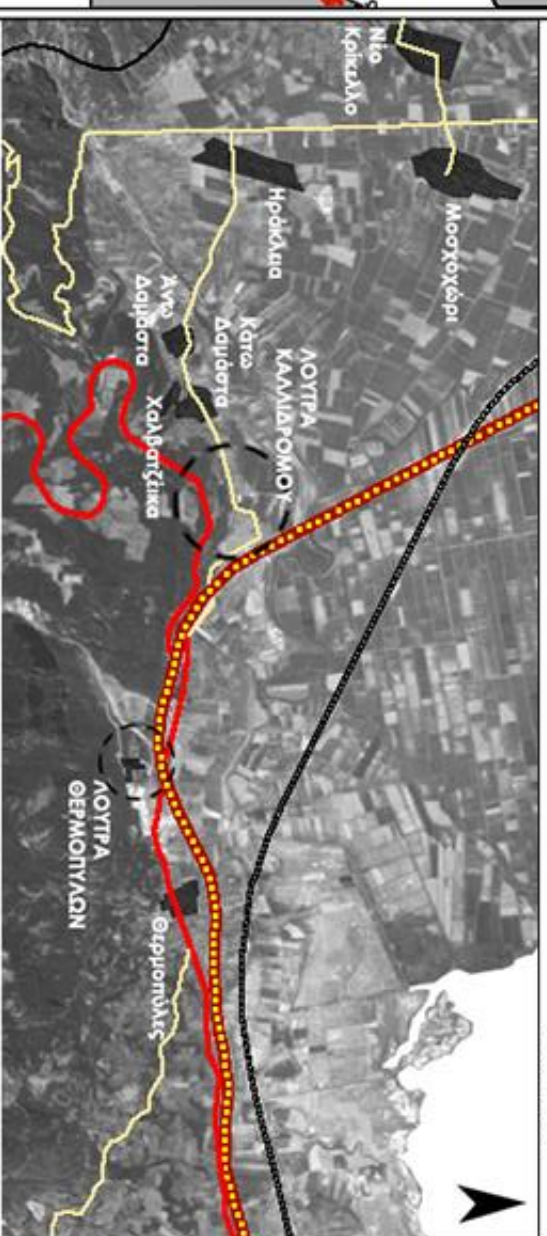
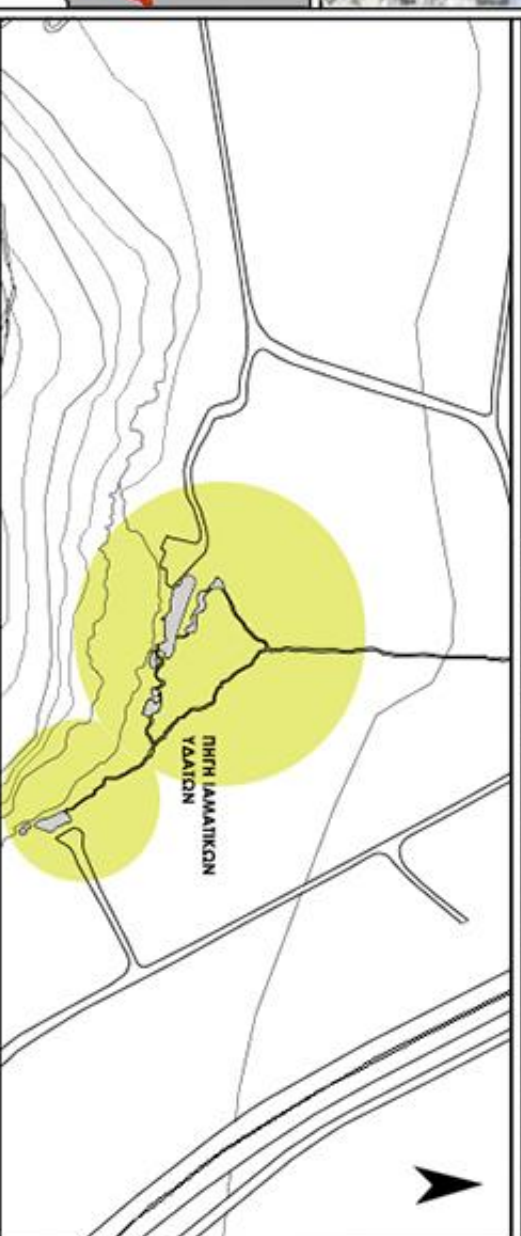
⁷³ (υπ' αριθμόν ερώτημα 4035/22-03-2022)

**05 - Λουτρά
Καλιδρόμου-
Δαμάστας**

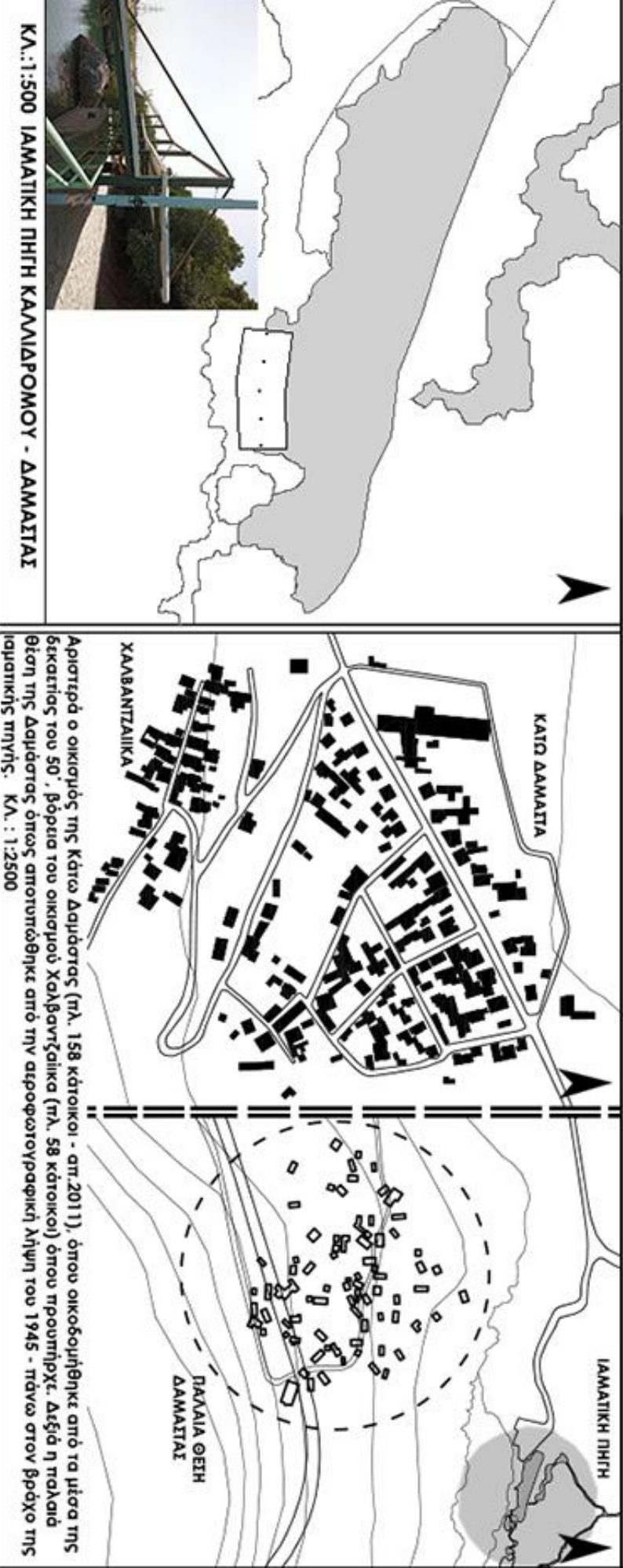
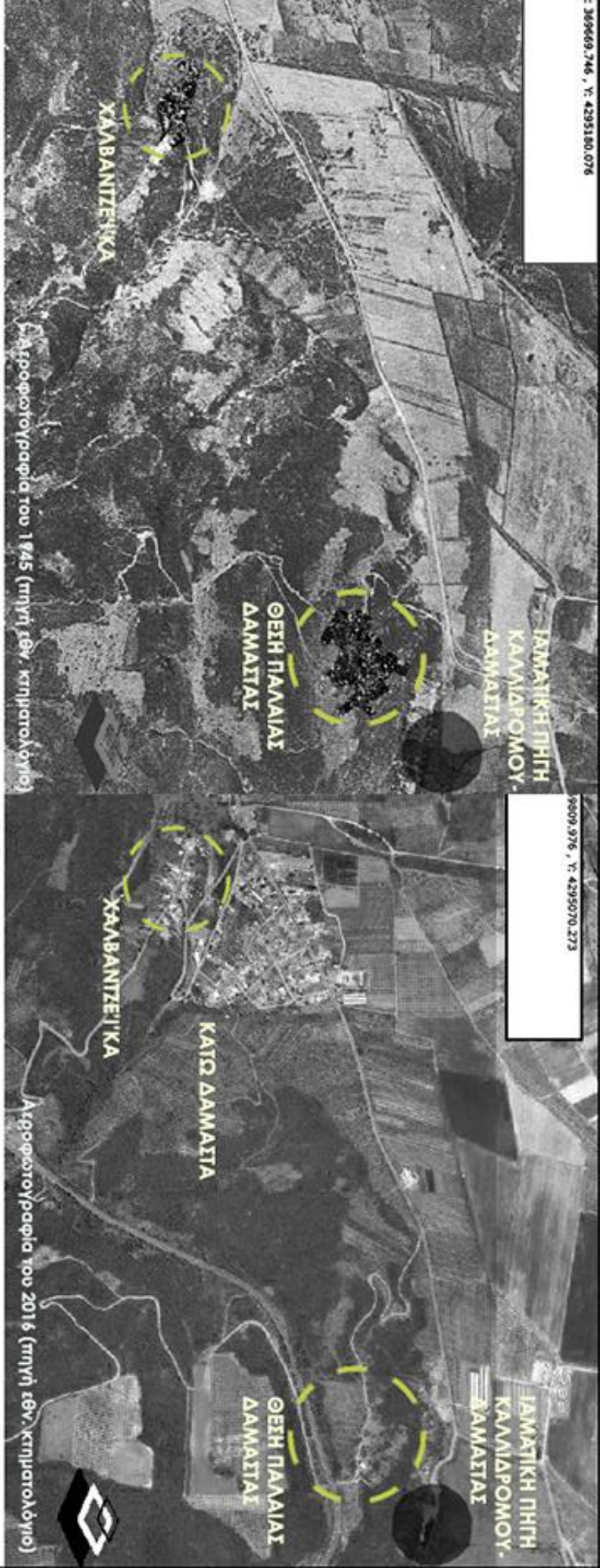
- ιδρυση:

πληθυσμός: -

1

Digitized by Google

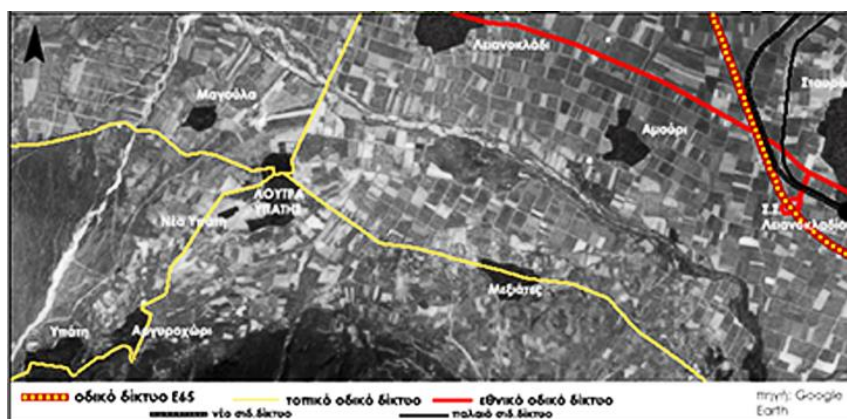

4.1.6. Λουτρά Υπάτης

Εικόνα 115 Τα Λουτρά Υπάτης από αεροφωτογραφία.

Τα Λουτρά Υπάτης βρίσκονται στους πρόποδες του όρους Οίτη. Ανήκουν στο δημοτικό διαμέρισμα του δήμου Λαμιέων και έχουν 406 κατοίκους (απ. 2011), ενώ απέχουν 18 χιλιόμετρα από την πόλη της Λαμίας και 11 χιλιόμετρα από τον σιδηροδρομικό σταθμό Λειανοκλαδίου (εικ.116). Την ονομασία τους την οφείλουν στα ιαματικά λουτρά που λειτουργούν στον οικισμό, ο οποίος ιδρύθηκε ως λουτρόπολη το 1896. Οι πηγές των λουτρών είναι γνωστές για τις ιαματικές τους ιδιότητες από την κλασσική αρχαιότητα. Στον οικισμό υπάρχουν ξενοδοχεία που κατασκευάστηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, τις πρώτες δεκαετίες και γενικότερα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου.

Εικόνα 116 Χάρτης των δικτύων μεταφορών στην ευρύτερη περιοχή των Λουτρών Υπάτης.

4.1.6.1. Η οικιστική και πολεοδομική ανάπτυξη των Λουτρών Υπάτης.

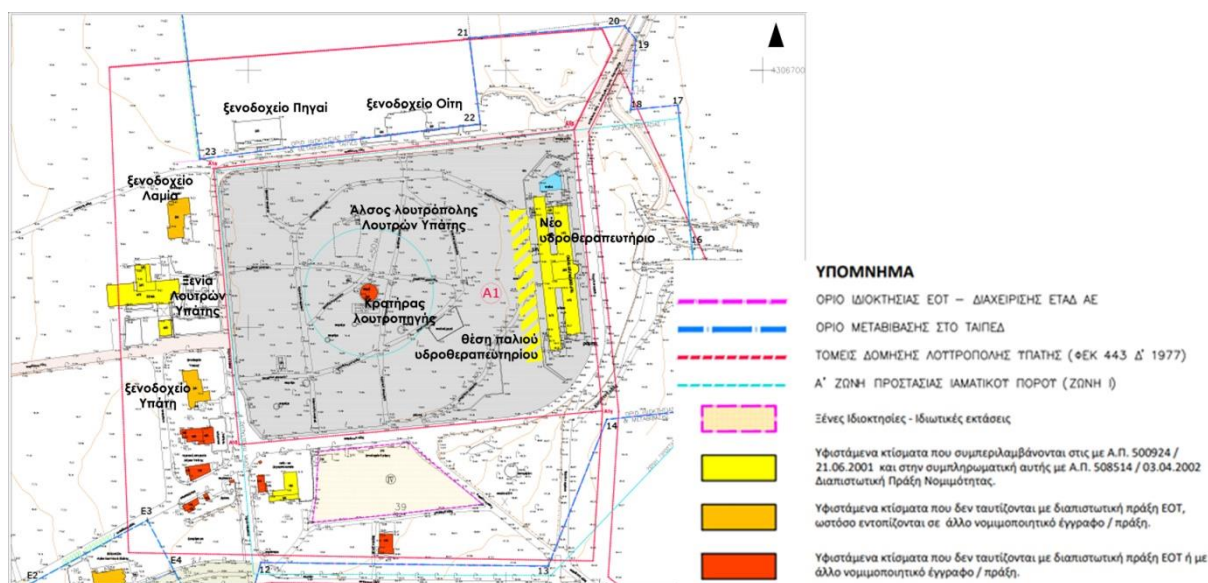
Η παρουσία οικιστικού συνόλου, υπάρχει από την αρχαιότητα, από το 400 π.Χ.⁷⁴. Η πόλη ήταν αφιερωμένη στην Αφροδίτη και ίχνη που ανακαλύφθηκαν, διάσπαρτα στην ευρύτερη περιοχή αναδεικνύουν πιθανόν μία οργανωμένη πόλη. Η παρουσία υδροθεραπευτηρίου ή κάποιου κτίσματος με παρόμοια ιδιότητα υπήρχε στην θέση του κρατήρα της πηγής (εικ.117), εντός του Άλσους

⁷⁴ (Μέλιος, Τα Λουτρά της Υπάτης τον Μεσοπόλεμο, 2003)

(εικ.118), καθώς η ανακάλυψη μαρμαρίνων στοιχείων με επιγραφές και διάφορα σπόλια⁷⁵ το επιβεβαιώνουν. Επιπρόσθετα κατά την ρωμαϊκή περίοδο η πόλη και η ευρύτερη περιοχή της Υπάτης υποτάχθηκαν οικιοθελώς στους Ρωμαίους και μετατράπηκαν σε προνομιούχο περιοχή.⁷⁶

Εικόνα 117 Ο κρατήρας της λουτροπηγής, μέσα στο Άλσος.

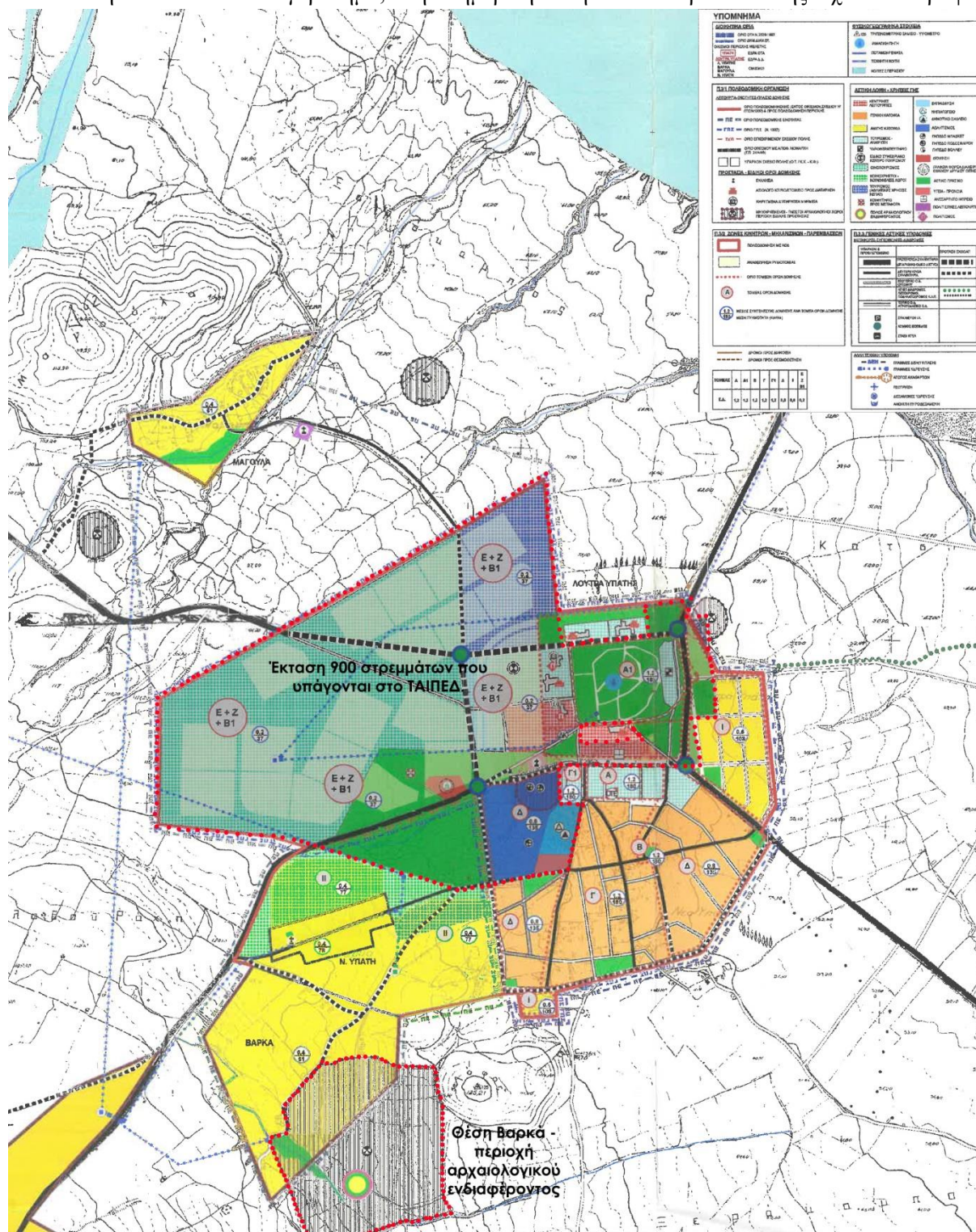
Εικόνα 118 Το Άλσος με τα σημαντικά κτήρια της λουτρόπολης.

Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο και τους βυζαντινούς χρόνους, φαίνονται ότι υπήρξαν τμήματα οικιστικού συνόλου, καθώς στο νότιο τμήμα του οικισμού στην θέση Βαρκά (εικ.119), έχει ανακαλυφθεί παλαιοχριστιανική βασιλική και τμήματα κτηρίων. Στην ύστερη βυζαντινή περίοδο μετά την κατάκτηση και την λεηλασία από τους Φράγκους και στην συνέχεια, από τους Καταλανούς,

⁷⁵ (Λ.Κυριοπούλου, 2012)

⁷⁶ Ιστορία & πολιτισμός, Δ.Ε. Υπάτης, Ρωμαϊκή εποχή

το οποιοδήποτε οικιστικό συγκρότημα, στην σημερινή θέση των Λουτρών Υπάτης είχε καταστραφεί

Εικόνα 119 ΣΧΟΟΑΠ της περιοχής των Λουτρών Υπάτης.

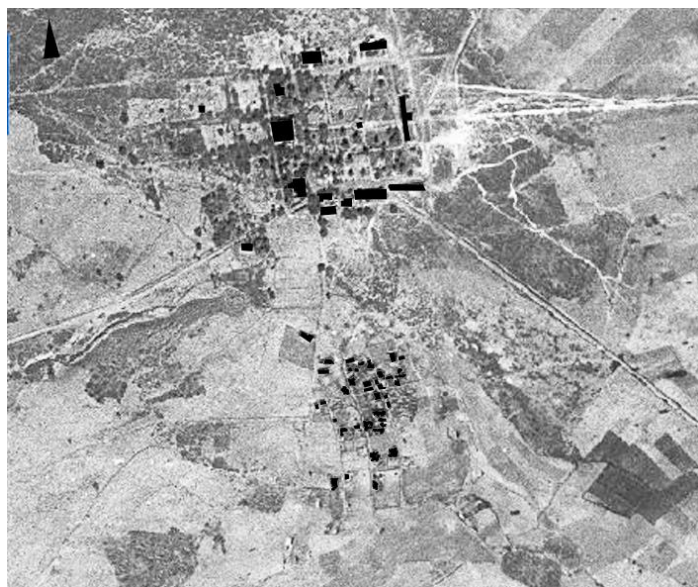
ολοσχερώς. Παρότι η έδρα του δουκάτου ήταν στο κάστρο της Υπάτης – Νέαι Πάτραι⁷⁷ 5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά, η περιοχή των Λουτρών πέρασε σε μία μακρά περίοδο παρακμής.

⁷⁷ (Μουντανέρ, 2014)

Το 1393, η περιοχή καταλήφθηκε από τους Οθωμανούς και μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους δεν αναπτύχθηκε κάποιο οικιστικό σύνολο εκεί. Την περίοδο αυτή μετονομάζεται η περιοχή σε Πατρατζίκ (Μικρή Πάτρα).

Με την απελευθέρωση, η κυβέρνηση του Καποδίστρια έδειξε ενδιαφέρον για την ποιότητα των ιαματικών πηγών και έγιναν οι πρώτες αναλύσεις. Συγκεκριμένα στην θέση του Άλσους σήμερα και του κρατήρα της ιαματικής πηγής, υπήρχε μία λίμνη περιμέτρου 150 μέτρων και μόλις το 1860, η λίμνη καθαρίστηκε, δενδροφυτεύτηκε και στεγάστηκε μία ξύλινη λαμαρινοσκέπαστη κατασκευή, ενώ κατασκευάστηκαν και 20 ξύλινα παραπήγματα που χρησίμευαν ως αποδυτήρια και διαμονή. Το 1870 η εκμετάλλευση γίνεται από τον βουλευτή της περιοχής Χατζίσκο και χτίζει τις πρώτες μόνιμες κατασκευές από πέτρα και αναβαθμίζει τον καθαρισμό και την ασφάλεια της λίμνης. Το 1896 σαν σημείο ορόσημο της έναρξης οικοδόμησης οργανωμένου οικιστικού συγκροτήματος, κατασκευάζονται τα ξενοδοχεία Οίτη, Όθρυς και Σπερχειός⁷⁸. Το 1897 η εκμετάλλευση περνάει στον Αγαθοκλή⁷⁹. Κατασκευάστηκαν περεταίρω κατασκευές για την λειτουργία του συγκροτήματος. Χτίστηκε το πρώτο υδροθεραπευτήριο με 42 λουτήρες, δύο δεξαμενές ομαδικών λούσεων και εγκαταστάσεις βοηθητικής θεραπείας. Κατασκευάστηκε στη συνέχεια το ξενοδοχείο Φθιώτις με δύο βοηθητικά κτήρια, κατασκευάστηκε θέατρο, εκκλησία και αγορά. Τέλος οριοθετήθηκε η περιοχή και τα κτήρια γύρω από το κεντρικό Άλσος με τον κρατήρα, καθώς η λίμνη δεν υπάρχει πια, με την δημιουργία του υδροθεραπευτηρίου και περιμετρικά ανεγείρονται κτήρια μόνιμης κατοικίας, καταλύματα οικονομικότερης κλίμακας και ξενοδοχεία⁸⁰.

Το 1903 επεκτείνεται περεταίρω το οικοδομικό πρόγραμμα και τα Λουτρά Υπάτης θεωρούνται πλέον μία κανονική και σπουδαία λουτρόπολη. Μέχρι τον θάνατο του Αγαθοκλή το 1928, η ευρύτερη περιοχή πέραν του οικισμού των Λουτρών Υπάτης, γνωρίζει ραγδαία οικονομική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να προσελκύσει περεταίρω επενδύσεις για υποδομές και καταλύματα. Η εταιρεία που αναλαμβάνει την ανακαίνιση των ξενοδοχείων και τον εξωραϊσμό της ευρύτερης περιοχής, προχωρά στην εκτέλεση μεγάλης κλίμακας εξυγιαντικών έργων που απαλλάσσουν την περιοχή από την ενδημούσα ελονοσία. Συγχρόνως το Ελληνικό τμήμα του Ινστιτούτου Ροκφέλερ,

Εικόνα 120 Τα Λουτρά Υπάτης σε αεροφωτογραφία του 1945.

εγκαθιστά στα Λουτρά Υπάτης μόνιμο σταθμό εξυγίανσης, ειδικά συνεργεία αποτελούμενα από ειδικούς γιατρούς και πολυάριθμο εργατικό και τεχνικό προσωπικό. Το 1936, τα Λουτρά Υπάτης ως κωμόπολη τότε περιλάμβαναν το υδροθεραπευτικό κατάστημα, επτά ξενοδοχεία συνολικής δυναμικότητας 350-400 κλινών, εστιατόρια, καφενεία, παντοπωλείο, αρτοποιείο, ταχυδρομείο και τηλέφωνο. Βασικό όμως χαρακτηριστικό τότε της λουτρόπολης ήταν ότι οι μόνιμες κατοικίες που αναπτύχθηκαν νοτιότερα, ήταν σε πρώτη φάση σε μία απόσταση από το συγκρότημα του άλσους. Αυτό προκύπτει από τις αεροφωτογραφίες της

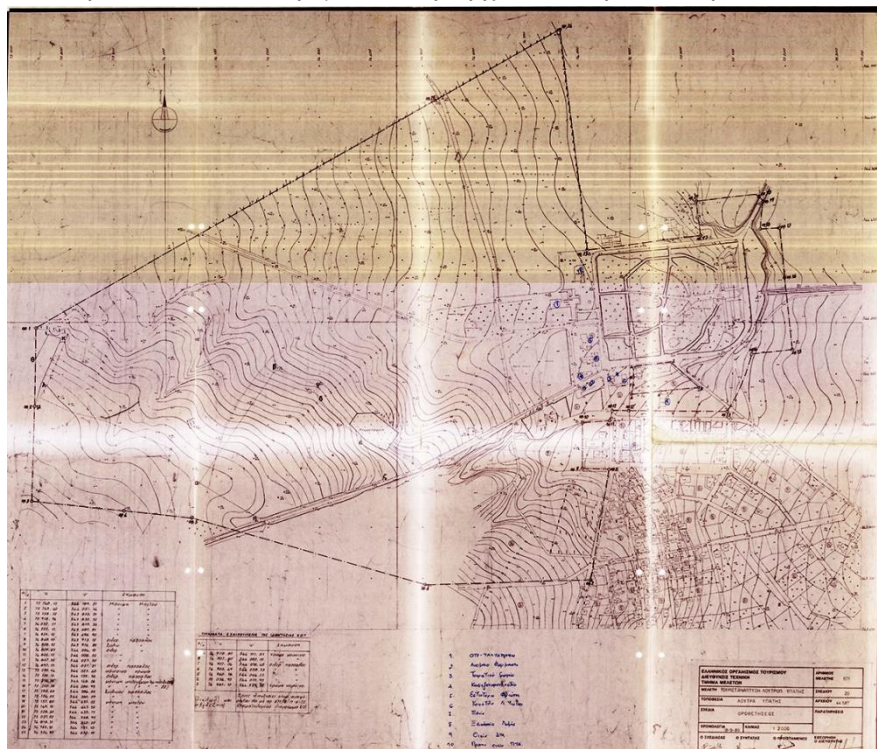
⁷⁸ (Λ.Κυριοπούλου, 2012)

⁷⁹ (Μέλιος, Τα Λουτρά της Υπάτης τον Μεσοπόλεμο, 2003)

⁸⁰ Εταιρία Αγαθοκλέους, Ιαματικά Λουτρά Υπάτης, 1905

περιόδου του 1945, από το εθν. Κτηματολόγιο. (εικ.120).

Μεταπολεμικά, το 1951 το υδροθεραπευτήριο, η Πηγή, το Άλσος κάποια ξενοδοχεία και μία έκταση συνολικά 900 στρεμμάτων περιέρχονται στην ιδιοκτησία του Ε.Ο.Τ.⁸¹ (εικ.121).

Εικόνα 121 Τα όρια της έκτασης του Ε.Ο.Τ. το 1959.

Σε αυτή την νέα εποχή, οικοδομούνται νέα κτήρια με σπουδαιότερο το ξενοδοχείο ΞΕΝΙΑ Λουτρών Υπάτης, από τον Χαράλαμπο Σφαέλο το 1958 το οποίο επεκτάθηκε το και συνέχισε να λειτουργεί μέχρι το 2011 και το νέο υδροθεραπευτήριο το 1959.(Κουράκος & Κραντονέλλης)⁸²⁸³

Τα Λουτρά Υπάτης διατηρήσαν μία δυναμική ιδιαίτερα αξιόλογη, καθώς κατάφεραν για μεγάλο

χρονικό διάστημα να κρατήσουν δημοφιλή χαρακτήρα, ως μία περιοχή που δεν βρίσκεται δίπλα στην θάλασσα, όπως οι μεγάλες λουτροπόλεις των Λουτρών Αιδηψού και Καμένων Βούρλων.

Η μεγάλη οικιστική ανάπτυξη κορυφώνεται από την δεκαετία του 60' μέχρι και το 90'. Από την δεκαετία του 90', τα Λουτρά Υπάτης πέρασαν σε μία περίοδο αναπτυξιακής στασιμότητας. Ωστόσο διαχρονικά η εταιρία διαχείρισης των λουτρών χρηματοδοτεί την εγκατάσταση του υδροθεραπευτηρίου ώστε να λειτουργεί έστω και εποχιακά. Κανένα από τα ξενοδοχεία πέραν του «Οίτη» δεν λειτουργεί. Όλα τα υπόλοιπα ιστορικά ξενοδοχεία περίξ του Άλσους, είναι εγκαταλελειμμένα και σε κακή κτηριακή κατάσταση.

Ένα σημαντικό γεγονός που έχει λάβει χώρα και θα διαδραματίσει σοβαρό ρόλο για το μέλλον της λουτρόπολης, είναι η ένταξη της ιδιοκτησίας του Ε.Ο.Τ. στο ΤΑΙΠΕΔ και συγκεκριμένα στο τμήμα της ΕΤΑΔ.⁸⁴ Πρόκειται για μία έκταση 900 στρεμμάτων με ένα πολύ σοβαρό κτηριακό απόθεμα συμπεριλαμβανομένου και του υδροθεραπευτηρίου και την λουτροπηγή.

⁸¹ Ν. 1624/1951

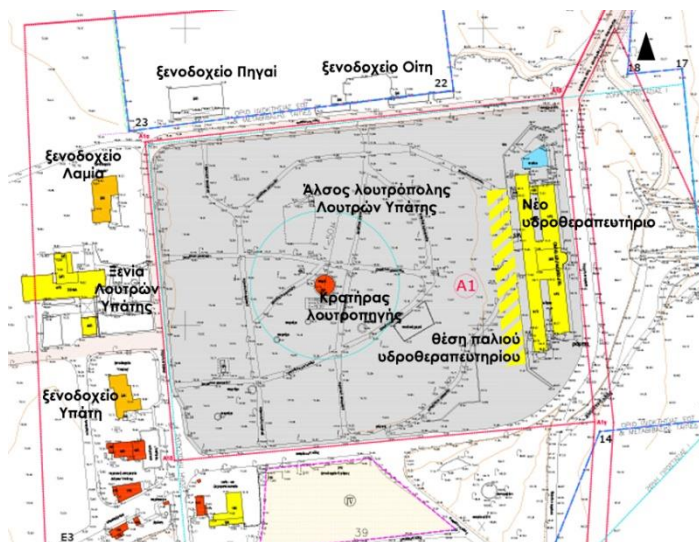
⁸² Μητσογιάννη Στ., Μπισικλή Α., Μωραΐτη Γ. - Xenia vol.2: Αποκατάσταση του Ξενία Υπάτης και Προσθήκη Λουτρικών Εγκαταστάσεων, Α.Π.Θ., 2017)

⁸³ ΕΤΑΔ

⁸⁴ ΕΤΑΔ

4.1.6.2. Το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Υπάτης.

Ανατολικότερα της θέσης όπου βρίσκεται σήμερα το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Υπάτης, ή απλά το υδροθεραπευτήριο (εικ.122), προϋπήρχε μία κατασκευή του 1897 με 42 λουτήρες και δύο πισίνες. Μεταπολεμικά το 1959 κατασκευάστηκε το νέο υδροθεραπευτήριο σε αντικατάσταση του παλαιότερου σε σχέδια των Κλέωνα Κραντονέλλη και Παναγιώτη Κουράκου. Σε μία ιδέα αναβάθμισης των λουτρικών εγκαταστάσεων και της λουτρόπολης, το νέο υδροθεραπευτήριο έπαιξε σημαντικό ρόλο.

Εικόνα 122 Οι θέσεις του παλιού και νέου υδροθεραπευτηρίου.

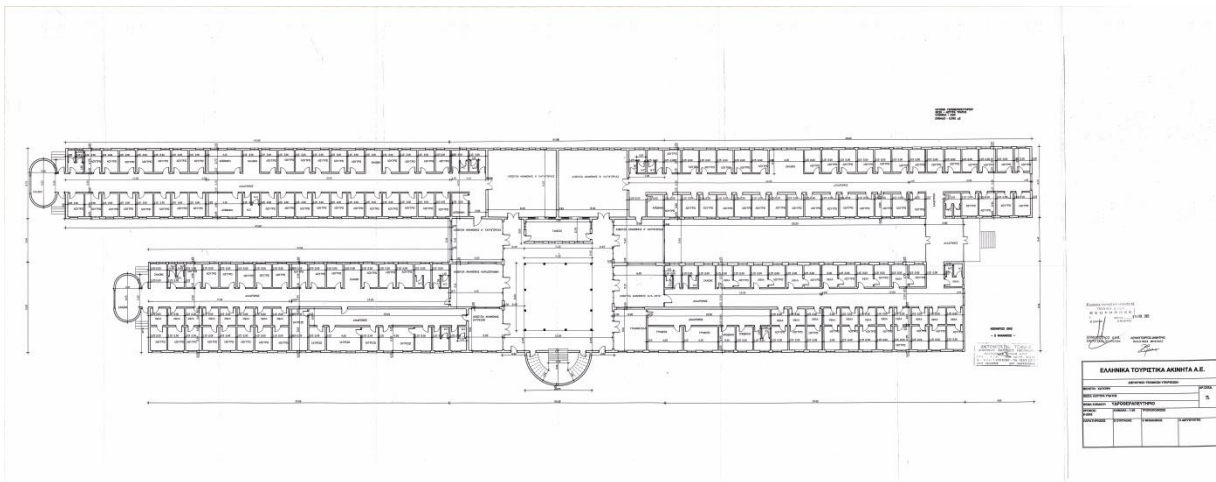
Ωστόσο μεταπολεμικά το 1959 που είχε περιέλθει πλέον στο δημόσιο και το Ε.Ο.Τ. αποφασίστηκε η κατεδάφιση του και η ανέγερση ενός νέου και σύγχρονου υδροθεραπευτηρίου. Δυστυχώς πέραν κάποιων παλιών φωτογραφιών, στοιχεία όπως αρχιτεκτονικά σχέδια δεν βρέθηκαν.

Η λογική κατασκευής του παλιού υδροθεραπευτηρίου (εικ.123) ήταν ένα διάμηκες κτήριο με έναν κεντρικό πυρήνα στο μέσον. Ουσιαστικά απαρτιζόταν από τρία τμήματα, ένα κεντρικό τετραγωνικής κάτοψης και δύο πτέρυγες παραλληλόγραμμου σχήματος εκατέρωθεν. Ενδεχομένως το αρχιτεκτονικό ύφος του κτηρίου να παρέπεμπε στον νεοκλασικισμό αν και η περίοδος του οικοδομικού προγράμματος προσθηκών και ανακαινίσεων από τον Αγαθοκλή, είχε συμπέσει με την περίοδο των ρευμάτων του εκλεκτικισμού και του πρώιμου μοντέρνου κινήματος.

Εικόνα 123 Το παλιό υδροθεραπευτήριο των Λουτρών Υπάτης, κτισμένο το 1897.

Το νέο υδροθεραπευτήριο, κατασκευάστηκε το 1959 από το Κ. Κραντονέλλη και τον Π.Κουράκο. Ο Κραντονέλλης επιλέγει την νέα θέση ακριβώς δίπλα στο παλιό υδροθεραπευτήριο, εκμεταλλευόμενος την κλίση που είχε το γήπεδο, κερδίζοντας έτσι μία ευθυγράμμιση με τον πυρήνα του κρατήρα που είναι δυτικότερα.⁸⁵ Η ογκοπλασία του κτηρίου, δεν διαφέρει αρκετά από αυτή του προηγούμενου ως προς την λειτουργικότητα και την λογική (εικ.124).

Εικόνα 124 Κάτοψη του νέου υδροθεραπευτηρίου των Λουτρών Υπάτης.

Πρακτικά πρόκειται για ένα διαμήκες κτήριο με έναν κεντρικό πυρήνα με αίθριο, που εμπεριέχει την κύρια είσοδο, κατακόρυφο άξονα κίνησης και κόμβο κίνησης προς όλες τις κατευθύνσεις στο επίπεδο. Εκατέρωθεν του πυρήνα υπάρχουν από δύο πτέρυγες παραλληλόγραμμου σχήματος, που φέρουν κατά βάση τις λειτουργίες της υδροθεραπείας.

Εικόνα 125 Η κεντρική είσοδος του υδροθεραπευτηρίου.

αντίθεση. Η κάτοψη έχει συμμετρία, αίθριο, στοά και παρατάσσει τους χώρους σε μία εμφανώς κλασσική λογική. Αυτό έχει εξήγηση καθώς η μεταπολεμική δεκαετία του 50' και οι αρχές του 60', έφεραν μία συντηρητική θέση στην αρχιτεκτονική⁸⁶, με αναγωγές στις συνθετικές αρχές του

Τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του υδροθεραπευτηρίου, ακολουθούν τα χαρακτηριστικά του μοντέρνου κινήματος, με την λογική της καθαρότητας των όγκων, την διαρρύθμιση των ανοιγμάτων και την εφαρμογή των σύγχρονων υλικών (εικ.125). Ωστόσο τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του κτηρίου σε σχέση με την δομή και την λειτουργία της κάτοψης, έρχονται σε

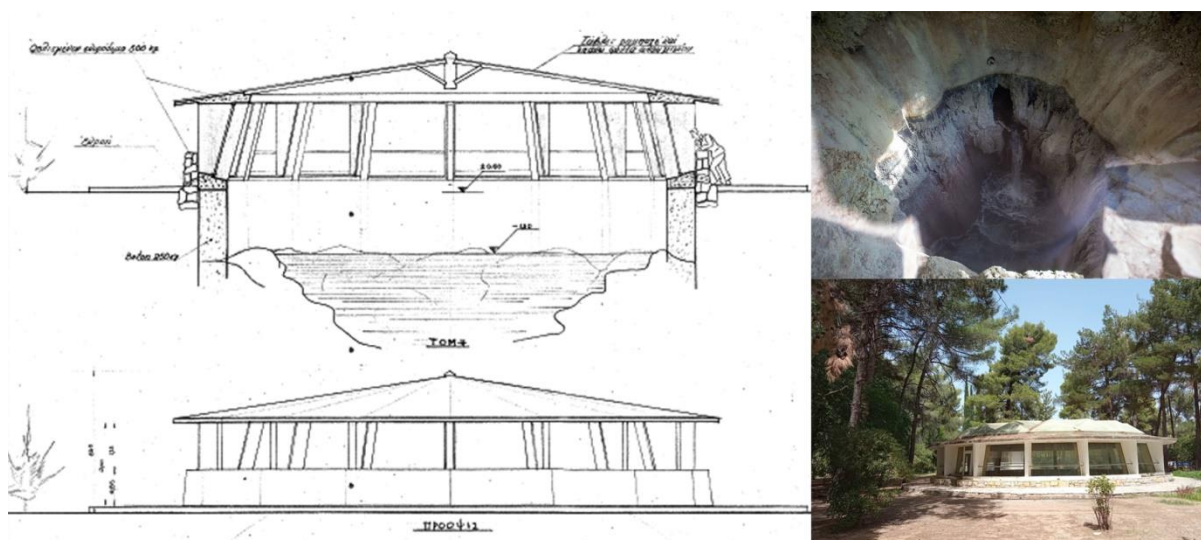
⁸⁵ Σχέδια από την ΕΤΑΔ

⁸⁶ Δημήτρης Φιλιππίδης, σχόλια διάλεξης για το έργο του Ε. Βουρέκα στην σχολή Αρχ. Μηχ. Του Π.Κ., 2020.

κλασικισμού. Ο Κραντονέλλης, δεν αποτελεί εξαίρεση⁸⁷, καθώς εκείνην την περίοδο παρήγαγε μεγάλο έργο.

4.1.6.2.1. Η λουτροπηγή των Λουτρών Υπάτης.

Η αναφορά στην λουτροπηγή μεμονωμένα σχετίζεται κυρίως με την αντιμετώπιση επέμβασης στον σχεδιασμό του Ε.Ο.Τ. μεταπολεμικά. Σε αντίθεση με οποιαδήποτε άλλη περιοχή, που οι λουτροπηγές είτε είναι ακάλυπτες στο περιβάλλον (π.χ. Λουτρά Αιδηψού), είτε είναι ενταγμένες στο κτήριο του υδροθεραπευτηρίου (π.χ. Λουτρά Σμοκόβου), η λουτροπηγή των Λουτρών Υπάτης, καλύφθηκε από μία κατασκευή, έναν θόλο, σε σχέδια πάλι του Κ. Κραντονέλλη (εικ.126). Η λογική ενδεχομένως ήταν η ένταξη της φυσικής λουτροπηγής, του «κρατήρα», στο Άλσος ως έκθεμα και ταυτόχρονα να εκφράζεται ως βασικός πυρήνας της λογικής που περιστρέφεται γύρω από το αίτιο της ίδρυσης της λουτρόπολης.

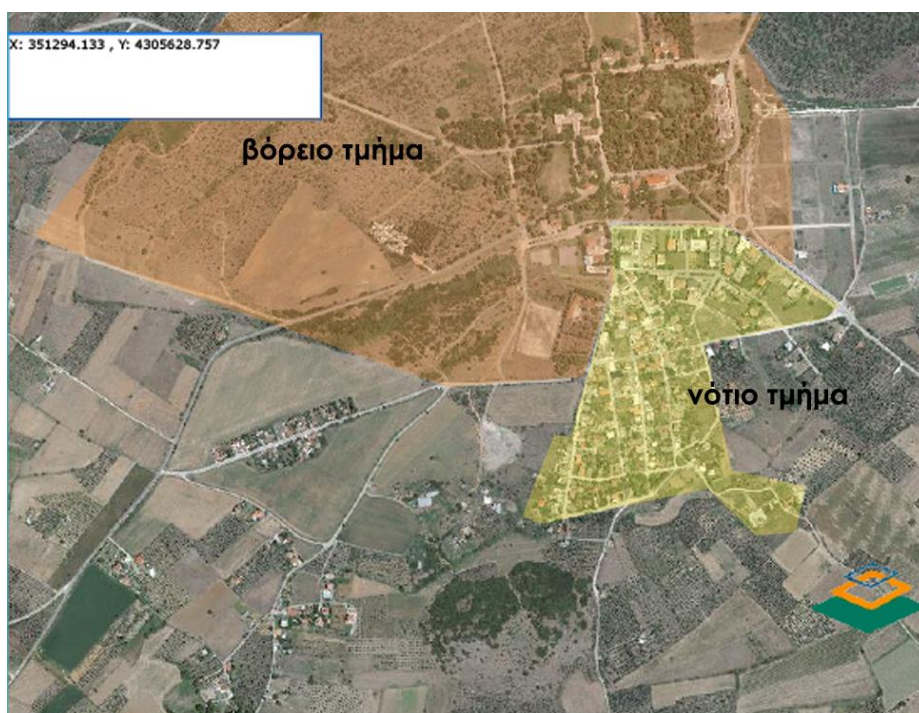

Εικόνα 126 Σχέδια της κατασκευής του Θόλου του κρατήρα και φωτογραφία (πάνω δεξιά).

⁸⁷ Έκθεση στο μουσείο Μπενάκη για το έργο του Κ.Κραντονέλλη,

4.1.6.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Υπάτης.

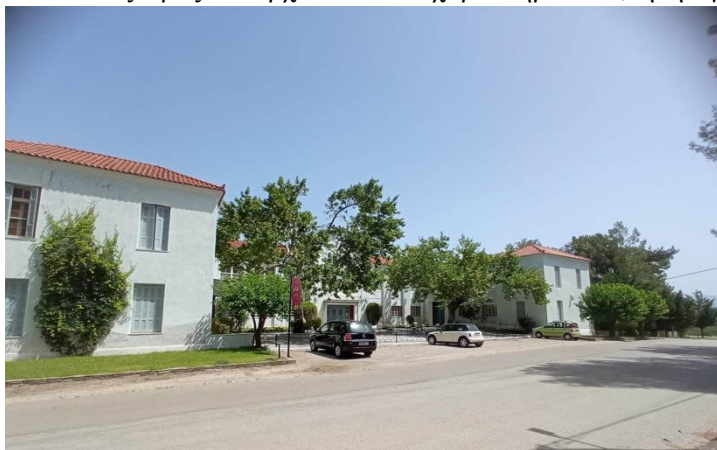
Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Υπάτης, διαφοροποιείται σε δύο τμήματα με διαφορετικές φάσεις. Το ένα τμήμα είναι το κεντρικό Άλσος με τα κτήρια περιμετρικά αυτού και το δεύτερο τμήμα είναι ο οικισμός με τους μόνιμους κατοίκους νότια του πρώτου. Η σχέση των δύο τμημάτων έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό διαφοροποίησης, όχι μόνο το αρχιτεκτονικό ύφος, αλλά και τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντα χώρου.(εικ.127).

Εικόνα 127 Τα τμήματα που προκύπτουν από τις αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές διαφοροποιήσεις στα Λουτρά Υπάτης.

Στο τμήμα του Άλσους με το υδροθεραπευτήριο, η ευρύτερη περιοχή, πέραν του ότι αποτελεί μία ενιαία ιδιοκτησία, έχει χαρακτηριστικά κηπουπόλεως των αρχών του περασμένου αιώνα. Περιλαμβάνει άξονες, άλση μεγάλης κλίμακας κτήρια σε πανταχόθεν ελεύθερο χώρο. Το αρχιτεκτονικό απόθεμα, του βόρειου τμήματος, περιλαμβάνει κτήρια μεγάλης κλίμακας, όπως ξενοδοχεία και περιβάλλονται από μεγάλο ελεύθερο χώρο, που παραπέμπει σε κηπούπολη.

Ως προς τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, ήδη έγινε λόγος για το υδροθεραπευτήριο που

Εικόνα 128 Ξενοδοχείο Οίτη – σε λειτουργία.

συγκαταλέγεται στο μεταπολεμικό μοντέρνο, ωστόσο το λοιπό κτηριακό απόθεμα, έχει χαρακτηριστικά των αρχιτεκτονικών ρευμάτων των τελών του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}. Δηλαδή υπάρχουν κτήρια με στοιχεία του νεοκλασικισμού όπως το Όιτη, αν και σήμερα τα στοιχεία που είχε έχουν αλλοιωθεί εξαιτίας των εκτεταμένων παρεμβάσεων (εικ.128) και κτήρια του art-deco ρεύματος όπως το Πηγαί (εικ.129) ή το Λαμία (εικ.130).

Εικόνα 129 Ξενοδοχείο Πηγαί. – εγκαταλελειμμένο.

Εικόνα 130 Ξενοδοχείο Λαμία – εγκαταλελειμμένο.

Επιπρόσθετα ενδιαφέρον έχει το κτήριο Ξενία Λουτρών Υπάτης κτισμένο το , επίσης δείγμα μεταπολεμικού μοντέρνου σχεδιασμένο από τον Χαράλαμπο Σφαέλο το 1958 (εικ.131 & 132). Αξίζει να σημειωθεί ότι στην θέση του Ξενία προϋπήρχε το πρώτο μεγάλο ξενοδοχείο των Λουτρών Υπάτης, το Φθία (ή Φθιώτις), που ήταν σε νεοκλασικό ύφος κατασκευασμένο μεταξύ 1897 και 1903.

Εικόνα 131 Ξενία Λουτρών Υπάτης.

Εικόνα 132 Κάτοψη του Ξενία Λουτρών Υπάτης. Πηγή: Μητσογιάννη Στ., Μπισικλή Α., Μωραΐτη Γ. - Ξενία vol.2: Αποκατάσταση του Ξενία Υπάτης και Προσθήκη Λουτρικών Εγκαταστάσεων, Α.Π.Θ., 2017).

Το νότιο τμήμα, είναι πιο πυκνοδομημένο με χαρακτηριστικά επαρχιακού οικισμού, δομημένο σε ένα σχέδιο κάναβου, σαφώς πιο περιορισμένο στα όρια που του επιβάλλει η έκταση του άνω τμήματος και κατ' επέκταση η ανάπτυξη του περιορίστηκε μόνο στο νότιο.

Τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των κατασκευών εκεί, έχουν στοιχεία αρχιτεκτονικής της υπαίθρου, με αυλές, διώροφα και ακολουθεί ένα μοτίβο τυπικής κατασκευής με μπαλκόνι και τυπικά ανοίγματα, καθώς αναπτύχθηκε σαν τμήμα τις προηγούμενες δεκαετίες του 60', του 70' και του 80' (εικ.133,134& 135).

Εικόνα 133

Εικόνα 134

Εικόνα 135 Δρόμος με το αρχιτεκτονικό δειγματολόγιο των Λουτρών Υπάτης.

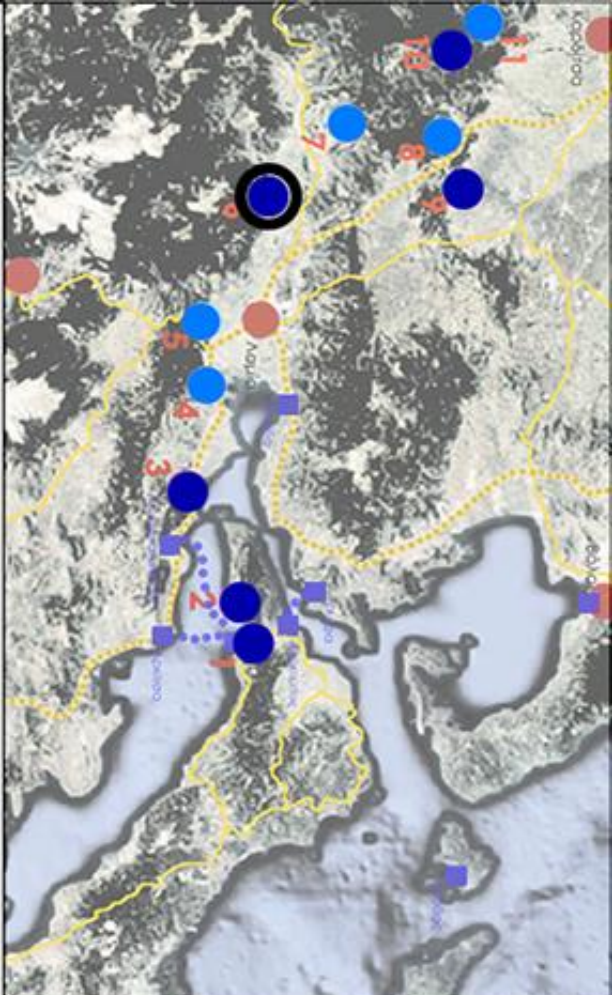
Ωστόσο η σχέση μεταξύ των τμημάτων διαμορφώνεται μέσω του εμπορίου και των υπηρεσιών εστίασης που προσφέρει το νότιο τμήμα.

4.1.6.4. Τα Λουτρά Υπάτης σήμερα.

Τα Λουτρά Υπάτης σήμερα, παρουσιάζουν μία τυπική εικόνα επαρχιακής πόλης. Αφενός η κύρια δραστηριότητα των κατοίκων δεν σχετίζεται με τον λουτρικό τουρισμό, παρά μόνο ένα μικρό μέρος του έμμεσα μέσω της εστίασης. Αν και υπάρχουν ενοικιαζόμενα δωμάτια και παρουσιάζει μία μικρή παρουσία στον τουρισμό, η κύρια ασχολία είναι ο πρωτογενής τομέας.

Η σημερινή κατάσταση του υδροθεραπευτηρίου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί απλώς ως αξιοπρεπής. Το γεγονός ότι υπάρχει κινητικότητα στην περιοχή, δεν σχετίζεται με τα λουτρά, αλλά με την εύκολη πρόσβαση από τα μεγάλα αστικά κέντρα και την γειτνίαση με δημοφιλείς προορισμούς όπως το κάστρο της Υπάτης και την περιοχή της Οίτης, που θεωρείται τόπος έλξης φυσιολατρών ή του Καρπενησίου, που είναι ισχυρός προορισμός χειμερινού τουρισμού.

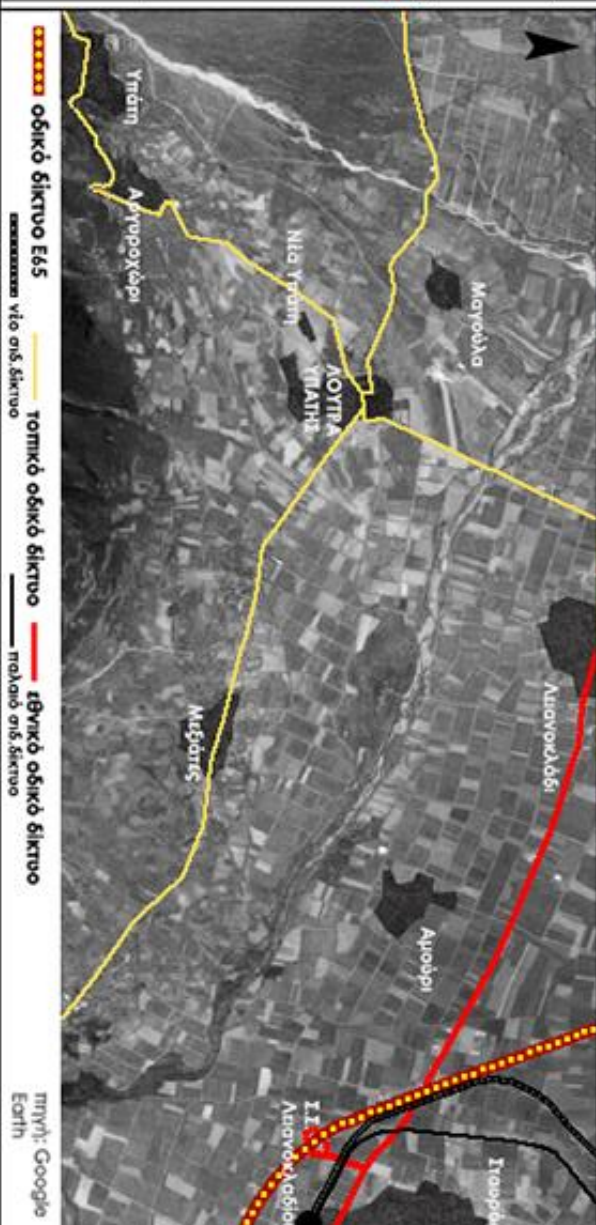
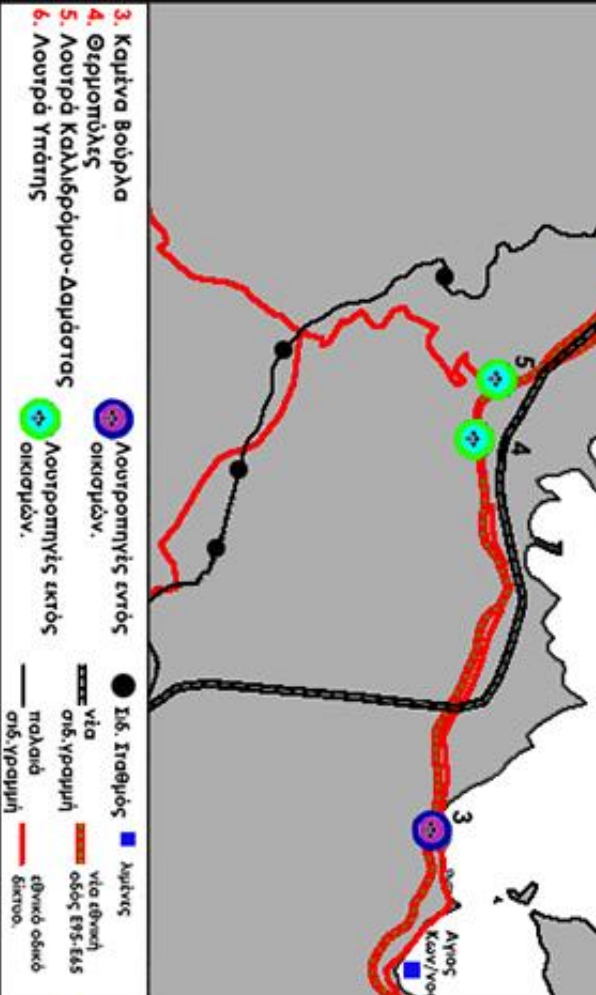
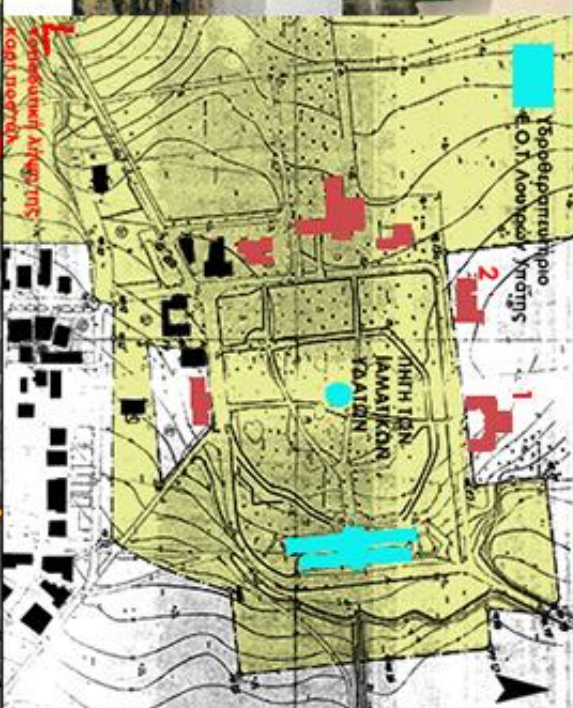
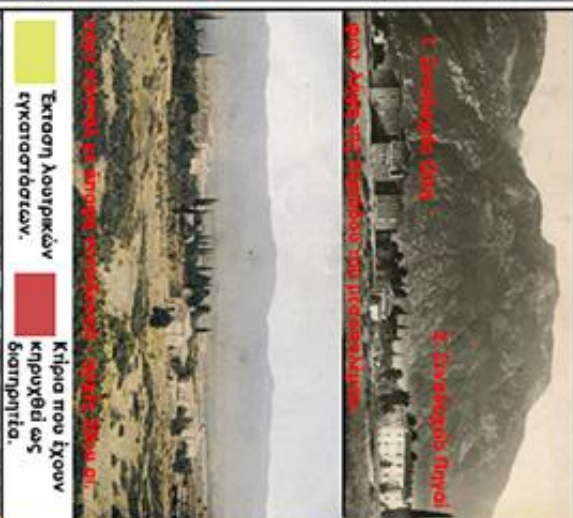
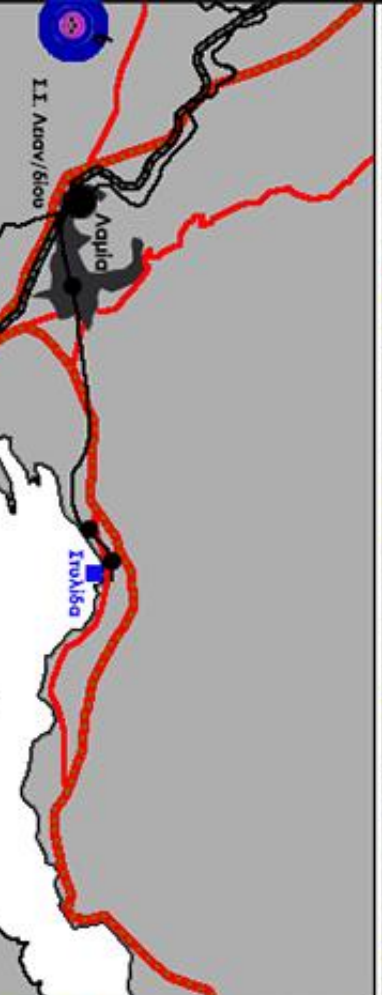
Τα Λουτρά Υπάτης όπως και άλλες περιοχές με παρελθόν στον λουτρικό τουρισμό, αποτελούν τόπο στάσης και όχι προορισμού, αποτελούν τόπο επίσκεψης ωριαίας και όχι οργανωμένης διαμονής. Το αρχιτεκτονικό απόθεμα των Λουτρών Υπάτης, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επενδυτική ευκαιρία. Πρωτίστως η διαχείριση και η μέριμνα για ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο για την περιοχή θα πρέπει να μελετηθεί προσεκτικά από την Πολιτεία.

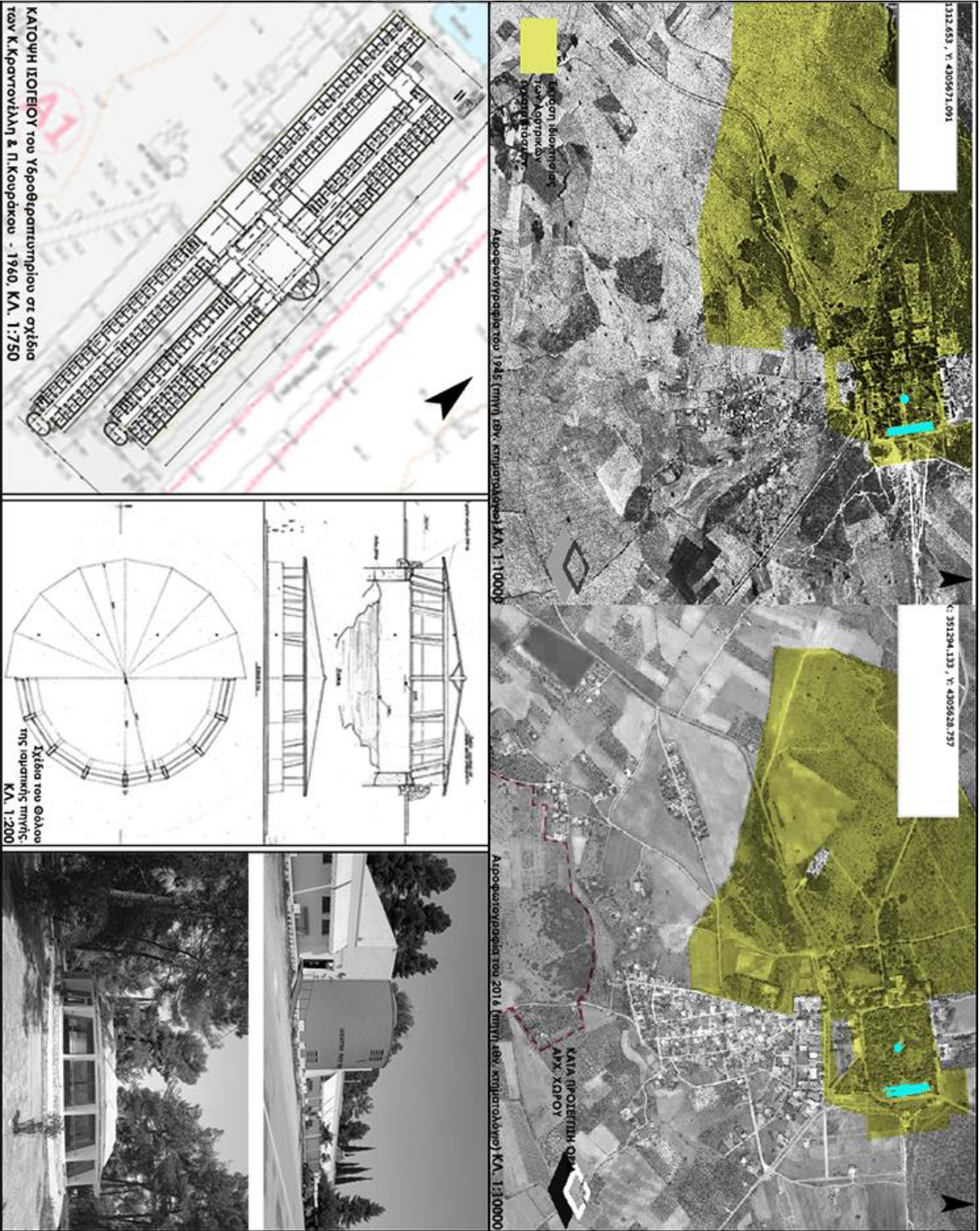

06 - Λουρπά Υπάτης

Ιδρυση: **1896**

Πληθυσμός: 403 κάτοικοι
(απ. 2011)

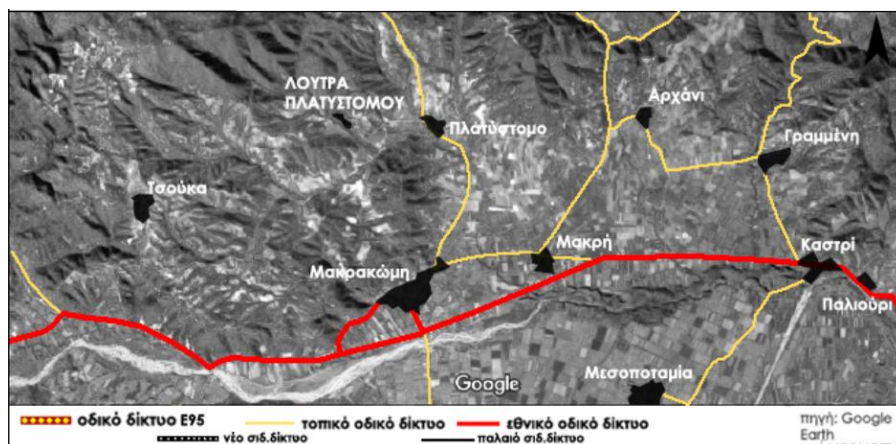

4.1.7. Λουτρά Πλατυστόμου

Εικόνα 136 Τα Λουτρά Πλατυστόμου.

Τα Λουτρά Πλατυστόμου βρίσκονται 2 χιλιόμετρα δυτικά του οικισμού Πλατυστόμου, 6 χιλιόμετρα βόρεια της κωμόπολης Μακρακώμης και περίπου 35 χιλιόμετρα από την πόλη της Λαμίας (εικ.137). Βρίσκεται σε υψόμετρο 280 μέτρων ανάμεσα σε δύο λόφους. Η θέση της λουτρόπολης θεωρείται πεδινή με πυκνή χαμηλή βλάστηση από πουρνάρια, χαρακτηριστικό όμως είναι η ότι βρίσκεται μέσα στο πλατανόδασος του ρέματος με το ιαματικό νερό.

Εικόνα 137 Η θέση των Λουτρών Πλατυστόμου, σε σχέση με το εθνικό οδικό δίκτυο και τους γύρω οικισμούς.

4.1.7.1. Η ανάπτυξη της λουτροπόλεως των Λουτρών Πλατυστόμου.

Ιδρυτικό έτος σύμφωνα με πληροφορίες της περιόδου του Μεσοπολέμου, είναι το 1928⁸⁸. Η έκταση των Λουτρών Πλατυστόμου ανέρχεται στα 785 στρέμματα, εκ των οποίων τα 360 στρέμματα κηρύχθηκαν αναδασωτέα έκταση και με την δομημένη επιφάνεια να είναι 13.478 τ.μ.⁸⁹.

Τα Λουτρά Πλατυστόμου, αποτέλεσαν μία περίπτωση επενδυτικού σχεδίου για μία ακόμη λουτρόπολη στην ευρύτερη περιοχή την δεκαετία του 30'. Πέραν της προσφοράς υψηλών παροχών στις εγκαταστάσεις που αναγέρθηκαν γρήγορα εκεί για την δημιουργία μίας λουτρόπολης σε ύψος ευρωπαϊκής κηπουπόλεως από το τμήμα των μηχανικών του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, επιπρόσθετα αναπτύχθηκε και μία μονάδα παραγωγής εμφιάλωσης του ιαματικού νερού προς πόση.⁹⁰ (εικ.138).

Εικόνα 138 Διαφήμιση των Λουτρών Πλατυστόμου. Κατάλληλο και για λουτρά και για πόση.

Στα Λουτρά Πλατυστόμου, είχαν γίνει έρευνες στις αρχές της δεκαετίας του 30', όπου και δημοσιεύθηκαν και ανέφεραν ότι οι ιδιότητες των ιαματικών νερών είναι ίδιες με αυτές του Βισύ της Γαλλίας⁹¹. Τα νερά ενδείκνυνται θεραπευτικά για ασθένειες του στομάχου και του ήπατος.⁹² Την δεκαετία του 50', είχαν ανακοινωθεί σχέδια επεκτάσεως και αναβάθμισης των λουτρικών

⁸⁸ ΕΤΑΔ

⁸⁹ (Τυλιγάδα, 2019)

⁹⁰ (Ν.Λέκκας, 1938)

⁹¹ (Μ., 1937)

⁹² (Λουόμενος, 1950)

εγκαταστάσεων⁹³, ύψους 15.000.000 δραχμών, που θα ολοκλήρωναν την διαμόρφωση της λουτρόπολης (εικ.139).

Εικόνα 139 Το ξενοδοχείο Ασκληπιός, την δεκαετία του 50'. Πηγή: Φθιωτικός Τυμφορηστής.

Επιπρόσθετα η έκταση είχε ήδη μεταβιβαστεί στον Ε.Ο.Τ. και η διαχείριση γινόταν από εκεί. Στην λουτρόπολη προστέθηκαν κατά την διάρκεια των επεκτάσεων και άλλα δύο μεγάλα ξενοδοχεία. Το ένα ήταν το Ξενία Λουτρών Πλατυστόμου, κτισμένο την δεκαετία του 70'(εικ.140) και το ξενοδοχείο Ασκληπιός Palace (εικ.141).

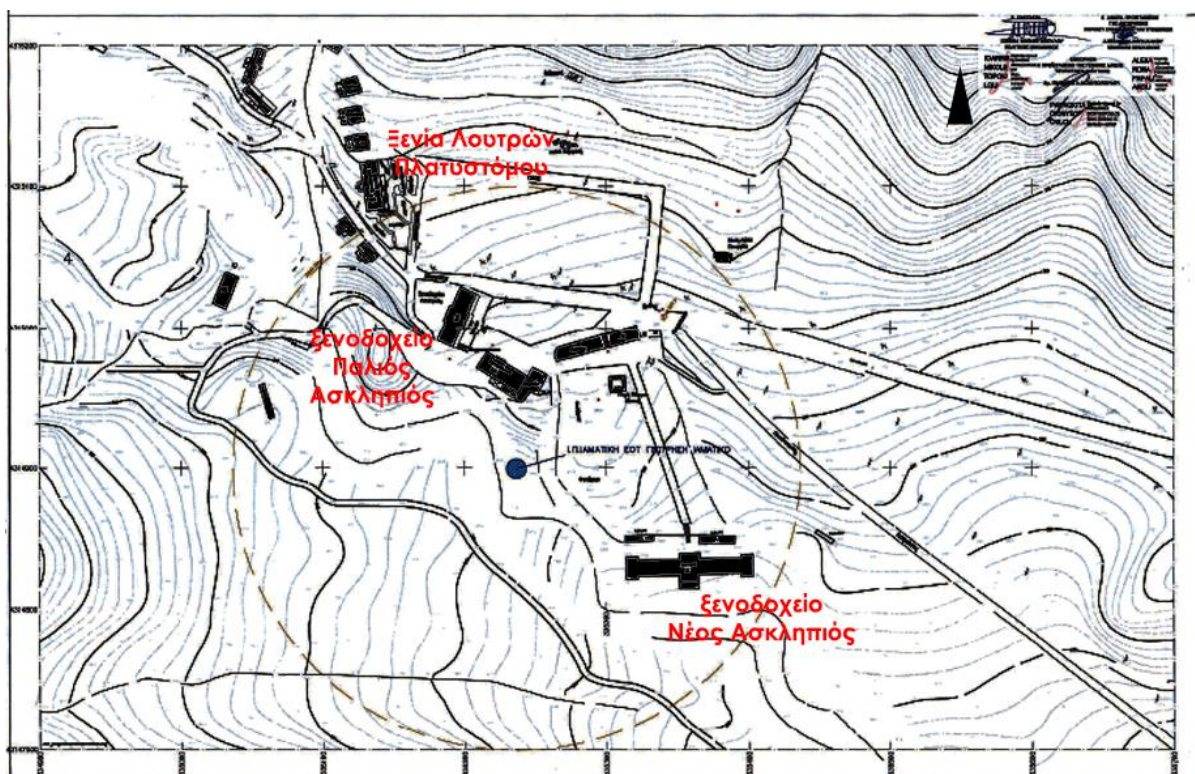
Εικόνα 140 Ξενία Λουτρών Πλατυστόμου.

Η λουτρόπολη συγκροτείται από ένα αξιόλογο κτηριακό απόθεμα (εικ.142), με την δυνατότητα της λουτροθεραπείας εντός των ξενοδοχείων Ασκληπιός και Ασκληπιός Παλάς.

⁹³ (Λουόμενος, 1950) Η θέσις που ευρίσκεται (ύψος 420μ.) είναι προνομιούχος και ιδεώδης ως θερινή διαμονή. Έχει ξενοδοχείον καθαρώτατον και πολιτισμένον, το οποίον διακοσμούν εξωτερικώς άφθονες αναριχώμενες τριανταφυλλιές και το υδροθεραπευτήριον εξηπυρετεί ικανοποιητικώς τους λουόμενους. Εκτός τούτου μελετώνται διάφορα εξωραϊστικά έργα, δαπάνης 15.000.000 δραχμών. Τα έργα θα ολοκληρώσουν την διαμόρφωσιν της λουτροπόλεως η οποία πλην του ξενοδοχείου, διαθέτει μικρά διαμερίσματα ενός δωματίου και κουζίνας, με 40 δρχ. ημερησίως και άλλα εντελώς λαϊκά, τα οποία θα καταστήσουν προσιτήν την διαμονήν εις ολόκληρον τον κόσμον.

Εικόνα 141 Το ξενοδοχείο Ασκληπιός Παλάς ή Νέος Ασκληπιός.

Εικόνα 142 Τα Λουτρά Πλατυστόμου, με την δομημένη επιφάνεια.

4.1.7.2. Η σχέση των Λουτρών Πλατυστόμου με τον οικισμό Πλατύστομο.

Σε λιγότερο από δύο χιλιόμετρα, ανατολικά των Λουτρών Πλατυστόμου, βρίσκεται ο οικισμός Πλατύστομο (εικ.143), που έδωσε την ονομασία στα Λουτρά. Η εξαιρετικά μικρή απόσταση από τα Λουτρά, δημιούργησε σχέσεις εξάρτησης όπως ήταν αναμενόμενο. Διαχρονικά αναπτύχθηκαν θέσεις εργασίας και ενισχύθηκε η ντόπια οικονομία μέσω της κατανάλωσης προϊόντων του

πρωτογενούς τομέα που παρήγαγαν οι κάτοικοι. Ακόμη και οι υπηρεσίες της εστίασης είχαν σημαντικά οφέλη από τους θαμώνες και τους επισκέπτες των Λουτρών⁹⁴.

Εικόνα 143 Ο οικισμός Πλατύστομο, με ένα δείγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής του και ο κεντρικός δρόμος.

Τα Λουτρά Πλατυστόμου σε κοντινή απόσταση γειτνιάζει με δύο παρακείμενες λουτροπηγές λιγότερο γνωστές. Η μια λουτροπηγή είναι τα λουτρά Αρχανίου, αναγνωρισμένα από την δεκαετία του 50', στον οικισμό Αρχάνι, 7 χιλιόμετρα ανατολικά και η δεύτερη είναι τα λουτρά Παλαιοβράχας, τα οποία πρόσφατα αναγνωρίστηκαν για τις ιδιότητες τους, 13 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά. (εικ.144).

Εικόνα 144 Τα Λουτρά Πλατυστόμου στην δυτική Φθιώτιδα, σε σχέση με τα λουτρά Παλαιοβράχας και τα λουτρά Αρχανίου.

⁹⁴ Επιτόπια έρευνα και συζήτηση με τους κατοίκους.

4.1.7.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Πλατυστόμου.

Η αρχιτεκτονική των σημαντικών κτηρίων των Λουτρών Πλατυστόμου, δεν ακολούθησαν το μοντέρνο κίνημα. Τα χαρακτηριστικά του Ασκληπιός ακολουθούν την art-deco (εικ.145),

Εικόνα 145 Ξενοδοχείο Ασκληπιός.

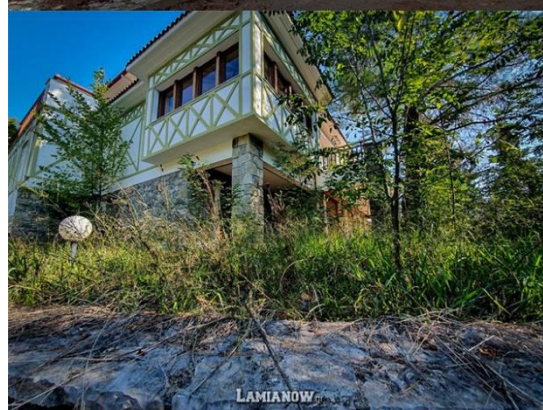
κάποια κτήρια συνοδείας λιγότερο εντυπωσιακά όπως (εικ.148), ακολούθησαν την μοντέρνα λογική.

ενώ τα κτήρια συνοδείας δεν παρουσιάζουν κάποιο ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό στοιχείο. Όσες κατασκευές είναι ακόμη σε ικανοποιητική κατάσταση (εικ.147), εμφανίζουν φέρουσα τοιχοποιία από πέτρα και ίσως ήταν επικαλυμμένες με επίχρυσμα. Ως προς το ξενοδοχείο Ξενία (εικ.146), η αρχιτεκτονική σύνθεση ακολουθεί μία μεταμοντέρνα αντίληψη με παραπομπές τόσο στην βορειοευρωπαϊκή αρχιτεκτονική, αλλά και την ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Ωστόσο το εστιατόριο του ξενοδοχείου Ασκληπιός

Εικόνα 146 Κτήρια που λειτουργούσαν ως

αυτόνομα διαμερίσματα.

Εικόνα 147 Ξενοδοχείο Ξενία.

Εικόνα 148 Το εστιατόριο του ξενοδοχείου Ασκληπιός.

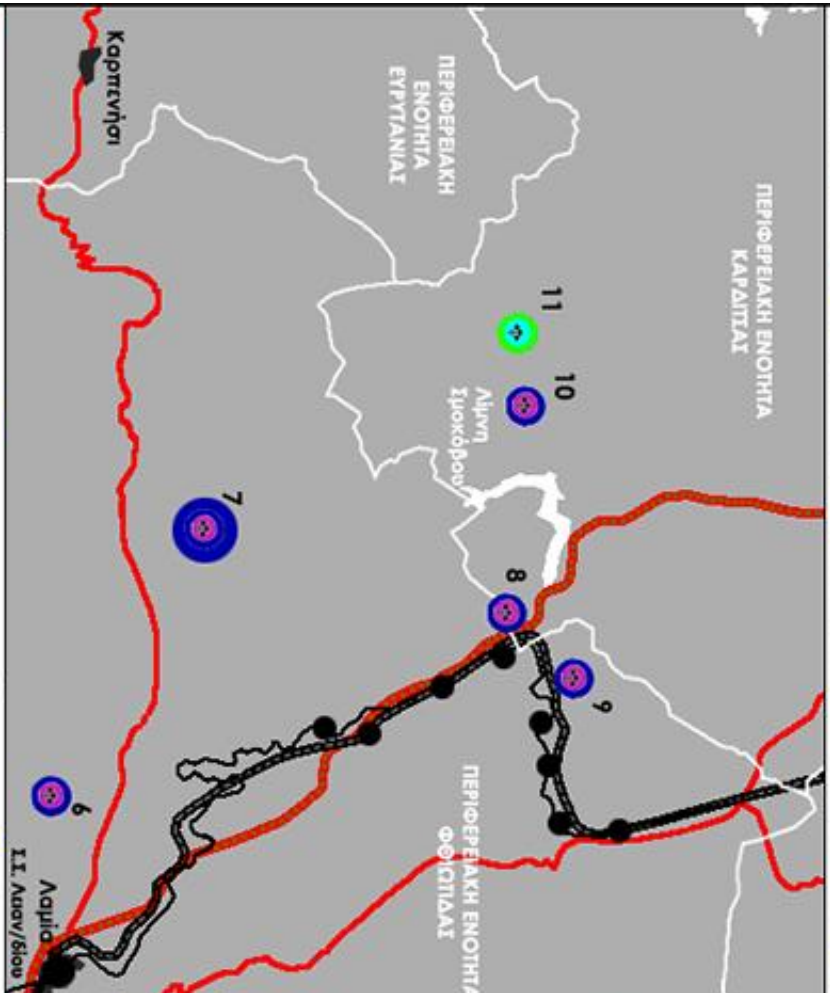
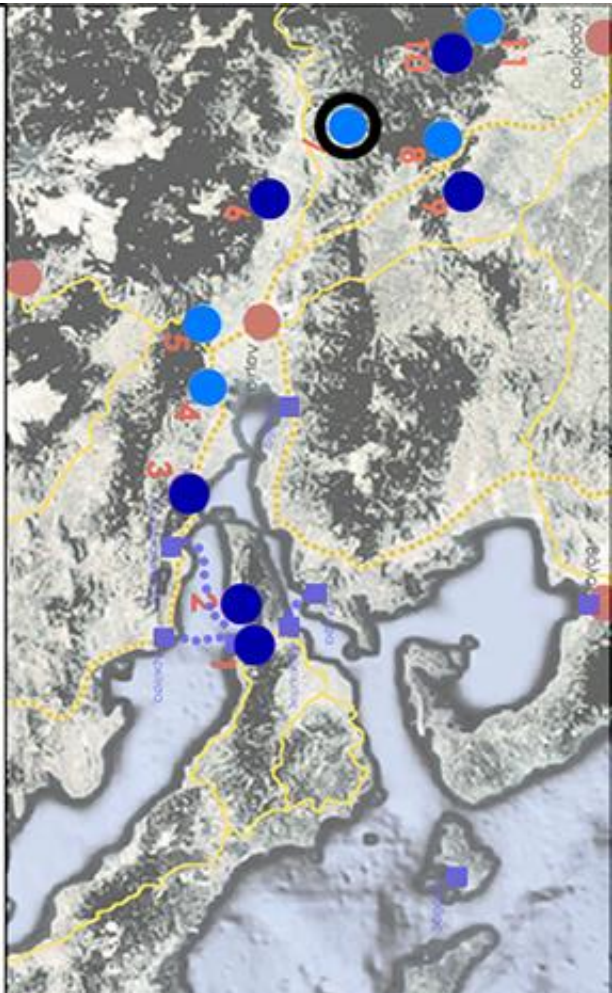

Εικόνα 149 Το ξενοδοχείο Ασκληπιός Παλάς ή Νέος Ασκληπιός.

Το ξενοδοχείο Ασκληπιός Παλάς (εικ.149), μετά από την περίοδο ανακαίνισης των αρχών της δεκαετίας του 2000, έχασε αρκετά από τα χαρακτηριστικά της «μεταπολεμικής art-deco» αρχιτεκτονικής του, με την πρόθεση να υιοθετήσει χαρακτηριστικά νεοκλασικής αρχιτεκτονικής - πλην όμως μεταμοντέρνας αντίληψης.

4.1.7.4. Τα Λουτρά Πλατυστόμου σήμερα.

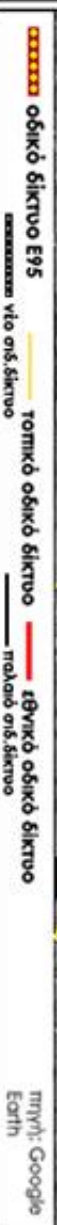
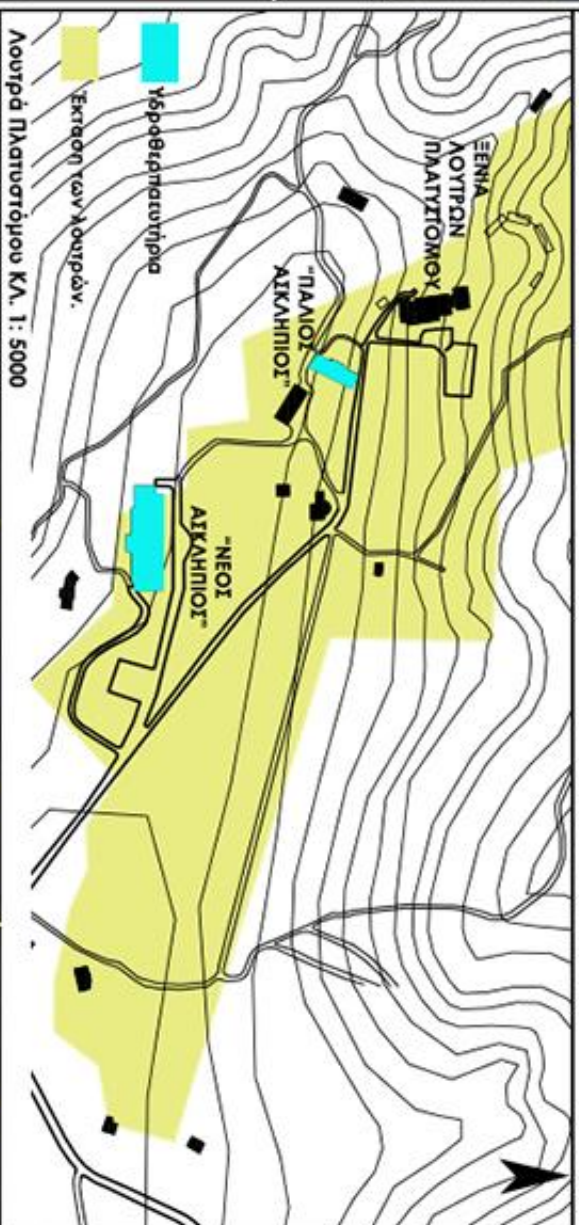
Τα Λουτρά Πλατυστόμου από το 2012, πέρασαν σε μία περίοδο εγκατάλειψης και παρακμής. Η εταιρία που διαχειριζόταν τα ακίνητα χρεοκόπησε και μία σειρά από προβλήματα οδήγησαν στην υποβάθμιση της περιοχής.

07 - Λουτρά Πλατυστόμου

Ίδρυση: **1928**

Πληθυσμός: 7 κάτοικοι
(απ. 2011)

4.1.8. Λουτρά Καΐτσας-Δρανίστας

Εικόνα 150 Τα Λουτρά Καΐτσας – Δρανίστας.

Τα Λουτρά Καΐτσας - Δρανίστας, έχουν μία αναγνώριση στην περιοχή για τις ιαματικές ιδιότητες τους. Σε θερμοκρασία κατά μέσο όρο τους 22°C τα νερά είναι αλκαλικά και είναι κατάλληλα για πολλές παθήσεις. Απέχουν από την Καρδίτσα 43χλμ. βόρεια και από την Λαμία 53χλμ. νότια (εικ.151) βρίσκονται σε υψόμετρο 430μ. και απέχει από τον Σ.Σ.Θέρμαι περίπου 800μ.

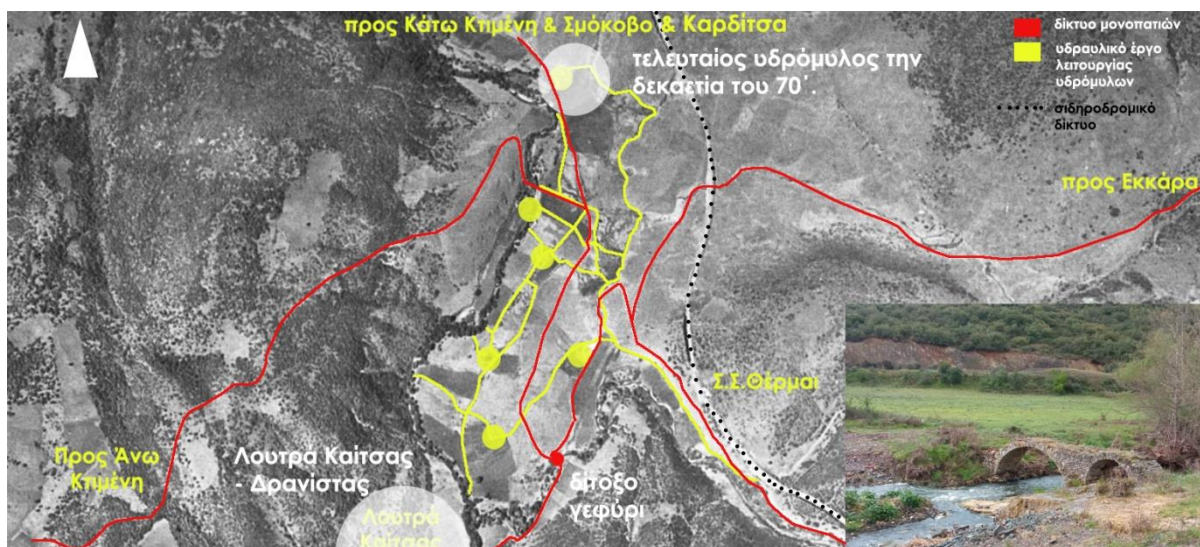
Εικόνα 151 Χάρτης της περιοχής με τα δίκτυα συγκοινωνίας μεταφορών.

4.1.8.1. Η εξέλιξη του συγκροτήματος των Λουτρών Καΐτσας – Δρανίστας.

Από την περίοδο της τουρκοκρατίας τα Λουτρά, ήταν γνωστά με υψηλή επισκεψιμότητα στην ευρύτερη περιοχή καθώς η γειτνίαση με την περιοχή των Πεντεμυλίων (εικ.152) όπου ήταν πέρασμα και εμπορικό σημείο από την Θεσσαλία στην Ξυνιάδα, ωφέλησε την δημοτικότητα τους. Αρχικά η περιοχή ως πέρασμα είχε δραστηριότητες παραγωγής αλευρων, καθώς λειτουργούσαν εκεί πέντε νερόμυλοι, με διαμορφωμένο υδραυλικό έργο(εικ.152 & 153), σε γειτνίαση με το οθωμανικό οδικό δίκτυο⁹⁵. Τα Λουτρά Καΐτσας, είναι η μοναδική περίπτωση, από τα ευρήματα της περιοχής μελέτης, που είχε δικό της σιδηροδρομικό σταθμό.

Εικόνα 152 Η διαχρονική εξέλιξη του περάσματος των Πεντεμυλίων σε σχέση με τα Λουτρά. Ο σιδηρόδρομος από εκεί πέρασε πάντα (παλιός & νέος) όπως και ο σύγχρονος αυτοκινητόδρομος Ε65. Από τα αριστερά 1945, 2007, 2016
πηγή: εθν. Κτηματολόγιο.

Εικόνα 153 Η περιοχή των Πεντεμυλίων με το υδραυλικό έργο και το δίκτυο μονοπατιών, την δεκαετία του 40'. Πηγή: Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού.

Τα Λουτρά αποτέλεσαν ιδιοκτησία τοπικού Αγά μέχρι την απελευθέρωση το 1883 και αργότερα το 1890, περιήλθαν στην εκμετάλλευση ιδιωτών έως και το 1950, που πέρασαν στην διαχείριση του Ε.Ο.Τ.⁹⁶

⁹⁵ Σώζεται μέχρι σήμερα διτοξο γεφύρι που ήταν τμήμα του δικτύου.

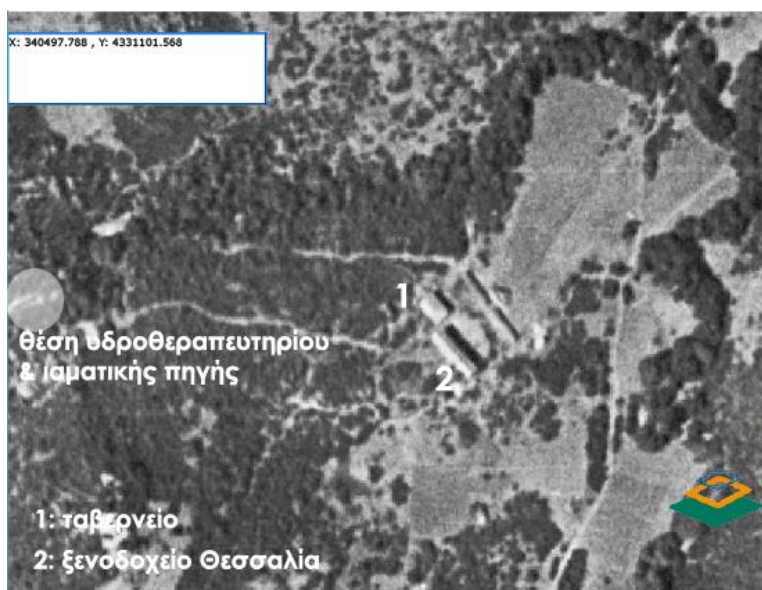
⁹⁶ www.makryrachi.gr

Εικόνα 154 Ο τελευταίος υδρόμυλος την δεκαετία του 70' πηγή: Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού.

Από την εποχή της τουρκοκρατίας, δεν σώζεται κάποιο εύρημα ή ίχνος κατασκευής, παρά μόνο αναφορές για την ύπαρξη μίας μικρής κλίμακας κατασκευής. Πέριξ της θέσης του υδροθεραπευτηρίου, υπήρχαν διάσπαρτα καταλύματα και ταβερνεία, που εξυπηρετούσαν τους επισκέπτες.

Την περίοδο του Μεσοπολέμου, οικοδομείται ένα συγκρότημα περιλαμβανομένου και του υδροθεραπευτηρίου. Αποτελούνταν από τέσσερα κτήρια γραμμικού σχήματος (τρία κτήρια καταλυμάτων και ένα εστιατόριο) παράλληλα σε ζεύγη μεταξύ τους, νοτιοανατολικά του υδροθεραπευτηρίου. (εικ.155).

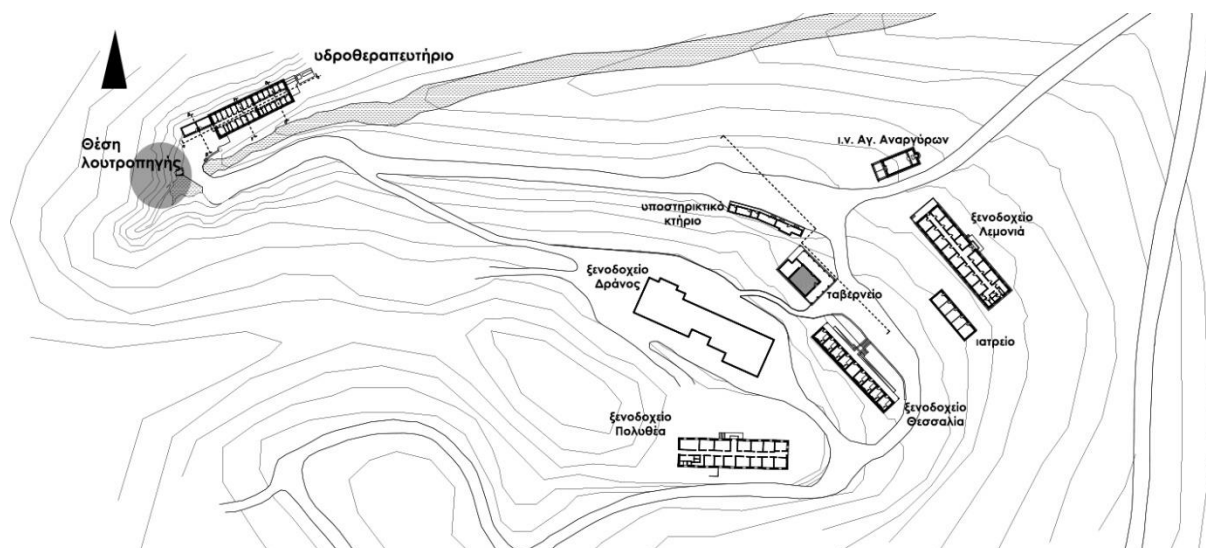

Εικόνα 155 Τα Λουτρά σε αεροφωτογραφία του 1945. Πηγή : Εθν.Κτημ.

και του 90', με την κατασκευή ενός βοηθητικού κτηρίου και του μεγαλύτερου ξενοδοχείου Δράνος.(εικ.156).

Έπειτα από τις καταστροφές της κατοχής και του εμφυλίου, το 1950, ο Ε.Ο.Τ., κατασκευάζει καινούργια κτήρια και αναβαθμίζει τα υφιστάμενα (ξενοδοχείο Λεμονιά, ξενοδοχείο Θεσσαλία και ξενοδοχείο Πολυθέα). Το 1958 Ε.Ο.Τ., μεταβιβάζει τα Λουτρά στις δύο κοινότητες Μακρυρράχης & Κάτω Κιμένης και αυτές με την σειρά τους, νοίκιαζαν τις εγκαταστάσεις για εκμετάλλευση έως το 1989⁹⁷. Η τελευταία φάση των οικοδομικών έργων είναι οι δεκαετίες του 80'

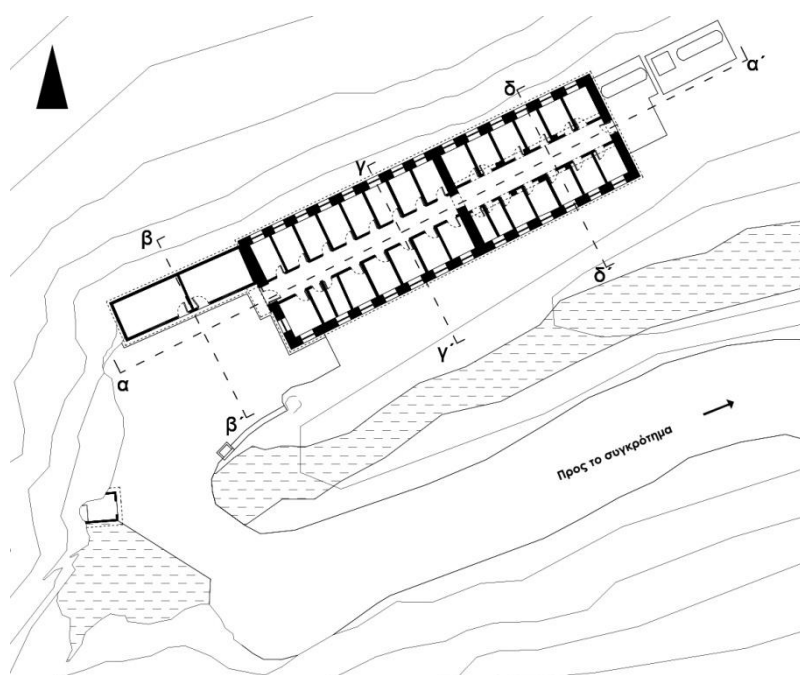
⁹⁷ www.makryrachi.gr

Εικόνα 156 Τοπογραφικό σχέδιο των Λουτρών.

4.1.8.2. Το υδροθεραπευτήριο των Λουτρών Καϊτσας – Δρανίστας.

Το υδροθεραπευτήριο κτίστηκε την περίοδο του Μεσοπολέμου στην θέση της ιαματικής λουτροπηγής. Πρόκειται για ένα κτήριο γραμμικού σχήματος με κατανομημένους τους χώρους λουτροθεραπείας εκατέρωθεν ενός διαδρόμου τοποθετημένο αξονικά στην μακρά πλευρά του κτηρίου (εικ.157 & 158). Ακολουθεί την γραμμή του μοντέρνου κινήματος, με κάποια στοιχεία όπως τα ανοίγματα να το πιστοποιούν. Η κατασκευή του η οποία είναι σύμμικτη, αποτελείται από φέρουσα τοιχοποιία με λιθοδομή και οπλισμένο σκυρόδεμα. Στην όψη της εισόδου υπάρχει δείγμα στο κατώτερο τμήμα από τεχνοτροπία επιχρίσματος «αρτιφισιέλ», που έχει επικαλυφθεί από πρόσθετες επικαλύψεις. Τέλος εξαιτίας των κλιματικών συνθηκών της περιοχής έχει τετράριχτη στέγη.

Εικόνα 157 Κάτοψη του υδροθεραπευτηρίου.

Το υδροθεραπευτήριο, ενδεχομένως να αναπτύχθηκε σε δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη αφορά το πρώτο τμήμα, το δυτικό, με την κύρια είσοδο και το δεύτερο το ανατολικό με την δευτερεύουσα είσοδο. Δεν είναι εξακριβωμένο πιο προηγήθηκε ή αν υπήρχε άλλη μορφολογία, ωστόσο διαχωρίζεται από μία εγκάρσια τοιχοποιία χωρίς όμως να διακόπτει την κίνηση. Είναι γνωστό ότι έγιναν εργασίες την δεκαετία του 50' καθώς το ανατολικό τμήμα, είχε υποστεί βλάβες στην στατικότητα του, εξαιτίας είτε της αστοχίας της θεμελίωσης, είτε της υποχώρησης του εδάφους από διάβρωση του ποταμιού. Τούτο φαίνεται από επεμβάσεις που έγιναν από οπλισμένο σκυρόδεμα συγκρατώντας την τοιχοποιία με υποστυλώματα και δοκούς. Σήμερα η παθογένεια στην στατικότητα του ανατολικού τμήματος διατηρείται.

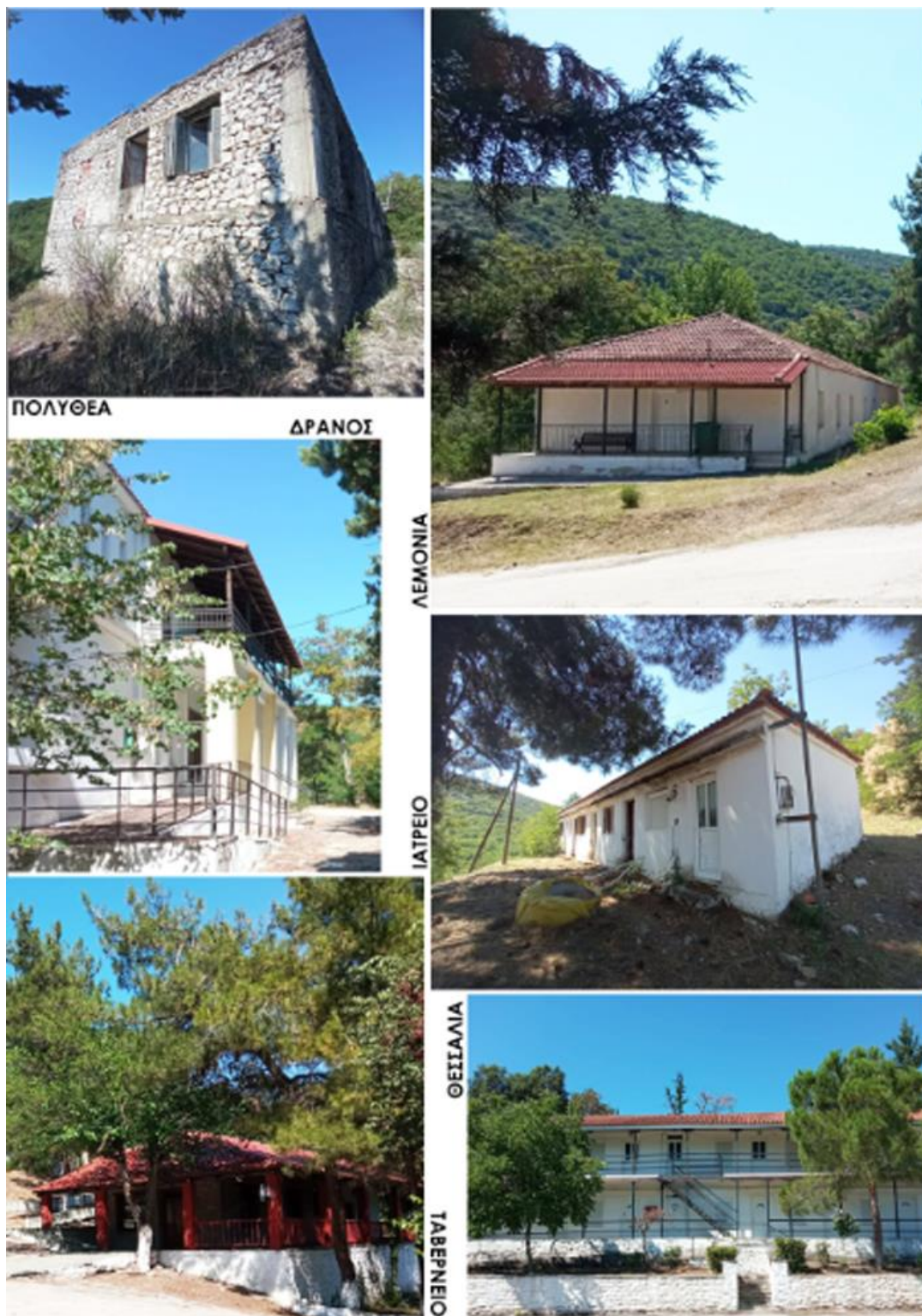

Εικόνα 158 Η κύρια είσοδος του υδροθεραπευτηρίου.

4.1.8.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Καϊτσας – Δρανίστας.

Η αρχιτεκτονική των κτηρίων των Λουτρών, ακολουθεί μία μορφολογία γραμμικού σχήματος με συνεχόμενα όμοια ανοίγματα και παντελή έλλειψη διακόσμου. Η κατασκευή του ξενοδοχείου Λεμονιά, του ξενοδοχείου Θεσσαλία και του Πολυθέα, αποτελείται από σύμμικτη φέρουσα τοιχοποιία από λιθοδομή και οπλισμένο σκυρόδεμα. Το ξενοδοχείο Δράνος κατασκευάστηκε κατά

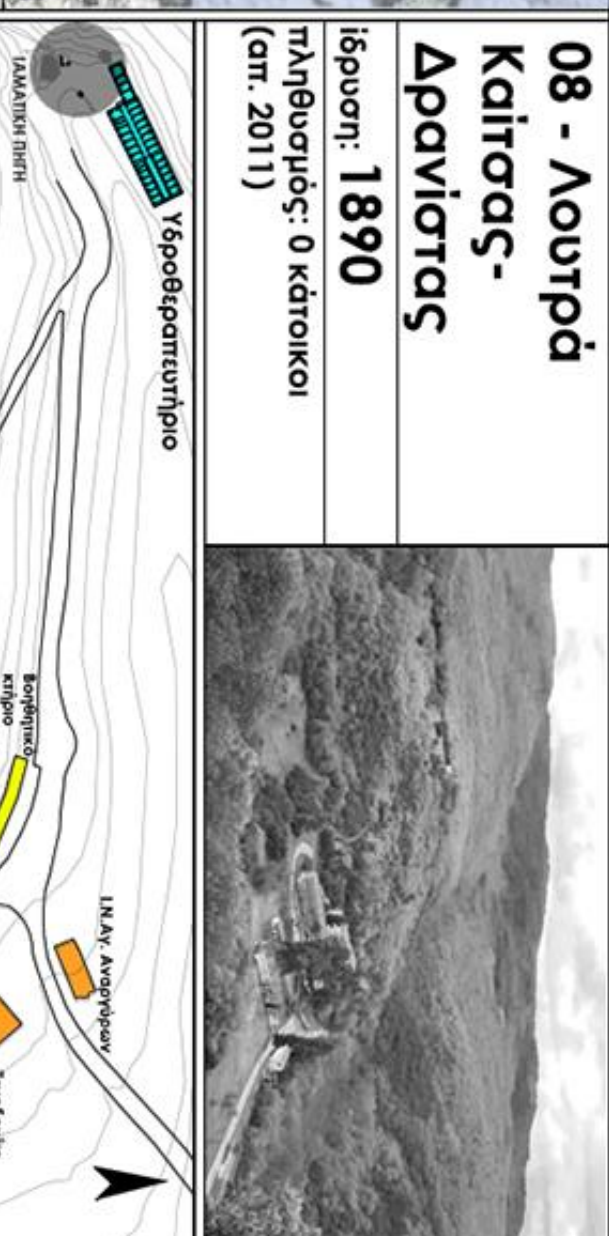
την δεκαετία του 90' και σχεδιάστηκε με μεταμοντέρνα αντίληψη που θέλει να προσαρμόσει στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.(εικ.159).

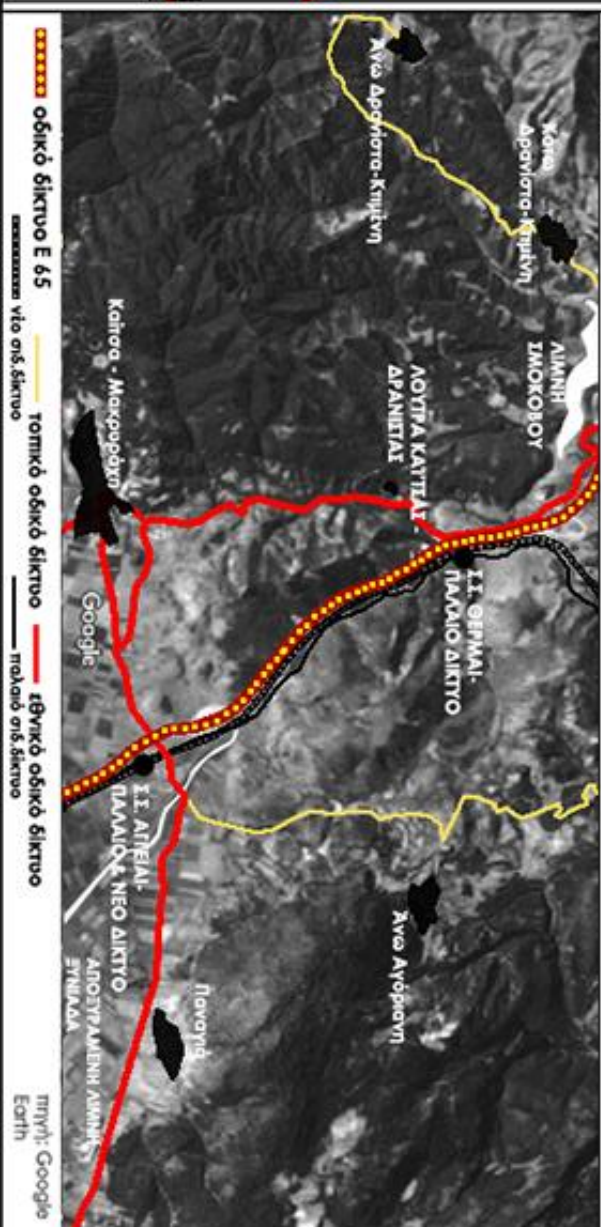
Εικόνα 159 Τα κτήρια του συγκροτήματος των Λουτρών Καΐτσας – Δρανίστας.

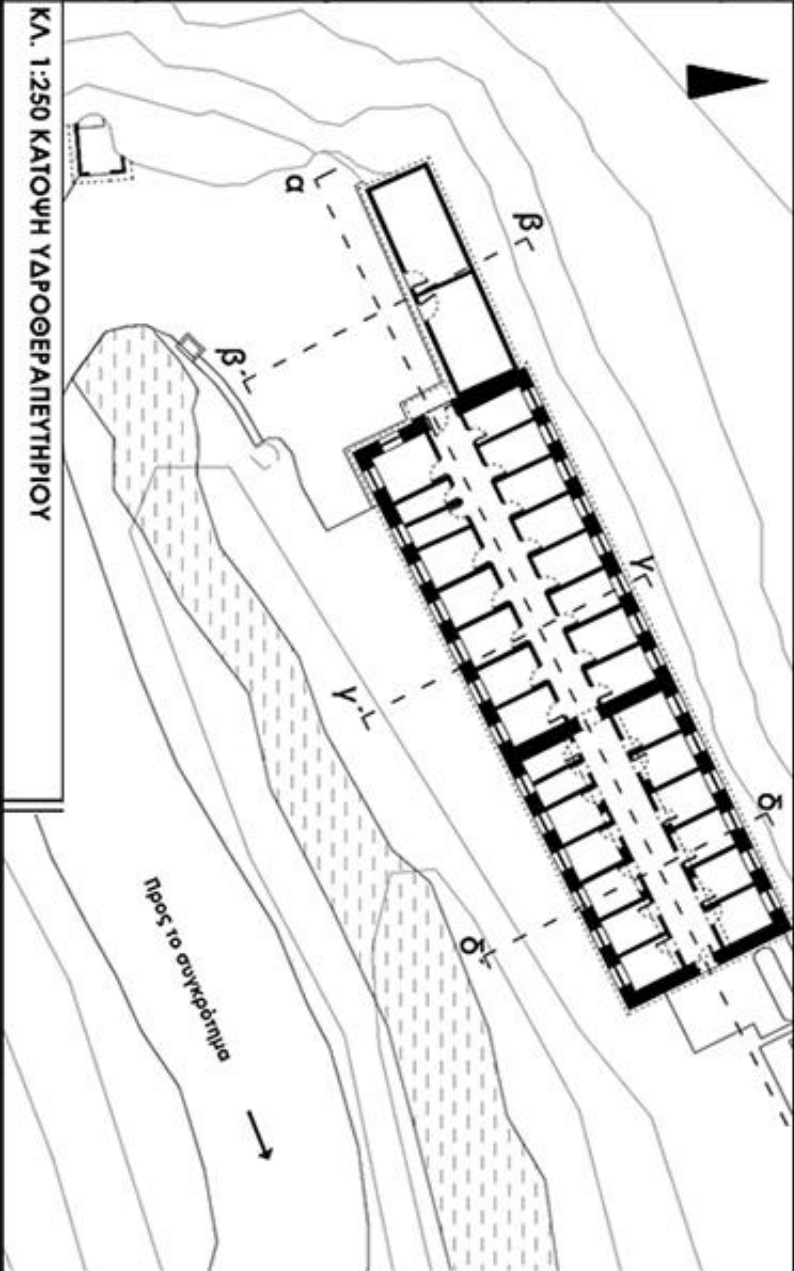
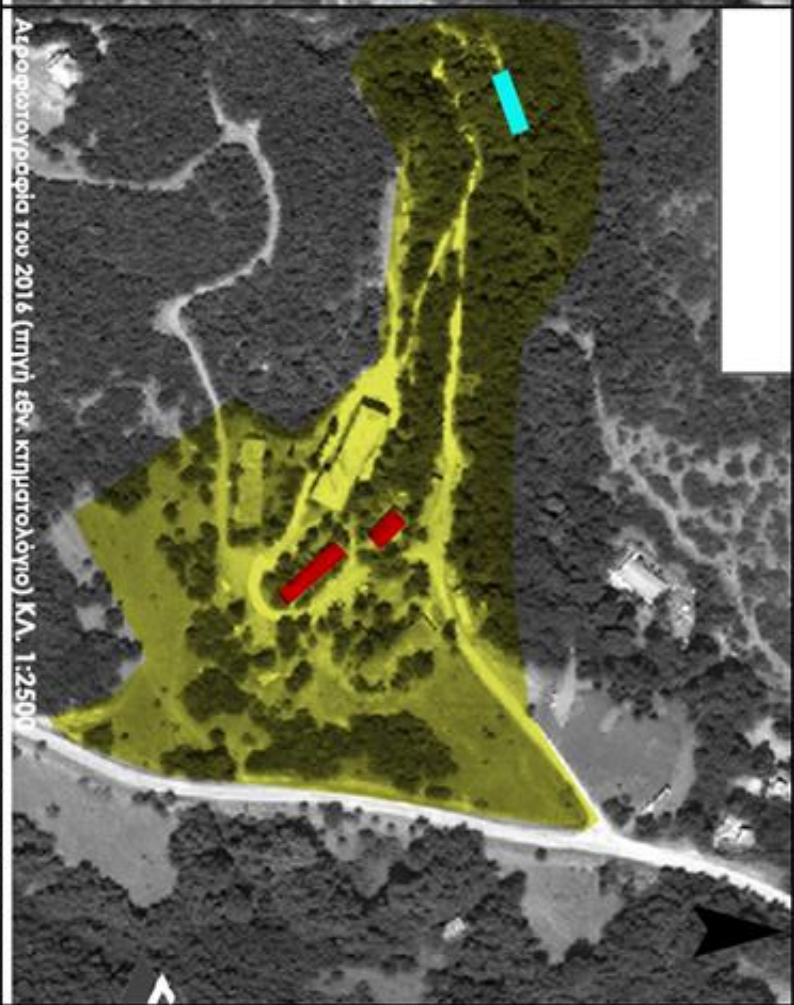
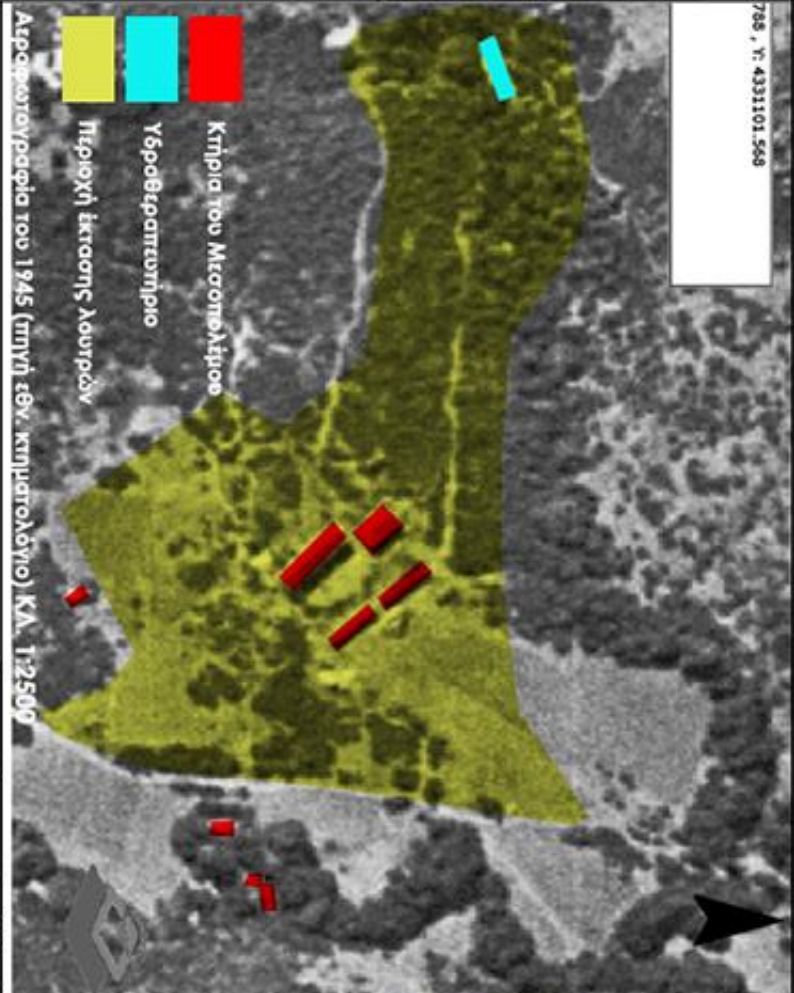
4.1.8.4. Τα Λουτρά Καϊτσας – Δρανίστας σήμερα.

Από τα μέσα την δεκαετίας του 2000, οι εγκαταστάσεις αδυνατούν να συντηρηθούν με αποτέλεσμα να επέρχεται συνεχώς η παρακμή. Τα ξενοδοχεία Πολυθεά και Θεσσαλία είναι εκτός λειτουργίας. Παρόλες τις προσπάθειες των τοπικών αρχών να συντηρήσουν τα ξενοδοχεία Δράνος και Λεμονιά και το υδροθεραπευτήριο, οι εγκαταστάσεις αδυνατούν να ανταπεξέλθουν στις σύγχρονες ανάγκες και απαιτήσεις του τουρισμού, πόσο μάλλον αυτού του είδους, των ειδικών μορφών τουρισμού - ιαματικού θερμαλισμού.

πληθυσμός: 0 κάτοικοι
(απ. 2011)

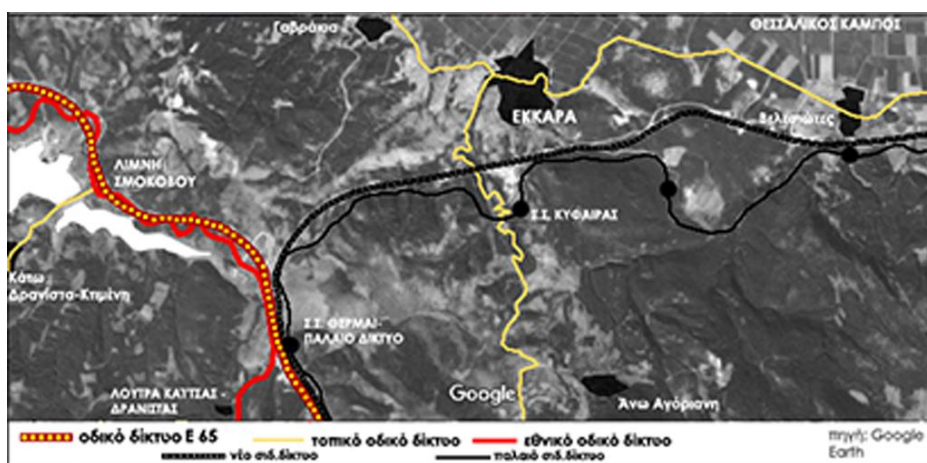

4.1.9. Πηγές Εκκάρας

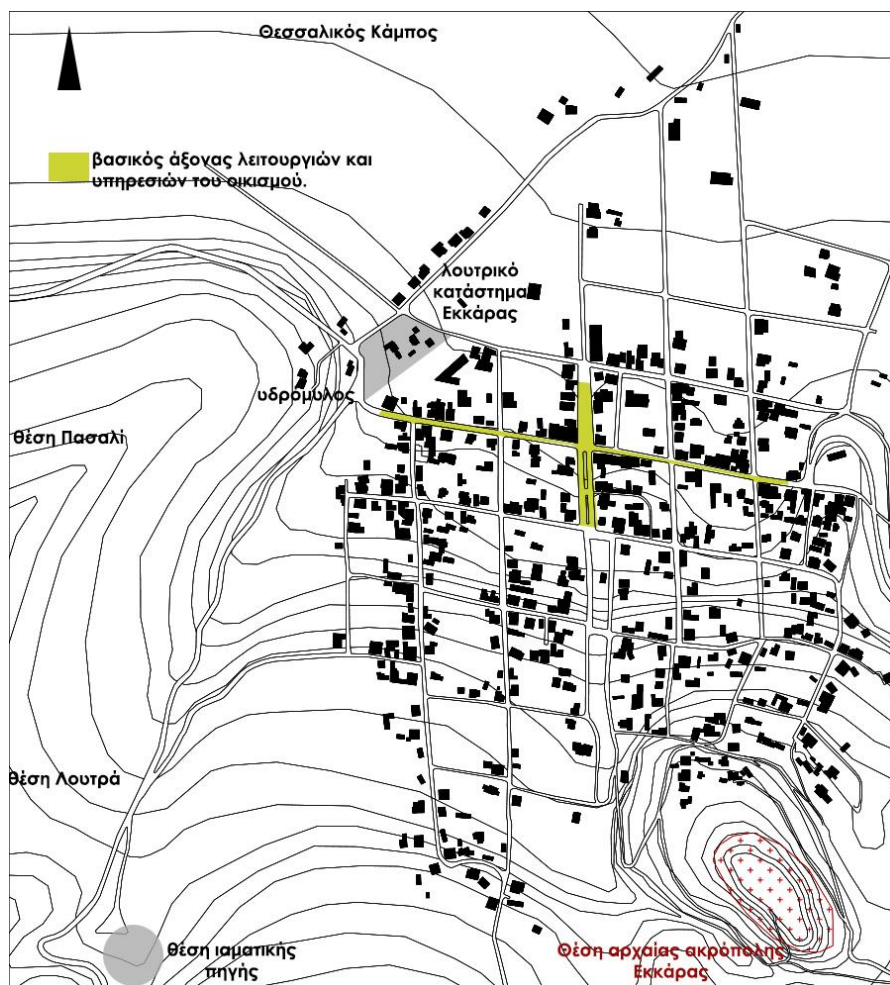
Εικόνα 160 Αεροφωτογραφία της Εκκάρας.

Οι Πηγές Εκκάρας βρίσκονται, νοτιοδυτικά του οικισμού Εκκάρας (ή Αγόριανης η παλιά ονομασία). Απέχουν από τα Λουτρά Καϊτσαί – Δρανίστας 8,4 χιλιόμετρα, 39 χιλιόμετρα από την Καρδίτσα και 14,7 χιλιόμετρα από τον Δομοκό. Η Εκκάρα βρίσκεται σε υψόμετρο 170μ. Διοικητικά ανήκει στον δήμο Δομοκού και την περιφερειακή ενότητα Φθιώτιδας, παρόλο που βρίσκεται στον Θεσσαλικό Κάμπο και πολύ κοντά στην Καρδίτσα. Ο πληθυσμός της Εκκάρας ανέρχεται στους 576 κατοίκους (απ.2011).

Εικόνα 161 Η Εκκάρα σε σχέση με τους γειτονίζοντες οικισμούς, το εθνικό οδικό δίκτυο και τον σιδηρόδρομο.

4.1.9.1. Η ανάπτυξη του οικισμού της Εκκάρας διαχρονικά.

Εικόνα 162 Τοπογραφικό με την θέση των ιαματικών πηγών, το λουτρικό κατάστημα και την επιφάνεια δόμησης του οικισμού της Εκκάρας.

Η Εκκάρα, είναι κτισμένη στην θέση αρχαίου οικισμού. Η δραστηριότητα σημαντικού οικισμού υπήρχε από την αρχαϊκή εποχή, καθώς έχουν ανακαλυφθεί τμήματα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής και διάφορα ευρήματα στο νότιο τμήμα του οικισμού και την ευρύτερη περιοχή. Στο νότιο τμήμα ο λόφος υπήρξε η ακρόπολη της αρχαίας πόλης Εκκάρας. Άλλη μία θέση με οχύρωση απαντάται ανατολικά του οικισμού στην θέση – λόφος Γυναικόκαστρο.

Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, υπήρχε έντονη δραστηριότητα στην περιοχή. Στην θέση

που βρίσκονται οι ιαματικές πηγές, δηλαδή στο νοτιοδυτικό τμήμα υπήρχε τουρκική συνοικία με την ονομασία Πασαλί. Μέχρι το 1930, ο οικισμός ονομαζόταν Κάτω Αγόριανη και μετονομάστηκε σε Εκκάρα, από την ομώνυμη αρχαία πόλη. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι κάτοικοι την περίοδο που ο Κάμπος και η Θεσσαλία ήταν υπό καθεστώς μεγάλων γαιοκτημόνων –τσιφλικιάδων, συσπειρώθηκαν για να αγοράσουν την γη τους γύρω από τον οικισμό και τμήμα του τουρκικού οικισμού Πασαλί, το 1879 λίγο πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλίας από ένα έλληνα τσιφλικά από τον Βόλο.⁹⁸

Ο οικισμός είναι κτισμένος σε ένα πλέγμα κανάβου στην απόληξη λόφου. Ο προσανατολισμός είναι βόρειος και στο μέσον του οικισμού ένας βασικός άξονας που τον διατρέχει έχει τις λειτουργικές δραστηριότητες του οικισμού. Από την απελευθέρωση και έπειτα παρουσιάστηκε ανάπτυξη του οικισμού, όπως οποιοδήποτε άλλου αγροτικού επαρχιακού συνόλου του κάμπου.(εικ.162).

⁹⁸ www.ekkara.gr

4.1.9.2. Οι Πηγές της Εκκάρας & το λουτρικό κατάστημα.

Οι ιαματικές πηγές της Εκκάρας είναι γνωστές πολλά χρόνια στην περιοχή και χρονολογικά επιβεβαιώνεται στην μελέτη του Ν.Λέκκα⁹⁹ και του Περμέση¹⁰⁰ για την δυναμική τους και τις ιδιότητές τους¹⁰¹.

Από τις πληροφορίες του Λέκκα, για την πηγή, προκύπτει ότι υπήρχε μία λίθινη κατασκευή λουτήρα από την οθωμανική περίοδο, χωρίς να γνωρίζουμε ωστόσο την κλίμακα μεγέθους ή πόσο μάλλον τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά του. Ίσως να ήταν ένα μικρό κτήριο, αλλά ίσως και μία στέρνα που συγκέντρωνε το νερό και εκεί σε κάποιο παράπηγμα ο κόσμος λούζονταν. Το μόνο γνωστό είναι η θέση, όπου ήταν δίπλα στην πηγή.

Οι πηγές Εκκάρας, αναγνωρίστηκαν σχετικά πρόσφατα για τις ιδιότητες τους και μέχρι πρότινος εκκρεμούσαν αρκετά θέματα γραφειοκρατικής διαδικασίας. Οι κάτοικοι της Εκκάρας και των γύρω οικισμών Γαβρακίων, Λεονταρίου, Αχλαδέας και Ανάβρας και όχι μόνο επισκέπτονται τις πηγές για «μπάνια» με μόνη υποδομή κάποιες ντουζιέρες(εικ.163). Έρχονται να προστεθούν και επισκέπτες που είναι λάτρεις των πηγών από άλλα μέρη.

Εικόνα 163 Οι ντουζιέρες στις δίπλα πηγές των ιαματικών πηγών, λήψη φωτογραφίας τον Ιούλιο του 2021.

Σε μερικούς μήνες, μετά από σχεδόν 4 χρόνια, θα περατωθεί το λουτρικό κατάστημα Εκκάρας (εικ.165), δημοτικής εκμετάλλευσης, στο βορειοδυτικό τμήμα του οικισμού επί της επαρχιακής οδού Κέδρου – Θαυμακού, απέναντι από τον αποκαταστημένο υδρόμυλο (εικ.164) που σχετιζόταν με την εκμετάλλευση του ποταμιού των πηγών.

⁹⁹ (Ν.Λέκκας, 1938)

¹⁰⁰ (Μ., 1937)

¹⁰¹ Ιαματική πηγή Αγόριανης ή Ψωρονέρια. Ιαματική θειούχος πηγή εν τη επαρχία Δομοκού, ανεκμετάλλευτος, πλην εν μεγίστη υπό των περίοικων χρήσει προς λουτροθεραπείαν υπάρχει κτιστός λουτήρ της τουρκικής εποχής εν τω οποίω λούονται δωρεάν.

Εικόνα 164 Το λουτρικό κατάστημα Εκκάρας, υπό κατασκευή. Λήψη φωτογραφίας τον Ιούλιο του 2021.

Εικόνα 165 Ο αποκατεστημένος υδρόμυλος, απέναντι από το λουτρικό κατάστημα.

4.1.9.3. Η αρχιτεκτονική του οικισμού της Εκκάρας.

Το κτηριακό απόθεμα του οικισμού της Εκκάρας, παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον, κυρίως λόγω της παρουσίας διαφοροποιημένων κατασκευαστικά κτηρίων.

Κτήρια που εντάσσονται στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική και κυρίως οικοδομική, βρίσκονται διάσπαρτα στο οικισμό. Οι τυπολογίες ποικίλουν, όπως πλατυμέτωπα κτήρια ισόγεια (εικ.166) ή διώροφα (εικ.167), πάντοτε με στέγη. Απαντάται η τυπολογία διπλών ισόγειων κτηρίων με δύο τετράριχτες στέγες(εικ.168) ή η τυπολογία επιμήκους κτηρίου με δίριχτη στέγη(εικ.169). Ως προς την κατασκευή τους, εδώ απαντάται κατασκευή όχι μόνο από φέρουσα τοιχοποιία με λιθοδομή αλλά και φέρουσα τοιχοποιία από πλίνθους «ψημένους» στον ήλιο με την τεχνική της ξυλοδεσιάς(εικ.170).

Εικόνα 167 Πλατυμέτωπος διωροφη κατοικία από λιθοδομή.

Εικόνα 166 Πλατυμέτωπος ισόγειος κατοικία από λιθοδομή και προσθήκες.

Εικόνα 169 Επιμήκης ισόγεια κατασκευή, από ωμούς πλίνθους, με δίρριγτη στέγη.

Εικόνα 168 Ισόγεια διπλοκατοικία με δύο τετράριχτες στέγες.

Εικόνα 170 Η κατασκευή από πλίνθους είναι συνηθισμένη στον θεσσαλικό χώρο, καθώς η ευκολία παραγωγής και το χαμηλό κόστος του άφθονου υλικού, έδωσαν λύση διαχρονικά στο ζήτημα της κατοικίας.

Οι πιο σύγχρονες κατασκευές στην Εκκάρα, έχουν χαρακτηριστικά της σύγχρονης κατασκευής από οπλισμένο σκυρόδεμα που αναπτύχθηκε μαζικά σε όλη την χώρα από το 60' έως και το 90'.(εικ.171). Οι πιο πρόσφατες κατασκευές είναι λιγότερες και με μία προσέγγιση αρκετά πιο «μεταμοντέρνα».

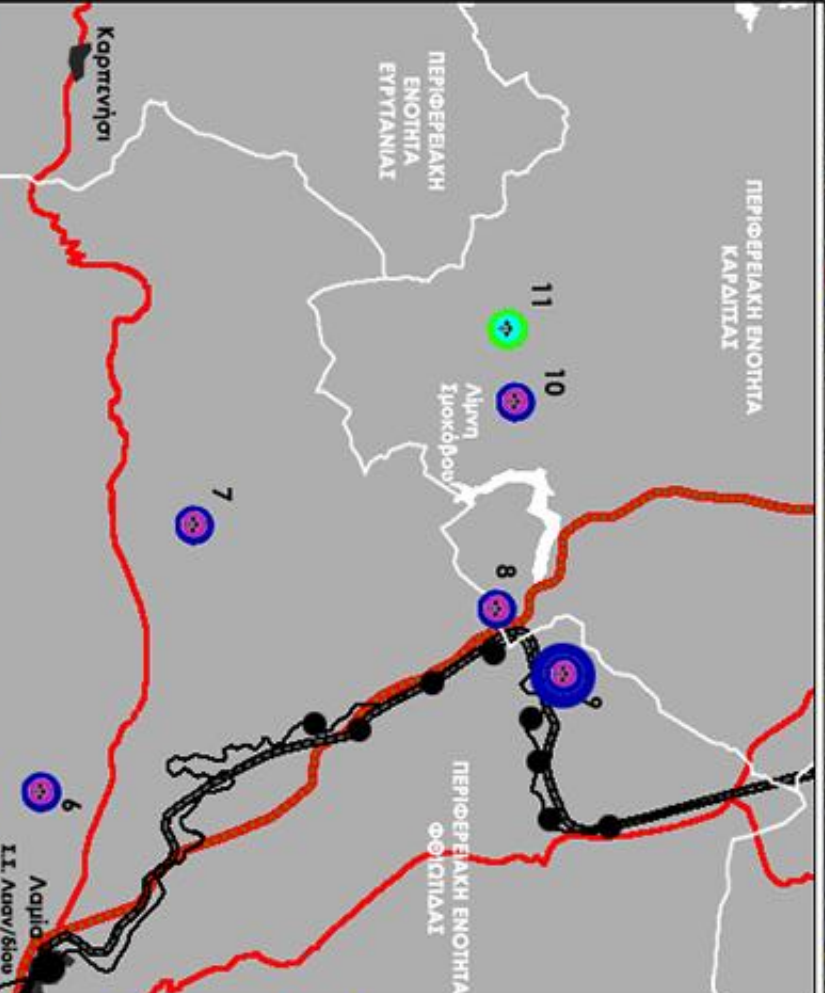
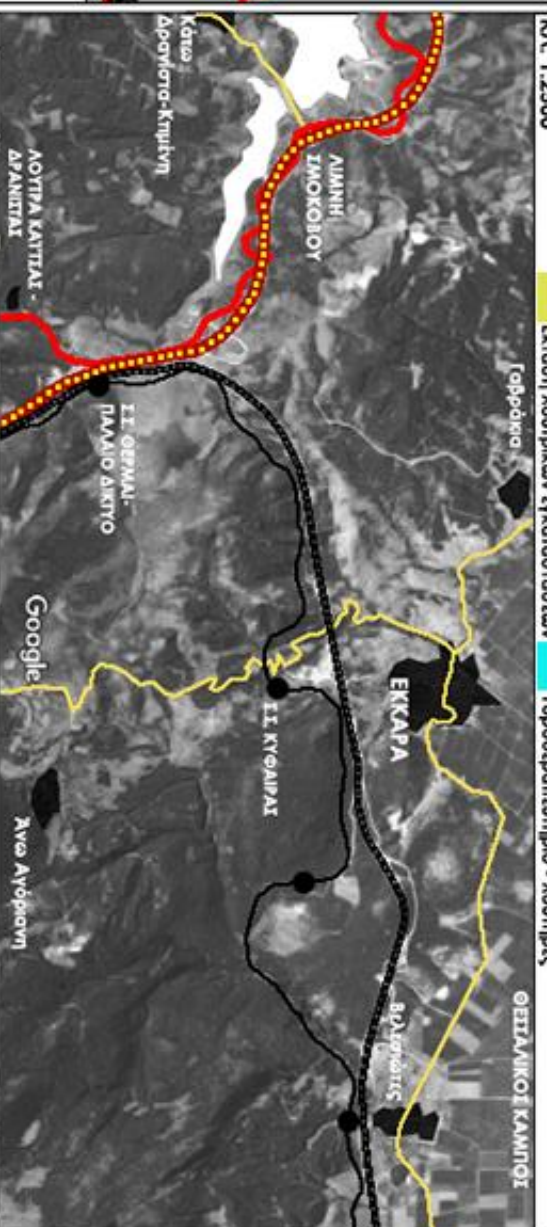
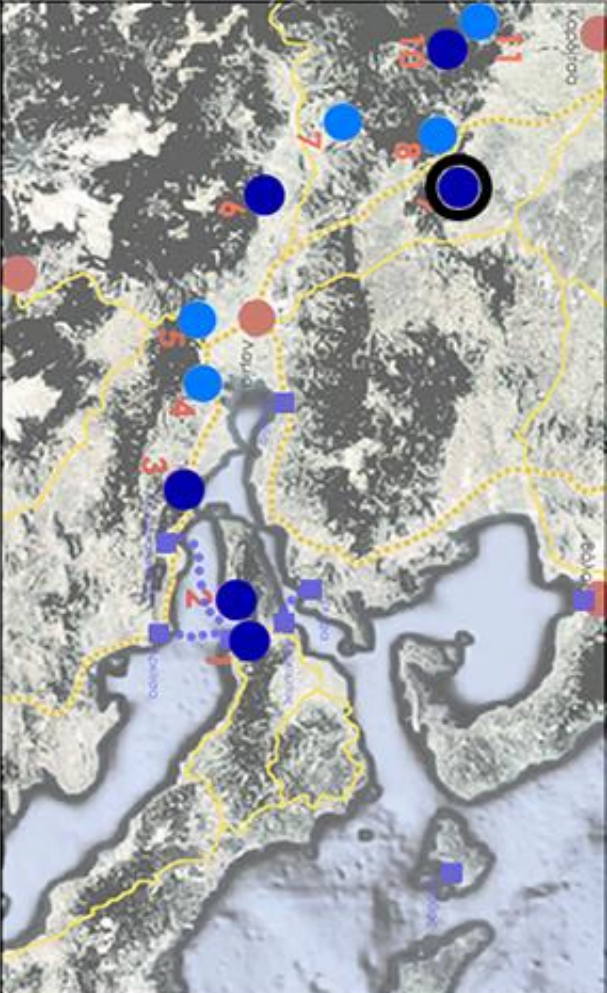

Εικόνα 171 Νεότερες κατασκευές στην Εκκάρα.

4.1.9.4. Η Εκκάρα σήμερα.

Η Εκκάρα σήμερα, είναι ένας τυπικός επαρχιακός οικισμός αγροτικού χαρακτήρα, όπως άλλωστε ήταν σε όλη την ύστερη ιστορία του. Το γεγονός ότι περιβάλλεται από αξιόλογα ευρήματα αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και ότι είναι σε μία θέση που είναι αρκετά κοντά στο εθνικό οδικό δίκτυο και τον σιδηρόδρομο, δημιουργεί προοπτικές. Επιπρόσθετα είναι αρκετά κοντά με άλλες περιοχές με ιαματικά νερά, όπως τα Λουτρά Καϊτσας και τα Λουτρά Σμοκόβου. Η ύπαρξη λουτρικού καταστήματος είναι αρκετά σημαντική.

ίδρυση: -
 πληθυσμός: 576 κάτοικοι
 (απ. 2011)

7. Αουρά Παυστοπούλου
8. Αουρά Καίρας-Αρναίτας
9. Πηνίς Εκκόρας
10. Αουρά Σηκόβου
11. Πηνίς Ιουλιανή

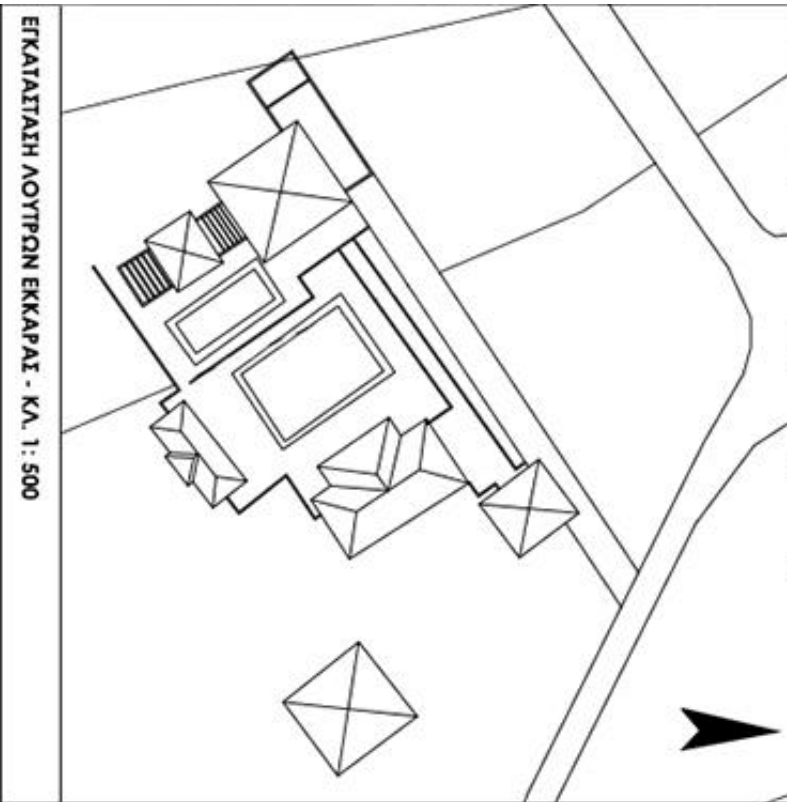
- Λουτροπηγές εντός οικισμών.**

- **Στ. Σταθμός** ■ **Αυγίτες**
■ **via** ■ **via εθνική**
■ **σ16, γραμμή** ■ **0605 179-185**
■ **παλαιά** ■ **εθνικό οδικό**
■ **σ16, γραμμή** ■ **έκπνο.**

Αεροφωτογραφία του 1945 (πηγή εθν. κτηματολόγιο) ΚΑ. 1:10000

Αεροφωτογραφία του 2016 (πηγή εθν. κτηματολόγιο) ΚΑ. 1:10000

4.1.10. Λουτρά Σμοκόβου

Εικόνα 172 Η κεντρική πλατεία των Λουτρών Σμοκόβου πηγή: tripadvisor.

Τα Λουτρά Σμοκόβου βρίσκονται σε υψόμετρο 450μ. και υπάγονται διοικητικά στον δήμο Σοφάδων της περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας. Απέχουν από τα Λουτρά Καΐτσας 25 χιλιόμετρα, από τις πηγές Σουλαντά 7 χιλιόμετρα, από τον οικισμό Λουτροπηγή (Σμόκοβο) 7,6 χιλιόμετρα, από τον οικισμό Κέδρο 12,6 χιλιόμετρα και από την πόλη της Καρδίτσας 37 χιλιόμετρα.(εικ.173).

Εικόνα 173 Τα Λουτρά Σμοκόβου σε σχέση με το εθνικό δίκτυο και τους γειτονιάζοντες οικισμούς.

4.1.10.1. Η οικιστική εξέλιξη των Λουτρών Σμοκόβου.

Τα Λουτρά Σμοκόβου πάνε αρκετά πίσω στον χρόνο ως προς την δραστηριότητα του θερμαλισμού. Ως πρώτοι κτήτορες των Λουτρών αναφέρονται οι Φράγκος και Μόσχος, εύποροι Σμοκοβίτες έμποροι από την Αυστρία, που επιστρέφουν στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, με έντονο έργο ευεργετημάτων. Έκτισαν τις πρώτες εγκαταστάσεις το 1662.¹⁰² Οι εν λόγω έμποροι υπήρξαν και κτήτορες της Μονής Ρεντίνας το 1640.¹⁰³

Η περιοχή περιήλθε στην εποπτεία (ιδιοκτησία;) του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, καθώς επισκεπτόταν την περιοχή για θεραπεία από τους ρευματισμούς του. Οικοδόμησε χαμάμ και επέκτεινε τις εγκαταστάσεις δημιουργώντας έτσι ένα αξιόλογο συγκρότημα¹⁰⁴¹⁰⁵ Μετά τον θάνατο του Αλή Πασά, η κυριαρχία της περιοχής μεταφέρεται στον ναχιγιέ της Ρεντίνας, που εκμεταλλεύτηκε τις εγκαταστάσεις. Υπήρχε για κάθε λουόμενο κάποιο αντίτιμο εισιτηρίου.

Το 1882, τα Λουτρά πέρασαν στην κυριαρχία του Δημοσίου, δια της λόγης στρατιωτών¹⁰⁶, διότι δεν είχε πουληθεί σε κάποιον έλληνα τσιφλικά από τον ναχιγιέ και δεν τον προστάτευε πλέον ο οθωμανικός νόμος. Το Δημόσιο, χωρίς προηγούμενη κοινοποίηση στον Δήμο Μενελαΐδος, εκμισθώνει για λογαριασμό του τα Λουτρά με δημόσιο πλειστηριασμό. Ο Δήμος ζητάει το 1888 από το δικαστήριο να τον αποκαταστήσει ως κάτοχο και να του εγκρίνει αποζημίωση 15.000δρχ. Η απόφαση τον δικαιώνει.

Τα λουτρά περιγράφονται μέχρι τότε ως ύδατα. Υπήρχαν πολλές θερμές και υπόθερμες λίμνες υπαίθριες. Δύο θερμές πηγές – λίμνες, ήταν εντός λίθινων θολοσκεπάστων κατασκευών, με παρακείμενα κτήρια βοηθητικού χαρακτήρα.

Την εικόνα του συγκροτήματος περιγράφει ο περιηγητής Φίλιπσον που το επισκέπτεται το 1893. Αναφέρει ότι υπήρχαν κάποιες υποτυπώδεις εγκαταστάσεις, απλές τετράγωνες λιθοκτιστες στέρνες και κάποια ξύλινα παραπήγματα με χρήση εστίασης και εμπορίου. Οι λουόμενοι γενικά κατασκήνωναν στην ύπαιθρο.¹⁰⁷

Το 1903, τα Λουτρά περιέρχονται για 10ετή εκμετάλλευση στους Κ.Τερτίπη (βουλευτής Καρδίτσας) και Χρ. Τσαγανόπουλο (ιδιοκτήτης τράπεζας). Με την βοήθεια του μηχανικού Μιχ. Περαντζάκη, πραγματοποιείται σε σύντομο χρονικό διάστημα ένα μεγάλο οικοδομικό πρόγραμμα που περιλάμβανε νέους λουτήρες, ξενοδοχεία υψηλών παροχών, χώρους διαμονής και την διάνοιξη αμαξωτού δρόμου. Οι επεμβάσεις αυτές αύξησαν την δημοτικότητα και επισκεψιμότητα στην περιοχή.

Μετά τον θάνατο του Τερτίπη λίγα χρόνια μετά, το Ελληνικό Κράτος το 1934, εφαρμόζει πρόγραμμα αναβάθμισης των σημαντικότερων ιαματικών πηγών σε λουτρολογικά κέντρα και αναθέτει την εκμετάλλευση σε εταιρεία, η οποία δαπανά πάνω από 10 εκατ. δραχμές για την κατασκευή μεγάλου υδροθεραπευτηρίου, μαρμάρινων λουτήρων, υδραυλικού και ηλεκτρικού

¹⁰² (Καλοκαιρινός, 1926)

¹⁰³ Γ. Οικονόμου, Η Ρεντίνα των Αγράφων, Δήμος Ρεντίνας, χ.χ.,σελ. 32-33

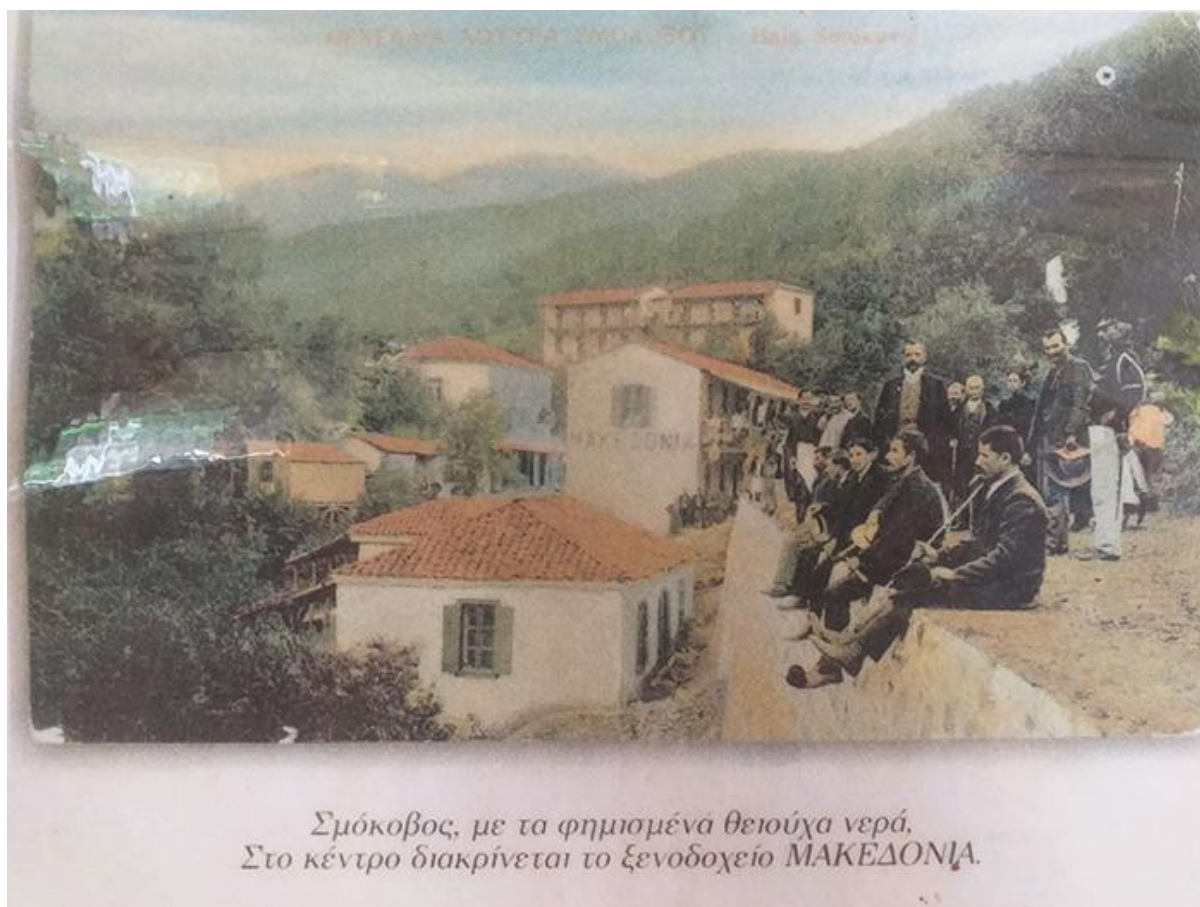
¹⁰⁴ (Καλοκαιρινός, 1926)

¹⁰⁵ (Λέκκα, 2003)

¹⁰⁶ (Λέκκα, 2003)

¹⁰⁷ (Κρητικός, 1938)

δικτύου, ξενοδοχείο πολυτελείας καθώς και τριών επιπλέον, για την εξυπηρέτηση των λαϊκών στρωμάτων.(εικ.174&175).

Σμόκοβος, με τα φημισμένα θειούχα νερά,
Στο κέντρο διακρίνεται το ξενοδοχείο ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.

Εικόνα 174 Τα Λουτρά Σμοκόβου την περίοδο του Μεσοπολέμου όπως ήταν πάνω από την θέση του διοικητηρίου πριν την καταστροφή από τους Γερμανούς. Στο βάθος το ξενοδοχείο Μετέωρα.

Εικόνα 175 Το υδροθεραπευτήριο και ξενοδοχείο Τέμπη, τον Μεσοπόλεμο.

Η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίστηκε ως ιστορικός σταθμός για την εξέλιξη των λουτρών Σμοκόβου σε μία από τις σημαντικότερες λουτροπόλεις.¹⁰⁸ Σύμφωνα με τον Δ.Κρητικό, η

¹⁰⁸ (Κρητικός, 1938)

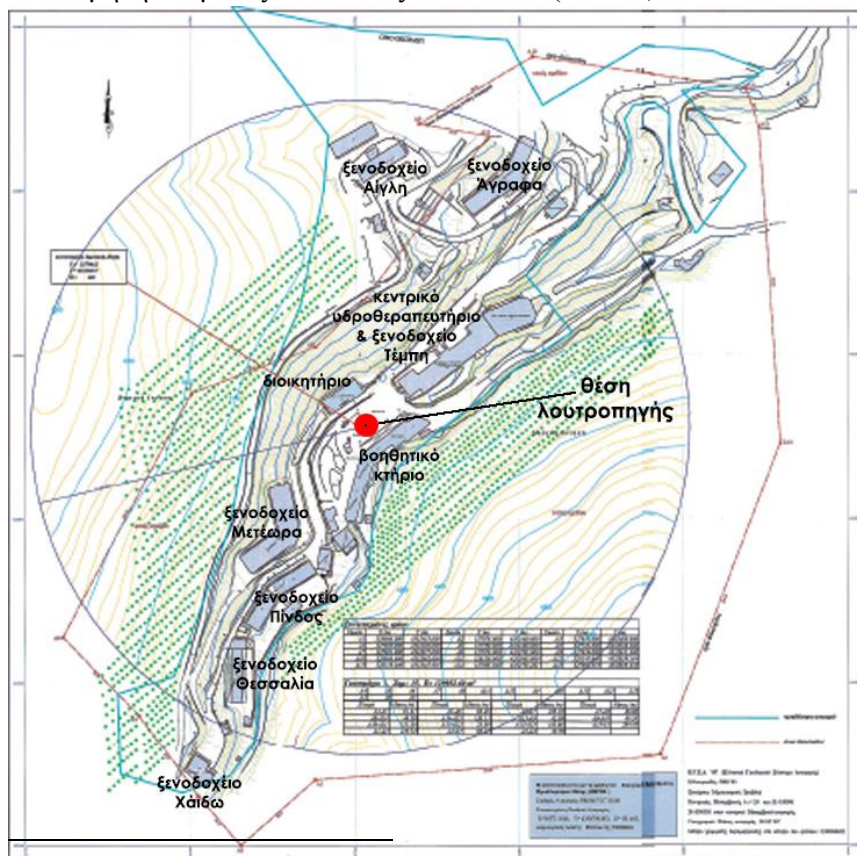
αύξηση της δημοτικότητας οφείλεται στην αναβάθμιση των εγκαταστάσεων και πρωτίστως στην αναβάθμιση του οδικού δικτύου.

Την περίοδο της γερμανικής κατοχής, ο Ε.Λ.Α.Σ. χρησιμοποιούσε τα Λουτρά Σμοκόβου για να εκπαιδεύσει τους ευέλπιδες του, όταν αυτό το αντιλήφθηκαν οι γερμανοί προέβησαν σε μεγάλες καταστροφές στην περιοχή ανατινάζοντας πολλά κτήρια της λουτρόπολης.

Εικόνα 176 Το ξενοδοχείο Αγραφα, κατά την μεταπολεμική περίοδο του 50'.

τουριστικούς οδηγούς και να προσελκύουν κόσμο. Στα Λουτρά Σμοκόβου υπάρχει και ένας σημαντικός αριθμός ιδιωτικών κτηρίων, είτε για κατοικίες, είτε για καταλύματα (εικ.176), τα οποία οικοδομήθηκαν μεταξύ δεκαετίας 60' και 70'.(εικ.177).

Εικόνα 177 Η λουτρόπολη των Λουτρών Σμοκόβου. Πηγή χάρτη: ΦΕΚ 31/12/18-6195.

¹⁰⁹ Σε σύνολο 64 ιαματικών πηγών, 10 είναι Α' ποιότητας και 4 Β'. Στις τελευταίες ανήκει και το Σμόκοβο (Ε.Ο.Τ έκθεση).

4.1.10.2. Το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Σμοκόβου.

Το λουτρικό κατάστημα των Λουτρών Σμοκόβου είναι ταυτόχρονα και ξενοδοχειακή εγκατάσταση, το ξενοδοχείο Τέμπη. Η ιδιαιτερότητα του είναι ότι η πηγή βρίσκεται εντός του κτηρίου και η βορειοανατολική πτέρυγα είναι προσαρμοσμένη για την εξυπηρέτηση της λουτροθεραπείας. Στην ίδια θέση πάντοτε βρισκόταν οι κατασκευές που εξυπηρετούσαν την λουτροθεραπεία, από την εποχή της τουρκοκρατίας, μέχρι την περίοδο της ανέγερσης του υδροθεραπευτηρίου.(εικ.178).

Εικόνα 178 Το κτήριο του υδροθεραπευτηρίου και ξενοδοχείου Τέμπη.

4.1.10.3. Η αρχιτεκτονική των Λουτρών Σμοκόβου

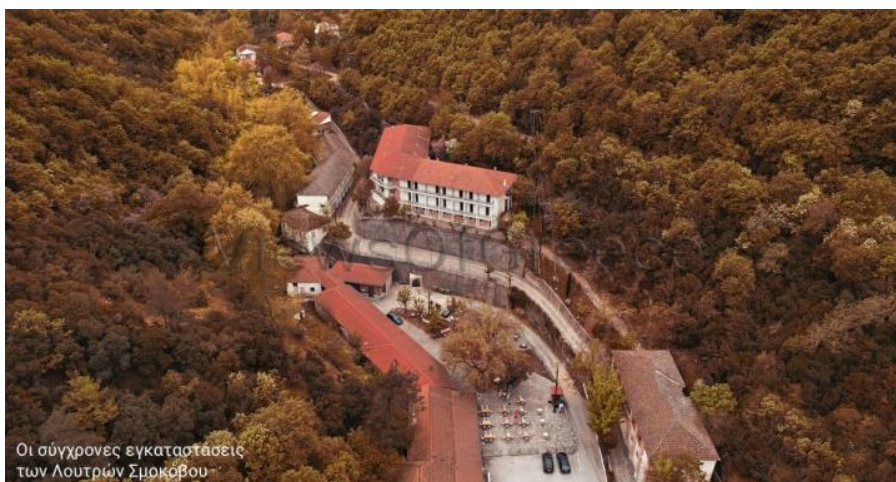

Εικόνα 179 Λιτές όψεις, που ενδεχομένως να παραπέμπουν στο μοντέρνο.

Η αρχιτεκτονική των κτηρίων των Λουτρών Σμοκόβου, περιλαμβάνει συλλογικής κατοίκησης. Η λογική είναι ότι τα κτήρια-καταλύματα, παρουσιάζουν μία παραλλαγή του γραμμικού σχήματος, καθώς είναι κατάλληλο για την αναπαραγωγή του ίδιου σχεδίου δωματίου, στην σειρά. Δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα ως προς τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, με κάποια ανοίγματα ή διάκοσμο.(εικ.179). Τα κτήρια όλα

χαρακτηρίζονται από μία λιτή σχεδιαστική προσέγγιση στις όψεις, κάτι που ενδεχομένως

παραπέμπει στο μοντέρνο κίνημα.

Εικόνα 180 Η θέση των κτηρίων του συγκροτήματος ακολουθεί την κλίση του εδάφους και η μορφολογία τους εξαρτάται από τον προσανατολισμό. Πηγή: views of Greece.

Ωστόσο η τοποθέτηση των κτηρίων λαμβάνει υπόψη την κλίση, τον προσανατολισμό και την θέση στο ανάγλυφο της λουτρόπολης.(εικ.180). Πέραν του ξενοδοχείου Τεμπη που ταυτόχρονα είναι και το υδροθεραπευτήριο, παρατηρούμε κάποια εκλεκτικιστικά στοιχεία στην μορφολογία, που παραπέμπουν σε κεντροευρωπαϊκές κατοικίες των αρχών του περασμένου αιώνα.

Τέλος όλες οι κατασκευές έχουν στέγη, εξαιτίας των έντονων καιρικών φαινομένων τον χειμώνα και η κατασκευαστική δομή τους, είναι σύμμικτες κατασκευές από φέρουσα τοιχοποιία και οπλισμένο σκυρόδεμα, καθώς κάποιες κατασκευάστηκαν κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου και οι υπόλοιπες ανεγέρθηκαν μεταπολεμικά.(εικ.181)(εικ.182).

Εικόνα 181 Νεότερες μεταπολεμικές κατασκευές.

Εικόνα 182 Οι στέγες των κτηρίων σε αντίθεση με το δάσος.

Οι κατασκευές που προϋπήρχαν της γερμανικής καταστροφής, ενδεχομένως να είχαν αρκετά στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, κάτι που συμπεράνουμε από φωτογραφίες παλιότερες της κατοχής και κάποια εναπομείναντα κτήρια λαϊκών στρωμάτων, που διακρίνονται παραδοσιακά στοιχεία στην όψη, όπως τα γείσα και οι κορνίζες του σοβά στα ανοίγματα(εικ.183). Άλλα κτήρια ενδεχομένως της περιόδου του μεσοπολέμου, μεγαλύτερου μεγέθους με φέρουσα τοιχοποιία από λιθοδομή, με αρκετά δωμάτια παρουσιάζουν χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε μία πιο κλασσική δομή, όπως η ρυθμική σχέση των ανοιγμάτων στην όψη, αλλά οι διαχρονικές επεμβάσεις έχουν αλλοιώσει τον χαρακτήρα τους.(εικ.184).

Εικόνα 183 Κατασκευή ενδεχομένως του μεσοπολέμου.

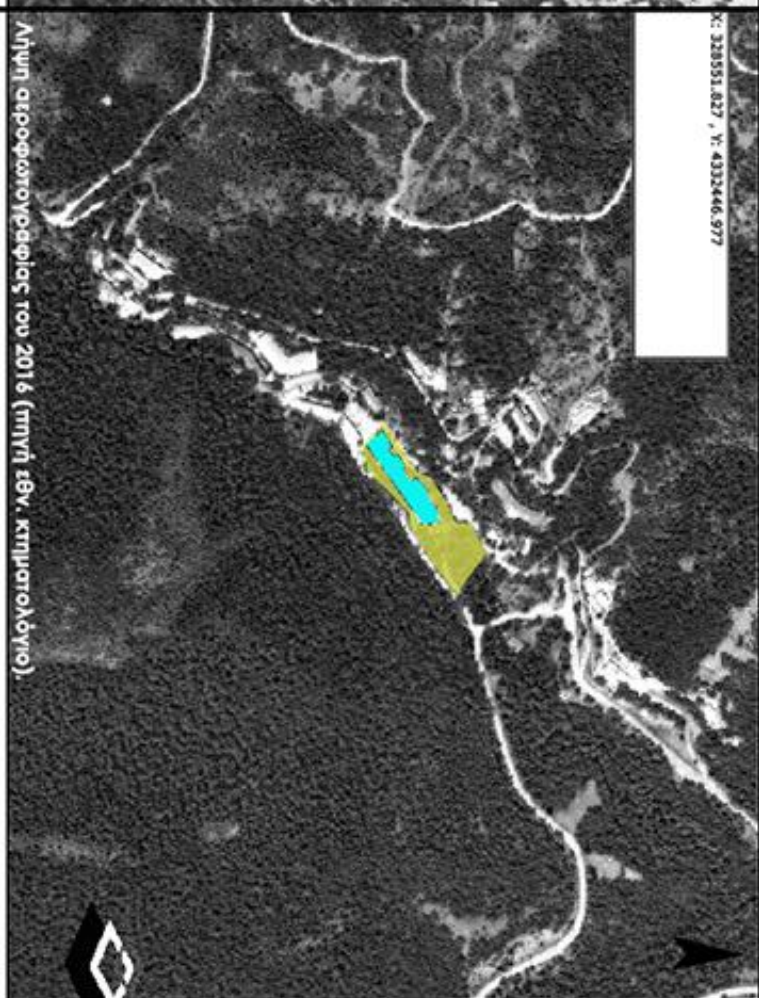
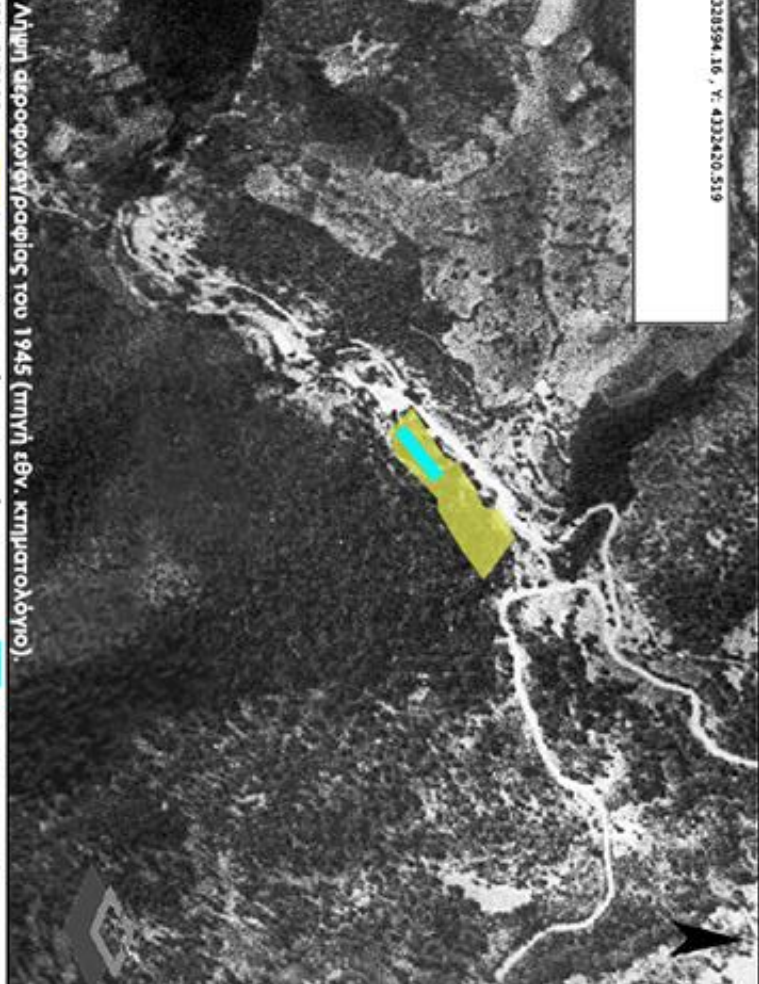

Εικόνα 184 Μεγαλύτερη κατασκευή καταλυμάτων.

4.1.10.4. Τα Λουτρά Σμοκόβου σήμερα.

Τα Λουτρά Σμοκόβου σήμερα, είναι μία λουτρόπολη που ανήκει στην δημοτική επιχείρηση της περιοχής και από την δεκαετία του 80', λειτουργούν με επιτυχία παρά τον ανταγωνισμό. Παρά σήμερα τα προβλήματα στην λειτουργία των λουτρών και του συγκροτήματος της λουτρόπολης, είναι σημαντικές οι προοπτικές ανάπτυξης, στα πλαίσια ενός σχεδίου για τον ιαματικό τουρισμό.

3203594.16 , Y: 4322420.519

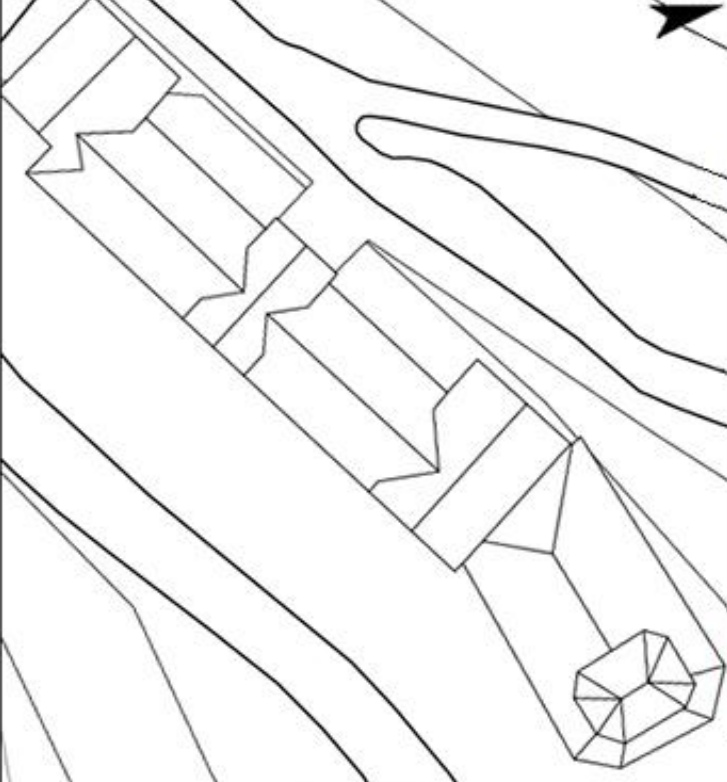
Αήληη αεροφωτογρσφίης του 2016 (μηνή εθν. κτηματολόγιο).

Αήληη αεροφωτογρσφίης του 1945 (μηνή εθν. κτηματολόγιο).

Κλ. 1:5000

Εκτάση λουτρικών εγκαταστάσεων.

Υδροθέρπαιτηριο

Φωτ. νοηοδυνική Αήληη του υδροθέρπαιτηριου - ξενοδοχείου "ΤΕΜΗΗ" σήμειο.

Καηι ηιοαηιό (ηόνα) ηιόβον ηης δεκαηιόε του 50' (ellinikion.gr) με το ξενοδοχείο ΜΕΤΕΩΡΑ να διακρίνεται στο ηιόα ηιόε του ηόβου. Καηι κέηα αηιμαηωή Αήληη από ηαηόηια θιση με το ηιόο ξενοδοχείο στο ηιόα ηιόε.

4.1.11. Πηγές Σουλαντά.

Εικόνα 185 Οι Πηγές Σουλαντά.

4.1.11.1 Η ανάπτυξη των Πηγών Σουλαντά.

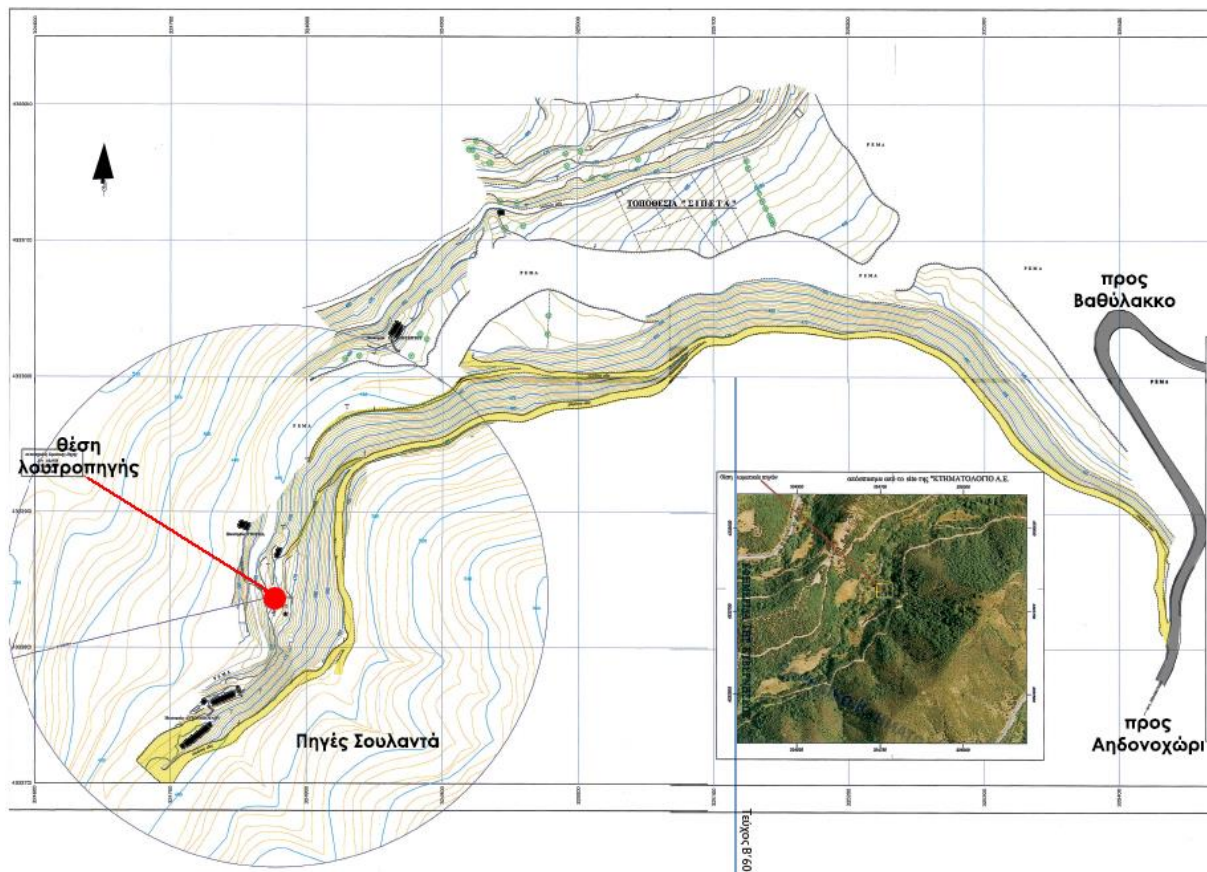
Οι Πηγές Σουλαντά, βρίσκονται στην περιοχή των Θεσσαλικών Αγράφων, εντός των ορίων της κοινότητας του Βαθύλακκου, του δήμου Σοφάδων. Σε υψόμετρο περίπου 500 μέτρων, σε ένα κατάφυτο περιβάλλον, βρίσκεται σε απόσταση 5 χιλιομέτρων από τον οικισμό Βαθύλακκο, 7 χιλιόμετρα από τα Λουτρά Σμοκόβου (ανατολικά) και το Αηδονοχώρι (νότια) και 38 χιλιόμετρα από την Καρδίτσα. Η πρόσβαση στις Πηγές Σουλαντά, γίνεται μέσω της επαρχιακής οδού Βαθυλλάκου -

Αηδονοχωρίου, ωστόσο σε ένα τμήμα εντός του δάσους, υπάρχει ακόμη χωματόδρομος που δεν είναι πάντα σε ιδανικές συνθήκες ειδικά κατά την χειμερινή περίοδο. (εικ.186).

Εικόνα 186 Οι Πηγές Σουλαντά, σε σχέση το τοπικό και εθνικό οδικό δίκτυο και τους γειτονιάζοντες οικισμούς.

Οι Πηγές είναι γνωστές από την περίοδο της τουρκοκρατίας. Ο Ν. Λέκκας, αναφέρει τις πηγές ως «εξάρτημα» των λουτρών Σμοκόβου, ότι δηλαδή συνδέονται υπογείως.¹¹⁰ Ωστόσο οι Πηγές παρότι είναι αναγνωρισμένες επισήμως για τις ιδιότητές τους¹¹¹, δεν έχουν μεγάλη παροχή ιαματικού νερού. Μόλις 8 κυβικά μέτρα ανά ώρα, την στιγμή που οι γειτονικές των Λουτρών Σμοκόβου έχουν παροχή 22 κυβικά μέτρα ανά ώρα. Κατ' επέκταση αυτό τις περιόρισε ως προς την δυναμική κάποιας εγκατάστασης πιο ουσιαστικής την παλιότερη εποχή.(εικ.187).

Εικόνα 187 Τοπογραφικό της περιοχής των Πηγών Σουλαντά.

Ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς, αυτό που είναι γνωστό είναι ότι μέχρι και το 1938, που εκδόθηκε το σύγγραμμα του Ν.Λέκκα, αι 750 ιαματικά πηγαί της Ελλάδος, οι Πηγές αναφέρονται ως δημόσιες. Μέχρι και τότε δεν είναι επιβεβαιωμένο αν υπήρχαν κάποιες υποδομές, όπως ξύλινα παραπήγματα. Κάποιοι κάτοικοι του χωριού λένε ότι από πάντα υπήρχαν κάποιες κατασκευές για να λούονται οι επισκέπτες.

¹¹⁰ (Ν.Λέκκας, 1938)

¹¹¹ 31/12/18 – αρ. φύλλου, 6059, απόφαση υπ' αριθμόν 22427.

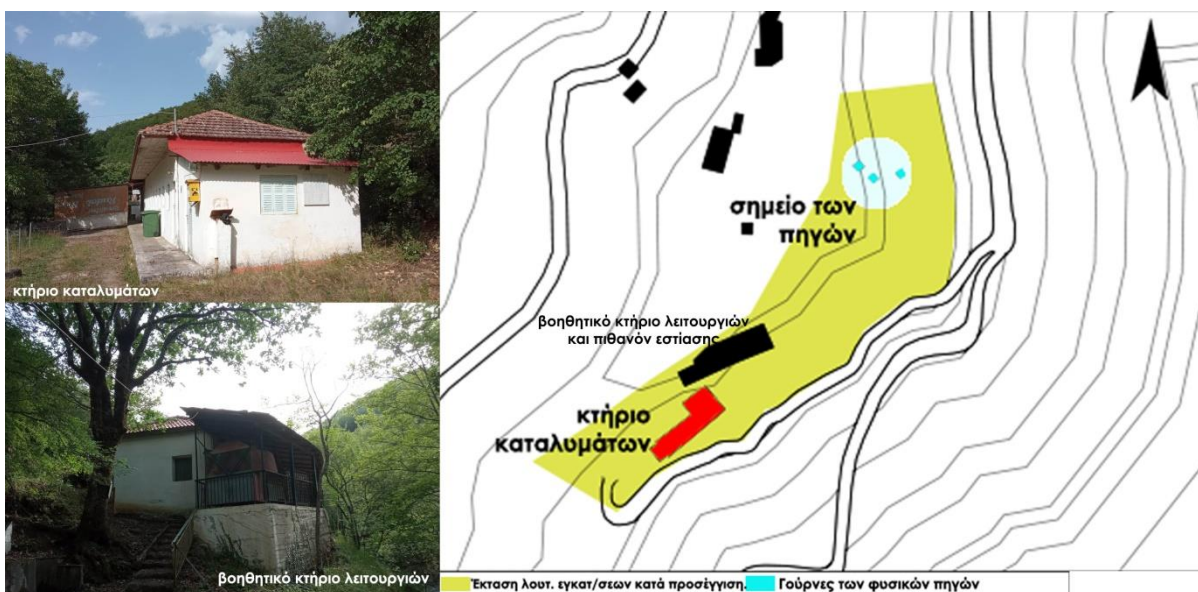

Μεταπολεμικά το 1971, γύρω από τις πηγές αναπτύχθηκε μία δραστηριότητα καταλυμάτων από την οικογένεια Αντωνόπουλου (ενδεχομένως από το χωριό Βαθύλακκος), και χτίστηκαν καταλύματα διαμονής και εστίασης.(εικ.190). Στο σημείο που αναβλύζουν οι πηγές, κατασκευάστηκαν κάποιες καμπίνες από τσιμεντόλιθους, για να προσφέρουν ιδιωτικότητα στους χρήστες.(εικ.189). Μέχρι πρόσφατα οι εγκαταστάσεις αυτές ήταν σε χρήση και υπήρχε δραστηριότητα. Εικάζεται ότι την μεταπολεμική περίοδο οι πηγές περιήλθαν στην κυριότητα ιδιώτη (όπως στην περίπτωση των Λουτρών Γιάλτρας).

Εικόνα 188 Μαρμάρινη πλάκα με την ίδρυση των λουτρών, το 1971, στο κτήριο καταλυμάτων.

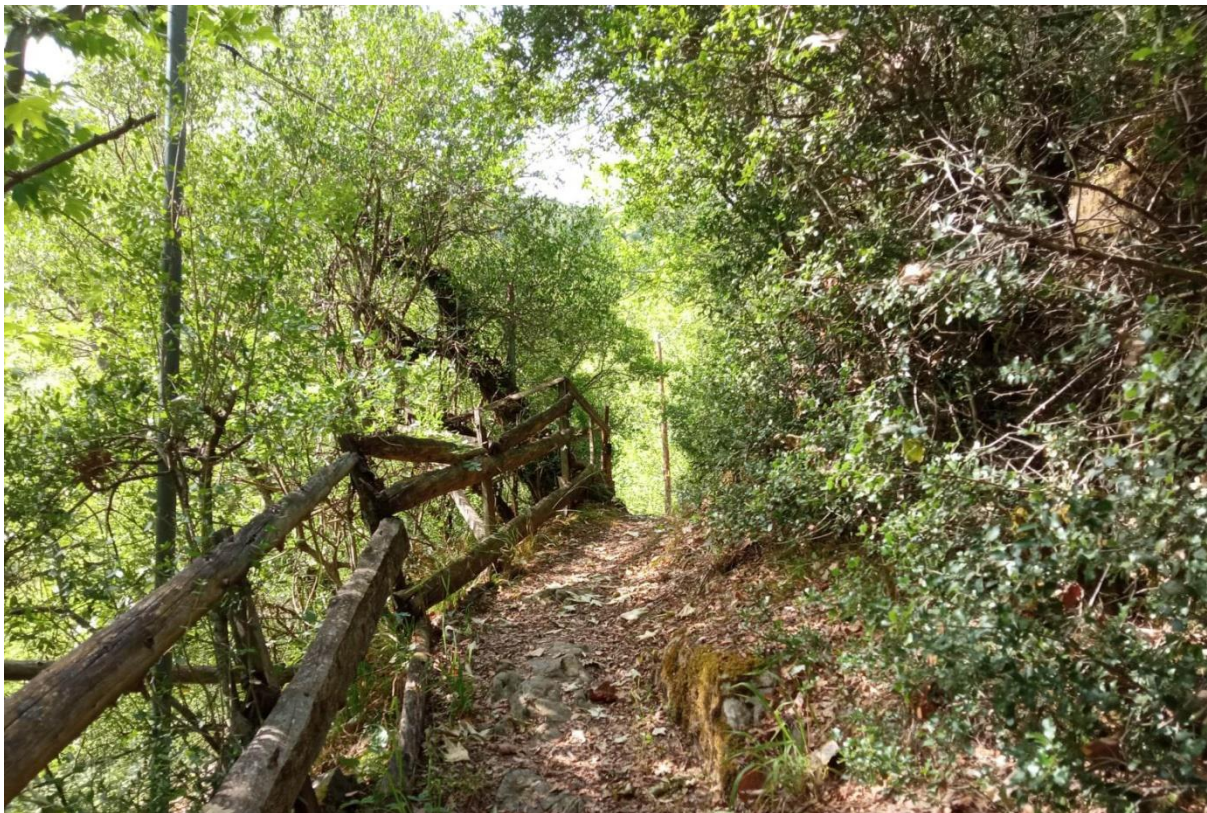
Εικόνα 189 Οι «γούρνες». Τα παραπήγματα που στήθηκαν στα σημεία που αναβλύζουν οι πηγές.

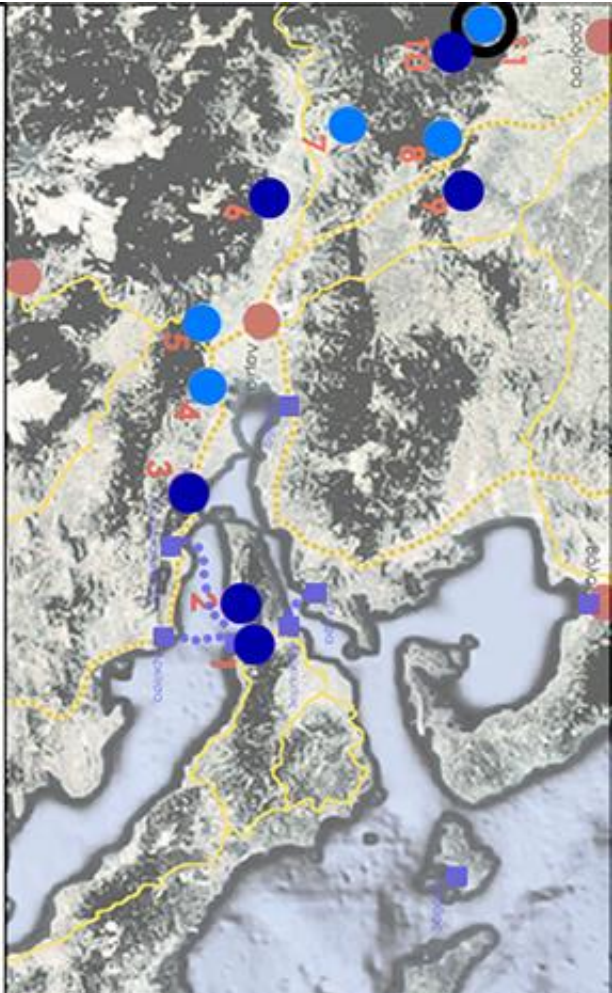
Εικόνα 190 Το κτηριακό σύνολο των Πηγών Σουλαντά.

Σήμερα τα κτήρια δεν λειτουργούν. Ωστόσο οι επισκέπτες στις Πηγές είναι πάρα πολλοί και κάνουν χρήση των ιαματικών λουτρών ακόμη και σε αυτά τα παραπήγματα. Διαχρονικά οι Πηγές Σουλαντά είχαν έντονη δημοτικότητα στα χωριά των νοτίων Αγράφων και ακόμη και σήμερα κατά τους θερινούς μήνες προσελκύει κόσμο στην τοποθεσία που θέλουν να απολαύσουν το φυσικό περιβάλλον του δάσους και τα λουτρά, είτε κατασκηνώνοντας είτε στα πλαίσια μονοήμερης εκδρομής.

Οι προθέσεις κάποιων κατοίκων του Βαθύλακκου, είναι η αξιοποίηση των Πηγών Σουλαντά και η αναβάθμιση του οδικού δικτύου εκεί (είναι χωματόδρομος), καθώς η αφορμή για επίσκεψη στο σημείο αυτό, αναβαθμίζει και την ευρύτερη περιοχή του Βαθύλακκου και του Αηδονοχωρίου.

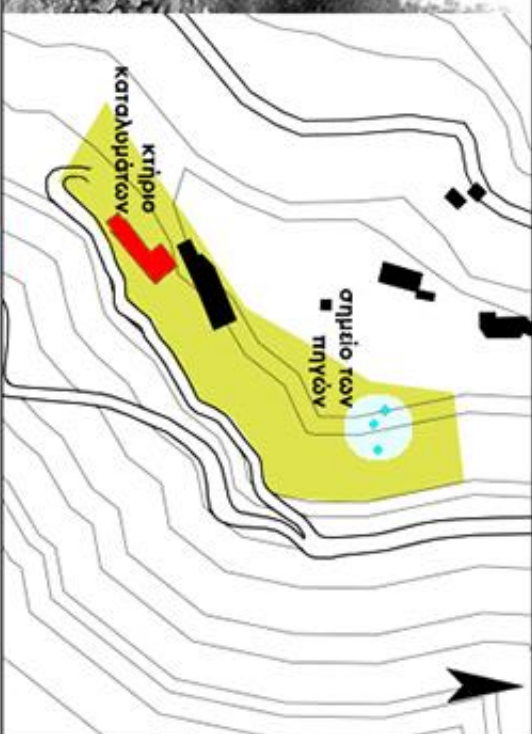

Εικόνα 191 Πηγές Σουλαντά, κατηφορίζοντας προς τις «γούρνες».

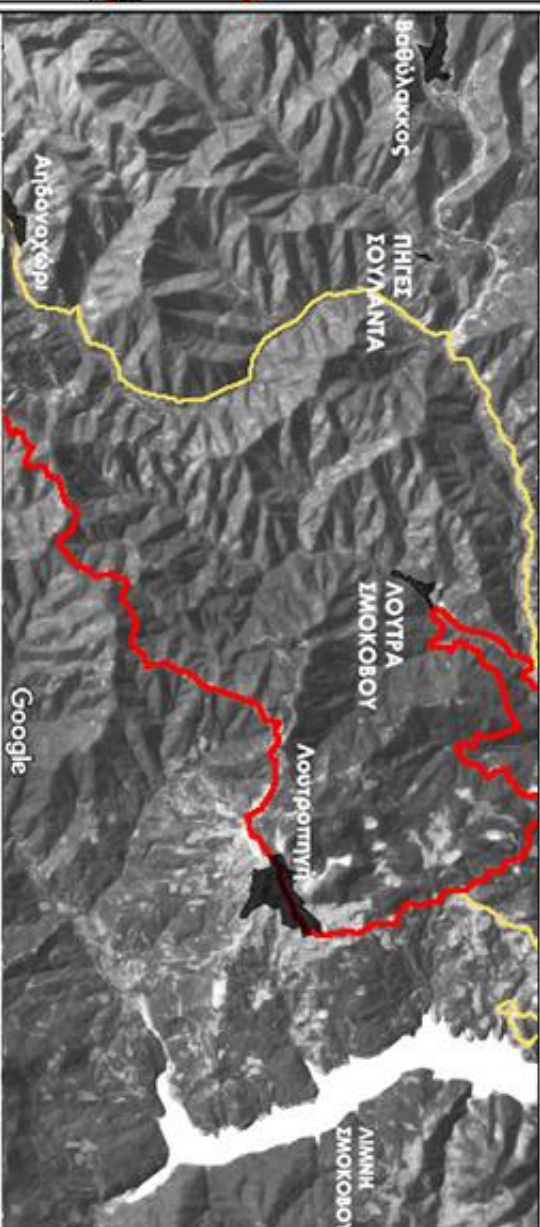
11 - Πηγές Σουλαντά

ίδρυση: -
πληθυσμός: 0 κάτοικοι
(απ. 2011)

ΚΑ. 1:2000

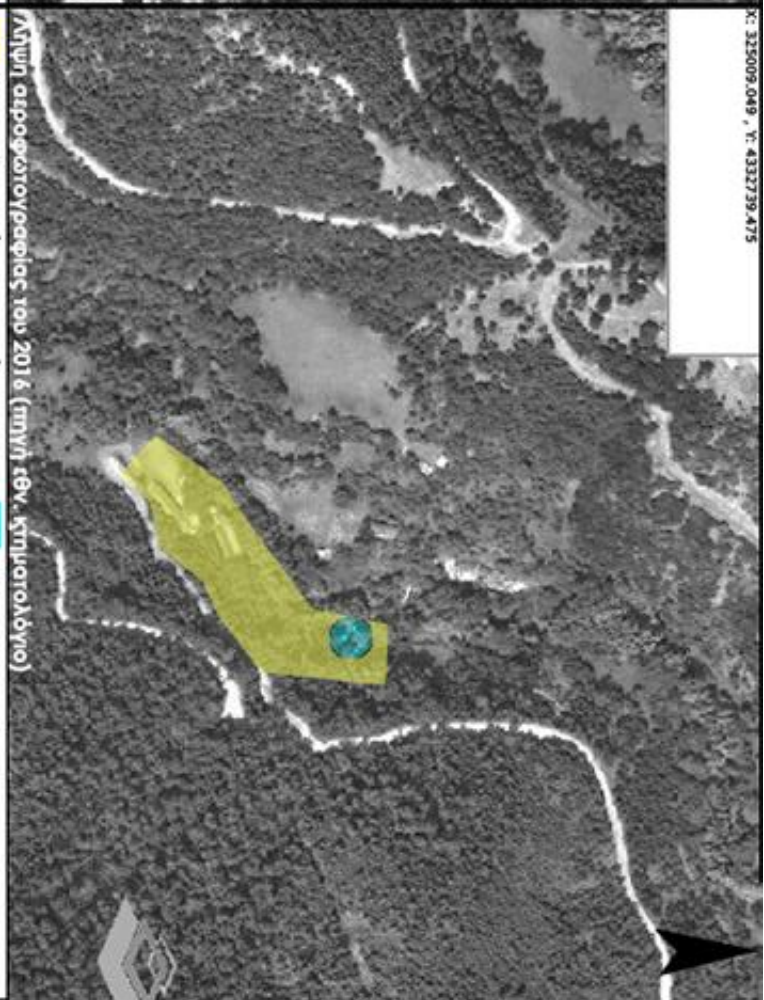
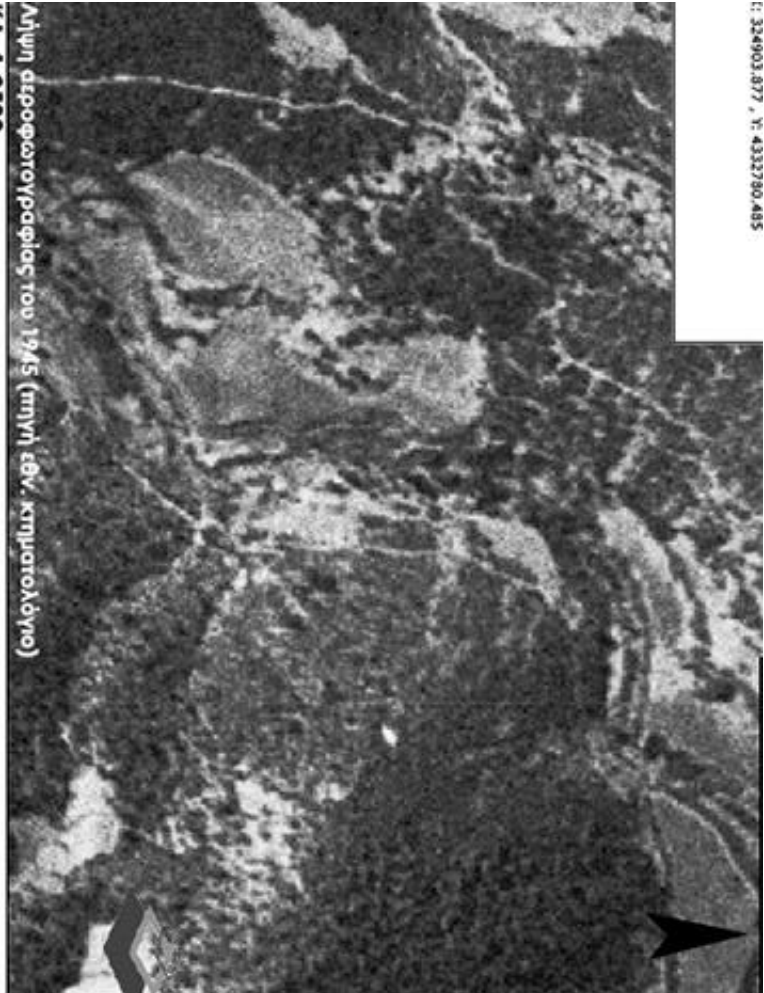
Εκταση λουρ. εγκατ/σεων κατά προσέγγιση, Γούρνες των φυσικών πηγών

7. Λουτρό Πλατυστόμου
8. Λουτρό Καίρας-Αρσινόας
9. Πηγές Εκκάρως
10. Λουτρό Σμοκόβου
11. Πηγές Σουλαντά

7. Λουτροπηγές εντός οικισμών.
8. Λουτροπηγές εκτός οικισμών.
9. Λουτροπηγές εντός οικισμών.
10. Λουτροπηγές εκτός οικισμών.
11. Πηγές Σουλαντά

πηγή: Google Earth

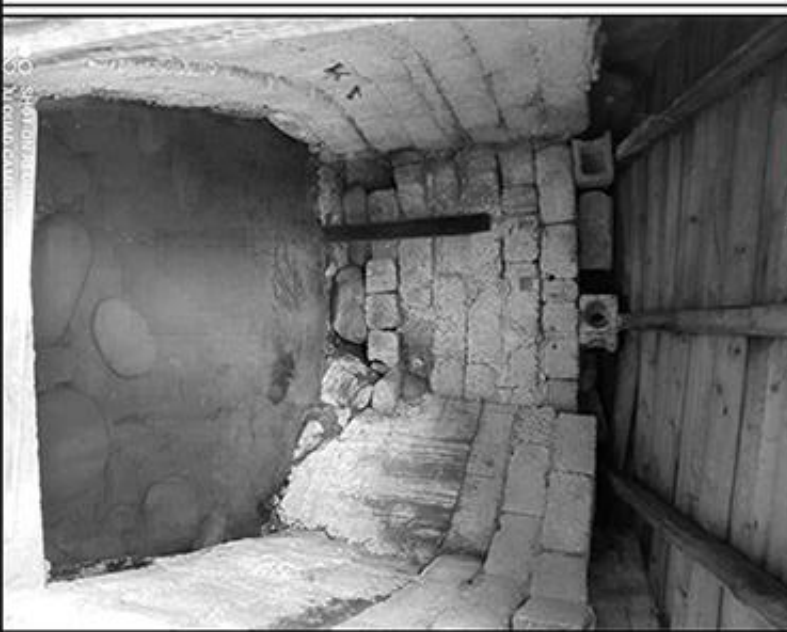
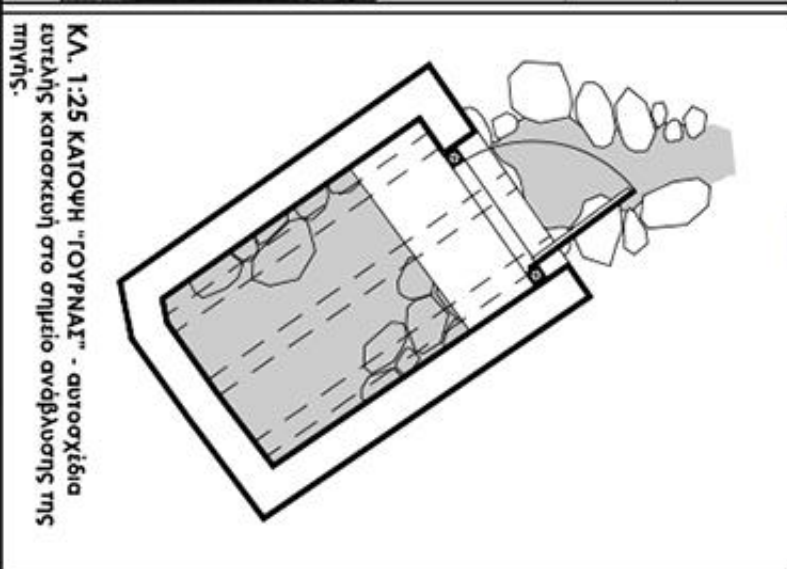
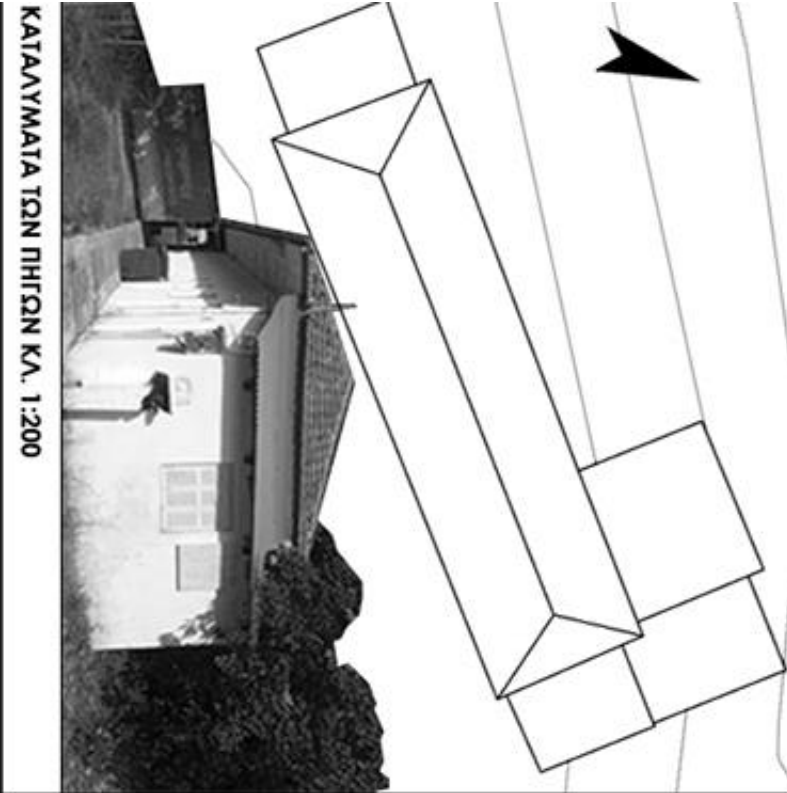
Αήληφ αεροφωτογραφίας του 1945 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

Αήληφ αεροφωτογραφίας του 2016 (πηγή εθν. κτηματολόγιο)

ΚΑ. 1:2500

Έκταση λουτρικών εγκαταστάσεων.

Υδροβιβατήριο

4.2 Οι παρακείμενες λουτροπηγές με λιγότερο κεντρικό χαρακτήρα επιρροής στην περιοχή.

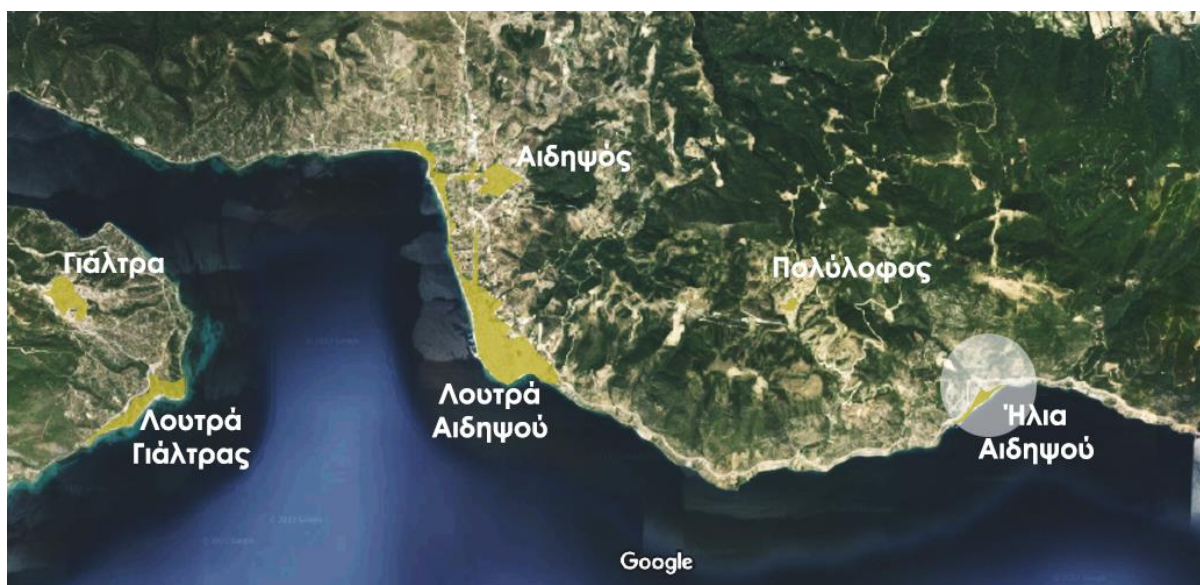
4.2.1. Ήλια Αιδηψού

Εικόνα 192 Ήλια Αιδηψού. Πηγή φωτογραφίας: www.voriaevia.net

Η πηγή των Ηλίων Αιδηψού, αναβλύζει στην ακτή του μικρού παραθεριστικού οικισμού των Ηλίων, μόλις 8 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά των Λουτρών Αιδηψού. Έχει άμεση σχέση με το γεωλογικό φαινόμενο των Λουτρών Αιδηψού, καθώς έχουν τις ίδιες ιδιότητες¹¹² ωστόσο δεν απέκτησε κάποια «ιδιαιτερότητα», ώστε να ξεχωρίσει. Είναι πρακτικά μία «επέκταση» της δυναμικής των Λουτρών Αιδηψού.(εικ.193).

¹¹² (Μ., 1937)

Εικόνα 193 Η σχέση του οικισμού Ήλια Αιδηψού, με τα Λουτρά Αιδηψού και τα Λουτρά Γιάλτρας.

Τα Ήλια σαν οικισμός, αναγνωρίζονται το 1920, αλλά δεν επιχειρήθηκε κάποια εγκατάσταση – λουτρικό κατάστημα για παράδειγμα. Η οικιστική τους εξέλιξη περιορίστηκε σε έναν χαρακτήρα «ψαροχωρίου». Μόλις την δεκαετία του 80', με την βελτίωση του οδικού δικτύου καθώς δεν υπήρχαν ούτε οι βασικές σύγχρονες υποδομές μετακίνησης, άρχισε κάποια τουριστική δραστηριότητα στην περιοχή. Ουσιαστικά ήταν ένα μικρό οικιστικό σύνολο που δημιουργήθηκε από τους κατοίκους του οικισμού Πολύλοφος (Γουργουβίτσα). Σήμερα έχει μία μικρή τουριστική ανάπτυξη με νοικιαζόμενα δωμάτια και εστίαση όπως όλη την ακτογραμμή της Β.Ευβοίας.(εικ.194).

Εικόνα 194 Ο οικισμός των Ηλίων Αιδηψού σε αεροφωτογραφία του 2021 & δεξιά οι εκβολές της λουτροπηγής.

Στο σύγγραμμα του Ν. Λέκκα αι 750 μεταλλικαί πηγαί της Ελλάδος – 1938, για την πηγή των Ηλίων, περιγράφει ότι οι χωρικοί έκαναν λαγκούβες στην άμμο και γέμιζαν με νερό και έμπαιναν μέσα.¹¹³ Ωστόσο η δυναμική της πηγής των Ηλίων, έχει αρκετές προοπτικές και εξίσου δυνατότητες με αυτές των Λουτρών Αιδηψού.

¹¹³ επί της άμμου της παραλίας του χωρίου Ήλια υπάρχει θερμή ιαματική πηγή. Σκάπτοντες οι χωρικοί την άμμο σχηματίζουν δεξαμενή και λούονται. Υπολείμματα σιδηρούχα.

4.2.2. Πηγή Παλαιοβράχας

Εικόνα 195 Η εγκατάσταση στην θέση της πηγής Παλαιοβράχας. Πηγή φωτ.: amplas_iama, mag24.

Η πηγή Παλαιοβράχας, βρίσκεται 3,8 χιλιόμετρα βόρεια του οικισμού Παλαιοβράχα της δυτικής Φθιώτιδας και 8 χιλιόμετρα δυτικά της Μακρακώμης.(εικ.196). Βρίσκεται αρκετά κοντά στον Σπερχειό ποταμό. Πηγάζει στην βάση ενός μικρού λοφίσκου. (εικ.197).

Δεν είχε ποτέ την δυναμική και την επιρροή, που είχαν οι πολύ κοντινές λουτροπόλεις των Πλατυστόμου και Υπάτης και ούτε υπήρξε η πρόθεση κάποιας «σύνδεσης» με αυτές. Στο παρελθόν, παρόλο που αναγνωρίστηκε σαν ιαματική πηγή, θεωρήθηκε δεύτερης κατηγορίας και δεν υπήρξε κάποια σημαντική υποδομή, παρά η κατασκευή κάποιων υπαίθριων δεξαμενών (ανοιχτές πισίνες) και τις επισκέπτονταν κατά βάση οι κάτοικοι του οικισμού Παλαιοβράχας.

Εικόνα 196 Η θέση της Πηγής Παλαιοβράχας, σε σχέση με τον οικισμό Παλαιοβράχα και τους γύρω οικισμούς.

Θέση πηγών Παλαιοβράχας

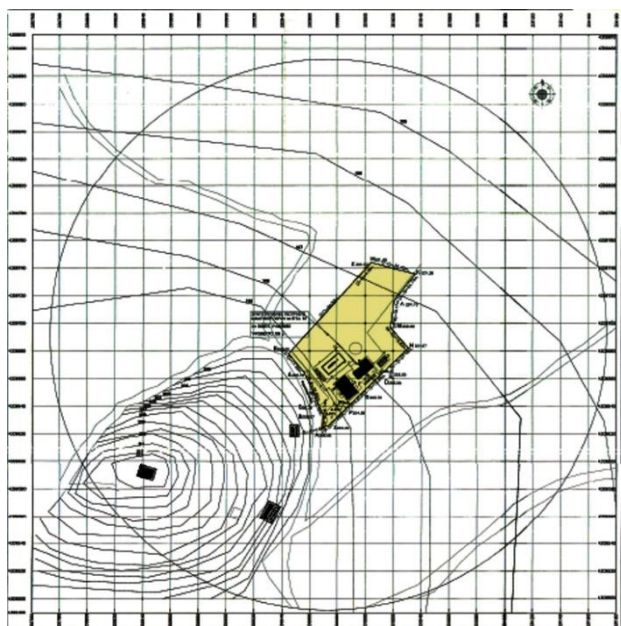
οικισμός Παλαιοβράχας

Εικόνα 197

Πριν κάποια χρόνια, η πηγή με το οικόπεδο, πέρασαν στην εκμετάλλευση ιδιώτη, που έκανε κάποιες εργασίες ανάπλασης του χώρου. Πιο πολύ ο ρόλος της πηγής σήμερα είναι να αποτελεί έναν ρόλο δροσιάς κατά τους θερινούς μήνες – που λειτουργεί σαν καφέ μπαρ.(εικ.195). Η θερμοκρασία του νερού είναι χαμηλή. Από την καταγραφή του Ν. Λέκκα το 1938, στο σύγγραμμα του¹¹⁴, υπήρχε κάθε χρόνο η διαδικασία του να αναλαμβάνει ένας κάτοικος του οικισμού τον καθαρισμό της δεξαμενής που υπήρχε. Ωστόσο η ιαματική πηγή είναι εντός φρεατίου (πηγαδιού), που αντλείται σήμερα με δυνατότητα παροχής 120κ.μ. την ώρα¹¹⁵

¹¹⁴ Ιαματική πηγή στην θέση Άμωλα, ημίσειαν ώραν απέχουσα του χωρίου Παλαιοβράχα. Ύδατα χλιαρά, υπάρχει δεξαμενή ένθα λούονται οι προς θεραπείαν προσερχόμενοι. Ο πρώτος εκ των κατοίκων Παλαιοβράχας όστις θα αναλάβη κατ' έτος να καθαρίση την δεξαμενήν, εισπράττει δραχμή μίαν δι' έκαστον λουτρόν ως αμοιβήν του. Η πηγή ανήκει εις τον Δημόσιον ανεξέταστος.

¹¹⁵ ΦΕΚ 10/11/2017 – 3956, υπ' αριθμόν 20151.

Η περιοχή της Παλαιοβράχας εντάσσεται στην ακτίνα «σχέσης» με τα Λουτρά Πλατυστόμου και τα Λουτρά Υπάτης. Βρίσκονται σε κοντινές αποστάσεις στην περιοχή του Σπερχειού ποταμού και θα μπορούσε να συμπεριληφθεί σε κάποιο σχέδιο για ιαματικό τουρισμό στην περιοχή.

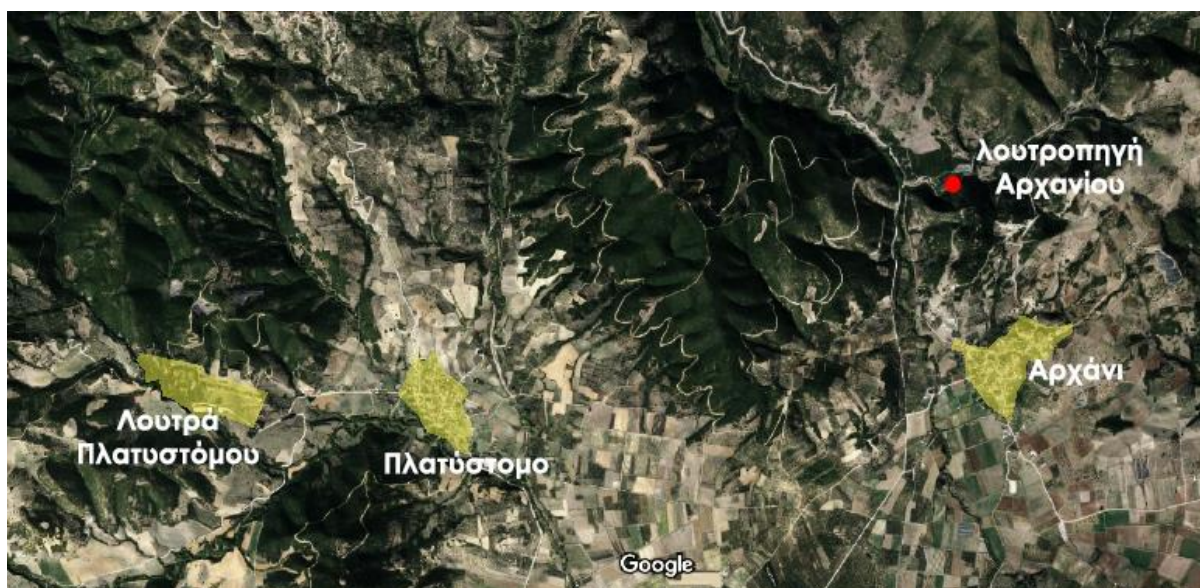
Εικόνα 198 Τοπογραφικό σχέδιο με το οικόπεδο που περιλαμβάνει την πηγή.

4.2.3. Λουτρά Αρχανίου

Εικόνα 199 Εγκατάσταση λουτήρων στα λουτρά Αρχανίου. Πηγή φωτ.:www.fotografos.net

Τα λουτρά Αρχανίου, βρίσκονται 8 χιλιόμετρα ανατολικά των Λουτρών Πλατυστόμου και 3 χιλιόμετρα βόρεια του οικισμού Αρχάνι. Η ευρύτερη περιοχή αποτελεί τμήμα του ορεινού όγκου του όρους Όθρυς. Η πηγή αναβλύζει σε υψόμετρο 220 μέτρων βόρεια του οικισμού σε ένα ρέμα που καταλήγει στην λεκάνη του Σπερχειού ποταμού.(εικ.200)

Εικόνα 200 Η θέση των λουτρών Αρχανίου, σε σχέση με τον οικισμό Αρχάνι, το Πλατύστομο και τα Λουτρά Πλατυστόμου.

Όπως στην περίπτωση της Παλαιοβράχας, οι πηγές αυτές δεν αξιοποιήθηκαν, όπως να μπορούσαν καθώς παρόλο που χαρακτηρίστηκαν ως υψίστης σημασίας, είχαν μικρή απόδοση και ούτε συνδέθηκαν με τα Λουτρά Πλατυστόμου ή τα Λουτρά Υπάτης.

Παρέμειναν αποκλειστικά σε επίπεδο εκμετάλλευσης από τον οικισμό Αρχάνι (εικ.201), ωστόσο όμως την δεκαετία του 40', έδειξε ενδιαφέρον ο ιατρός Κ. Παπαθανασίου και με αποκλειστικά δικές του ενέργειες ανεγέρθηκαν 3 ισόγεια δωμάτια με ενδοδαπέδιες κολυμβήθρες για την λούση των κατοίκων.¹¹⁶ Μία δεκαετία μετά έγινε μία προσθήκη με άλλα 3 δωμάτια. Δεν έγινε ποτέ καμία ενέργεια άλλης επέκτασης ή πιο οργανωμένης δομής από κανέναν φορέα. Ο Ν.Λέκκας στο σύγγραμμα του το 1938, αναφέρει ότι η πηγές είναι κατάλληλες για πολλές δερματικές παθήσεις, έχουν χαμηλή θερμοκρασία, ωστόσο όμως δεν έχουν άδεια.¹¹⁷ Και σήμερα ακόμη η αναγνώριση των ιδιοτήτων και η καταλληλότητα της εκκρεμεί.

Επιπρόσθετα αξίζει να σημειωθεί ότι μία ενδεχόμενη μελέτη σύνδεσης με τα Λουτρά Πλατυστόμου, σε ένα μάλλον φιλόδοξο σχέδιο, θα αναβάθμιζε αρκετά και την περιοχή και θα προσέδιδε έναν χαρακτήρα.

Εικόνα 201 Η σχέση του οικισμού Αρχάνι με την θέση των λουτρών.

¹¹⁶ (Ελένη Τσατσάνη, 2010-2011)

¹¹⁷ Εβρίσκοντο πηγαί δύο εν Αρχάνι. Πηγή α': θειούχος εν τη επαρχεία Φθιώτιδος περί τα 5/4 της ώρας μακράν του χωρίου Αρχάνι, θερμοκρασίας 28°C. Περιορισμένη χρήσις, άνευ άδειας, προς θεραπείαν δερματικών παθήσεων και ρευματισμών. Πηγή β': μικράς αποδόσεως, θερμοκρασίας 25°C, γεύσεως πικράς. Των υδάτων τούτων γίνεται χρήσις προς θεραπείαν της ψωριάσεως, δι'ο και ψωρονέρια αποκαλούνται και ως τοιαύτα τυγχάνουν γνωστά. Ανήκουν εις το Δημόσιον.

4.2.4. Πηγές Γερακλίου

Εικόνα 202 Γερακλί Δομοκού

Οι ιαματικές πηγές Γερακλίου βρίσκονται στην ύπαιθρο 1,5 χιλιόμετρο βορειοδυτικά του οικισμού Γερακλί Δομοκού σε υψόμετρο 400μέτρων. Πιο συγκεκριμένα βρίσκονται προς την κατεύθυνση για τον οικισμό Πουρνάρι, όπου η πρόσβαση γίνεται μέσω χωματόδρομου. Η απόσταση από τον Δομοκό είναι 7,5 χιλιόμετρα και από την Εκκάρα 20 χιλιόμετρα.(εικ.203).

Εικόνα 203 Η θέση της ιαματικής Πηγής Γερακλίου, σε σχέση με τους γειτνιάζοντες οικισμούς.

Σε παλαιότερες δεκαετίες οι κάτοικοι των γύρω οικισμών (Δομοκού, Γερακλίου, Πουρναρίου και Βουζίου) μετέφεραν νερό από την πηγή στα σπίτια τους γνωρίζοντας τα ιαματικά οφέλη. Κατά τους θερινούς μήνες λέγεται ότι κάποιοι κατασκήνωναν εκεί για μερικές μέρες και ακολουθούσαν ένα πρόγραμμα υδροθεραπείας. Οι πηγές είναι υδροθειούχες και τις πρότειναν γιατροί της περιοχής για παθήσεις, όπως για ρευματισμούς ή παθήσεις του στομάχου. Η πρώτη επίσημη αναφορά για τις πηγές γίνεται το 1962 από τον Θ.Καρατζά.¹¹⁸

Η θέση τους είναι σε αρκετά ενδιαφέρουσα τοποθεσία, αν κρίνει κανείς, το ιστορικό και αρχαιολογικό υπόβαθρο του οροπεδίου της Ξυνιάδας, που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί τουριστικά και σε άλλους τομείς. Επιπρόσθετα στο Γερακλί παρόλο που είναι ουσιαστικά εγκαταλελειμμένο με 24 κατοίκους το 2011, καθώς οι κάτοικοι έχουν μετακινηθεί πριν χρόνια στον Δομοκό κυρίως και αλλού, έχει μεγάλη έκταση αμπελώνων καθώς το έδαφος ενδείκνυται για αρκετές ποικιλίες. Επίσης και η μικρή απόσταση από τον Δομοκό, μόλις 7 χιλιόμετρα ανατολικά, αποτελεί κάποιο πλεονέκτημα.

Εικόνα 204 Ο οικισμός Γερακλί.

¹¹⁸ (Καρέλης, 2022)

Κεφάλαιον 5^{ον}: Συμπεράσματα

Στο τελευταίο κεφάλαιο, συνοψίζονται τα συμπεράσματα της ερευνητικής εργασίας. Η διαχρονική ανάπτυξη κάποιων συνόλων και περιοχών στην περιοχή μελέτης, για ένα μεγάλο μέρος του περασμένου αιώνα, ταυτίστηκε και με την ακμή των λουτρικών εγκαταστάσεων, αλλά και με την παρακμή. Στην διαμόρφωση αυτής της κατάστασης συντέλεσαν σε κάθε περίπτωση κάποιοι παράγοντες, που έφεραν την σημερινή συνθήκη. Αρκετοί είναι ενδογενείς, οι περισσότεροι όμως παράγοντες που ευθύνονται είναι κοινοί και έχουν να κάνουν με έναν διαχρονικά, ελλιπή, βιώσιμο στρατηγικό σχεδιασμό.

5.1. Η αντιδιαμετρική ανάπτυξη, μεταξύ των λουτροπόλεων.

Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι κάποιες περιοχές αναπτύχθηκαν περισσότερο από κάποιες άλλες. Αυτό σχετίστηκε με το γεγονός ότι, δεν έπαιξε εν τέλει και τόσο σημαντικό ρόλο η ύπαρξη ιαματικών πηγών. Αφενός σε έναν μεγάλο βαθμό ήταν ένα χαρακτηριστικό της περιοχής, που με την ενίσχυση των εγκαταστάσεων από τον Ε.Ο.Τ. μεταπολεμικά, έδωσε κύρος.

Δεν δικαιολογεί όμως το γεγονός ότι τα Καμένα βούρλα, έφτασαν να γίνουν κωμόπολη με σπουδαία οικιστική ανάπτυξη, ενώ τα Λουτρά Υπάτης, χαρακτηρίζονται σαν ένας μεσαίος οικισμός. Ακόμη τα Λουτρά Σμοκόβου, που παρόλες τις προσπάθειες που έγιναν διαχρονικά εκεί, δεν εξελίχθηκε σε έναν μεγαλύτερου μεγέθους οικισμό.

Σε μία σειρά, βάσει πληθυσμιακού μεγέθους, τα Λουτρά Αιδηψού είναι πρώτα, με τα Καμένα Βούρλα να ακολουθούν με μικρή διαφορά και αμέσως μετά, να υπάρχει μεγάλη απόσταση από την τρίτη λουτρόπολη που είναι τα Λουτρά Υπάτης¹¹⁹. Ακολουθούν οι Θερμοπύλες και έπειτα ακολουθούν οι υπόλοιπες λουτροπόλεις και οι ιαματικές πηγές με τα οικιστικά τους σύνολα.¹²⁰

Αυτό σχετίστηκε με μία μεταβλητή-προσόν που λήφθηκε υπόψη, εκείνη την εποχή ως μεγαλύτερο προσόν από τις ιαματικές πηγές. Αυτό ήταν η θάλασσα. Οι παραθαλάσσιοι οικισμοί ήταν και είναι πιο θελκτικοί από τους πεδινούς και τους ορεινούς, με αποτέλεσμα η θάλασσα να έχει τον μεγαλύτερο ρόλο στην οικιστική ανάπτυξη της περιοχής.

Ωστόσο η αμέσως επόμενη μεταβλητή, ήταν η προσβασιμότητα. Τα δίκτυα μεταφοράς ήταν σημαντική παράμετρος για την ανάπτυξη μίας περιοχής. Ως προς αυτό, προπολεμικά έπαιξε μεγαλύτερο ρόλο ο σιδηρόδρομος καθώς δεν υπήρχαν πολλά αυτοκίνητα, μεταπολεμικά όμως, δεν αναβαθμίστηκε το σιδηροδρομικό δίκτυο, παρά μόλις τα τελευταία 12 χρόνια με σημαντικές ελλείψεις. Αυτό που αναπτύχθηκε σημαντικά ήταν οι αυτοκινητόδρομοι. Μετά την κατασκευή των πρώτων ασφαλοστρωμένων δρόμων και εθνικών οδών, συνδυαστικά με την ανάπτυξη της αγοράς των αυτοκινήτων στην Ελλάδα, οι μετακινήσεις γίνονταν αποκλειστικά με οχήματα.

¹¹⁹ Η Εκκάρα έχει 576 κατοίκους, δηλαδή περισσότερους από τα Λουτρά Υπάτης που έχει 403. Η Εκκάρα όμως δεν θεωρείται λουτρόπολη εξαιτίας του ότι δεν έχει τι υπόλοιπες υποδομές, άρα θεωρείται οικισμός με ιαματικές πηγές.

¹²⁰ Για παράδειγμα στα Λουτρά Πλατυστόμου, δεν κατοικεί κάποιος, όμως θεωρείται μία επέκταση του οικισμού Πλατυστόμου που έχει 251 κατοίκους.

Επομένως οι ορεινοί οικισμοί μειονεκτούν σε σχέση με τους γειτνιάζοντες με το βασικό δίκτυο μεταφορών. Στον πίνακα (εικ.205), γίνεται αντιληπτή η σημασία της προσβασιμότητας σε σχέση με το περιβάλλον.

Ωστόσο ο παραλιακός οικισμός των Λουτρών Γιάλτρας, δεν αναπτύχθηκε για δύο λόγους. Ο ένας ήταν, ότι οι ιαματικές πηγές ανήκαν σε ιδιώτη, άρα δεν έγινε ποτέ εκσυγχρονισμός εγκαταστάσεων και ο δεύτερος λόγος ήταν ότι δεν εκπονήθηκε κάποιο σχέδιο πολεοδομικής πρότασης για το παραλιακό μέτωπο και τον οικισμό, όπως έγινε στην Αιδηψό.

Α/Α	ΛΟΥΤΡΟΠΗΓΗ	ΠΡΟΣΒΑΣΗ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΣΗΣ	ΕΝΤΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΥ	ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ
01	ΛΟΥΤΡΑ ΑΙΔΗΨΟΥ	ΔΙΑ ΘΑΛΑΣΣΗΣ /ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΑ	ΝΑΙ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ
02	ΛΟΥΤΡΑ ΠΑΛΤΡΑΣ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΑ	ΝΑΙ	ΚΑΛΗ
03	ΚΑΜΕΝΑΒΟΥΡΛΑ	Ε75	ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΑ	ΝΑΙ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ
04	ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ	Ε75	ΠΕΔΙΑΔΑ	ΝΑΙ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ
05	ΛΟΥΤΡΑ ΔΑΜΑΣΤΑΣ-ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΟΥ	ΤΟΠΙΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΕΔΙΑΔΑ	ΟΧΙ	ΚΑΛΗ
06	ΛΟΥΤΡΑ ΥΠΑΤΗΣ	ΤΟΠΙΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΕΔΙΑΔΑ	ΝΑΙ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ
07	ΛΟΥΤΡΑ ΠΛΑΤΥΣΤΟΜΟΥ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΣΕ ΛΟΦΟ	ΟΧΙ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ
08	ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΙΤΣΑΣ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ/ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΟΣ	ΣΕ ΛΟΦΟ	ΟΧΙ	ΜΕΤΡΙΑ
09	ΛΟΥΤΡΑ ΕΚΚΑΡΑΣ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΕΔΙΑΔΑ	ΝΑΙ	ΜΕΤΡΙΑ
10	ΛΟΥΤΡΑ ΣΜΟΚΟΒΟΥ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΣΕ ΡΕΜΑ	ΝΑΙ	ΜΕΤΡΙΑ
11	ΠΗΓΕΣ ΣΟΥΛΑΝΤΑ	ΧΩΜΑΤΟΔΡΟΜΟΣ	ΣΕ ΡΕΜΑ	ΟΧΙ	ΚΑΚΗ
12	ΗΛΙΑ ΑΙΔΗΨΟΥ	ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΑ	ΝΑΙ	ΚΑΛΗ
13	ΠΗΓΕΣ ΠΑΛΛΙΟΒΡΑΧΑΣ	ΤΟΠΙΚΗ ΟΔΟΣ	ΠΕΔΙΑΔΑ	ΟΧΙ	ΚΑΛΗ
14	ΛΟΥΤΡΑ ΑΡΧΑΝΙΟΥ	ΧΩΜΑΤΟΔΡΟΜΟΣ	ΣΕ ΛΟΦΟ	ΟΧΙ	ΚΑΛΗ
15	ΠΗΓΕΣ ΓΕΡΑΚΛΙΟΥ	ΧΩΜΑΤΟΔΡΟΜΟΣ	ΣΕ ΛΟΦΟ	ΟΧΙ	ΚΑΚΗ

Εικόνα 205 Πίνακας με τα εν γένει χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος των οικισμών.

5.2. Οι γεωγραφικές αντιθέσεις ως μειονέκτημα και προσόν.

Με την έννοια της γεωγραφικής αντίθεσης, υπονοείται η τόσο διαφορετική εικόνα και τα χαρακτηριστικά των τόπων, των λουτροπηγών, στην περιοχή μελέτης.

Για παράδειγμα, η αντίθεση μεταξύ των Πηγών Σουλαντά και με τις Θερμοπύλες ή τα Καμένα Βούρλα ή τα Ήλια, έχει να κάνει: με την γεωγραφική θέση, με τις υποδομές, με το φυσικό περιβάλλον, τα χαρακτηριστικά των οικιστικών συνόλων και το κλίμα.

Μόνο κοινό είναι η ύπαρξη των ιαματικών πηγών που απορρέουν από την ίδια γεωλογική δραστηριότητα.

Συμπερασματικά αν σταθούμε στις διαφορές, αντιλαμβάνεται κανείς την δυσκολία να γεφυρώσει αυτές τις αποστάσεις. Αν για παράδειγμα ήταν όλες οι λουτροπηγές παραθαλάσσιες, η σύνδεση και ταυτόχρονα ο δεύτερος κοινός παρανομαστής¹²¹ θα ήταν η θάλασσα, αυτό συμβαίνει όμως μόνο σε τέσσερις περιπτώσεις (Λ.Αιδηψού, Λ.Γιάλτρας, Καμένα Βούρλα, Ήλια). Αυτό θα διευκόλυνε μία πολιτική σχεδιασμού με κοινούς στόχους και κοινή λογική, στο μεγαλύτερο μέρος, μιας και θα διέθεταν επί το πλείστον τα ίδια χαρακτηριστικά.

Επιπρόσθετα, το ίδιο συμβαίνει και με τον πληθυσμό. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της περιοχής μελέτης δεν είναι κατανομημένο ισόρροπα, αλλά κυρίως συγκεντρωμένο στο παραθαλάσσιο και πεδινό τμήμα.

¹²¹ Εφόσον πρώτος παρανομαστής είναι οι ιαματικές πηγές.

Γιατί είναι όμως και προσόν αυτή η γεωγραφική αντίθεση; Η περιοχή μελέτης, περιλαμβάνει μία γεωγραφική έκταση στην ανατολική ηπειρωτική κεντρική Ελλάδα, με όλα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν ταυτόχρονα και την γεωγραφία του ελλαδικού περιβάλλοντος. Η ύπαρξη αυτής της ποικιλομορφίας, μπορεί να δώσει σε μικρή κλίμακα και σε υποενοότητες, τις ανάλογες δυνατότητες ανάπτυξης που θα σέβεται τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής.

Όπως έχει προαναφερθεί, ήδη υπάρχει η ομαδοποίηση βάσει των γεωγραφικών χαρακτηριστικών, σε παραθαλάσσια ζώνη, πεδινή ζώνη και ημιορεινή ζώνη. Ουσιαστικό όμως πρόβλημα είναι η ανυπαρξία της σύνδεσης μεταξύ όχι μόνο των ζωνών, αλλά κυρίως μεταξύ των λουτροπόλεων και των οικιστικών συνόλων μέσα στις ομάδες.

5.3. Η αδυναμία των τοπικών αυτοδιοικήσεων και το ΤΑΙΠΕΔ.

Αυτό που προέκυψε από την επιτόπια κυρίως έρευνα, αλλά και από τα στοιχεία της εξέλιξης των υποδομών, είναι η αδυναμία των τοπικών αυτοδιοικήσεων και των θεσμικών πλαισίων.

Οι ιαματικές πηγές με τις εγκαταστάσεις τους, μετά την περίοδο της μέγιστης ακμής της δεκαετίας του 70', άρχισαν σταδιακά να χάνουν την δημοτικότητα τους. Ο τομέας του τουρισμού συνεχώς εξελισσόταν σε άλλους προορισμούς της Ελλάδας και ταυτόχρονα το Ελληνικό Κράτος αδυνατούσε να συντηρήσει τις υποδομές. Από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 60', φαίνεται πως κάποια οικόπεδα με λουτροπηγές, περιέρχονται ιδιοκτησιακά σε ιδιώτες και έκτοτε παρέμειναν σε ιδιοκτησία ιδιωτών.

Σταδιακά από τα τέλη της δεκαετίας του 70', πολλές εγκαταστάσεις περιήλθαν στην κυριότητα του δήμου ή των κοινοτήτων μετά από λήξη συμβάσεων από ιδιώτες ή την παραχώρηση από τον Ε.Ο.Τ. Αυτό που συνέβη τα επόμενα χρόνια ήταν το εξής:

Ότι ανήκε ιδιοκτησιακά στον Ε.Ο.Τ., συντηρούνταν από την χρηματοδότηση του Ελληνικού Κράτους το οποίο με μία σειρά από προγράμματα όπως αυτά του κοινωνικού τουρισμού, προσπαθούσε να διατηρήσει το ενδιαφέρον του κόσμου για αυτές τις περιοχές. Με μία σειρά από χρηματοδοτήσεις κρατικών αλλά και ευρωπαϊκών κονδυλίων, προσπαθούσαν να συντηρήσουν τις υποδομές και να γίνουν ανταγωνιστικοί προορισμοί.¹²²

Για ότι ανήκε ιδιοκτησιακά σε κοινότητες και δήμους, έγινε ακριβώς το αντίστοιχο. Γινόταν πρακτικά μία συντήρηση των υποδομών, που λειτουργούσε και λειτουργεί εποχιακά. Η χρηματοδότηση ερχόταν από το κράτος και ευρωπαϊκά προγράμματα τύπου LEADER και ΕΣΠΑ. Παρότι σε κάποιες περιπτώσεις λουτροπηγών, έγιναν προσπάθειες για την βελτίωση των υποδομών, δεν οδήγησαν στο ζητούμενο.

Εκ του αποτελέσματος, προκύπτει ότι δεν ήταν επιτυχείς οι πρακτικές που ακολουθήθηκαν. Υπήρξε μία κεντρική πολιτική που αντιμετώπισε με ενιαίο τρόπο τις εγκαταστάσεις και δεν

¹²² Αναφορικά στην ολοένα άνοδο των ελληνικών νησιών.

αντιμετώπισε ξεχωριστά την κάθε μία περίπτωση λουτρικού συγκροτήματος, στον βαθμό που απαιτούσαν τα προβλήματα.

Επιπλέον δεν υπήρξε, ένας εξειδικευμένος σχεδιασμός, για το σύνολο των περιοχών των λουτροπηγών, της περιοχής μελέτης. Η αναβάθμιση των εγκαταστάσεων των ιαματικών πηγών και των λουτροπόλεων, δεν θα μπορούσε ποτέ να λειτουργήσει μόνο με νέες υποδομές και ανακαινίσεις κτηρίων. Η διαχείριση του Ε.Ο.Τ. έληξε και μαζί με τον Ε.Ο.Τ. στα μέσα του 2000 με την οικονομική ύφεση. Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις δεν καταφέραν να διαχειριστούν τις εγκαταστάσεις, είτε λόγω έλλειψης των ειδικών γνώσεων, είτε λόγω άγνοιας.

Σήμερα οι 8 από τις 14 εξεταζόμενες λουτροπηγές, έχουν ενταχθεί στο ΤΑΙΠΕΔ και ειδικότερα στην ΕΤ.Α.Δ.

Η πολιτική της ΕΤΑΔ, είναι να εκμισθωθεί η εγκατάσταση σε κάποιον ιδιώτη ή εταιρία ή οργανισμό ο οποίος επενδύει κεφάλαια για να την αναβαθμίσει. Με τον τρόπο αυτό το κράτος, αποκομίζει έμμεσα οφέλη από φόρους και απασχόληση εργαζομένων.

Η αλήθεια ωστόσο δεν είναι ακριβώς έτσι, διότι σε ένα παράδειγμα όπως αυτό των Λουτρών Πλατυστόμου, που ακολουθήθηκε αυτή η διαδικασία και το 2017, χρεοκόπησε η εταιρία που είχε νοικιάσει τις εγκαταστάσεις. Το αποτέλεσμα ήταν να αποκομίσει το κράτος χρέη, ανέργους και οι εγκαταστάσεις να υποβαθμιστούν.

Παρόμοια ήταν και η αντιμετώπιση στην Ιταλία, που η ίδια πρακτική οδήγησε σε μεγαλύτερα προβλήματα από αυτά που προϋπήρχαν, καθώς και εκεί οι συνεργασίες μεταξύ των επενδυτών και του αντίστοιχου Φορέα, δεν απέδωσαν.

Η απουσία κάποιου ανεξάρτητου ισχυρού θεσμικού πλαισίου ειδικού σχεδιασμού της ευρύτερης περιοχής με τις ιαματικές πηγές, με ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα, ήταν το βασικό αίτιο της παρακμής από την δεκαετία του 70'. Οι εκάστοτε πολιτικές αλλαγές είτε στην τοπική αυτοδιοίκηση είτε σε επίπεδο κράτους, εμπειρείχε και διαφορετική διαχείριση.¹²³¹²⁴

5.4. Εν κατακλείδι

Η ευρύτερη περιοχή, χρειάζεται ολοκληρωμένο σχεδιασμό, που θα σέβεται και θα αναδεικνύει τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και των κατοίκων της.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραδείγματα εφαρμογής στις ευρωπαϊκές λουτροπόλεις, ανάλογες πρακτικές μπορούν να θεσπιστούν και στις αντίστοιχες περιπτώσεις των λουτροπόλεων ανατολικής Στερεάς Ελλάδας. Χαρακτηριστική πρακτική είναι η εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού, που συνέβη στο Μπάντεν Μπάντεν. Η συνεργασία με επενδύσεις διαφόρων κλιμάκων¹²⁵ μπορεί να υλοποιηθεί υπό τις προϋποθέσεις θα θέσει το θεσμικό πλαίσιο, του ολοκληρωμένου σχεδιασμού, υπό την εποπτεία του κράτους και των κατοίκων.

¹²³ (Δελιχάς, 2017)

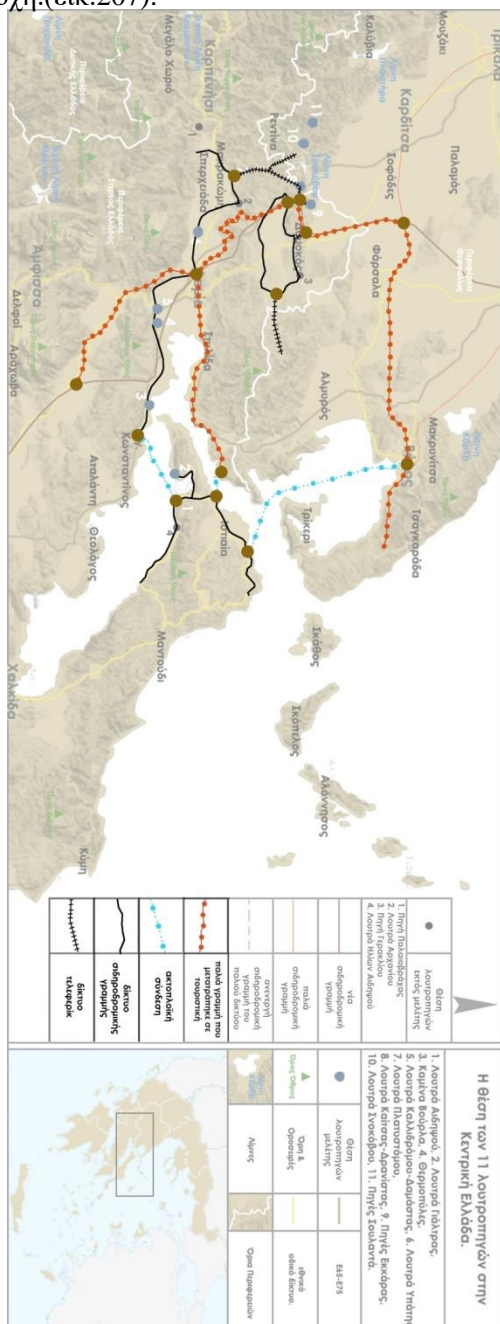
¹²⁴ (Λίλιαν Χαχοπούλου, 2019)

¹²⁵ Οι επενδύσεις διαφόρων κλιμάκων, περιλαμβάνουν από τις μικρές που μπορεί να είναι ατομικές επιχειρήσεις μέχρι την συνεργασία με εταιρίες μεγάλου χαρτοφυλακίου.

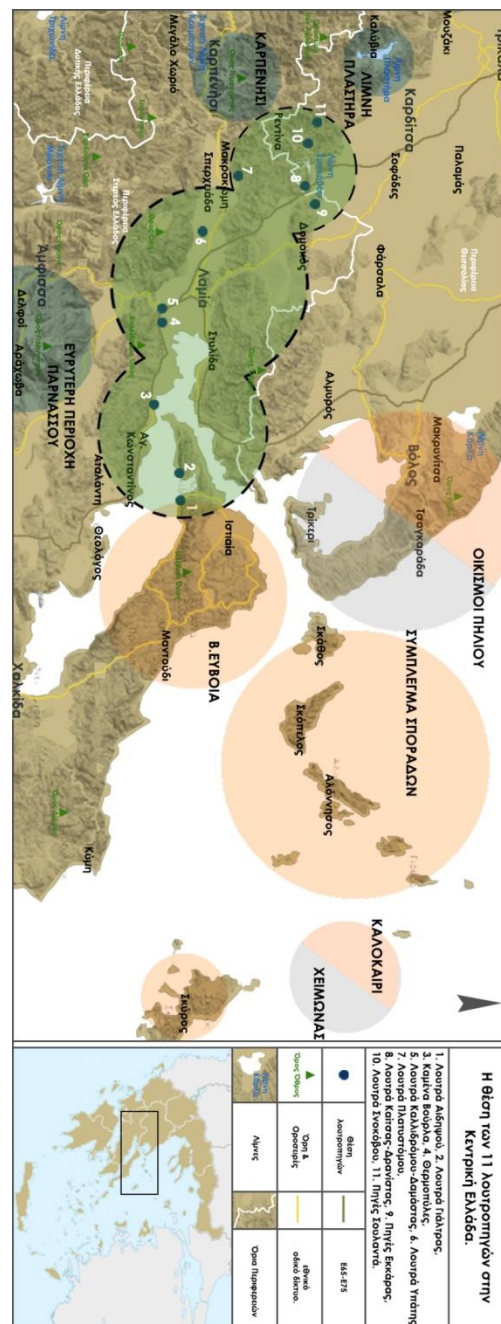
Οι υποενότητες, της περιοχής μελέτης, διαφοροποιούνται μεταξύ τους και κάθε περιοχή, προσφέρει και διαφορετικές δραστηριότητες για ανάπτυξη, πέραν των ιαματικών λουτροπηγών.

Σημαντικό ρόλο θα παίζει μία σύνδεση με σταθερή συγκοινωνία μεταξύ των λουτροπηγών και την δημιουργία ενός δικτύου. Στον στρατηγικό σχεδιασμό, των περιπτώσεων των ευρωπαϊκών παραδειγμάτων, εντάχθηκε η ιδέα της εντόπιας παραγωγής. Δηλαδή τα προϊόντα που παράγονται στην επικράτεια της λουτρόπολης, καταναλώνονται και προωθούνται μέσα στις υπηρεσίες της λουτρόπολης. Η δημιουργία αυτού του συστήματος ενδυναμώνει όλη την περιφέρεια. Κατ' επέκταση σε ένα δίκτυο που εμπεριέχεται το δίκτυο λουτροπόλεων της ανατολικής Στερεάς, θα μπορούσε να αποδώσει για τις περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδος και Θεσσαλίας.(εικ.206).

Η περιοχή μελέτης περικλείεται από δημοφιλείς προορισμούς τόσο χειμερινούς, όσο και θερινούς. Το γεγονός ότι θα μπορούσε αυτό το δίκτυο να συνδεθεί με αυτούς τους προορισμούς, θα ήταν από μόνο του μία πράξη ενίσχυσης και ισχυρό κίνητρο για ενεργοποίηση δραστηριοτήτων στην περιοχή.(εικ.207).

Εικόνα 206 Πρόταση σύνδεσης του κυκλώματος.

167 Εικόνα 207 Οι περιμετρικοί προορισμοί χειμώνα και καλοκαίρι.

Επίσης η περιοχή μελέτης, περιλαμβάνει πλήθος σημαντικών αρχαιολογικών χώρων, που επίσης είναι σε εγκατάλειψη. Μόνο στην περιμετρικά του οροπεδίου της Ξυνιάδας υπάρχουν 8 ακροπόλεις της αρχαϊκής και ύστερης περιόδου. Δυτικά της Λίμνης Σμοκόβου άλλες δύο ακροπόλεις με την μία να είναι η αρχαία Μενελαΐδα. Έπειτα είναι περιοχή των Θερμοπυλών και του αρχαίου Θρόνιου, Στην περιοχή της Β. Εύβοιας, υπάρχει επίσης μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον και στην Υπάτη και την Λαμία σημαντικό μεσαιωνικό ενδιαφέρον. Όλες αυτές οι περιοχές, αποτελούν ένα δίκτυο αρχαιολογικών πάρκων και περιπάτων.(εικ.208).

Εικόνα 208 Θέση αρχαιολογικών χώρων.

Επιπλέον, κάτι σημαντικό που προβλέπεται στις πεδινές και ορεινές περιοχές, είναι η κατασκευή γιγαντιαίων φωτοβολταϊκών πάρκων και αιολικών πάρκων. Σε μία εκπόνηση κάποιου νέου στρατηγικού σχεδιασμού, δεν θα συμπεριλαμβανόντουσαν αυτής της κλίμακας οι επεμβάσεις. Ωστόσο επειδή οι Α.Π.Ε. είναι αναγκαία εξέλιξη και αποφέρουν υψηλά κέρδη, αν είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης **ενεργειακών κοινοτήτων**¹²⁶, κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ο συνδυασμός αγροτοκτηνοτροφικού τομέα και νέων τεχνολογιών πάνω στις Α.Π.Ε., θα αποφέρουν άλλης κλίμακας κέρδη. Σαν αντικείμενο μελέτης η ορθότερη αξιοποίηση, η αισθητική ένταξη στο περιβάλλον και η εξέλιξη, της τεχνολογίας των φωτοβολταϊκών, και της **γεωθερμίας** μπορεί να αντιστρέψει την κοινή γνώμη. Μία έρευνα πάνω σε αυτό το αντικείμενο σε κάποια ή κάποιες από τις υποενότητες της περιοχής μελέτης, θα έφερνε άλλους ρυθμούς δημοτικότητας και ανάπτυξης.

Τέλος, αυτό που δεν υπήρχε παλαιότερα και θα χρειαστεί για την ανάπτυξη του εγχειρήματος της περιοχής, είναι ένας συντονισμός δράσεων, εκπαίδευσης, αποφάσεων και πράξεων σε μία λογική περιορισμένης στο ελάχιστο γραφειοκρατίας.

¹²⁶ Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας: Ενεργειακές Κοινότητες.

Βιβλιογραφία & Πηγές

Για τα σχέδια και τις εικόνες των λουτροπόλεων και της περιοχής μελέτης:

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διεύθυνση Νεοτέρων Μνημείων

Εταιρία διαχείρισης ακινήτων Δημοσίου (ΕΤ.Α.Δ.)

Πολεοδομία Δήμου Λαμιέων

Κοινότητα Μακρυρράχης Δομοκού

Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού

Εθνικό Κτηματολόγιο – ηλεκτρονική εφαρμογή

Ρυθμιστική αρχή ενέργειας (Ρ.Α.Ε.) – ηλεκτρονική εφαρμογή

Πληροφορίες δεδομένων:

Υπουργείο Τουρισμού

Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Διεύθυνση Νεοτέρων Μνημείων

Εταιρία διαχείρισης ακινήτων Δημοσίου (ΕΤ.Α.Δ.)

Πολεοδομία Δήμου Λαμιέων

Κοινότητα Μακρυρράχης Δομοκού

Συγγράμματα, άρθρα και δημοσιεύσεις:

newsroom. (2022). Τελιγορίδου: Στη βουλή η ενεργειακή αυτονομία του δήμου Άργους Ορεστικού. *Alphafm.gr*.

sustainability MDPI. (2021, Μάιος 31). Adaptive Reuse Practices and Sustainable Urban Development:.. *sustainability* , σ. 24.

Βλάχος, Α. (2003, Δεκέμβριος). Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις. *Πειρα'ικά*, σσ. 19-27.

Δαμβεργης, Ι. (1933). *αι ραδιουχαι πηγαι της Ελλαδος*. Αθήνα.

Λέκκα, Φ. (2003, Δεκέμβριος). Τα λουτρά του Σμοκόβου. *Πειρα'ικά*, σσ. 141-144.

Μ.Περτέσης. (1937). *Αι Ελληνικαί Μεταλλικαί Πηγαί*. Αθήνα.

Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά της Αιδηψού. *Πειραϊκά*, σσ. 92-103.

- Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά της Υπάτης. *Πειραιϊκά*, σσ. 104-108.
- Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά των Καμένων Βούρλων. *Πειραιϊκά*, σσ. 109-112.
- Μερκάτης, Ι. Α. (2003). ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΙ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΕΙΣ. *ΠΕΙΡΑΙΚΑ*, σσ. 89-91.
- Μπαλτά, Ε. (2001). Το οθωμανικό χαμάμ. *Η καθημερινή*.
- Ν.Λέκκας. (1938). *Αι 750 μεταλλικαί πηγαί της Ελλάδος*. Αθήνα.
- Παναγιωτίδου Μαρία, Κ. Ε. (2016, Σεπτέμβριος). Προσεγγίζοντας τις πολιτικές για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. *Αειχώρος: Κείμενα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης*, σσ. 123-149.
- Παπανικολάου, Δ. (2015). *Γεωλογία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ.
- Πανσανίας. (1992). *Απαντα:Ελλάδος περιήσεις*. Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
- Πειραιϊκά. (2003). *Πειραιϊκά*. ΠΕΙΡΑΙΑΣ: Ι.Μ.Τ.Ι.Ε.
- Πλούταρχος. (1999). *Βίοι παράλληλοι Λύσανδρος - Σύλλας*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.
- Σφαέλου, Έ. (2021, Οκτώβριος). Στα ιαματικά λουτρά του Καλλιδρόμου, δώρο της Αθηνάς στον Ηρακλή. *Travel.gr*.
- Τσιχλής, Β. (2003, Δεκέμβριος). Τα λουτρά στην αρχαιότητα και το βυζάντιο. *Πειρα'ι'κά*, σσ. 7-18.

Έργα που αναφέρονται

- newsroom. (2022). Τελιγορίδου: Στη βουλή η ενεργειακή αυτονομία του δήμου Άργους Ορεστικού. *Alphafm.gr*.
- sustainability MDPI. (2021, Μάιος 31). Adaptive Reuse Practices and Sustainable Urban Development:. *sustainability*, σ. 24.
- Vriniotis Winery. (n.d.). Vriniotis Winery. Γιάλτρα, Ευβοίας, Ελλάδα.
- Βλάχος, Α. (2003, Δεκέμβριος). Ιαματικές πηγές και λουτροπόλεις. *Πειρα'ι'κά*, σσ. 19-27.
- Δαμβέργης, Α. (1891). *Ιαματικά ύδατα Αιδηψού*. Αθήνα : Γαληνός.
- Δαμβέργης, Ι. (1933). *αι ραδιουχαι πηγαι της Ελλαδος*. Αθήνα.
- Δελιχάς, Γ. (2017). Λουκέτο με 22 εργαζόμενους στον δρόμο. *Εφημερίδα των Συντακτών*.
- Ελένη Τσατσάνη, Ε. Α. (2010-2011). *Τα άγια νερά του νομού Φθιώτιδας, θέσεις και ανιχνεύσεις*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, τμήμα αρχιτεκτόνων.
- Καλοκαιρινός, Χ. (1926). Λουτρά Σμοκόβου. *Θεσσαλική Φωνή*.
- Καρακατσούλη, Α. (2003, Δεκέμβριος). Bertrand Louis, Φαληρικές απολαύσεις 1906. *Πειρα'ι'κά*, σσ. 43-58.
- Καρέλης, Δ. (2022). Γερακλί Δομοκού: εκεί που ο χρόνος σταμάτησε... *domokosnews.gr*.

- Καστόρχης, Ε. (1871). *Περί των θερμών υδάτων εν Ευβοία της Αιδηψού κατά τον Α & Β μετά Χριστόν αιώνα*. Αθήνα: Αττικό ημερολόγιον.
- Κρητικός, Δ. (1938). *Πηγαί Σμοκόβου. Μελέτη του κρατικού υδρολόγου ιατρού των πηγών Σμοκόβου*. Αθήνα.
- Κωστής, Α. Χ. (1936). Θερμοπύλαι, αι ιαματικάινηγαί & λουτροπόλεις της Ελλάδος. *ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ*, 244-245.
- Λ.Κυριοπούλου. (2012). *Τεχνική έκθεση "ιδιοκτησία Ε.Ο.Τ. στα Λουτρά Υπάτης*. Αθήνα: Ε.Τ.Α. Α.Ε.
- Λαγγουράνης, Λ. (2015, Ιούλιος). Ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη Λουτρών Αιδηψού και περιχώρων & θερμαλιστική δομή στην περιοχή. *Διπλωματική εργασία Λ. Λαγγουράνη*. Αθήνα: Ε.Μ.Π. τμήμα Πολιτικών Μηχανικών.
- Λάνδερερ, Ξ. (n.d.). Περί των εν Αιδηψώ θερμών υδάτων. *Αθηνά*, 1638.
- Λέκκα, Φ. (2003, Δεκέμβριος). Τα λουτρά του Σμοκόβου. *Πειραϊκά*, σσ. 141-144.
- Λέκκα, Φ. (2003, Δεκέμβριος). Τα λουτρά του Σμοκόβου. *Πειραϊκά* , σσ. 141-144.
- Λίλιαν Χαχοπούλου, Π. Κ. (2019). Πλατύστομο: Πως το χρυσάφι -των Ιαματικών- έγινε κάρβουνο / Οι διαχρονικές ευθύνες, η εγκατάλειψη, τα “κατεχόμενα” και οι “σωτήρες”. *Lamianow*.
- Λούμενος, Ο. (1950). αι ελληνικά λουτροπόλεις. *Η Καθημερινή*.
- Μ., Π. (1937). *Ελληνικά Μεταλλικά Πηγαί* . Αθήνα.
- Μ.Περτέσης. (1937). *Αι Ελληνικά Μεταλλικά Πηγαί*. Αθήνα.
- Μαρ.Δελαδεσίμας. (1935, 15 Αυγούστου - 1 Σεπτεμβρίου). Η λουτρόπολις "Καμένα Βούρλα". *Τεχνικά χρονικά*, σσ. 715-717.
- Μέλιος, Ν. (2003, Δεκέμβριος). Η λουτρόπολη της Αιδηψού στον Μεσοπόλεμο. *Πειραϊκά*, σσ. 92-102.
- Μέλιος, Ν. (2003, Δεκέμβριος). Η λουτρόπολη των Θερμοπυλών στον Μεσοπόλεμο. *Πειραικά*, σ. 114.
- Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά της Αιδηψού. *Πειραικά*, σσ. 92-103.
- Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά της Υπάτης. *Πειραικά*, σσ. 104-108.
- Μέλιος, Ν. (2003, Δεκέμβριος). Τα Λουτρά της Υπάτης τον Μεσοπόλεμο. *Πειραικά*, σσ. 104-108.
- Μέλιος, Ν. (2003). Τα λουτρά των Καμένων Βούρλων. *Πειραικά*, σσ. 109-112.
- Μερκάτης, Ι. Α. (2003). ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΙ ΛΟΥΤΡΟΠΟΛΕΙΣ. *ΠΕΙΡΑΙΚΑ*, σσ. 89-91.
- Μουντανέρ, Ρ. (2014). *Η εκστρατεία των Καταλανών στην Ανατολή*. ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ.
- Μπαλτά, Ε. (2001). Το οθωμανικό χαμάμ. *Η καθημερινή*.
- Ν.Λέκκας. (1938). *Αι 750 μεταλλικάι πηγαί της Ελλάδος*. Αθήνα.

- Ν.Λέκκας. (1938). *Αι 750 Μεταλλικαί Πηγαί της Ελλάδος*. Αθήναι.
- Π.Σελτσιώτης. (2017). *Σύγχρονες λουτρικές εγκαταστάσεις στα Καμένα Βούρλα*. Αθήνα: διπλωματική εργασία, Ε.Μ.Π.
- Παναγιωτίδου Μαρία, Κ. Ε. (2016, Σεπτέμβριος). Προσεγγίζοντας τις πολιτικές για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. *Αειχώρος: Κείμενα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Ανάπτυξης*, σσ. 123-149.
- Παπανικολάου, Δ. (2015). *Γεωλογία της Ελλάδας*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗΣ.
- Παυσανίας. (1992). *Απαντα:Ελλάδος περιήσεις* . Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ.
- Πειραιϊκά. (2003). *Πειραιϊκά* . ΠΕΙΡΑΙΑΣ: Ι.Μ.Τ.Ι.Ι.Ε.
- Πλούταρχος. (1999). *Βίοι παράλληλοι Λύσανδρος - Σύλλας*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.
- Σκοπετέας, Φ. (Σκηνοθέτης). (2010). *Από τον Καλλικράτη στον Καλατράβα* [Ταινία].
- Σφαέλου, Έ. (2021, Οκτώβριος). Στα ιαματικά λουτρά του Καλλιδρόμου, δώρο της Αθηνάς στον Ηρακλή. *Travel.gr*.
- Τσιγλής, Β. (2003, Δεκέμβριος). Τα λουτρά στην αρχαιότητα και το βυζάντιο. *Πειρα'ι'κά*, σσ. 7-18.
- Τυλιγάδα, Ρ. (2019). Απολογισμός Σταικούρα για την Φθιώτιδα. *Σταρ Κεντρικής Ελλάδας*.